

Hacettepe Üniversitesi

Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü

**İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NDAN GÜNÜMÜZE
BALKANLAR'DAKİ YAPILANMA ve TÜRKİYE**

107291

Seçil Buket MEYDAN

107291

Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliği'nin

Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Anabilim Dalı İçin Öngördüğü

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Olarak Hazırlanmıştır.

ANKARA 2001

**T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ**

H.Ü.

Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Müdürlüğü'ne
İş bu çalışma, jürimiz tarafından Atatürk İlkeleri ve İnkılâp
Tarihi Anabilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Başkan:.....
Doç. Dr. Mustafa Yılmaz

Üye:.....
Doç. Dr. M. Murat Hatipoğlu (Danışman)

Üye:.....
Doç. Dr. Temuçin F. Ertan

Üye:.....
Doç. Dr. Adil Dağıstan

Üye:.....
Yard.Doç.Dr. Mehmet Özden

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

.../.../...

Prof. Dr. Bahaeddin YEDİYILDIZ
Enstitü Müdürü

ÖZET

Bilindiği üzere kendisi de bir Balkan ülkesi olan Türkiye için, Balkanlar tarihi, etnik, dinsel, kültürel bağlarının bulunduğu ve aynı zamanda stratejik açıdan önemli olan coğrafyalardan birisi olmuştur.

II. Dünya Savaşı sonrasında meydana gelen gelişmeler, daha önceki gelişmelere nazaran daha farklı bir yapılanmayı beraberinde getirerek, iki bloklu bir dünya düzenini oluşturmuştur. Blokların ve paktların arasında stratejik dengeler sağlanmış, güvenlik sorunları bu iki kutup arasındaki denge sisteminde çözülmüş, dönemin ekonomik, siyasi ve sosyal gelişmelerinde ise bu iki kutup arasındaki denge ve çıkarlar belirleyici olmuştur.

İki kutuplu uluslar arası ilişkiler içinde neredeyse tamamının karşı kutuptan olduğu Balkan ülkeleri ile Batı ittifakının bir üyesi olan Türkiye'nin ilişkileri de her ne kadar sınır ve bölge komşuları olarak bir takım bölgesel işbirliği girişimleri bulunsada, genel hatları ile Soğuk Savaş diplomasisi çerçevesi içerisinde gerçekleşmiştir.

1990'lı yıllar Avrupa'da komünist rejimlerin sonunun geldiği yıllar olmuştur. "Doğu Bloku Ülkeleri"nden olan, komünist Balkan ülkelerinin hem kendi komünizm anlayışları ve uygulamaları, hem de Sovyetler Birliği ve görece Batı ile olan ilişkilerinin çeşitliliği, bu yıllarda Balkan Yarımadası'nda meydana gelen değişim ve yeniden yapılanma hareketlerine yön ve şekil verecek olan bir takım dinamikleri de içinde taşıdığını göstermiştir. Bu arada iki kutuplu sistem içerisinde güvenlik, ekonomik, politik ve sosyal sorunlarını çözen bu ülkeler, çok partili demokratik hayata, pazar ekonomisine ve yeni oluşan uluslararası sisteme uyum sürecine girmişlerdir. Bununla birlikte alt yapısı, kurumsallaşması, kalifiye elemanlarının yetersizliği gibi sorunlar, bu

dönemin sancılı bir süreç olduğunu göstermiştir. Buna ek olarak Soğuk Savaş tehlikesi ile bastırılan sosyal, ekonomik ve siyasi çatışmalar yıkıcı bir şekilde su yüzüne çıkmış, etnik karaktere bürünerek toplumsal barışı tehlikeye sokmuştur. Tek partili devlet yapısının beraberinde getirdiği otoriter kültür, insanların kendilerini ifade edebilecekleri araçlardan yoksun kılarak, demokratik kültürün oluşmasına engel olmuştur.

Türkiye de Balkanlarda meydana gelen rejim değişikliğinin gerçekleşmesine doğrudan etki eden bir ülke olmamakla birlikte rejim değişikliğinin getirdiği sonuçlardan kimi zaman doğrudan etkilenen ülkelerden olmuştur. Özellikle 90'lı yılların rejim değişikliği ile birlikte çok uluslu sosyalist federasyonların da yıkıldığı bu dönemde, Türkiye'ye batısında, kuzeyinde ve doğusunda yeni sınır ve bölge komşuları kazanmasına neden olmuştur. Kısaca Soğuk Savaş sonrası gelişmeler Türkiye'ye Balkanlar, Karadeniz ve Kafkasya bölgesinde yeni bir jeopolitik konum ve önemli bir bölgesel güç olma imkanını vermiştir.

Bu çerçevede içerisinde, Balkanlar'da meydana gelen yapılanma süreçleri, bu süreçleri belirleyen global, bölgesel ve iç dinamikler ve meydana gelen siyasi, ekonomik, ve sosyal sonuçlar karşısında Türkiye'nin aldığı tavır ve izlediği dış politika irdelenmeye çalışılmıştır.

ABSTRACT

As it is known, the Balkans which have historical, ethnic, religious, cultural relations with Turkey, are one of the most important strategical geography in the world.

The developments which occurred after II. World War, brought a world concept of two blocks that different from the previous world concept. Until the collapse of the Blocks, the strategical balance between the Blocks and the Pacts had been established, the security issues had been solved according to this balance system, the balance between the Blocks and interests had been determinant factors in economic, political and social developments of this period, as well.

In spite of having some regional and border cooperations with Balkan Countries which almost belonged to the East Block, Turkey which has been one of the members of West Block, followed a diplomacy that stemmed from the Cold War policy.

1990s coming of the end of Communist Regimes in Europe. The communist countries' both their own understanding way of communism and its implementations, and also diversity in relations with Soviet Union and the West had a potential dynamics to form and direct the restructural movements that had occurred in those days. While Balkan countries were used to solve their security, economic, politic and social issues in the frame of Two Blocks System, they found themselves in a adaptation process of international system included multi-party democratic life, market economy. The problems such as infrastructure, institutionalization, incapacity of qualified staff members showed that the new process was painful. In addition to these, social, economic and political conflicts were suppressed by Cold War threat came to light

destructively and they played the role of ethnic character so social peace was endangered. The authoritarian culture which was brought by one party state structure hindered the occurrence of democratic culture.

Although Turkey had no direct influence on the change of regime in the Balkans, she sometimes was affected directly by the results of the change. Especially with the changes in regime and dissolution of the multi-national federations in 1990s caused having new border and regional neighbours in the west, the north and the east for Turkey. In short, the developments after the Cold War enabled Turkey to become an important regional power and to gain a new geopolitic position in the Balkans, the Black Sea and Caucasus.

In this context, foreign policy and attitude followed by Turkey towards political, economic and social results, and global, regional and domestic dynamics which shaped structural processes in the Balkans tried to scrutinize.

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	vi
ÖNSÖZ	vii
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM İKİ SAVAŞ ARASI DÖNEM (1919-1949)	22
A. ‘Birinci’ Yugoslavya	22
B. Arnavutluk	30
C. Romanya	37
D. Bulgaristan	43
E. Yunanistan	50
F. Türkiye ve Balkanlar	61
İKİNCİ BÖLÜM : SOĞUK SAVAŞ DÖNEMİ	72
A. Tito Yugoslavyası	75
B. Komünist Arnavutluk	86
C. Komünist Romanya	93
D. Komünist Bulgaristan	101
E. Yunanistan	110
F. Türkiye ve Balkanlar	121
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: KOMÜNİZM SONRASI	131
A. Yugoslavya: Dağılma Süreci	131
i. Sırbistan	135
ii. Slovenya	139
iii. Hırvatistan	142
iv. Bosna-Hersek	148
v. Makedonya	152
B. Arnavutluk	154
C. Romanya	161
D. Bulgaristan	169
E. Türkiye ve Balkanlar	177
SONUÇ	191
KAYNAKÇA	197

KISALTMALAR

AB	Avrupa Birliği
AET	Avrupa Ekonomik Topluluğu
ASAM	Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları
BSP	Bulgar Sosyalist Partisi
COMECON	Karşılıklı Ekonomik Yardım Konseyi
DGB	Demokratik Güçler Birliği
EAM	Milli Kurtuluş Cephesi
EDES	Milli Demokratik Yunan Birliği
EKKA	Milli Toplumsal Kurtuluş Hareketi
ELAS	Milli Halk Kurtuluş Cephesi
HÖH	Haklar ve Özgürlükler Hareketi
IMF	Uluslararası Para Fonu
KKE	Yunan Komünist Partisi
Kominform	Komünist Partileri Bilgi Bürosu
NATO	Kuzey Atlantik İttifakı
PASOK	Panhelenik Sosyalist Hareket Partisi
SBKP	Sovyetler Birliği Komünist Partisi
VMRO	Makedonya Dahili İhtilal Örgütü
YKP	Yugoslav Komünist Partisi

ÖNSÖZ

Gerek İkinci Dünya Savaşı ve onu izleyen Soğuk Savaş döneminde, gerekse Soğuk Savaş Sonrasında ortaya çıkan köklü yapı değişikliklerini en belirgin yaşayan bölgelerden birisi de Balkanlar olmuştur. Etnik ve dini çeşitlilik bakımından bir mozaiği andıran, bunun yanında coğrafi konumundan dolayı Avrupa Devletleri için olduğu kadar Türkiye için de stratejik bir önem taşıyan Balkanlar'da meydana gelen bu değişimler ve yeniden yapılanma, hem uzun yıllar Osmanlı İmparatorluğu yönetiminde kalan bir coğrafya olması ve hem de bu bölgenin bir parçası olarak, Türkiye'yi de yakından ilgilendirmektedir.

Tarihsel bir perspektif içerisinde ve özellikle İkinci Dünya Savaşı, onu izleyen Soğuk Savaş dönemi ve Soğuk Savaş sonrası ortaya çıkan gelişmeler ekseninde, Balkanlar'da meydana gelen değişim, dönüşüm hareketleri, bu hareketleri yönlendiren faktörler ve meydana gelen yapılanma, bu yapılanmanın siyasi, ekonomik, ve sosyal sonuçları karşısında Türkiye'nin aldığı tavır ve izlediği dış politika bu çalışmanın temelini oluşturmaktadır.

Çalışmada Balkanlar'da meydana gelen bu yapılanma süreçlerini belirleyen global, bölgesel ve iç dinamikler zaman temelinde işlenmiş, uluslararası konjonktür çerçevesi içerisinde, bölgesel dinamikler ve ülkelere özgün koşullar sürece etkileri oranında değinilmiştir. Her bölüm bu coğrafyada dönüm noktası oluşturan zaman dilimleri çerçevesi içerisinde ülke bazında incelenmiştir.

Bu çalışmanın tamamlanması konusunda desteğini ve yardımını esirgemeyen sayın hocam Doç. Dr. M. Murat Hatipoğlu ve bana yardımcı olan yakınlarıma teşekkürü borç biliyorum.

GİRİŞ

Balkan Yarımadası, Avrupa kıtasının güneyindeki üç yarımadadan en doğudaki, Akdeniz, Ege, İyon, Adriyatik, Marmara ve Karadeniz tarafından kuşatılan yarımadaya denilmektedir. Yarımada'nın Avrupa kıtası ile doğal bir sınırı bulunmayıp, Trieste Körfezi'nden başlayıp Lulbiyana'dan geçen, Sava ve Tuna nehirleri boyunca uzanıp Karadeniz'de sona eren hayali çizgi, kıta gövdesi ile yarım ada arasında sınır olarak kabul edilir.¹ Eskiçağ'da *Haemus* denilen yarımadaya, bu günkü ismini veren kelime, Türkçe'de dağ ya da ormanlık dağ anlamına gelmektedir.²

Coğrafi sınırdan ziyade Roma, Bizans ve Türk yönetiminin tesisinden kaynaklı ortak geçmişin bir sınırlama getirdiği yarımada'nın politik sınırlarının neler olduğu konusunda da çeşitli tartışmalar mevcuttur, bununla birlikte bu çalışmada Balkan ülkelerinin Arnavutluk, Bulgaristan, Romanya, Türkiye, Yunanistan ve (dağılan)Yugoslavya'dan oluştuğu söylenen³ politik sınırlandırma kullanılacaktır.

Bölgenin coğrafi yapısının dağlık olması eski çağlardan beri bölgeye gelip yerleşen kavimleri birbirinden ayırmış, ancak dağların dizilişlerinin dışarıya karşı bir set olma niteliğini taşıması ve bölge uluslarının da birlikte hareket etmeyi başaramamaları bölgeyi bir çok istilaya maruz bırakmıştır. Bütün bunların etkisi ile etnik, dil ve dini çeşitlilik bakımından dünyanın en karışık bölgelerinden birisi haline gelmiştir.⁴ Balkanlar'ın kuzeyde Avrupa'nın arka kapısı, doğuda Karadeniz'e,

¹ **Türk Ansiklopedisi**, C.V.s.158.

² **Türk Ansiklopedisi**, C.V. s. 167.

³ E.C. Helmreich, "*Balkan States*",*Encyclopedia Americana*, Americana Corporation, New York 1965, s.85.

⁴ Derek Hall ve Darrick Danta, "*The Balkans: Perceptions and Realities*", **Reconstructing the Balkans**, ed. Derek Hall ve Darrick Danta, New York 1996. s.9.

batıda ve güneyde Akdeniz'e kurulan bir köprü konumunda olması, özellikle 19. yüzyıldan itibaren büyük devletler arasındaki çatışmanın önemli bir sahnesi haline getirmiş var olan ayrışmayı daha da şiddetlendirmiştir.

Balkan yarımadasında ulus-devlet sürecine geçiş çabalarının etkisi ile meydana gelen ayrışmalar 19 yüzyıldan itibaren daha belirgin bir şekilde ortaya çıkmıştır. Osmanlı İmparatorluğu gerek 18. ve gerekse 19. yüzyılda yaptığı savaşlarda yenilerek küçülmeye başlamıştır. 19 yüzyıldaki toprak kayıplarının özelliği, bu kayıpların Osmanlı yönetimi altında bulunan diğer ulusların bağımsızlıklarını kazanarak imparatorluktan kopmaları şeklinde olmasıdır. Bu kopuşlar öncelikle Hristiyan halklar arasında ve Balkan coğrafyasında gerçekleşmiştir. Yunanistan, Sırbistan, Romanya, ve Karadağ 19. yüzyıl içerisinde, Bulgaristan ve Arnavutluk ise 20. yüzyıl başlarında bağımsızlıklarını kazanmışlardır. Bir anlamda "Modern Balkan Devletleri"nin oluşumunun da temelini teşkil eden bu sürecin dinamiklerini genel hatları ile ortaya koymak daha sonraki gelişmelerin anlaşılmasında yardımcı da olacaktır.

Balkan coğrafyası neredeyse tüm 19. yüzyıl boyunca en hareketli coğrafyalardan birisi olmuştur. Bu durumun sebepleri üç ana başlıkta toplayabilmek mümkündür. Birinci sebep olarak Osmanlı Devleti'nin hakim olduğu topraklarda idari, politik, ekonomik ve sosyal gücünü kaybetmeye başlaması, ikinci olarak Fransız İhtilalinin sonuçlarından olan milliyetçilik fikrinin çok uluslu Osmanlı Devleti yönetimi altındaki milletler arasında yayılması ve bu milletlerin bağımsızlıklarını isteyerek Osmanlı Devleti'ne karşı mücadeleye girişmeleri ve son olarak büyük güçlerin Osmanlı Devleti'nin hüküm sürdüğü bölgelerdeki yayılmacı çıkarları ve birbirleri ile rekabetleri, kısaca güçler dengesinin gerektirdikleri şeklinde sıralanabilir.⁵

Osmanlı Devleti'nin 18. yüzyıldan itibaren başlayan güç kaybından faydalanan ülkelerin başında Rusya ve Avusturya gelmiştir. Kara devleti olan ve

⁵ L.S. Stavrianos, *The Balkans Since 1453*, New York 1965, s.21; Robert Lee Wolff, *The Balkans in Our Time*, Cambridge 1974, s.69-71.

sıcak denizlere inmek isteyen Rusya için Balkan coğrafyası mükemmel bir basamak oluşturmakta, Panslavizm akımı yani, Slav halklarını kendi koruması altına alarak kurtarma söylemi ile de istediği genişleme imkanını elde etmektedir.⁶ Balkan tarihinde her zaman önemli rol alan Avusturya-Macaristan İmparatorluğu, özellikle 19. yüzyılın ikinci yarısında Bismark'ın Almanya İmparatorluğu'nu ilan etmesi ile, Batı'da yaşam ve genişleme alanını kaybetmiş bunun üzerine, 1870'lerden itibaren Balkanlar'da daha aktif bir siyaset izlemeye başlamıştır.⁷ Bu arada Rusya'nın Balkan planlarının farkında olan Avusturya-Macaristan hükümeti Rus nüfuzunun bu bölgede yayılmasını sağlayacak olan Slav halklarının "bağımsızlık" fikirlerine de pek sıcak bakmamaktadır.⁸ Endüstri devrimini gerçekleştirerek hızla büyüyen İngiltere'nin Hindistan'da bulunan sömürgeleri ve ticari çıkarları için Rusları Boğazlardan uzak tutmasını gerektirdiğinden Osmanlı Devleti'nin bütünlüğünü korumaya çalışmıştır.⁹ Son olarak Yakın Doğu ile yakından ilgilenen Fransa'nın çıkarları Balkan senaryosunun bir anlamda asıl aktörleri ve sürece şekil veren dinamikler olmuştur.

Balkanlar'da meydana gelen ilk milliyetçi ayaklanma 1804 yılında Sırbistan'da görüldü. Sırp ayaklanması mahalli yeniçeriler ve ayanlara karşı yapılan bir direniş olarak başlamış, hatta bu nedenle başlangıçta Saray'ın desteğini almış, daha sonra liderleri Kara Yorgi Petroviç'in şahsında milli bir isyan halini almıştır. Rusya'nın desteği ile hızla güçlenen Sırp, Avusturya'nın kendi sınırlarında Rusya'ya yakın yeni bir Slav devletini istememesi ve o sırada çıkan Fransız-Rus savaşının da yardımı ile kontrol altına alınabilmiştir. Bu durum 1815'de Miloş Obrenoviç'in "başknez" seçilmesine kadar devam etmiştir. Aynı dönemde Rusların Fransızları yenmiş olmaları ve tekrar Sırbistan meselesi ile ilgilenmesinin de etkisi ile, 1816'da Osmanlı Devleti Miloş Obrenoviç'i "başknez" olarak tanıyarak Sırbistan'a imtiyazlı bir prenslik statüsü vermiştir. Özerklik statüsü daha sonra yapılan 1826 Akkirman, 1829 Edirne Osmanlı-Rus Antlaşmaları'nda da onaylanmış

⁶ Gordon A. Craig, *Europe Since 1815*, New York 1971, s.249.

⁷ Fahir Armaoğlu, *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)*, Ankara 1997, s.552 .

⁸ Craig, *a.g.e.*, s.248.

⁹ Stavrianos, *a.g.e.*, s.227-229.

ve 1830 yılında verilen bir “sened” ile Miloş Obronoviç soyuna verasetle intikal eden özerk bir Sırbistan’ın kurulmuş olduğu resmiyet kazanmıştır.¹⁰

Osmanlı Devlet düzeninin bozulması ve gücünü kaybetmesinden kaynaklanan sorunları ve uluslararası konjonktürün yarattığı ortamı değerlendirerek bağımsızlığını kazanan Balkan uluslarından ilki ise Yunanlılar olmuştur. 1821 yılında Rusya’nın desteği ile başlayan Mora isyanı 1830’lu yıllarda siyasal bir organizasyonla sonuçlanmıştır.¹¹ Yunan isyanı önceden planlanan ve başından beri bağımsızlığı hedefleyen bir hareket olması ile Sırp isyanından ayrılmaktadır.¹² İsyanı örgütleyenler 1814’de Odesa’da üç kişilik bir tüccar grubu tarafından kurulan *Filiki Eterya*, adındaki derneğin üyeleridir. Derneğin amacı eski Bizans’ı tekrar canlandırabilmek için Rum halkını ayaklandırarak, mücadele vermelerini sağlamaktır. Kısa sürede Osmanlı topraklarında hızla yayılan ve adalar da dahil olmak üzere bir çok yerde şubeler açan dernek, Rum patriğini, Eflak Boğdan prensliklerini ve Fenerli Rum ailelerini de üyeleri aralarına katmışlardır.¹³

İlk isyan Çar’ın savaş yaveri Aleksandr İpsilanti tarafından 1821 yılının Mart ayında Eflak-Boğdan’da çıkarılmakla birlikte bu isyan Osmanlı Devleti tarafından kısa sürede bastırıldı. Bu ayaklanmanın hemen ardından Mora’da çıkan isyan kısa bir sürede tüm Mora’ya ve adalara yayıldı. Bu isyanların başlatılması ve yayılmasında kilise ve din adamlarının, Sezar-Papa (siyasal din adamları), aktif olarak rol oynamışlardır.¹⁴ İsyanın bölgedeki Türkler için kanlı bir hal alması üzerine, Osmanlı Devleti sert tedbirler almış, olaylardan sorumlu bulunanlar içlerinde Kayseri, Edremit, Edirne, Tarabya pisikoposları gibi din adamları da olmak üzere idam cezasına çarptırılmış, hem Filiki Eterya derneğinin üyesi hem de ayaklanmaları desteklediği gerekçesi ile Fener Patriği Gregoryus, resmi elbisesi ile Patrikhane’nin

¹⁰ Kemal Beydilli, “*Küçük Kaynarca’dan Yıkılışa*”, *Osmanlı Devleti Tarihi*, C. I., İstanbul 1999, s.83-84.

¹¹ Yusuf Sarıay ve Tahir Sünbül, *Emperyalizm ve Büyük Hayal*, Ankara 1999, s.29.

¹² Sina Akşin, “*Siyasal Tarih*”, *Türkiye Tarihi, Osmanlı Devleti 1600-1908*, İstanbul 1995.

¹³ Armaoğlu, *a.g.e.*, s.169; Beydilli, *a.g.e.*, s. 85.

¹⁴ Sarıay, *a.g.e.*, s.45-46; Akşin, *a.g.e.*, s.105.

kapısına asılmıştır. Bu durum başta Rusya olmak üzere Avrupa'yı hareketlendirmiştir.¹⁵

Osmanlı Devleti ise isyanın biran önce bastırılması için Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa'dan yardım istemek zorunda kalmıştır. Mehmet Ali Paşa'nın müdahalesi ile isyanın bastırılmasında önemli yol kat edilmekle beraber, Avrupa kamuoyunun Yunan davasına karşı duyduğu yakınlık nedeniyle olay çoktan Osmanlı Devleti'nin kontrolünden çıkmış uluslararası bir sorun halini almıştır. Rusya'nın Yunanlılar üzerindeki etkinliği ne İngiltere'nin ne de Avusturya ve Fransa'nın işine gelmiş, bu nedenle durumu bir anlamda kendi aralarında çözerek İngiltere, Rusya ve Fransa 6 Temmuz 1827'de Londra'da bir antlaşma imzalayarak Osmanlı Devleti'ne tebliğ etmişlerdir. Osmanlı Devleti bu durumu iç işlerine bir müdahale olarak kabul edip reddettiye de, Navarin'de Osmanlı donanmasının ani bir baskına uğratılarak yakılması, İngiltere'nin Mora'ya asker göndermek için girişimlerde bulunması, Fransa'nın Mora'ya asker çıkarması ve son olarak Rusya'nın Osmanlı Devleti'ne savaş açıp, Edirne önlerine kadar gelmesi üzerine Osmanlı Devleti 18 Eylül 1829 tarihli Edirne Antlaşması ile bağımsız bir Yunanistan'ın kurulmasını kabul etmek zorunda kalmıştır.¹⁶

Yunanistan'ın bağımsızlığını kazanmasının ardından bağımsızlığını kazanan ikinci bölge Eflak ve Buğdan olmuştur. Eflak yani "Valaşya" Tuna ile Karpatlar arasında, Buğdan da "Moldova" Tuna ile Karadeniz arasında kalan ovalık bölgelere verilmiş olan isimlerdir. Osmanlı Devleti'nde "memleketeyn" diye bahsedilen bu bölgeler imtiyazlı birer beylik olarak Osmanlı Devleti hakimiyetinde kalmışlardır. Rusya 1774 Küçük Kaynarca Antlaşması ile hem Osmanlı Devleti topraklarında yaşayan Ortodoksların hamisi sıfatını almış, hem de Memleketeyn meselelerinde söz sahibi olmuştur. Nitekim bundan sonra Rusya devamlı olarak bu bölgede nüfuzunu artıracak hatta bu bölgeyi kendi topraklarına katacak faaliyetlerde bulunacak, Osmanlı Devleti de bu durumu engellemeye çalışacaktır. Bu arada Eflak ve

¹⁵ Akşin, a.g.e., s.106. Armaoğlu, a.g.e., s.171., Beydilli, a.g.e., s. 86.

¹⁶ Armaoğlu, a.g.e., s.174-186., Beydilli, a.g.e., s. 85-88.

Buğdan'da da tüm Balkanlar da olduğu gibi milliyetçilik fikri yayılmaya başlamış, ancak Yunanistan'dan farklı olarak milliyetçi fikirler kültür ve eğitim alanında ortaya çıkmış ve dış devletlerden gelen çeşitli etkilerle gelişmiştir. 1848 milliyet ve hürriyet isyanları tüm Avrupa da olduğu gibi bu bölgede de görülmüşse de Rus ve Osmanlı orduları bu isyanları bastırmıştır.¹⁷

Rusya ve Osmanlı Devleti'nin bir anlamda beraber olarak, Memleketeyn'i yönetmesi Kırım Harbi'nin çıkmasına kadar devam etmiştir. Osmanlı Devleti'nin Rusya ile ilişkilerinde zaten mevcut olan problemlili durum, 1853 yılında "Kutsal Yerler" meselesi ile yeni bir krize dönmüş ve Rusya aynı yılın Temmuz ayında Memleketeyn'i işgal etmiştir. Rusya'nın bu bölgeye yerleşmesini ya da hakimiyet kurmasını istemeyen İngiltere ve Fransa ise Osmanlı Devleti ile ittifak yaparak savaşa katılmışlardır. Savaş sonunda imzalanan 1856 Paris Antlaşması ile Baserabya'nın bir kısmı Buğdan'a eklenerek Rusya Tuna ağzından uzaklaştırılmış, Eflak ve Buğdan'a muhtariyet verilerek, muhtariyetleri Avrupa devletlerinin garantileri altına alınmış ve her iki eyaletin kendilerine ait meclis kurmaları kararlaştırılmıştır.¹⁸ Bir yıl sonra 8 Ekim 1857'de toplanan Eflak ve Buğdan Meclisleri Beyliklerin Romanya adı altında birleşmesine karar verdiler. 17 Ocak 1859'da Buğdan Meclisi Aleksandr Cuza'yı voyvodalığa seçti. Aynı işi Eflak Meclisi de 5 Şubat 1859'da yaptı. Böylece Cuza'nın şahsında Eflak ve Buğdan birleşmiş oldu.¹⁹

Burada garantör devletlerin bu birleşmeye karşı takındıkları tavrın genel panoramasını anlatmak, 19. yüzyıl Balkan gerçeğini anlamak açısından faydalı olacaktır. Eflak ve Buğdan'ın birleşmesi konusunda en büyük desteği Fransa vermiştir. Fransa Avrupa'da nüfuzunu güçlendirmeye çalışmakta, bunun için de Katolik mezhebi ve milliyetçilik fikirlerini kullanmaktadır. Ulus devlet fikirlerinin savunuculuğunu yapan Fransa, böylelikle hem çokuluslu bir imparatorluk olan Avusturya-Macaristan'ı zayıflatmaya çalışmakta, hem de Balkanlar'da kurulacak

¹⁷Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, C.VI. Ankara 1995. s.42-46.

¹⁸ Armaoğlu, *a.g.e.*, s.232-252.

¹⁹ Ahmet Eycil, *Siyasi Tarih*, Ankara 1991. s. 133.

küçük milli devletler aracılığı ile Rusya'nın önünü kesebileceğini düşünmektedir. İngiltere'nin de genel politikası Avrupa'da herhangi bir devletin diğerlerinden daha güçlü hale gelmesini istememekte, bu nedenle her türlü gelişmeyi dikkatle takip etmektedir. Avusturya bu durumdan hiç memnun olmamakta hem Rumenlerin kendi bünyesindeki diğer uluslara kötü örnek olacağından korkmakta hem de bünyesindeki Rumen azınlığın problem çıkaracağından endişelenmektedir. Son olarak Rusya bu kadar devleti karşısına alamayacağını bilmekte ve Fransa ile arasının bozulmasını göze alamamaktadır.²⁰ İşte bütün bu karmaşık çıkar ve ilişkiler ağı, Eflak ve Buğdan'ın birleşmesi yönünde karar alınmasına sebep olmuştur. Görüldüğü üzere Balkanlar'da halklar bağımsızlığını kazanmakta fakat nerede, hangi sınırlar içerisinde, hangi rejimle yaşayacakları büyük ölçüde diğer Avrupa devletleri tarafından kararlaştırılmaktadır. Paris'te yapılan düzenlemeler Avrupa birliğince güvenceye bağlanan, Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğüne saygıya dayanıyor gibi görünse de bu durumun hiç de böyle olmadığını daha sonraki gelişmeler gösterecektir.

Paris Kongresi'nde Romanya'dan başka Sırbistan meselesi de ele alınmış ve Paris Antlaşması'nın 28. ve 29. maddeleri Sırbistan'ın yeni konumunu belirlemiştir. Bu maddelere göre Sırbistan hala Osmanlı Devleti'ne bağlı bulunmakla birlikte, Sırbistan'a şimdiye kadar tanınan yetki ve haklar Avrupa devletlerinin ortak garantileri altına konmuştur. Daha sonra Sırbistan'da ortaya çıkan Sırp-Türk çatışması uluslararası arenaya taşınarak 8 Eylül 1862'de İstanbul protokolü imzalanmış ve Osmanlı Devleti'ni Sırbistan'ın tüm kalelerinden çekilmiştir. Yani Osmanlı Devleti'nin Sırbistan ile olan bağı "egemenlik hakkı" gibi hukuki bir bağdan ibaret kalmıştır. Bu gelişmeleri Sırbistan'ın tam bağımsızlığa doğru geçiş aşamaları olarak görmek mümkündür ve bu geçiş aşamalarındaki en büyük yardımcısı da Rusya'dır.²¹

Sırbistan bir taraftan tam bağımsızlık için hazırlıklar yaparken diğer taraftan da bütün Sırları Osmanlı egemenliğinden kurtararak bir "Balkan

²⁰ Karal, a.g.e. s. 49-55., Eyicil, a.g.e., s.132-133. Armaoğlu, a.g.e., s. 260-265.

²¹ Armaoğlu, a.g.e., s. 274-275.

Konfederasyonu"nu oluşturmaktan söz etmekte ve bunun için de Bosna-Hersek ve Karadağ'da milliyetçi Sırp propagandası yapmaktadır. Bu bölgelerde küçük çaplı yerel ayaklanmalar kısa süre de bastırılmakla beraber, bir yandan Fransız ihtilalinin etkileri, diğer taraftan Rusya ve nihayet Sırbistan'ın desteği ile Karadağ'da da bağımsızlık kazanmayı amaçlayan isyanlar görülmeye başlamıştır.²² Pisikopos-Prens Danielo, Rusya'nın desteği ile 1853 yılında isyan etmiş ancak başarılı olamamıştır. 1856 Paris Kongresi'nde Karadağ'ın bağımsızlığının tanınmasını istemiş burada da aynı hezimetle uğramıştır. 1860 yılında Prens Danielo öldürülmüş ve yerine yeğeni Nikalo Petroviç gelmiş ve Karadağ'ın bağımsızlık arayışı Hersek'deki Slav milliyetçiliğinin yükselişiyle paralel olarak devam etmiştir. Bu durum 1875 yılı Balkan krizinin çıkmasına kadar inişli çıkışlı şekilde devam edecek, 1878 Berlin Antlaşması ile sonuca bağlanacaktır.²³

Balkanlar'da meydana gelen bu hareketlilik Osmanlı başkentinin hemen yanında yaşayan bir başka Slav topluluğunu, Bulgarları etkilemekte gecikmemiştir. Zaten 1870'de Bulgar Kilisesinin kurulmasına izin verilmesi ile milli kiliselerine kavuşan Bulgarlar milli devletlerini kurma yolunda da önemli adımları atmaya başlamışlardır.²⁴ Bulgar topraklarının coğrafi konumu ise bağımsızlık yolundaki adımlarını hızlandıracak özelliklere sahiptir. Bulgaristan gerek İstanbul'a yakınlığı, gerekse Karadeniz'deki güçler dengesi açısından oldukça önemli bir konumdadır. Ayrıca Bulgarlar diğer Avrupa devletleri ile ne coğrafi ne de tarihi bağlarının bulunmamasının da etkisiyle milli ve dini bağlarının bulunduğu Rusya'ya yakınlık duyarak, Rusya'dan destek aramışlardır. Rusya da kendine bu şekilde yakınlık duyan, hem Balkanlar hem de Boğazlara geçiş için mükemmel bir basamak olacak bağımsız bir Bulgaristan'ın kurulması için elinden geleni yapmıştır.²⁵

Balkanlar'daki mevcut gidişatı değiştiren ve Osmanlı Devleti'nin Balkanlar'daki hakimiyetini tamamen kaybetmesine neden olan önemli gelişmeler

²² Karal, a.g.e., s. 72-75., Armaoğlu, a.g.e., s. 275.

²³ Paul Dumont, "Tanzimat Dönemi(1839-1878), Osmanlı İmparatorluğu Tarihi, C.II., İstanbul 1995. s.127-128.

²⁴ Beydilli, a.g.e. s.101

²⁵ Barbara Jelavich, **Russia's Balkan Entanglements 1806-1914**, Cambridge 1993, s. 178-181.

ise 19. yüzyılın son çeyreğinde ortaya çıkmıştır. 1869 yılında Süveyş Kanalı'nın açılıp % 44'ünün 1874 yılında iflas eden Mısır Hidivi'nden İngiltere'nin satın alması, daha sonra 1878 Berlin Antlaşması ile Kıbrıs Adası'nı işgal etmesi İngiltere'nin Doğu politikasında değişikliğe neden olmuştur. İngiltere Süveyş Kanalı ve Kıbrıs Adası'nı ele geçirerek, Akdeniz'de kendisine yeni yollar bulunca Osmanlı Devleti'nin bütünlüğünü koruma politikasını da değiştirmiş ve bu durum doğrudan Balkan politikasına yansımıştır.²⁶

Balkan politikasını değiştiren ülkelerden birisi de Avusturya-Macaristan Devleti olmuştur. Balkanlar'da Rusya'nın güçlenmesinden endişelenen ve bu nedenle de bağımsız Slav devletlerinin kurulmasını istemediği için bir anlamda Osmanlı Devleti'nin Balkanlar'daki bütünlüğünü destekleyen bir politika izleyen Avusturya-Macaristan Rusya ile Balkanlar üzerinde bir anlaşmaya varmışlardı. 1877 yılında Rus Çar'ı Aleksandr II.'nin Avusturya-Macaristan ile imzaladığı Peşte Anlaşmasına göre Rusya Bosna-Hersek'i Avusturya-Macaristan'a bırakmış, bunun karşılığında Avusturya'da Rusya'yı Balkanların diğer bölgelerinde serbest bırakmış, ancak Balkanlar da tek ve büyük bir Slav devletinin kurulamayacağı kararlaştırılmıştı. Böylelikle Rusya Avusturya Macaristan'ın, Balkan işlerinde tarafsızlığını sağlamıştır. İki büyük devlet İngiltere ve Avusturya-Macaristan'ın Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünün korunmasını bırakıp, kendi nüfuz bölgelerini oluşturmaya yönelmeleri sonucu ortaya çıkan boşluğu ise daha sonra Almanya doldurmaya başlayacaktır.²⁷ 1871 de Bismark'ın liderliğinde birleşen ve hızla büyüyen Almanya, 1890'lara gelindiğinde iktidarı eline geçiren Wilhelm'in yönetimi altında bir "dünya gücü" olmak için yayılmacı bir politika izlemeye başlayacak, 1890'lardan itibaren Almanya'nın Yakın Doğu'daki yayılmacı politikasının etkileri açıkça görülecek, hatta Osmanlı Devleti ile anlaşma yaparak yapımını üstlendiği "Bağdat demiryolu" Almanya'nın yayılmacı politikasının sembolü olacaktır.²⁸

²⁶ Malcom Pearce ve Geoffrey Steawart, **British Political History 1867-1995**, Londra 1996, s. 148-165.; Craig, **a.g.e.**, s.632.

²⁷ Oral Sander, **Siyasi Tarih, İlkçağlardan 1918'e**, Ankara 2000, s.280-283.

²⁸ Craig, **a.g.e.**, s. 354-357.

Bütün bu gelişmelerin Balkan coğrafyasına yansımaları ise çok çabuk bir şekilde gerçekleşmiş, 1875 yılında Hersek'te isyan çıkmış ve kısa sürede tüm Balkan Yarımadası'na yayılmıştı. Hersek'te yaşayan Hristiyan halkından bir kısmının agnam vergisinin fazlalığından ve yeni çerilerin kötü muamelesinden şikayet ederek Karadağ'a sığınmaları üzerine olaylar başlamıştı. Bunun üzerine Osmanlı Devleti isyanı bastırmak için girişimlerde bulunmuş, Fransa ve İngiltere'nin aracılığına başvurmuştur. Bu arada Hersek isyanına Karadağ, Sırbistan doğal müttefikleri diyebileceğimiz Ruslar destek vermişlerdir. Bütün bu gelişmeler eşliğinde Hersek isyanı bastırılmamış ve Bosna'ya da yayılmaya başlamış ve bu durum üzerine Avusturya ve Almanya'da bu işlere dahil olmuşlar ve bu bölgede ıslahat yapılmasını istemişlerdir. Osmanlı Devleti istenilen ıslahatları yapmasına rağmen isyanlar durmamış, hatta Bulgaristan'a da yayılmıştır.²⁹

1876 yılında Sırbistan Osmanlı Devleti'ne başvurarak Bosna-Hersek'ten bazı bölgelerin Sırbistan'a ilhak edilmesini istemiş, Karadağ prensi de Sırbistan ile birlikte hareket edeceğini söylemiştir. Bunun üzerine devlet Sırbistan üzerine ordu yollamış ve savaş başlamıştır. Savaşlar devam ederken Rusya desteğini hiç çekmemiş, bu arada sınırlara asker yığmaya başlamıştır. Durumun tamamen Rusya'nın kontrolüne geçeceğini düşünen Avrupa devletleri, İstanbul'da devletler arası bir konferans düzenlemeyi kararlaştırmışlardır. İngiltere, Fransa, Almanya, Fransa, Avusturya-Macaristan, İtalya'dan temsilcilerin katıldığı İstanbul Konferansı'ndan bir sonuç alınamamıştır. Daha sonra Avrupa Devletleri'nin hazırladıkları Londra protokolü de aynı hezimete uğramış, bu arada Romanya ile ittifak yapan Rusya da sonunda Osmanlı Devleti'ne savaş açmıştır.³⁰

Kafkaslar ve Tuna olmak üzere iki cephede süren savaş Osmanlı ordularının yenilgisi ile sonuçlanmış ve 19 Ocak 1878'de Edirne'de mütareke yapılmış daha sonra da Osmanlı Devleti için çok ağır hükümler taşıyan, ancak uygulanamayacak olan Ayastefanos Barış Antlaşması imzalandı. Anlaşma, Osmanlı Devleti'ne bağlı

²⁹ Stanford J.ve Ezel Kural Show, **Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye**, c.II., İstanbul 2000, s.201-202.

³⁰ **A.g.e.**,s. 203-204.

sınırları kuzeyde Tuna nehri, doğuda Karadeniz, güneyde Ege Denizi ve batıda Arnavutluk'a dayanan bir Bulgaristan kurulmasını kararlaştırıyordu. İkinci olarak Romanya, Sırbistan ve Karadağ tam bağımsızlıklarını kazanıyor, Bosna-Hersek'te ise Avusturya ve Rusya'nın denetiminde reform yapılması hükmü konulmuştu, ki bu durum Peşte Antlaşması hükümleri ile çelişiyordu. Bunun yanında Rusya Doğu Anadolu'da Kars, Ardahan, Batum, Eleşkirt ve Beyazıt bölgelerini de topraklarına katıyordu. Bu antlaşma Rusya'nın çıkarlarını koruduğu için İngiltere ve Avusturya-Macaristan bu durumun bir Avrupa meselesi olduğunu ileri sürerek Anlaşma metninin incelenmesini istemişlerdir. 13 Haziran 1878'de Almanya başbakanı Bismark'ın başkanlığında Berlin'de bir Kongre toplanmıştır. Bu kongreye Osmanlı Devleti ve Rusya'nın dışında Almanya, Avusturya-Macaristan, İngiltere, Fransa ve İtalya katılmıştır. Bölgedeki güçler dengesinin politik olarak sağlanabilmesi için 13 Haziran-13 Temmuz 1878 tarihlerinde toplanan Kongre, Balkan coğrafyasını önemli bir ölçüde şekillendirmiştir.³¹

Berlin Antlaşması'ndan sonra Osmanlı Devleti siyasi, askeri, ekonomik ve politik olarak iyice zayıflamış ve küçülmüştür. Balkanlarda çok büyük toprak kayıplarına uğramış neredeyse tüm Balkanlar'ı kaybetmiştir. Yunanistan'dan sonra, Romanya, Sırbistan ve Karadağ tam bağımsızlıklarını elde etmişler, Bulgaristan'ın sınırları daraltılmışsa da özerk bir prenslik olmuş, Bosna-Hersek Avusturya'nın işgali altına girmiştir. Bu küçülme sadece Avrupa ile sınırlı kalmamış, Kıbrıs adası İngiltere'ye, Anadolu'nun doğusunu da Ruslara bırakılmıştır. Bu toprak kaybının yanında İmparatorluğun tüm nüfusunun beşte birine yakın kısmı da elden çıkmıştır. Aynı yıkımı mali açıdan da görebilmek mümkündür.³²

Berlin Antlaşması Balkan yarımadasında yeni bir dönem açmış ve bundan sonra büyük devletler arasındaki rekabete, yeni kurulan devletler arasındaki ise rekabet de eklenmiştir. Bağımsızlıklarını kazanan Balkan halklarının her biri, kendilerini mirasçıları saydıkları Ortaçağ krallıklarının sınırlarını doğal ve milli

³¹ Sander, a.g.e., s. 280-281.

³² François Georgeon, "Son Canlanış (1878-1908)" *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, c.II., İstanbul 1995.s.145-146.

hedefleri olarak kabul etmiş ve bu sınırlara ulaşmaya çalışmışlardır. Yani Bulgarlar I. ve II. Büyük Bulgar krallığının, Yunanlılar Bizans İmparatorluğunun ve Sırlarda Stefan Duşan Krallığının sınırlarını gerçek sınırları olarak kabul etmişlerdir. Bu durumda da sınır ihtilafları çıkması kaçınılmaz olmuştur.³³ Nitekim Sırp-Bulgar rekabeti 1885’de bir savaş şeklinde patlak vermiştir. 1885 Eylülünde Doğu Rumeli Bulgarları ayaklanmışlar, bunun üzerine Bulgar Prensi Doğu Rumeli ve Bulgaristan’ın birleştiğini ilan etmiştir. Bunun üzerine Sırbistan 13 Kasım 1885 Bulgaristan’a savaş açmıştır. Savaş Bulgaristan lehine sonuçlandıktan sonra, Avusturya’nın isteği üzerine 3 Mart 1886’da Bükreş Antlaşması imzalanmıştır. Bu savaştan sonra Balkan devletleri arasındaki anlaşmazlıkları kaldırmak için bir takım girişimler olduysa da Balkan milletlerinin karşılıklı güvensizliği ve birbirlerinin zıt emelleri nedeniyle başarılı olamamışlardır. Özellikle geniş bir din, mezhep, ırk ve dil yelpazesi teşkil eden, Selanik, Kosova ve Manastır vilayetlerinden oluşan Makedonya başlıca rekabet konularından birisi, Balkan birliğinin gerçekleşmesinden de önemli bir engel olmuştur. Bir yandan Bulgarlar diğer yandan Sırlar ve Yunanlılar bu bölgede hak iddia etmiş ve her bir devlet büyük devletlerden birini arkasına alarak hedefine ulaşmaya çalışmıştır.³⁴

Bilindiği üzere Osmanlı Devleti’nin Hıristiyan tebaası Rum Patrikliğine bağlı idi ve bu durum Rumların Balkan halkları arasında oldukça etkili bir konuma gelmelerini sağlamış hatta bu halkların asimilasyonlarına fırsat vermiştir. Makedonya bu durumun en iyi örneklerinden birisi olmuştur. Patrikliğin gücüne dayanarak bu bölgelerde nüfuz oluşturmaya başlayan Yunanlıların, bu bölgedeki etkinliğini kırmak isteyen Saray, 1870 yılında Bulgarlara kendi kiliselerini kurma hakkı vermiş böylece Makedonya’daki Slav nüfuzu Yunanlıların etki alanından kaçabilecekleri bir çıkış sunmuş bunun üzerine, Makedonya üzerindeki Yunan-Bulgar rekabeti de resmen başlamıştır.. Sırbistan’ın bu rekabete dahil olması ise daha sonra 1896 yılında Makedonya’da bir Sırp piskopos bulundurma hakkını elde etmesi ile gerçekleşmiştir.

³³ Richard C. Hall, **The Balkan Wars 1912-1913. Prelude to the First World War**, Londra 2000, s. 2-6.

³⁴ Show, a.g.e. s., 247-248.

³⁵ Bütün bunların yanında 1893 yılında Selanik'te kurulan *Vnatreşna Makedonska Revoluçionarna Organizaçiya* VMRO (Makedonya Dahili İhtilal Örgütü) ise "Makedonya Makedonyalılarıdır" sloganı ile Osmanlı Devleti içerisinde özerk bir Makedonya'nın kurulmasını istemiştir. Bulgarlar tarafından yönlendirilen bu örgüt karşısında Yunanlılar 1894 yılında *Ethniki Etairia*'yı, Sırlar ise 1886 yılında Aziz Sava derneğini kurmuşlar ve bu bölgede çalışmalarına devam etmişlerdir.³⁶Bütün bu çalışmalar meyvesini 1902 yılında Makedonya'da çıkan isyanla vermiştir. Bu isyan bastırılmakla birlikte ertesi yıl Bulgarların açık desteği ile ikinci bir isyan daha çıktı. Sonunda Büyük devletlerin işe karışması ile, 1903 Eylül'ünde Avusturya-Macaristan ve Rusya'nın tespit ettikleri Münzsteg Programı İngiltere, Fransa ve İtalya tarafından da onaylanarak kabul edilmiş ve Makedonya reforma tabi tutulmuştur.³⁷

Balkan halklarının kendi aralarındaki problemler devam ederken, 19. yüzyılın sonlarına doğru dünyada sömürgeleştirecek alanın hemen hemen kalmaması, Avrupa devletleri arasındaki siyasi ve ekonomik çatışmaların Balkanlar da daha da yoğunlaşmasına sebep olmuştu. Özellikle 1905 yılında Japonya ile yaptığı savaşı kaybeden Ruslar Asya'da tutunamamış, yüzünü tekrar Balkanlara çevirmiş, 1878 Berlin Antlaşması ile Bosna-Hersek'in yönetimini ele geçiren ve bölgede nüfuzunu hızla artıran Avusturya ile karşı karşıya gelmesine neden olmuştur. Bu koşullara rağmen bu iki ülke aralarında uzlaşmanın yolunu bulmuş 1908 Eylülünde yapılan Buchlau görüşmelerinde Avusturya Rusya'yı Boğazlarda Rusya da Avusturya'yı Bosna-Hersek'te serbest bırakmış, 5 Ekim 1908'de Bosna-Hersek Avusturya tarafından ilhak edilmiştir. Avusturya'nın Bosna-Hersek'i resmen işgal etmesine en sert tepki Sırbistan'dan gelmiştir. Bu bölgeyi bir anlamda doğal yayılma alanı içinde gören Sırbistan, ilhakı Balkan ulusçuluk hareketine karşı indirilmiş ağır bir darbe olarak nitelendirmiş, hareket için Rusya'ya başvurmuş ancak herhangi bir sonuç alamamıştır. Bu arada ilhakın gerçekleştiği gün, mevcut durumun karışıklığından faydalanan Bulgarlar da tek taraflı olarak bağımsızlıklarını ilan etmiştir. Yunanistan'ın desteği ile tekrar ayaklanan Girit halkı da Yunanistan ile

³⁵ M.S. Anderson, *The Eastern Question*, Londra 1966, 268-269.

³⁶ Hall, a.g.e., s. 4-5.

³⁷ Beydilli, a.g.e., s.114-115.; Hall, a.g.e., s. 6-7.

birleştğini ilan etmiş bu isteğini o dönemde gerçekleştirememekle beraber Balkan Savaşları'nda birçok Ege adası ile birlikte Girit de elden çıkmıştır.³⁸

Aynı dönemde o zamana kadar Osmanlı yönetimini destekleyen Arnavutlar arasında da yeniden hareketlenmeler başlamıştır. Aslında Arnavutların Osmanlı yönetimi altında diğer Balkan halklarına bakarak daha farklı bir konumu vardır. Çoğunluğu Müslüman olan, devlet kademesinde de önemli görevlere gelen Arnavutlar, Balkan halkları arasında bağımsızlık arayışlarına en son katılan millet olmuştur. Arnavutların bağımsızlık arayışlarının kökenlerinde, 1878 Berlin Antlaşması'nda topraklarının bir kısmının Karadağ bir kısmının da Yunanistan'a paylaşılması ve bunun üzerine Arnavutluk milli bilinci uyanması ve harekete geçmesi vardır.³⁹

1878 yılında Prizen'de başlangıçta Osmanlı Devleti'nin de desteklediği Arnavut Birliği kurulmuş, toprak bütünlüğüyle Osmanlı Devleti içerisinde özerk bir statüye sahip olmak istemiştir. Arnavutlar bu isteklerini gerçekleştirememiş, Osmanlı Devleti de Berlin Antlaşması'ndan sonra Arnavutluk'u Yanya, Manastır, Üsküp ve İşkodra olmak üzere dört vilayete bölmüştür. Arnavutlar 1911 yılının Mayıs ayında Valona'da toplanarak Osmanlı Devleti'nden toprak bütünlüğü ve özerklik talep etmişler, Osmanlı Devleti ise isyanın bastırılmasında kesin bir başarı kazanamamıştır. Arnavut isyancılarının Karadağ'a sığınmaları ve Osmanlı Devleti'nin Karadağ'a asker göndermesi üzerine Bulgaristan, Sırbistan, Yunanistan ve Karadağ hükümetleri ortak bir nota vererek Makedonya, Arnavutluk ve Girit'e özerklik verilmesini istemişler, bu isteklerin gerçekleşmemesi üzerine 8 Ekim 1912'de Karadağ harp ilan etmiştir. Bu tür istekleri kendi iç işlerine müdahale olarak kabul eden Osmanlı Devleti de, bu ülkelere savaş ilan etmiş, böylece I. Balkan Savaşı başlamıştır.⁴⁰

³⁸ Sander, a.g.e., s. 286-287; Armaoğlu, a.g.e., s. 617-621.

³⁹ Wolff, a.g.e., s. 91.

⁴⁰ Show, a.g.e., s. 249.

Birinci Balkan Savaşı'nın çıkma sebebinin Arnavutluk meselesi olmadığı muhakkaktır. Daha önce de anıldığı üzere 1878 Berlin Antlaşması ile hayal kırıklığına uğrayan Bulgaristan, bağımsızlığını kazandıktan sonra Balkanlarda etkin bir politika izlemeye başlamış ve 1885 yılında Doğu Rumeli ile birleştiğini açıklayarak bir anlamda Berlin Antlaşması yaptırımlarına ilk tepkisini göstermiştir. Daha sonra Yunanlılar da Girit ile birleşmeye çalışarak Berlin Antlaşması yaptırımlarından kaçınmaya çalışmışlardır. Her ne kadar Osmanlı Devleti bu girişimi kolaylıkla bastırmış olsa da Büyük devletlerin müdahalesi, Osmanlı Devleti'nin bu durumdan yeterince faydalanmasına engel olmuştur. Kısaca söylemek gerekirse, Balkan coğrafyasına önemli ölçüde şekil veren Berlin Antlaşması, bağımsızlıklarını yeni kazanan Balkan Devletleri'nin toprak isteklerini tatmin etmemiştir. Bulgarlar, Trakya'dan, Yunanlılar Ege adaları ve özellikle Girit'ten, Sırlar Bosna-Hersek'ten ve Karadağlılar da kuzey Arnavutluk'tan, Yunanistan, Bulgaristan ve Sırbistan'ın her üçü birden Makedonya'dan toprak istemektedirler. Toprak problemleri sadece dış politikada değil iç politikalarında da problemler çıkartarak, radikalleri harekete geçirmiştir. Bulgaristan'daki *VMRO*, Sırbistan'daki *Kara El* teşkilatları bu duruma birer örnektir.⁴¹

Aslında Birinci Balkan Savaşı'na giden yol 1908'den itibaren Balkan devletleri tarafından yapılmaya başlanmıştır. 1908-9 krizinden sonra Belgrat ve Sofya aralarında uzlaşma yolları aramaya başlamış, 1911'de İtalya'nın Trablusgarp'ı işgali ve Rusların da çabaları, bu ülkelerin anlaşmaya varmalarını kolaylaştırmıştır. Bulgaristan, Sırbistan ve Yunanistan'ın aralarında uzlaşmaya varmaları, bu uzlaşmanın hemen ardından da, 7 Mart 1912 tarihinde Bulgaristan ile Sırbistan arasında Osmanlı Devleti ve Avusturya Macaristan'a karşı bir ittifak antlaşması yapılmış ve Makedonya konusunda anlaşılmıştır. Bu anlaşmaya göre, Bulgarlar Trakya'yı, Sırlar da Kosova'yı alacak şekilde paylaşmışlar, Makedonya'nın bağımsızlığı sağlanamazsa, bölgenin Sırbistan ve Bulgaristan arasında paylaşılmasını öngörmüştür. Bu durumda Bulgaristan, Ohri, Prilep, Manastır'ı alması, Üsküp'te dahil olmak üzere kuzey Makedonya Rusya'nın gözetiminde tartışmalı bölge olarak

⁴¹ Hall, a.g.e., s. 4-9.

kalması kararlaştırılmıştı. Bu ittifakın hemen ardından 29 Mayıs 1912'de de Yunanistan'ın bu antlaşmaya katılması ile, 2 Temmuz 1912'de Bulgar ve Sırp, 25 Eylül'de de Bulgar ve Yunan askeri ittifakları imzalanmıştır. Aralarındaki bu ittifakı potansiyel düşman olarak Avusturya-Macaristan'ı da gösterse de asıl hedefin Osmanlı Devleti olduğu görülmektedir.⁴²

8 Ekim 1912'de başlayan Arnavutluk, Makedonya, ve Trakya'da gerçekleşen Balkan Savaşı'nın ilki Osmanlı Devleti için büyük bir yenilgiyle sonuçlandı. Bulgarlar Edirne'yi alarak Çatalca'ya kadar ilerlemiş, Sırlar Kosova dahil olmak üzere Kuzey Makedonya'nın büyük bir bölümünü, Karadağ ile birleşerek Priştine ve Yenipazar'ı ve ardından kuzey Arnavutluk'u işgal edip İşkodra'yı kuşatmışlardı. Yunanlılar da Selanik ve Epir ve güney Arnavutluk'un önemli bir bölümünü ele geçirmiş, Osmanlılar iki ay içerisinde kuşatılmış dört kent dışında Avrupa'daki bütün topraklarını kaybetmiştir. Osmanlı Devleti uğradığı yenilgi sonucunda 3 Aralık 1912'de mütareke yapmak zorunda kalmış, mütarekeden sonra Büyük devletlerin de müdahalesi ile 16 Aralık 1912'de Londra'da başlayan barış görüşmelerinde Arnavutluk bağımsızlığını kazanmış, Girit adası Yunanistan'a verilmiş, Osmanlı Devleti'nin Trakya sınırı, Edirne'yi dışarıda bırakacak biçimde, Midye-Enez hattı olmuştur.⁴³

Balkan Savaşı bu noktada bitmemiş, Balkan devletleri Osmanlı mirasını aralarında paylaşamadıklarından , kendi aralarında savaşılmaya başlamışlardır. Birinci Balkan Savaşı'ndan sonra özellikle üç bölge üzerinde anlaşmaya varılamamıştır. Anlaşmazlık konusu olan bölgelerden birincisi Selanik'tir. Bulgar ordusu Yunan ordusundan bir gün sonra geldiği Selanik'i Yunanlılara bırakmak istememekte ve Savaş öncesinde iki ülke arasında yapılan anlaşmada bu konu ile ilgili netliğin olmaması olayı daha da işin içinden çıkılmaz hale getirmektedir. İkinci sorun ise Bulgarlar ve Sırlar arasındadır. Avusturya'nın da girişimleri ile Adriyatik kıyılarından uzaklaştırılan Sırlar, kendi tarihi mirasları içerisinde gördükleri

⁴²Hall, a.g.e., s. 9-12.

⁴³Show, a.g.e., s. 354-355; Sander, a.g.e., 289-290.

Makedonya'dan tazminat istemektedirler. Son olarak Romanya'da kuzeydoğu Bulgaristan'dan toprak talep etmektedirler.⁴⁴

Aslında bu durum, daha sonra Romanya'nın da bu savaşa dahil olması ve Osmanlı Devleti'nin Balkanlar'dan çekilmesi ile ortaya çıkan boşluğu kendilerinin doldurmaya çalışmalarından kaynaklanmaktadır. Balkan devletlerinin aralarındaki bu çekişmenin Osmanlı Devleti'nin işine yaramış, savaşın yarattığı fırsatı değerlendiren Osmanlı Devleti Edirne'yi geri almıştır. İkinci Balkan Savaşı Bulgaristan'ın yenilgisi ve Ağustos 1913 tarihli Bükreş Antlaşması ile bitmiştir. Bu antlaşma ile Bulgaristan Dobruca'yı Romanya'ya, Kavala'yı Yunanistan'a vermiş Makedonya'dan küçük bir toprak parçası almıştır. Bu anlaşmanın ardından Osmanlı Devleti de Bulgaristan ile İstanbul'da antlaşma yaparak Edirne'yi geri almış, Yunanistan ile Atina, Sırbistan ile de İstanbul antlaşmalarını yapmıştır.⁴⁵

Balkan Savaşları hemen her safhasında daha sonra Birinci Dünya Savaşı'nda ortaya çıkacak olan Üçlü İtilaf ve Üçlü İttifak gruplarını karşı karşıya getirmiş, özellikle Sırbistan ve Avusturya arasında çetin çatışmalar olmuştur. Bu çatışmanın temel sebepleri arasında çok uluslu bir imparatorluk olan Avusturya'nın toprak bütünlüğüne yönelen en büyük tehlikenin Güney Slavlarından ve bunun uzantısı olarak Sırbistan ve Rusya'dan geldiğini düşünmesi olmuştur. Ancak Almanya'nın Avusturya'yı, İngiltere ve Fransa'nın da Rusya'yı frenlemesi ile savaşın sınırları Balkan halkları ve coğrafyası ile sınırlı kalabilmiştir. Fakat 1914 Haziranında meydana gelen suikast olayında bu ülkelerin aynı tavrı takınmamaları, uzun süredir hazır duran bombanın fitilini ateşe vermiş, Balkanlarda mücadele vermekte olan üç imparatorluğun, Avusturya-Macaristan, Rusya ve Osmanlı Devleti'nin sonunu da beraberinde getirmiştir.⁴⁶ Burada Birinci Dünya Savaşı, sadece Balkan coğrafyasını ilgilendiren kısmı ile ele alınmaya çalışılacak, savaş boyunca Balkan ülkelerinin yaşadıkları askeri ve politik gelişmelere değinilecektir.

⁴⁴ Hall, a.g.e., s. 75-77.

⁴⁵ Sander, a.g.e.,s. 290-291.;Armaoğlu, a.g.e., s. 680-682.

⁴⁶ Armaoğlu, a.g.e.,s. 694-695.

Sadece Balkan Yarımadası'na değil tüm Avrupa'ya şekil veren savaşın başlangıcı, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu veliahtı Franz Ferdinand, 28 Haziran 1914 günü Saraybosna'yı ziyaretinde bir Sırp milliyetçisi olan Princip tarafından öldürülmesi ile oldu. Avusturya hükümetinin Habsburg hanedanlığının tek varisinin öldürülmesine tepkisi çok sert oldu ve Almanya'yı da arkasına alarak Sırbistan'a önce bir nota verdi, ardından da 28 Temmuz 1914'te Belgrat'ı bombalamaya başlayarak, savaş ilan etti. Bu arada Rusya 31 Temmuz'da genel seferberlik ilan etmiş, seferberliğin savaş nedeni olacağını açıklamış olan Almanya bunun üzerine 1 Ağustos'ta Rusya'ya, 3 Ağustos'ta da Fransa'ya savaş açmıştı. Fransa'ya saldırabilmek için Belçika topraklarından geçmek zorunda olan Almanya Belçika'nın buna izin vermemesi üzerine Belçika'ya topraklarına girmiş bunun üzerine de 4 Ağustos 1914'te İngiltere de Almanya'ya savaş açmıştır. Bütün bu olayların sonunda Rusya, Fransa ve İngiltere Üçlü İtilaf, Almanya, Avusturya-Macaristan ve İtalya üçlü ittifak devletlerini oluşturmuşlardı.⁴⁷

Osmanlı Devleti Balkan Savaşlarının yenilgilerinin etkisi ile ordu ve donanmasını islah etme girişimlerinde bulunurken, diğer taraftan da ikili blok arasındaki yerini bulmaya çalışmıştır. Başlangıçta geleneksel dostu saydığı İngiltere ile ittifak girişiminde bulunmuş, ancak olumsuz yanıt almıştır. Daha sonra Fransa ile de ittifak girişiminde bulunmuş, Fransa ise Rusya'nın rızası olmadan böyle bir ittifakta bulunamayacağını ifade etmiştir. Bu arada Avusturya-Macaristan'ın Osmanlı Devleti'ne ittifak için teklifte bulunması üzerine, Osmanlı Devleti 22 Temmuz 1914'te Almanya ile görüşmelere başlamış ve 2 Ağustos 1914'te Türk-Alman ittifakını imzalamıştır.⁴⁸

1914 yılına kadar meydana gelen Osmanlı-Rus savaşları sonucunda, Yunanistan, Sırbistan, Karadağ, Romanya, Bulgaristan ve Arnavutluk olmak üzere altı Balkan ülkesi bağımsızlığını kazanmıştır, ancak buna rağmen Birinci Dünya

⁴⁷ Mete Tunçay, "Siyasal Tarih 1908-1923", *Türkiye Tarihi*, C. 4; Çağdaş Türkiye 1908-1980, İstanbul 1995.s.42.

⁴⁸ Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, İstanbul 1996, s.107-103.

Savaş başladıığında sadece Sırbistan Rusya'nın tarafında yer almış diğer Balkan ülkeleri hangi grup daha fazla toprak verirse o tarafta yer almayı tercih etmiştir.⁴⁹

Savaşa ilk giren Balkan ülkelerinden biri olan Bulgaristan'a baktığımızda, Bulgaristan'ın dış politikasındaki temel hedefinin Ayastefanos Antlaşması'nda belirlenen sınırları tekrar kazanmak olduğu ve bu duruma en uygun teklifin geldiği yer olan İttifak devletlerinin yanında girdiğini görmekteyiz. Önce Osmanlı Devleti ile 3 Eylül 1915'te sınırları kesinleştiren antlaşmayı, ardından 6 Eylül 1915'de de Almanya ve Avusturya ile ittifak antlaşmasını imzalamış ve 12 Ekim'de Sırbistan ile savaşı başlatmıştır. Bu durumda Sırbistan iki cephede birden savaşı başlatmış, durumdan endişelenen İtilaf devletleri Yunanistan'ın tarafsız olmasına rağmen Selanik'e asker çıkarmış, fakat Sırbistan'ı kurtaramadıkları gibi, Avusturya'nın Arnavutluk'u da işgal etmesine engel olamamışlardır.⁵⁰

Romanya da Bulgaristan ile aynı mantıktan hareket ederek en fazla toprak vaat eden tarafa katılmayı tercih etmiştir. İtilaf devletleri, Avusturya'nın sınırları içerisinde bulunan ve çoğunluğu Romenlerden oluşan, Transilvanya, Banat ve Bukovina'yı Romanya'ya vermeyi vaat ederek kendi tarafına çekmiştir. Ağustos 1916'da Romanya savaşa girmiş, ancak yenilmiş ve İttifak devletleri ülkenin büyük bir kısmı ve zengin kaynaklarını işgal etmişlerdir. 1918'in başlarında savaştan çekilmek zorunda kalan Romanya, Dobruca'yı Bulgaristan'a, Karpatların stratejik geçiş bölgelerini Avusturya'nın kontrolüne bırakmak ve Almanlar ile 90 yıllık petrol işletme antlaşması yapmak zorunda kalmıştır. Sadece Baserabya'da Romen nüfusunun yoğun olmasının da yardımıyla kurulan meclis Romanya ile birleşme kararı almış ve bunu gerçekleştirebilmiştir.⁵¹

Yunanistan'ın savaşa katılması ise Kral Konstantin ile Başbakan Venizelos arasındaki uzun mücadelenin sonucunda, Venizelos'un kazanması ile gerçekleşmiştir. Venizelos 1910-1915 yılları arasında Yunanistan'da iktidarda

⁴⁹ Jelavich, a.g.e., s. 266.

⁵⁰ Armaoğlu, a.g.e., s. 119-120.

⁵¹ Wolff, a.g.e., s. 97.

kalmış, iktidarda bulunduğu dönemde bir çok politik, ekonomik ve sosyal reformlar yapmış, orduyu modernleştirerek büyümüştür. Bunun yanında diplomatik becerisini en iyi şekilde kullanarak Balkan Savaşları sonunda Makedonya'nın büyük bölümünü, Girit'i ve Ege adalarının bir kısmını Yunan topraklarına katmış, döneminde Yunan toprakları %70 oranında büyümüş, nüfusu ise 2.800.000 den 4.800.000 e çıkmıştır.⁵² Adı geçen toprakların ele geçirilmesi Yunanlıların Rumca konuşan toplulukları kendi sınırlarına katarak beş denizli, iki kıt'alı büyük bir Yunanistan kurma hayalinin, Megali İdea'yı gerçekleştirmek üzere atılan ilk adımlar olarak görmüş ve Venizelos bu hayalinin tamamen gerçekleşmesinin İngiltere'nin yanında savaşa katılarak mümkün olabileceğini düşünmüştür. Ancak bu politikayı izlemesinde önemli bir problemi vardır. Kral Konstantin II.Wilhelm'in eniştesi olması sebebiyle Almanya'ya sempati duymakta, ancak Müttefiklerin gücünden çekindiği için ihtiyatlı davranmaktadır. Sonuç olarak uzun politik mücadeleler ve daha da önemlisi, 1917 Haziranında Atina'ya İngiliz ve Fransız askerlerinin çıkması ve Kral Konstantin'den tahttan çekilmesini istemeleri sonucunda Kral'ın emriyle görevden ayrılan Venizelos tekrar Atina'ya gelmiş, yeni hükümeti kurmuş ve arkasından da 26 Haziran 1917'de Merkezi devletlere savaş açmıştır.⁵³

Birinci Dünya Savaşı'nın ilk kurbanı Rusya olmuştu. Savaş sırasında ihtilali gerçekleştiren Bolşevikler, iktidarı ele geçirir geçirmez barış görüşmelerine başlamış ve 3 Mart 1918'de Merkezi devletler ile Brest-Litovsk antlaşmasını imzalamışlardır. Rusya'nın hemen ardından 7 Mayıs 1918'de Romanya Merkezi devletler ile Bükreş antlaşmasını imzalamıştır. Bu durumu değiştiren gelişmeler 1918 yazında meydana gelmiş, Müttefiklerin bütün cephelerde taarruza geçmeleri üzerine ilk dağılan ülke Bulgaristan olmuş ve 29 Eylül 1918'de mütarekeyi kabul ederek savaştan çekilmiştir. Bulgaristan'ı 30 Ekim 1918'de Mondros Ateşkes Antlaşmasını imzalayan Osmanlı Devleti takip etmiştir.1918 yazından itibaren Çek, Sırp, Hırvat ve Slovenlerin bağımsızlık arayışları ile uğraşmak zorunda kalan Avusturya-Macaristan ise 3

⁵² Jhon L. Hondros, "Greece and the German Occupation", *The Greek Civil War, 1943-1950*, ed. David H. Close, Londra 1993, s. 34.

⁵³ M.Murat Hatipoğlu, "Elefterios Venizelos'un 1910 Yılında İktidara Gelmesiyle Megali İdea'nın Kazandığı Yeni Karakter", *Tarih Boyunca Türk-Yunan İlişkileri (20 Temmuz 2974'e Kadar)*, Ankara 1986, s.456-465; Armaoğlu, a.g.e.,s. 134-135.

Kasım 1918’de ve son olarak 11 Kasım 1918’de de Almanya mütarekeyi imzalayarak I. Dünya Savaşı’na son veren noktayı koymuştur

18 Ocak 1919’da büyük ve küçük devletler bir barış antlaşması yapmak üzere Paris’te bir araya geldiklerinde önlerinde oldukça zorlu meseleler vardı. Gündemdeki bir çok mesele Almanya ile 28 Haziran 1919’da imzalanan Versay Antlaşması ile çözüme kavuşurken, Doğu Avrupa’daki rakip etnik toplulukların, dağılan İmparatorlukların mirasından verimli şekilde faydalanmaya çalışmak üzere çatışmaya girmeleri, Rusya’daki iç savaş ve müdahaleler, Batılılar’ın Anadolu’yu bölme çabalarına karşı, Türklerin milliyetçi tepkileri pek çok konunun 1923 ve hatta daha sonraki yıllara kadar çözüme kavuşturulamayacağını göstermiştir.

Paris Konferansı’nda ilk hazırlanan barış antlaşması Almanya ile oldu ve 20 Haziran 1919’da Fransa’daki Versay sarayının Aynalı salonunda imzalandı. Bunun ardından 10 Eylül 1919’da Avusturya ile Sen Cermen antlaşması yapıldı. Bu antlaşmaya göre Avusturya, Macaristan, Çekoslovakya, Yugoslavya’nın bağımsızlığını tanıyordu. Ayrıca Hırvatistan’ı Yugoslavya’ya, Bukovina’yı da Romanya’ya bırakıyordu. Bulgaristan ile barış antlaşması 27 Kasım 1919’da Neuilly’de imzalandı. Bu antlaşma ile Güney Dobruca’yı Romanya’ya , Batı Trakya’da Gümülcine ve Dedeağaç’ı Yunanistan’a ve Makedonya’nın Tsaribrod ile Sturmitsa bölgelerini Yugoslavya’ya terk etti. Bunlardan başka artık ayrı bir devlet olan Macaristan ile de 4 Haziran 1920’de Trianon’da antlaşma imzalandı. Antlaşma koşulları gereğince Bosna-Hersek’i Yugoslavya’ya, Transilvanya’yı da Romanya’ya terk ediyordu. Konferans’ta çözülemeyen sorunlar da olmuştur ki bu sorunların başında Osmanlı Devleti’nin durumu görülmektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM: İKİ SAVAŞ ARASI DÖNEM (1919-1949)

A. “BİRİNCİ” YUGOSLAVYA

Yugoslav, Sırbo-Hırvatça’da ‘Güney Slav(lar)’ anlamına gelmektedir. Kelimenin politik anlamda bir devlete isim olması 1929 yılında gerçekleşmiş olmakla beraber ilk kullanımı 1860’lı yıllarda görülmektedir. Fikir anlamında böyle bir oluşumu gerçekleştirme düşüncesi ise 1830’da Sırbistan prensliğinin kurulmasından itibaren görülmektedir. Sırp milliyetçiliğinin bütün Slavları kendi yönetimi atında bir araya toplama düşüncelerini, İç işleri bakanı Iliya Garasanin bir plan olarak ortaya koymakta, bu düşüncelerini gerçekleştirecek ortam ise I. Dünya Savaşı ile birlikte gelmektedir.⁵⁴

Sırp milliyetçiliğinin hızla yol aldığı dönemde Yugoslavizm, Habsburg İmparatorluğu’na bağlılığa karşı bir alternatif olarak ortaya çıkmış ve Hırvat milliyetçiliğinin de bu olguya dahil olmasının yolunu açmıştır. Birinci Dünya Savaşı’nda Avusturya-Macaristan İmparatorluğu’nun dağılması ise beklenen fırsatı vermiş, Nikolay Paşiç, Sırbistan adına ve Dr. Ante Trumbiç Yugoslav Komitesi-Habsburg yönetimindeki Güney Slavlarını temsilen - 20 Haziran 1917’de Korfu Paktı’nı imzalayarak savaş sonunda Karageorgiyeviç sülalesinin yönetim altında parlamenter monarşiye dayalı, Anayasalı, demokratik, ve tüm Güney Slavlarını içine alan bir devlet kurulması kararlaştırmışlardır. 1 Kasım 1918’de bütün Güney Slavların temsilcileri Belgrat’ta toplanarak I. Dünya Savaşı’ndan sonra parçalanmış Avusturya-Macaristan İmparatorluğunun bir kısım toprakları, bağımsız Karadağ ve Sırbistan toprakları üzerinde Sırbistan, Hırvatistan ve Slovenya Krallığı’nı resmen ilan edilmiş, 28 Kasım 1920’de seçimler yapılarak ilk Anayasal Meclis seçilmiş 1921 yılında da Anayasa yürürlüğe girmiştir.⁵⁵

⁵⁴ John R. Lampe, *Yugoslavia as History*, Cambridge 1997. s.58-60.

⁵⁵ Spyros A. Sofos, “*Culture, Politics and Identity in Former Yugoslavia*”, *Nation and Identity in Contemporary Europe*, ed. Brian Jenkins and Spyros A. Sofos, Londra 1996; Stavrianos, a.g.e., s.182.

Varlığını I. Dünya Savaşı sonrası yapılanmalara borçlu olan Krallık, I Dünya Savaşı sonuçlarından memnun olan ve bu durumun değişmesini istemeyen anti-revizyonist gruba dahil bir politika izlemiştir. Bununla birlikte ülkenin dışarı açılacak tabii bir limanının olmaması, Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı'nın Selanik üzerinden Ege'ye açılan bir serbest liman talebinde bulunmasına sebep olmuş, bu durum ise komşusu Yunanistan ile ilişkileri olumsuz bir şekilde etkilemiştir. Diğer sınır komşusu Bulgaristan ile tarihi Makedonya sorunu olan Krallık, İtalya ile de hem Fiume limanı, hem de İtalya'nın Arnavutluk'u nüfuzu altına alması nedeniyle sorunlar yaşamıştır. Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı, daha sonraki adıyla Yugoslavya'nın dış politikasındaki dayanak noktasını 11 Kasım 1927'de Fransa ile ittifak yaparak bağlandığı Küçük Antant oluşturmuş, bu şekilde hem İtalya'nın yayılma sahasında olması tehlikesine, hem de Macaristan revizyonizmine karşı önlem almıştır.⁵⁶

Krallığın dış politikasında mevcut olan önemli sorunların yanında, içerde de çok önemli bir problemi vardı, merkezi ve federal güçlerin çatışması. Aslında homojen bir yapıya sahip olmayıp birçok etnik ve dini çeşitliliği ve tarihsel geçmişleri farklı olan devletlerden bir araya gelen Yugoslavya'da merkezîyetçi ve federatif yapılanma taraftarlarının çatışmaya girmesi bir anlamda kaçınılmaz olmuştur. Yeni Yugoslavya'da nüfus dağılımı: Sırlar (%43), Hırvat (%23), Slovenler (% 8.5), Boşnak Müslümanlar (%6), Makedonlar (%5), Arnavutlar (% 3.6), Almanlar, Macarlar, Ulahlar, Yahudiler, Çingeneler (toplam %14)⁵⁷ şeklindeydi. Bu etnik ve kültürel mozaik birliği oluşturan her bir topluluğun, ya da bölgenin farklı yönetim geleneklerinden gelmeleri ise durumu daha da karmaşık bir hale getiriyordu. Slovenya ve Dalmaçya Avusturya yönetiminde, Voyvodina ise Macaristan'ın yönetimi altında kalmıştı. Hırvatistan-Slovenya Macaristan'ın yarı-özerk eyaletleri olmuş, Bosna-Hersek Avusturya-Macaristan tarafından ilhak edilmişti. Son olarak bağımsız Sırbistan ve Karadağ, Makedonya'nın bir kısmı ve Sancak bölgeleri de Türk hakimiyeti altında kalmışlardı.⁵⁸

⁵⁶ M.Murat Hatipoğlu, *Yakın Tarihte Türkiye ve Yunanistan 1923-1954*, Ankara 1997, s. 101.

⁵⁷ Tanıl Bora, *Milliyetçiliğin Provokasyonu*, İstanbul 1995, s.39.

⁵⁸ Sofos, a.g.e.,s.255.

Bu özelliklerin sorun olarak ortaya çıkması Krallığın kurucu unsurlarından ikisi arasındaki yani Sırp-Hırvat çatışması şeklinde olmuştur. Ortodoks Sırlar ile Katolik Hırvatlar arasındaki çatışmanın eksenini, Hırvatların tıpkı Habsburg yönetimi altında oldukları dönemde olduğu gibi yeni Krallık içerisinde de muhtariyet istemeleri, gerek nüfus yoğunluğu gerekse toprak genişliği bakımından daha güçlü konumdaki Sırların bütün Slavları kendi şemsiyeleri altında birleştirmek istemeleri oluşturunuyordu. Bu sorunu etnik ya da dini kökenli partilerin kurulmasını yasaklayarak çözmeye çalışan, ancak sonuca ulaşamayan Kral Aleksandr önce 1929 yılında parlamentoyu feshederek diktatörlüğünü ilan etti ardından da Sırp, Hırvat, Sloven Krallığı'nın adını Yugoslavya Krallığı olarak değiştirdi. Kral Alekandr bu şekilde Yugoslav kimliğini yerleştirmek istediye de, ne yeni isim ne de yeni Anayasa istenilen birliği getirebilmiştir.⁵⁹ Anayasanın yürürlüğe girmesinde 1941 Alman işgaline kadar geçen süreyi üç ayrı periyoda ayırabilmek mümkündür. 1921-1928'e kadar süren ve merkezîyetçi bir yapılanma ve buna karşın fedaratif bir yapılanmayı destekleyen politikacılar arasındaki çıkmazla karakterize edilebilecek birinci dönem. Politik krizi kendi diktatörlüğünü ilan ederek çözmeye çalışan Kral Alekandr'ın hüküm sürdüğü 1929-1934 dönemi. Son olarak Kral'ın suikast sonucu öldürüldüğü 1934 yılından Alman işgaline kadar süren naiplik dönemi.⁶⁰

Aleksandr'ın diktatörlüğü, hem Hırvat milliyetçiliğine hem de solcu hareketlere karşı baskıcı bir rejim şeklinde kendini göstermiştir. 1934 yılında Kral Aleksandr Hırvat bir terörist tarafından öldürülmüş, Aleksandr'ın oğlu Peter küçük yaşta olduğu için, yönetime kuzeni Prens Paul geçmiştir. Prens Paul'ün dönemine damgasını vuran, Almanya'nın hızlı bir şekilde yükselmesi ve bundan duyulan tedirginlik olmuştur. Milli birliğe en fazla ihtiyaç duyulan dönem olması itibarıyla, Ağustos 1939'da II. Dünya Savaşı'nın patlak vermesinden hemen önce, Hırvat lider Maček ile anlaşmaya varılmış, Hırvatların taleplerinin çoğunun kabul edilip yeni bir hükümet kurmuş ve Maček'in başbakan yardımcılığına getirilmiştir. Bu anlaşmanın

⁵⁹ Wolff, a.g.e., s. 120-122.

⁶⁰ Stavrianos, a.g.e.,s. 624.

işleyip işlemediği de hiçbir zaman anlaşılamadı, çünkü Balkanlar ülkelerinin kaderi bir defa daha büyük güçler tarafından çizilmeye doğru gitmiştir.⁶¹

Nitekim, Almanya'nın baskısı üzerine Yugoslav hükümeti 1942 Mart ayında Mihver'e katıldı. Anlaşmanın imzalanmasından iki gün sonra General Duşan Simoviç Alman aleyhtarı bir darbe yaptı ve Sovyet Rusya ile 'dostluk ve saldırmazlık' anlaşması imzaladı. Bunun üzerine Alman ordusu 6 Nisan' da Belgrat'ı bombalayarak Yugoslavya'ya girdi. 17 Nisan' da Yugoslavya ordusu koşulsuz teslim oldu. Almanya Yugoslavya'yı işgal ettikten sonra topraklarını İtalya, Bulgaristan ve Macaristan arsında paylaştırdı. Bu paylaşıma göre: Güney Slovenya, Bosna-Hersek, Dalmaçya ve birlikte Arnavutluk Karadağ'ın bazı bölgeleri İtalyan işgaline bırakılmıştı ki bu aynı zamanda tüm Adriyatik kıyılarının da İtalyan kontrolü altına girmesi anlamına da geliyordu., Kuzey Makedonya Bulgar, Voyvodina'nın doğu bölümü ise Macarların işgaline bırakılmıştı. Banat bölgesinde de ayrıcalıklı bir Alman azınlık yönetimi tesis edilmişti.⁶²

Bu arada General Simoviç ve Kral Peter birer gün arayla İngiltere'ye sığındı ve geri kalan Yugoslavya'da iki kukla devlet kuruldu. Birisi Ante Paveliç yönetimindeki Hırvatistan, diğeri General Milan Nediç yönetimindeki Sırbistan. Almanlar Sırp ve Hırvatlar arasındaki çekişmeyi son derece iyi bir şekilde kullanmış sadece toprakları değil halkı da birbirinden ayırmış ve anti-Sırp bir politika takip etmişlerdir. Hırvat yerleşim yerlerini hava saldırılarından ayrı tutup Mihver kuvvetlerinin "Hırvat ulusunun kurtarıcıları" olduğu şeklinde radyo yayınları ile propaganda yapmalarının altında bu sebepler aranabilir. Nitekim faşist Ustaşa lideri Ante Paveliç 9 Nisan'da Alman tanklarının gürültüleri arasında "Hırvat Milli Hükümetini" kurduğunu ilan etmiştir. Bu bağımsız Hırvatistan'ın sınırları her ne kadar Dalmaçya kıyılarını İtalyanlara bırakıyorsa da doğuda Bosna-Hersek'i de içine alacak şekilde uzanmaktadır. "Anavatan için hazırız" sloganı ile Kiril alfabesini ve Sırpça kelimelerin kullanımını yasaklayan Paveliç rejimi, Hırvatistan toprakları içinde kalan Ortodoks Sırpların bir kısmını sürgün etmiş, bir kısmını zorla

⁶¹ Charles ve Barbara Jelavich, **The Balkans**, New Jersey 1969, s. 98-99.

⁶² Steven W. Sowards <http://www.lib.msu.edu/sowards/balkan/lect19.htm>, 5 Haziran 2000.

Katolikleştirmiş bir kısmını ise temerküz kamplarında ve çeşitli şekillerde öldürmüştür. Burada işgal öncesi Hırvatistan'ın bir numaralı partisi olan Vlademir Maçek yönetimindeki Hırvat Köylü Partisinin Almanlarla ve Ustaşa rejimi ile işbirliği yapmadığını hatırlamakta fayda vardır ancak alternatif bir yönetim ya da direniş de oluşturamamıştır.⁶³

Bu zaman zarfında Almanlar Sırbistan'ı biraz daha yakın kontrole almış, bir Alman komutan atamıştır. Ne zaman ki direnişler kendini göstermeye başlamış o zaman General Nediç'i 'Milli Kurtuluş Hükümetini' kurmak için ikna etmişlerdir. Savaş öncesi Yugoslavya'nın generallerinden olan Nediç kendisini sürgündeki Kral Peter'in geçici temsilcisi olarak düşünmekte ve Hırvat Paveliç'in aksine Almanlarla aralarında ideolojik bir yakınlık ya da bağ da bulunmamaktadır. Bunun dışında Yugoslavya'nın Sırbistan kısmında ise işgallere karşı iki çeşit direniş görebilmek mümkündür. Bunlardan birisi ve ilki Londra'da kurulan Yugoslav Kraliyet sürgün hükümetine bağlı, Batılı Müttefiklerin desteğinde Yugoslavya'da Sırp idaresini tesis etmek amacıyla kurulmuş olan Draja Mihayloviç liderliğindeki Çetnik (Çeteci) örgütüdür. Çetecilerin ilki Bosna'da Ustaşa kuvvetlerine karşı kendilerini savunmaya çalışanlardan oluşmuştur. İlk amaçlarının kendilerini korumak olduğunun bir tarafa bırakırsak, Çetnikler anti-Hırvat ve anti-Komünisttirler, Karadağ, Bosna, Hersek ve Dalmaçya kıyılarında örgütlenen Çetniklerin diğer halkları dışlayan Sırp kimliğine bağlı olan yapısı ve organizasyon ve disiplinlerinin yetersiz olması geniş katılımlı düzenli bir ordu kurmak konusunda yetersiz kalmalarına sebep olmuştur.⁶⁴

Diğeri ise Yugoslav Komünist Partisi'nin (KP) önderliğinde 1936'lı yıllarda Franko faşizmine karşı savaşmış 1300 gönüllüden geriye kalan 300 kişinin çekirdeğini oluşturduğu Josip Bronz, bilinen adıyla Tito liderliğindeki Partizan Güç'tür. Karadağ ve Doğu Bosna'daki üslerinden bütün Yugoslavya'da direnişi örgütlemeye çalışan Partizanlar ve Çetnikler 1941 sonbaharına dek Alman işgaline karşı birlikte mücadele verdiler. Ancak 1941 Kasım ayından itibaren değil beraber savaşmak birbirlerinin amansız düşmanı haline geldiler. Temelde hem stratejik hem

⁶³ Stavrianos, a.g.e.,s.772; T. Bora,a.g.e., s.51.

⁶⁴ Wolff, a.g.e.,s. 205-208.

de ideolojik farklılıkları olan bu iki örgütün bu tür bir çatışmaya girmesi anlaşılabilir. Öncelikle Mihailoviç muhafazakar, yeniden Krallığı tesis etmeye çalışan, koyu bir Sırp milliyetçisidir. Yugoslavya'nın askeri yenilgisinin sorumlusu olarak Hırvatların ihanetini gösteren, savaş sonrası yapılanmada Makedonya, Bosna-Hersek, Karadağ ve Hırvatistan'ın önemli bir kısmını içine alan Sırp hegemonyası altında bir devlet kurmayı istemektedir. Bunun yanında savaş alanında oldukça ihtiyatlı hareket etmiş, kurtuluş ümidini daha çok Batılı Müttefiklerin gelip kurtarmasını bekleyen bir savaş stratejisi izlemiştir. Partizanlar için ise Mihailoviç savaş öncesi mücadelesini verdikleri eski düzeni temsil etmektedir. Halklara kendi kaderlerini tayin etme hakkını veren ve son olarak düşmana gördüğü yerde saldıran bir savaş stratejisi izleyen yönleriyle de Çetnikler'den ayrılmaktaydılar.⁶⁵

Yugoslavya Halkaları için İkinci Dünya Savaşı boyunca verilen mücadele hem istilacılara karşı bir kurtuluş savaşı hem de gerek milli gerek dini yönleri olan çok yönlü bir iç savaş şeklinde olmuştur. Bu çatışmadan galip olarak çıkan taraf Tito'nun Partizanları olmuştur. Mevcut koşullar incelendiğinde Tito'nun Partizanları'nı başarıya götüren faktörler anlaşılabilir. Partizanlar'ın direnişlerini örgütledikleri alanların coğrafi bakımdan dağlık olması, gerilla savaşını kolaylaştırmıştır. Bu bölgelerin işgal kuvvetleri için de çok öncelikli bir öneme sahip olmamasının da yardımıyla direniş örgütlenmesini Mihailoviç'e nazaran çok daha iyi ve disiplinli bir şekilde gerçekleştirebilmişlerdir. Bu örgütlenmeye “düşmana karşı savaşmak isteyen herkes”i davet etmeleriyle katılımın çok yönlü ve çok sayıda olmasını sağlamıştır. Bütün halklara kendi kaderlerini tayin etme haklarını verecekleri, Federatif Yugoslavya söylemi ise Partizanların zirveye taşınmasını sağlamıştır. Son olarak Milli Kurtuluş Komitelerini bulundukları her yerde çok etkili bir şekilde yapılandırmalarıdır ki, bu da daha sonra ki uzun vadeli planlarını uygulamaya koydukları zamanda da çok etkin bir yöntem olarak karşımıza çıkmıştır.⁶⁶

⁶⁵ Wolff, a.g.e., s. 208-209 ; Stavrianos, a.g.e., s.778-779.

⁶⁶ Stavrianos, a.g.e., s.777.

Partizanlar'ın güçlü oldukları yerler bölgesel anlamda çeşitlilik göstermektedir. Daha önceden de belirtildiği gibi coğrafi şartların gerilla savaşlarına uygunluğu nedeniyle Partizanların en güçlü olduğu bölgeler Bosna-Hersek ve Karadağ idi. Tito'nun Bosna-Hersek'e özerklik vereceğini söylemesi Sırp ve Hırvatlar karşı koruma sözleri Bosnalıların desteğini almasını kolaylaştırmıştır. En az etkili olduğu alanlar ise Sırbistan ve Voyvodina bölgeleri olmuştur. Arazi şartlarının elverişsizliği, geleneksel Çetnik örgütlenmesinin buralarda daha güçlü olması ve ek olarak bu stratejik bölgelerin Almanlar ve Macarlar'ın yakın takipleri altında olması gibi sebepler bu durumda etkili olmuştur. Aynı şekilde Slovenya'da Akdeniz'e açılan kapı olması itibarıyla Alman ve İtalyanlar'ın yakın kontrolü altında bulunmaktaydı. Millet olarak hayatta kalabilmeleri Hitler'in "yeni düzen"i tarafından tehdit edilen Slovenler, özellikle İtalyan işgal bölgesinde çok güçlü bir Partizan direnişini gerçekleştirebilmişlerdir. Daha sonra bu gücünü Tito'nun önemli adamlarından olan Edward Kardelij liderliğinde devam ettirmişlerdir. Makedonya ya gelince, önce Bulgarların işgali altına giren bölge halkının Bulgarlarla sıkıntısı oldu. Yugoslav ve Bulgar Komünist Partilerinin bölgedeki nüfuz altına alma mücadelesinde, Komintern'in de Yugoslavya'dan taraf olmasıyla Makedonya da Partizanlar'ın cephesinde yer almıştır. Tito, Makedon direnişini örgütlemek üzere Svetozar Vukmanoviç'i vekili olarak göndererek Federal Yugoslavya'da "Makedon ulusunun" diğer uluslarla eşit haklara sahip olacağını ifade etmiş ve halkın tam desteğini sağlamıştır.⁶⁷ Dağlık alanlar dışında Partizanlar'ın en güçlü olduğu bölge Hırvatistan olmuştur. İtalyanlar tarafından işgal edilen ilk bölge olan Hırvatistan için, geçmişteki Sırp hegemonyası ve o günlerdeki faşist Çetnik saldırılarına karşı ellerinde kalan tek alternatif "federalizm ve kendi kaderini tayin etme hakkı" veren Partizanlar olmuştur. Hırvat Komünist Partisi lideri Machek'in pasif bir politika izlemesi, Ustaşa lideri Ante Paveliç'in Almanlarla işbirliğine gittiği halde Dalmaçya kıyılarında İtalyan işgaline engel olamaması da Hırvat gençlerinin Partizanlara katılımını hızlandırmıştır.⁶⁸

⁶⁷ Wolff, a.g.e., s. 213-215.

⁶⁸ Stavrianos, a.g.e., s.778-781.

Tito'nun Batılı Müttefiklerden de destek alması, başarıya götüren son anahtar olmuştur. Her ne kadar askeri bakımdan bir ara sıkışan Tito İngiltere'nin himayesindeki sürgün hükümetinin yeni temsilcisi olan Subaşiç hükümetiyle anlaşmaya zorlandıysa da, işgalden kurtulan Yugoslavya'da Subaşiç yönetimi herhangi bir destek bulamamıştır. 11 Kasım 1945'de yapılan seçimlerde oyların yaklaşık % 90'ını alan Halk Cephesi, yeni Yugoslavya'nın iktidarı olmuştur.. Partizan hareketinde olduğu gibi Halk Cephesi içinde de asıl güç Yugoslavya Komünist Partisi olmuştur. Burada Partizanların kurtardıkları yerlerin idari örgütlenmesini de yapmaları yani, zaten Alman işgalinden dolayı yerle-bir olmuş idare yerine, Halk Kurtuluş Komiteleri Komünist Partilerini ve kendi idari mekanizmalarını kurmaları savaş sonrası uzun vadeli planlarını gerçekleştirmelerinde etkili olmuştur.⁶⁹

Yugoslavya'daki mücadeleye şekil veren iç dinamikleri inceledikten sonra, savaş boyunca ve savaş-sonrası yapılanmada önemli rol oynayan Büyük Güçlerin Yugoslavya özelinde Balkan politikalarına göz atacak olursak şu tabloyu görürüz. SSCB yönetimi Yugoslavya'daki anti-faşist kurtuluş mücadelesini SSCB-Batı ittifakına zarar vermediği ölçüde desteklemiştir.⁷⁰ Bunun yanında diğer Batılı Müttefikler ve İngiltere tek olarak savaş dönemi boyunca direniş örgütleriyle bağlantı içinde olmuşlardır. Başlangıçta İngiltere sürgün hükümetleri himayesine alıp Londra'da misafir ederken, sürgündeki hükümetin temsilcisi olarak gördüğü Mihailoviç'i desteklemiştir. Ancak Churchill'e gelen raporlar Partizanlar'ın direniş örgütünün daha etkin ve daha fazla kurtarılmış bölgeye hakim olduğu yönünde olunca Kasım 1943 Tahran Konferansında Müttefik kuvvetlerin desteği Mihailoviç'ten Tito'ya yön değiştirmiştir. Aslında Tahran Konferansı, sadece o dönemin değil savaş sonrası Balkanlarda meydana gelecek yapılanma hakkında önemli ip uçları bulundurmaktadır. Churchill Balkanlarda komünist hakimiyetinin oluşmasından endişelenmekte ve bu nedenle de Balkanlarda ikinci bir cephe açarak Ruslardan önce Müttefik askerlerinin Balkanlara girmesini istemektedir. Ancak bu fikrini Roosevelt ve Amerikalılara kabul ettiremeyince, Mayıs 1944'te Rusya'ya

⁶⁹ Aynı yer,

⁷⁰ Bora, a.g.e., s.52-55.

Balkanları nüfuz bölgelerine ayırma teklifinde bulunmuştur. 9-20 Ekim 1944 tarihlerinde toplanan Moskova Konferansı'nda iki devlet Balkan ülkelerini aralarında paylaşma konusunda anlaşmaya muvaffak olmuşlar, Romanya'nın Rus, Yunanistan'ın İngiliz nüfuzu altında bırakıldığı anlaşmada Yugoslavya, %50 İngiliz %50 Rus nüfuzu altına bırakılmıştır.⁷¹

B. ARNAVUTLUK

Arnavutluk'un bağımsızlığını kazanması I. Balkan Savaşı sonuçlarının yan ürünlerinden birisidir. 19. yüzyılın sonlarına doğru diğer Balkan ülkelerinde olduğu gibi Arnavutluk'ta da bağımsızlık arayışları başlamıştır. Bununla birlikte gerek Avusturya-Macaristan gerekse İtalya gibi büyük devletlerin bu bölgede çıkarlarının bulunması, ve Balkan Yarımadası'ndaki sınır komşularından Yunanistan ve Sırbistan'ın yayılmacı dış politikaları ve son olarak ülkenin bütün bu dış tehlikelerle başa çıkabilecek sosyal, ekonomik ve siyasi gücünün bulunmaması, Arnavutların Osmanlı Devleti toprakları içerisinde özerklik istemesi şeklinde bir politika takip etmelerine neden olmuştur. 1912 yılında I. Balkan Savaşı'nın sonucunda Osmanlı Devleti'nin yenilerek Yarımadadan geri çekilmeye başlaması ise Arnavut milliyetçilerini yeni arayışlara yöneltmiştir. 1912 yılının Kasım ayında ülkenin çeşitli yerlerinden gelen Müslüman ve Hristiyan temsilciler İsmail Kemal Bey liderliğinde, Valona'da Milli Kongre toplamış ve 28 Kasım'da Arnavutluk'un "bağımsızlığını" ilan etmişlerdir.⁷²

445 yıl sonra bağımsızlığını tekrar ilan eden Arnavutluk gerek nüfus, gerekse yüzölçümü bakımından o dönemdeki Balkan Devletleri içerisinde en küçük devlet olmuş ve bağımsızlığını ilan etmiş olması sorunlarını çözmeye yetmemiştir. Kuzey ve güney sınır komşuları Sırbistan ve Yunanistan bağımsız bir Arnavutluk yerine topraklarını aralarında paylaştıkları bir Arnavutluk'u tercih ediyorlardı. Rusya'nın çıkarları da bu bölgede güçlü bir Slav varlığını desteklemek yönünde olduğu için

⁷¹ Armaoğlu, a.g.e., s.394-399.

⁷² Hall, a.g.e., s. 70; Stavrianos, a.g.e., s.507-511.

Sırbistan'ın Arnavutluk üzerindeki toprak talebini destekliyordu. İtalya ve Avusturya-Macaristan İmparatorluğu da Adriyatik Denizi'ni kontrol altında tutmak için anahtar pozisyonda olan Arnavutluk toprakları ile çok yakından ilgiliydiler ve bu bölgede Rusya gibi büyük bir gücün temsilcisini istemiyorlardı. İşte bu durum Arnavutluk'un kurtuluş reçetesini de beraberinde getirmişti. Şöyle ki Avusturya-Macaristan İmparatorluğu Sırbistan'ın Adriyatik Denizi'ne ulaşmasını istemiyordu. Benzer şekilde Yunanistan'ın sınırlarını Adriyatik kıyılarına kadar genişletmesi İtalya'nın da bölgedeki çıkarları ile örtüşmüyordu. Bu durum bu tehlikeli komşuların birbirlerini bir anlamda kontrol altında tutmaları ve bölge barışının sürekliliğini sağlayabilmek için bağımsız bir Arnavutluk'un kurulmasında fikir birliğine varmaları ile sonuçlandı. Arnavutların İngiltere'nin de desteğini kazanması sayesinde 13 Temmuz 1913 yılında toplanan "Elçiler Konferansı"nda alınan kararla Arnavutluk "bağımsız bir prenslik olarak" kabul edilmiştir.⁷³

Arnavutluk'un bağımsızlığının tanınması ülke kimliğinin oluşması ve kabullenilmesi için gerekli şartlardan birisi olmakla beraber, yeterli olmadığı açık bir şekilde görülmektedir. Ekonomik alt yapısının olmadığı, siyasi ve toplumsal yapılanmanın bir çok sorunları barındırdığı ülke, I Dünya Savaşı'nın beraberinde getirdiği zorlu şartlar karşısında çaresiz kalmıştır. Nitekim Arnavutluk, 1914 yılında Yunanistan ve İtalya'nın 1915 yılında Karadağ ve Sırbistan topraklarını işgali karşısında bir şey yapamamıştır. 1916 yılına gelindiğinde işgalci kuvvetlere Avusturya ve Fransız birlikleri eklendiği görülür. Kısaca I. Dünya Savaşı süresince Arnavutluk, İtalya, Avusturya, Fransa, Yunanistan, Karadağ, Sırbistan ve Bulgaristan orduları tarafından işgal edilmiştir. Arnavutlar, organize olup bir direniş hattı oluşturamamışlar, yani Savaş boyunca ülkelerini korumak adına etkin bir savunma gerçekleştirememişlerdir.⁷⁴

1918 yılının Aralık ayında ülkenin bütün bölgelerinden gelen delegeler, bir yerel hükümet kurmuşlar ve Paris Barış Konferansı'na temsilci yollamışlardır. Paris

⁷³ R.R. Palmer ve J. Colton, *A History of the Modern World*, New York 1965. S.667., Hall,a.g.e. s.70-71.

⁷⁴ <http://www.albanian.com/main/history/independent.html>. 20.02.2000.

Bariş Konferansı'na Amerika, Romanya ve İstanbul'dan da Arnavutlar katılmıştır. Arnavutların Paris Konferansı'ndan beklentileri Elçiler Konferansı'nda kabul edilen sınırlara tekrar kavuşabilmektir oysa 29 Haziran 1919 yılında İtalyanlar ve Yunanlıların aralarında yaptıkları gizli *Venizelos-Tittoni* Antlaşması, her iki ülkenin Arnavutluk üzerinde anlaşmaya vardığını göstermektedir. Bu Antlaşmaya göre İtalyanlar Yunanistan'ın, Arnavutluk'un güneyinde kalan bölgeleri almasına, bunun karşılığında Yunanlılar da İtalyanların Verona'ya yerleşmelerine izin veriyordu. İngiltere ve Fransa da bu Antlaşmayı onaylıyorlar ancak İtalya'nın Istria ve Fiume'yi almasına karşılık Kuzey Arnavutluk'u da Yugoslavya'nın ellerine bırakıyorlardı.⁷⁵ Bu plan tüm Arnavutların büyük tepkisi ile karşılaştıysa da, sonucun değişmesinde etkili olacak olan karşı çıkış Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Woodrow Wilson'dan gelmiş oldu. Nitekim Amerika'nın kendi hakkını tayin etme prensibine göre Arnavutluk'un parçalanmaması yönündeki kararı, bir anlamda Arnavutluk'un ikinci doğum kararı da oldu.⁷⁶

Arnavutluk'un masa başında kurtarılmasından sonra, Arnavut liderler 28 Ocak 1920'de Milli Kongre topladılar ve genel seçimlere gitme kararı aldılar. Yeni seçilen delegelerin oluşturduğu Milli Yasama Meclisi aynı yılın Mart ayında görevine başladı ve başkent olarak da Tiran belirlendi. Aynı yıl İtalyan birlikleri ülkeyi boşalttılar ve Arnavutluk Milletler Cemiyeti üyeliğine de resmen kabul edildi. Son olarak 9 Kasım 1921 tarihinde de Londra Elçiler Konferansı'nda kabul edilen Arnavutluk'un sınırları tekrar onaylandı. Her ne kadar toprakları düşman işgalinden kurtulmuş ve bağımsızlığını tekrar kazanmış olsa da, Arnavutluk'un önünde aşması gereken oldukça önemli problemleri mevcuttu, gerek ekonomik, gerek politik gerekse sosyal anlamda alt yapısı yok denecek kadar azdı. Ülke ekonomik bakımdan çok geri seviyede idi. Demiryolu taşımacılığının hiç olmadığı ülkede, sadece büyük yerleşim yerlerini birbirine bağlayan bir karayolu ağı mevcuttu. Endüstri adına sadece el sanatları üretiminin olduğu Arnavutluk'ta, yer altı madenleri bilinmiyor, bilinenler ise verimli şekilde işletilecek teknik ve ekonomik donanım

⁷⁵ Stavrianos, a.g.e., s. 790.

⁷⁶ Derek Hall, "Albanian Identity and Balkan Roles", *Reconstructing the Balkans*, ed. Derek Hall ve Darrick Danta, New York 1996. s.125.

bulunamıyordu. Temel geçim kaynağı olan tarımda ise ilkel teknikler kullanılıyordu. Bataklık haline gelmiş verimli topraklar parasızlık sebebiyle kurutulamıyordu. Kısaca en kısa sürede fakirliğin yenilip, ülkenin ekonomik kalkınmasını sağlamak gerekiyordu. Ancak bu kalkınmayı sağlamak için gerekli olan sermaye olmadığı gibi, bu sermayeyi elde edebilecek bir ekonomik yapılanma da mevcut değildi. Ekonomi alanında gördüğümüz geriliği kültürel alanda da görmek mümkündü. Ülkede henüz eğitim sistemi yapılanmasına bile gidilmemişti.⁷⁷

Problemlerin siyasi boyutuna bakınca ise Arnavutluk'un, öncelikle çözülmesi gereken bir rejim sorununun olduğunu görmekteyiz. Ancak bu problem yaklaşık 5 yıllık bir belirsizlik döneminden sonra Ahmed Zog'un 1925 yılında iktidarı tamamen ele geçirmesi ile netleşebilmiştir. Zog'un iktidar mücadelesini genel hatları ile şu şekilde özetleyebiliriz. Yeni parlamentonun kurulmasından sonra Arnavutluk'ta siyasi partiler de kurulmaya başladı. Bu partilerden birisi Arnavutluk'un en zengin toprak sahibi olan Şevket Verlazi'nin kurduğu Gelişme (Progressive) Partisi, diğeri ise Reform Partisi ya da Halk Partisi idi. Reform Partisi Amerika'dan tekrar göç ederek anavatanlarına dönen Arnavutların kurduğu bir partiydi, acil ve radikal yapılanmaların olması gerektiğini söyleyen bir programları vardı. Bu partide birbirlerinden çok farklı bir geçmiş ve bakış açılarına sahip olan iki liderden birisi Ortodoks Rahip Fan S. Noli, diğeri ise Müslüman lider Ahmed Zog idi.⁷⁸

Halk Partisi Aralık 1921 tarihinde bir hükümet kurdu, Noli dış işleri, Zog ise iç işleri bakanlığına geçti. Ülkede halkın silahlanmasına engel olup, bazı ayaklanmaları başarıyla bastırarak huzur ve güveni sağlamayı başaran, Ahmed Zog bir yıl içerisinde başbakanlığa geçti. Bu başarılarına rağmen halkın beklediği sosyal reformları yapamaması sonucu 1924 yılı seçimlerinde yeterli çoğunluğu alamayarak iktidarı Noli'ye bıraktı. Ülkede birtakım karışıklıkların çıkması üzerine Yugoslavya'ya kaçtı, 6 ay sonra geri döndü.⁷⁹ 22 Ocak 1925 yılında Milli Meclis Arnavutluk'un rejiminin Cumhuriyet olduğunu ilan etti ve 31 Ocak'ta Ahmed Zog'u

⁷⁷ Jelavich, a.g.e., s. 95.

⁷⁸ Stavrianos, a.g.e., 717-721.

⁷⁹ Aynı yer.

7 yıllığına cumhurbaşkanı olarak seçti. Zog iktidara gelir gelmez muhalefeti tasfiye ederek yerini sağlamlaştırma yoluna gitti. En güçlü rakibi olan Noli ve yandaşlarını yasadışı ilan etti, çoğunluğunun ülke dışına kaçtığı muhaliflerini baskı altına aldı. Ordu ve jandarma teşkilatının kilit görevlerine kendi adamlarını getirdi, devletin gücünü tamamen ellerinde toplamasını sağlayacak gerekli yasal düzenlemelerin olduğu Anayasayı da 7 Mart 1925 tarihinde yürürlüğe koydu.⁸⁰

İç politikadaki yerini sağlamlaştıran Zog, bunun ardından ülkenin gelişmesi için gerekli olan mali destek arayışlarına girdi ve öncelikle Birleşmiş Milletler'e başvurdu. Birleşmiş Milletler'in yardım talebini geri çevirmesi üzerine, en yakınındaki ikinci alternatif olan İtalya'nın desteğini aldı. 15 Mart 1925 yılında İtalya ile yapılan "dostluk ve işbirliği" anlaşmasının ard-arda gelen diğer anlaşmalar takip etti. Arnavutluk İtalya ile yaptığı bu antlaşmadan sonra ülkeye devamlı para akışının sağlanacağı ve aynı zamanda teknik yardımın da alınacağı bir çok antlaşma da imzaladı. İtalya açısından bakıldığında yapılan bu antlaşmaların ekonomik fayda getirmesinden ziyade, geleceğe dönük politik bir yatırım olarak görüldüğünü söylemek yanlış olmaz sanırız. Nitekim ekonomik destek, politik anlamda da kendini göstermiş 1926 yılında İtalya ve Arnavutluk arasında Tiran Paktı adı verilen "dostluk ve güven" antlaşması imzalanmıştır. İtalya'nın Arnavutluk üzerindeki gücünün daha da artmasının göstergesi olarak gören ve bölgedeki çıkarları için endişelenen Yugoslavya, pakta tepki göstermiş ve Arnavutluk ile olan ilişkilerini bozmuştur. Ancak bu gelişmeler İtalya'nın adımlarını değiştirememiş ve İtalya Tiran Paktı'nın imzalanmasından bir yıl sonra Arnavutluk ile 20 yıl geçerliliği olan Savunma Antlaşmasını imzalamıştır. Bütün bu gelişmeleri Zog kendi lehine kullanmasın bilmiş, İtalya'nın desteğini aynı zamanda kendi yerini sağlamlaştırmakta kullanmış ve 1 Kasım 1928 yılında krallığını ilan etmiştir. Kral Zog 1 Kasım 1928'den 7 Nisan 1939 yılında, İtalyan işgalinden hemen önce ülkeden kaçana dek yönetimde kalmıştır.⁸¹

⁸⁰ Lou Giaffo, **Albania: Eve of the Balkan Vortex**, New Jersey 1999. s. 354-357.

⁸¹ Giaffo, a.g.e., s. 358-359.

7 Nisan 1939 yılında İtalya'nın Arnavutluk'u "resmen" işgalinin, İtalyan-Arnavutluk ilişkilerinden ziyade İtalyan-Alman ilişkileri ile yakından ilgili olduğu görülmektedir. Almanya'nın Çekoslavya'yı işgali ve ardından sıranın Hırvatistan'a geleceği şeklinde bir beklentinin ortaya çıkması Mussolini'yi endişelendirmiştir. Böyle bir durum Almanların nüfuzunun Adriyatik Denizi'ne kadar yayılacağı anlamına gelmektedir ki, bu durum İtalya'nın çıkarlarına hiç uymamaktadır. Mussolini bu düşüncelerle yola çıkarken, Almanya İtalya'nın Arnavutluk'u işgal etmesi ile bu ülkenin Fransa, İngiltere ve Yugoslavya ile ilişkilerinin bozulacağını düşünerek işgali desteklemiştir. Nihayet 1925 yılından beri zaten İtalya'nın nüfuzunda bulunan Arnavutluk, 7 Nisan 1939'da İtalyan birlikleri tarafından resmen işgal edilmiştir. İşgalden sonra gümrük, para ve ekonomik birliğin kurulduğu bir antlaşma imzalanarak, Arnavutluk'ta İtalyan hakimiyetinin son şekli verilmiştir.⁸²

İtalya'nın Arnavutluk'u işgalinden iki yıl sonra Almanlar, Yugoslavya ve Yunanistan'ı işgal ederlerken, Arnavutluk'a da Yugoslavya sınırları içerisindeki Kosova bölgesi ile, Yunanistan'ın sınırları içerisindeki Çamerya bölgesini vererek, etnik olarak tüm Arnavutların bir araya getirildiği bir devlet kurmuşlardı. Bu devlet, 1944 Kasım'ına kadar devam etmiş, Alman kuvvetlerinin geri çekilmesi ile birlikte, Kosova Yugoslavya'ya Çamerya ise tekrar Yunanistan topraklarına geçmişti.⁸³ İşgal sırasında tüm toprak kazançlarına rağmen, Arnavutluk'ta direniş örgütleri ortaya çıkmıştır. İşgal üzerine kurulan direniş örgütlerine baktığımızda, diğer Balkan devletlerinde gördüğümüz tabloya benzer bir tablo görürüz, komünistlerin ve komünist olmayanların kurdukları direniş örgütleridir.

Arnavutluk'ta komünistler savaş öncesi dönemde çok az sayıda ve dağınık şekilde bulunuyorlardı. Ülkede çok sayıda bulunan fakir köylüler ve genel olarak yurt dışında eğitim görmüş aydınlar arasında taraftar toplayan komünist hareket, Yugoslav lider Tito'nun da desteği ile Kasım 1941 tarihinde Arnavutluk Komünist Partisi'ni kurdu. Parti'nin liderliğine, zamanında Zog'un yurt dışına eğitim görmesi için gönderdiği öğrencilerden birisi olan ve o dönemde lise öğretmenliği yapan Enver

⁸² Armaoğlu, a.g.e.,s. 293.

⁸³ <http://www.albanian.com/main/history/worldwarII.html>. 20.02.2002.

Hoca getirildi. Eylül 1942 yılında Parti liderleri *Levisiye Nacional Clirimtare*, Milli Kurtuluş Hareketi adında bir direniş örgütü kurdular. Komünist olmayan anti-Zogist, cumhuriyetçi ve daha milliyetçi düşünceleri savunan başka bir grup ise Mithat Feraşari'nin liderliğinde, *Balli Kombetar*, Milli Cephe direnişini örgütlediler. Bütün bu örgütlerin dışında kalan bir üçüncüsü Abbas Kupi'nin liderliğindeki, İngiltere'nin desteklediği ve Kral Zog'u destekleyenlerin kurduğu *The Legaliteti* örgütü idi. Bu direniş örgütleri başlangıçta işgal kuvvetlerine karşı beraber aynı amaç için savaştılar ise de tıpkı Yugoslavya ve Yunanistan'da olduğu gibi daha sonra birbirlerine karşı savaşmaya başladılar. Eylül 1943'de İtalya'nın savaştan çekilmesi üzerine, Almanlar Arnavutluk'u işgal ettiler. Ekim ayına gelindiğinde ise Komünistlerin hızlı bir şekilde güç kazandığını fark eden Ballitist yöneticilerinden bazıları, komünistlerden daha az tehlikeli buldukları Almanlar ile işbirliğine girmişlerdir.⁸⁴

Bu iç savaştan faydalanarak ilerleyen Almanlar, Milli Kurtuluş Cephesi tarafından durdurularak, 1944 yılında ülkeyi terk ettiler. Alman birliklerinin ülkeden çıkarılmasından sonra, 29 Kasım 1944'te Yugoslavya örneğine benzer bir yol izlenerek komünist yönetim kurulmuştur. Aslında komünistlerin iktidarı ele geçirmeleri pek de zor olmamıştır. Kral Zog bütün diktatörler gibi iktidarı süresince herhangi bir muhalefet örgütlenmesine izin vermemiştir. Bu durumda komünistlere rekabet edecek güçte bir hükümet olmadığı gibi, bir muhalif grup, ya da benzeri bir yapılanma bulunmamıştır. Buna ek olarak Müttefik ordusunun yardımı olmadan, kendilerinin ülkeyi kurtarmaları, Milli Kurtuluş Cephesi'nin gücü ve saygınlığını artırmıştır. 24-28 Mayıs 1944'te ülkenin her tarafından gelen delegeler ile Milli Kongre toplanmış, kongre Kral Zog'un ülkeye geri dönmemesine, Arnavutluk'ta bir halk cumhuriyetin kurulmasına karar verilmiştir. 1946 Ekim'inde Arnavutluk Halk Cumhuriyeti'nin kurulduğu resmen ilan edilmiş ve başına Enver Hoca geçmiştir.

⁸⁴ James S. O'donnell, *Coming of Albania Under Enver Hoxha*, New York 1999, s.10-11.

C. ROMANYA

I Dünya Savaşı sonuçlarından memnun kalan ülkelerden birisi de Romanya'dır. Savaş öncesi duruma göre neredeyse topraklarını ve nüfusunu iki katı büyüten Romanya, Avusturya'dan Bukovina'yı, Macaristan'dan Transilvanya ve Banat'ı, Rusya'dan Besarabya'yı ve Bulgaristan'dan da Dobruca'nın bir kısmını almıştı. Yeni kazanılan bölgelerin doğal ve endüstriyel kaynakları ile Romanya, savaşın sonunda yıkılan üç imparatorluğun kalıntılarından ortaya çıkan en büyük Balkan devletlerinden birisi oldu. Bununla birlikte bu kazanılan topraklarda yeni etnik grupların oldukça fazla olması, ülkedeki milli bütünlüğü sağlama açısından bir takım problemleri de beraberinde getirmişti.⁸⁵

Savaş sonrası ilk yıllarda Romanya'daki politik faaliyetler Balkan coğrafyasının başka bölgelerinde de görünen "*agrarian populism*", "populist(halkçı) çiftçi" akımının etkisinde kalmıştır. *Poporanism* olarak adlandırılan Romen versiyonunun da tıpkı diğerleri gibi çok net ideolojisi olmamakla beraber, karakteristik özelliğinin çiftçi merkezli bir toplum ve devlet yapılanmasını hedef alması olduğu söylenebilir.⁸⁶ Köylü Partisi iktidara geldikten sonra toprak reformunu yapmış, ülkenin topraklarının yaklaşık 6,000,000 hektarı kamulaştırılmış ve yaklaşık 3,900,000 hektarı 1,393,000 çiftçiye dağıtılmış, geriye kalan arazide ortak kamu arazisi şeklinde kullanıma açılmıştır. Ancak politik açıdan başarılı bir atılım olan toprak reformu, ekonomik açıdan aynı sonucu gösterememiştir. Diğer Balkan ülkelerinde olduğu gibi, Romanya'da da kırsal nüfus çok fazla, toprağın verimlilik oranı ise çok düşüktü. Buna ek olarak tarımda makineleşme oranı en düşük ülkelerden birisi de Romanya idi.⁸⁷ Bu arada toprak reformunun o zamandaki en önemli etkisi, yayılmaya başlayan Bolşevizm dalgasını durdurması olmuştur. Topraklarına kavuşan köylüler başlarında kimin olduğu ile pek ilgilenmemişlerdir.

⁸⁵ Ferdinand Schevill, *History of the Balkan Peninsula*, New York 1966, s.508-509.

⁸⁶ Dietmar Müller, "*Agrarian Populism in Inter-war Romania, The Economic Policy and Politics of the Peasant Party and National Peasant Party*", *Romania and Europe: Modernisation as Temptation, Modernisation as Threat*, ed. Bogdan Murgescu, Bükreş 2000.s.66.

⁸⁷ Mieke Merus, "*The Persistence of Collectivism: Responses to Land Restitution in Romania*", *Reconstructing the Balkans*, ed. Derek Hall ve Darrick Danta, New York 1996, s.170-71; Müller, *a.g.m.*, s. 68-69.

Yeni alınan bölgelerdeki hammadde ve endüstri kuruluşları ekonomide belirli bir gelişmeye neden olmuşsa da, buradan elde edilen artı ürün köylünün problemlerini çözmekte kullanılmamıştır.⁸⁸

1922-28 yılları arasında ise Kral Ferdinand'ın da desteğini alan Liberal Parti işbaşına geçmiştir. Liberallerin en dikkat çeken icraatları, endüstrileşme ve merkezi örgütlenmenin güçlenmesine verdikleri önem olmuştur. Kral Ferdinand'ın ölümü üzerine hem taht hem de hükümet değişmiş, Kralın'ın yerine oğlu Carol, hükümete de tekrar Köylü Partisi geçmiştir. Köylü Partisi'nin 1928-30 yılları arasındaki kısa iktidarından sonra, yaklaşık üç yıllık belirsizlik ve bunalım dönemine girilmiş, 1930'lu yıllarda Kral II. Carol bütün partileri hakimiyeti altına alarak ve 1938 yılında diktatörlüğünü ilan etmiştir.⁸⁹

Kral Carol'u diktatörlüğe taşıyan sebepler, aslında hemen hemen tüm Balkan yarımadasında varolan sebeplerden pek de farklı değildir. Savaşın ertesinde kitleler politize olurlarken, liberal demokrasinin yeşereceği uygun atmosfer ve kültürel geçmişin olmaması, ekonomik problemlerin çözümünde istenilen hedeflere ulaşamaması ve son olarak ülkelerin içlerinde barındırdıkları etnik ya da dini çeşitliliğin beraberinde getirdiği sorunlar, önceleri dikta rejimler, daha sonra ise totaliter rejimler, komünizm ve faşizmin kurulması için uygun ortam yaratmıştır.⁹⁰ Bilindiği üzere savaş ertesinin ilk yıllarında Romanya'da etkin bir toprak reformu gerçekleşmiş, ancak ekonomik anlamda istenilen sonuca ulaşamamıştır. Büyük Romanya'nın diğer önemli sorunu, artık homojen bir devlet olmaması olmuştur. Toprak kazancı beraberinde yeni ve farklı etnik gruplardan nüfusu da beraberinde getirmiştir. 1930 yılındaki nüfus sayımına göre ülkedeki nüfus dağılımı, Romenler % 73, Macarlar %7.1, Yahudiler % 4.01, Almanlar % 4.01, Ukraynalılar % 3.2, Bulgar %2, Türk % 1.4, Polonyalı %1.2, Sırp ve Hırvatlar% 0.3, Yunan %0.1 ve diğerleri

⁸⁸ Stavrianos, **a.g.e.**, s.691.

⁸⁹ Wolff,**a.g.e.**, s.127-132.

⁹⁰ Constantin Davudescu, *"Totalitarian Discourse as Rejection of Modernity. The Iron Guard: A Case Study"* , **Romania and Europe: Modernisation as Teptation, Modernisation as Threat**, ed. Bogdan Murgescu, Bükreş 2000. s.101-111.

şeklindedir.⁹¹ Bu etnik gruplar asimile olmamış ve ayrılıkçı talepleri olan gruplardı. Liberallerin yapmaya çalıştıkları merkezi yönetimi güçlendirme çabalarına yeni kazanılan bölgelerde, özellikle Transilvanya’da şiddetle karşı çıkılması bu durumun bir göstergesi olarak düşünülebilir.⁹²

İç politika dinamikleri bu şekilde olan Romanya’nın dış politikasına baktığımızda savaş sonrası kazançlarının, Romanya’yı statükonun korunmasını savunan anti-revizyonist bir dış politika izlemesine neden olduğu görülür. Bu politikasını da iki savaş arası yıllarda ikili ya da çoklu ittifaklar kurarak gerçekleştirir. Ancak bu önlemler Romanya’nın tehlikeli durumunu kurtarmaya pek de yeterli önlemler değildir. Her birinden bir parça toprak aldığı komşuları tarafından çevrildiği gibi, I. Dünya Savaşı sonrasında Balkan yarımadasında meydana gelen güç boşluğunun kimin tarafından doldurulacağının belirsizliği de önemli sorunlardandır. Gerek Köylü, gerek Liberal Partileri Batılı taraftarı olduğu için, 1920’lerden itibaren Romanya Fransa tarafına kaymış, I. Dünya Savaşı sonrası Balkanlar bölgesinin ilk önemli ittifakı olan “Küçük Antant” a üye olmuştur. Böylece Macaristan revizyonizmine karşı önlem alan Romanya, 7 Haziran 1921’de de Yugoslavya ve Çekoslovakya ile ittifak kurarak Bulgaristan problemine de çözüm bulmuştur. Daha sonra 1934’te Balkan Antantı ile Türkiye Yunanistan ve Yugoslavya ile de ittifak zincirini pekiştirmiştir.⁹³

I.Dünya Savaşı’ndan sonra orta ve doğu Avrupa’da bir güç boşluğu meydana gelmiş ve bu güç boşluğu önce ideoloji bağlamında iki totaliter ideoloji, komünizm ve faşizm tarafından, ardından da bu ideolojilerin somut temsilcileri Almanlar ve Sovyetler Birliği arasında kalmıştır. Romanya’nın iki savaş arası komünizm tecrübesi kısa ömürlü ve etki alanı sınırlı bir şekilde gerçekleşmiştir. 1921 yılında kurulan Komünist Partisi kuruluşundan üç yıl sonra yasadışı ilan edilerek, faaliyetleri sıkı denetim altına alınmıştır. Zaten hareket halkın desteğini de

⁹¹ Mircea Musat ve Ion Ardeleanu, **From Ancient Dacia to Modern Romania**, çev. Andrei Bentaş v.d., Bükreş 1985.s. 778.

⁹² Jelavich, **a.g.e.**,s.92.

⁹³ Ilie Çavuşesku, **Romania and The Great Victory**, çev. Georgeta Blaj, Bükreş 1985, s.2-3.

sağlayamamaktadır, bu durum nedenlerinden birincisi 1920’lerde yapılan toprak reformu ile köylüler istediklerini almaları ve rejim sorunun pek de ilgilerini çekmemesidir. İkincisi, Romenlerin Ruslara karşı geleneksel sayılabilecek bir düşmanlıkları ve buna ek olarak Komintern çizgisinin “halklara kendi kaderlerini tayin hakkını” tanınması, Bukovina, Tansilvanya, Baserabya ve Dobruca’ya özerklik anlamına gelmesidir. Son olarak Romen Komünist Partisi lider ve önde gelenlerinin Macar, Bulgar ve Yahudi gibi azınlıklardan olması halk desteğinin iyice uzaklaşmasına ve neredeyse komünizmin vatana ihanetle aynı anlama gelmesine neden olmuştur.⁹⁴ Sonuç olarak komünizm, savaşlar arası dönemde marjinal ve önemsiz bir politik hareket olarak kalmış ve Romanya’nın sosyal ve politik hayatı üzerinde herhangi bir etki bırakmamıştır.

Romanya’nın bu dönemine damgasını vuran hareket *Lejyoner* hareketi olmuştur. Romen milliyetçiliği ve Ortodoks inancı temelinde yükselen ve faşizan karakter taşıyan bu hareket, “*Garda de fier*”, “Demir Muhafızlar” isimli bir organizasyonla da kurumsallaşmıştır. Kısa sürede yaygınlaşarak, ülkenin politik ve sosyal hayatında etkin bir güç olarak ortaya çıkmasında daha önce değindiğimiz sebepler vardır. 1920’lerden itibaren sırayla iktidara gelen hükümetler ekonomik ve politik istikrarsızlığa çözüm getirememişler, vaat ettikleri zenginlik, demokrasi ve toplumsal huzur ve birliği sağlayamamışlardır. Bu durum ise halkın lider ve meşru hükümetlere karşı güvenlerini kaybetmelerine neden olmuştur. Demir muhafızların, kilise, kraliyet, kral, aile, millet, ordu ve onur gibi geleneksel değerlere dayanan, milli birlik, yetkin organizasyon ve yeterli çalışma ile bütün sorunlara çözüm bulan söylemleri ise o dönemin ihtiyaçları ve şartları ile birebir örtüşmektedir. Kısaca bu teşkilat iki savaş arası dönemde Romanya’nın sosyal ve politik hayatındaki en etkin hareketlerden birisi olarak döneme damgasını vurmuştur.⁹⁵

İkinci Dünya Savaşı arifesinde Romanya bir taraftan Fransa ve İngiltere ile yakın temasa girerken, bir taraftan da Almanya ile ilişkiye girerek 23 Mart 1939’da

⁹⁴Stephen Fischer-Galati, “*The Socialist Republic of Roumania*”, *The Changing Face of Communism in Eastern Europe*, ed. Peter A. Toma, Arizona 1970, s.17-18.; L.S.Stavrianos, a.g.e., 764-767.

⁹⁵ Davidescu, a.g.e., s.104-107.

bir ticaret antlaşması yaptı. Romanya'nın doğal kaynakları, yer altı zenginlikleri ve madenlerinin Almanlar tarafından işletilmesini sağlayan bu antlaşma ile Romanya Macaristan revizyonizmine karşı Almanya'nın tarafında yer aldı. Halbuki, Almanya 23 Ağustos 1939 sabahı Sovyetler Birliği ile imzaladığı saldırmazlık paktında Doğu Avrupa'yı aralarında paylaşıyorlar, Almanya, Sovyet Rusya'nın Romanya'ya ait Baserabya'yı eline geçirmesine razı oluyordu. Nitekim, Fransa ile Almanya arasındaki savaşta Fransa'nın kısa zamanda dağılması, Sovyetler Birliği'nin harekete geçmesine sebep oldu ve daha savaş devam ederken Estonya, Letonya ve Litvanya'yı işgal etti. Haziran 1940'da Romanya'ya ültimatom vererek Baserabya ve kuzey Bukovina'yı istedi. Almanya'nın Balkanlarda ki bir savaşa hazırlıklı olmaması nedeniyle Romanya'yı desteklememesi, Romanya'nın diğer komşularını da harekete geçirdi. Önce Bulgaristan Güney Dobruca'yı aldı, ardından Macaristan Transilvanya'yı istedi. Almanya ve İtalya'nın arabuluculuğu ile Romanya Transilvanya'nın üçte ikisini Macaristan'a bıraktı. Almanya Romanya'nın geri kalan toprakları için garanti verdi ki bu Sovyet Rusya ile bir gerginliğe neden oldu. 1940 Ekiminde ise, Romen ordusunu yetiştirmek ve ticareti korumak bahanesi ile Alman orduları Romanya'ya girdi.⁹⁶

Baserabya, Dobruca ve Transilvanya'yı hiçbir mücadele verilmeden kaybettiği için, 6 Eylül 1940'da Kral Carol tahttan feragat ettirildi. Kralın yerine genç oğlu, Michel geçti, ama yönetimi elinde tutan kişi general Ion Antonescu oldu. General eski yönetici sınıf ve "Demir Muhafızlar"dan oluşan bir hükümet kurdu. Anti-semitik, anti-komünist ve askeri diktatörlüğe dayanan bir yönetim kurmak isteyen Antonescu, başlangıçta düzene girmek istemeyen "Demir Muhafızlar"la bazı güçlükler çektiyse de Alman birliklerin Romen topraklarına girmesi ile o problemi de çözmüş oldu. İdeolojik anlamda paralelliklerinin bulunmasına rağmen, disiplinli bir ordu ve bol üretime ihtiyaç duyan Almanlar General'i desteklemekte gecikmemişlerdir. Antonescu iktidarda kaldığı sürece Romanya'nın tüm kaynaklarını Almanya'ya kullandıran ve özellikle Hitler'in Sovyet Rusya politikasını candan destekleyen bir politika takip etmiştir. Almanya'nın Sovyetler Birliği'ni işgali ile

⁹⁶ Barbara Jelavich, *History of the Balkans Twentieth Century*, C.II. Cambridge 1994, s.224-2236.

birlikte Romen birliklerini Beserabya'ya göndermiştir. Beserabya'nın ele geçirilmesinde pek fazla güçlük çekmeyen Romen birlikleri daha sonra Odessa, Kırım ve Sivastopol'a kadar ilerlemişlerdir. Ancak bu zaferleri aynı şekilde çok pahalıya ödemişler ve birlikteki askerlerin çoğunluğu Alman yenilgisini aratmayacak şekilde hayatlarını kaybetmişlerdir.⁹⁷

Bu dönemde Romanya'da durumdan hoşnut olmayanların sayısı artmaya ve sesleri yükselmeye başlamıştır. Ülkenin tüm zenginliğinin Almanlar tarafından sömürülmesi, kaybedilen toprakların geri alınmasına uğraşmak yerine, Sovyet Rusya'nın topraklarının işgal edilmesi bu hoşnutsuzluğun kaynağı olarak gösterilebilir. Ancak bu hoşnutsuzluk Yugoslavya, Arnavutluk ya da Yunanistan da olduğu gibi bir direniş hareketine dönüşmemiştir. Romen Komünistlerin 1943 yılının yazında örgütlediği "Yurtsever Cephe" (Patriotic Front) halkın desteğini sağlayamamıştır. Komünizmin genel anlamda Romanya'da pek taraftar bulamamsının nedenleri daha önceden anılmıştı, bütün bunlara ek olarak bir de Sovyet Rusya'nın Beserabya'yı işgal etmesi ise bu durumu daha da kötü hale getirmişti.

Daha önce de değinildiği üzere, II. Dünya Savaşı boyunca Balkanlar'daki bir çok ülke ile birlikte Romanya'nın kaderini de Batılı güçler çizmiştir. SSCB'nin Balkanlar'da etkin bir politika izlemeye başladığını ve böyle devam ederse Avrupa'da Sovyetleri durduracak bir gücün olmadığını fark eden ilk devlet İngiltere olmuştur. Amerika'yı da yanına alarak Doğu Akdeniz, Balkanlar ve Tuna bölgesini kontrol altına almak için cephe açmak isteyen İngiltere bu amacında başarıya ulaşamamıştı. Amerika'nın fikrini desteklememesi üzerine Stalin'le anlaşılan Churchill Balkanlar'da nüfuz bölgelerini belirlemiş ve buna göre de Romanya Rusya'nın payına düşmüştü.⁹⁸

Ağustos'ta Rusların Romanya'yı işgali üzerine Kral Michel, General Antonescu'yu görevden aldı ve Milli Köylü Partisi, Liberaller, Sosyalist Partisi ve

⁹⁷ A.g.e., s.227-233.

⁹⁸ Sander, a.g.e., s. 17-19.

Komünist Partisinin dahil olduğu bir milli kabine kurdu. Bu kabine 14 Eylül 1944'de Romanya ile mütareke yaptı. Kral Michel'in bu darbesi II. Dünya Savaşı'nın belirleyici olaylarından. Bu olayla birlikte Balkanların kapısı Kızıl Ordu'ya açılmıştır ve ilk etkisi Bulgaristan'daki Mihver yönetiminin çökmesi şeklinde kendisini göstermiştir.⁹⁹

Kızıl Ordunun gücü ve İngilizlerle yapılan Yüzde Antlaşması Romanya'yı Sovyet Rusya'nın kollarına bırakmıştı. Sovyet Rusya ile yapılan Ateşkes Antlaşması'na göre Romanya Besarabya ve güney Bukovina'yı kaybetmiş aynı zamanda Sovyetler Birliği'ne 300 milyon dolar savaş tazminatı ödemesine karar verilmişti. Buna karşılık Macaristan'dan Transilvanya'yı geri alabilmişti.

D. BULGARİSTAN

Balkan devletleri içerisinde I Dünya Savaşı sonuçlarından en büyük zararı gören gerek iç gerekse dış politikasını savaşta kaybettiklerini geri almak üzerine temellendiren devlet Bulgaristan olmuştur. Bulgaristan hem II. Balkan Savaşı hem de I. Dünya Savaşında yenilmiş ve her ikisinde de komşularına toprak vermişti. Türkiye dışındaki sınır komşularının hepsi ile toprak problemi olan Bulgaristan'ın, komşuları ile ilişkilerinde de bu durum belirleyici olmuştur. Romanya ile Dobruca'da, Yugoslavya ile Makedonya'da ve Yunanistan ile Ege mahreçli yani Batı Trakya ve Dedeağaç'da sorunlar yaşamıştır.

İç politikasına gelince, Bulgar Kralı Ferdinand 1913 ve 1915 yıllarında ülkenin başına gelen iki savaş felaketinden sorumlu tutulunca, oğlu III Boris lehine tahttan feragat etmek zorunda kalmıştı. 1913-1923 yılları arasında iç politikanın başlıca aktörleri çiftçiler, komünistler, eski partiler, Makedon organizasyonları, taht ve ordu olmuştur. Ülkede meydana gelen savaş öncesi rejime karşı olan

⁹⁹ Çavuşesku, a.g.e., s.76-78.

güvensizlik, Kral Ferdinand'ın politikasına şiddetle karşı çıkan Aleksandr Stambuliski liderliğindeki Çiftçi Partisi'nin iktidara gelmesine neden oldu. 6 Ekim 1919'da hükümeti kuran Stambuliski, 27 Kasım'da Neuilly Barış antlaşmasını imzaladı. 1920 yılının Mart ayında Bulgaristan'da yapılan seçimlerde Çiftçi Partisi birinci parti olarak çıktı. Çiftçi Partisi takip eden ikinci grup ise komünistlerden oluşuyordu. Bunun üzerine Stambuliski komünistlerle işbirliği yaparak, kendini sağlama aldı ve Parti programını yürürlüğe koydu.¹⁰⁰

Stambuliski, başa geçer geçmez toprak reformu yaptı. Devlete hatta Krallığa ait topraklar, orman ve mera arazileri, kullanılmayan sahibi bulunamayan topraklar, hiç toprağı olmayan ya da diğer ülkelerden muhacir olarak gelen köylüye dağıtıldı. Böylece I. Dünya Savaşı öncesi ve sonrasında tarımsal üretim ve yapılanma bakımından en verimli topraklara sahip olan ülke konumuna geldi. Çiftçi Partisi'nin aldığı ikinci önlem ise, Barış Antlaşmasına göre yasaklanan askerlik görevi yerine, zorunlu çalışma yükümlülüğünü getirmesi oldu. Çalışma Yasası yirmi ile kırk yaş arasında olan erkek vatandaşlar sekiz ay süreyle çalışma gruplarına katılması ile yükümlü kılınıyordu. Bu gruplardan çalışmak istemeyen belirli bir miktarda para ödeyerek bu yükümlülüklerinden kurtulabiliyorlar, bir anlamda bedelli yapabiliyorlardı. Zorunlu çalışma yükümlülüğünü yerine getirenlerden yol, köprü, bina ve benzeri bayındırlık hizmetleri yapımından faydalanılıyordu. Stambuliski adli sistemde ve vergi sisteminde de iyileştirici reformlar yapmış, eğitimi zorunlu hale getirmiştir.¹⁰¹

Stambuliski'nin dış politika da takip ettiği çizgiye gelince, komşuları ile iyi ilişkiler kurmayı amaçladığını görüyoruz. Polonya, Çekoslovakya, Yugoslavya, ve Romanya'nın Çiftçi partilerinin katılması ile bir "*Yeşil Enternasyonel*" kurdu ise de bu enternasyonalin çiftçi ve köylü hareketi başarılı bir sonuç vermedi. Bu girişimlerinin yanında Güney Slavları Federasyonu kurmak şeklinde bir başka düşüncesi olan Stambuliski, bu düşünceleri doğrultusunda Romanya ve Yugoslavya'ya karşı ılımlı bir politika izlemiştir. Komşuları ile iyi geçinme

¹⁰⁰ Jelavich, a.g.e., s. 90-91.

¹⁰¹ Stavrianos, a.g.e., s.647.

politikasını Yunanistan'a karşı devam ettirememiştir. Daha önce de anıldığı üzere, Bulgaristan kaybettiği topraklarla Ege Denizine çıkış yolunu da kaybetmiştir. Anlaşmada Bulgaristan'ın Ege'ye ekonomik açıdan ulaşabileceği bir yol oluşturulmasına karar verilmiş ancak bu konuda kesin bir plan yapılamamıştır. Barış antlaşması sonrasında Yunanistan, Bulgaristan'a Dedeağaç'ta bir liman teklif ettiyse de Bulgarlar teklifi kabul etmemişlerdir. II. Dünya Savaşı'na kadar bu iki devletin karşılıklı ilişkileri düzelmemiştir.¹⁰²

Dış politikadaki diğer önemli sorun ise Yugoslavya ve Yunanistan'a karşı çeşitli faaliyetlerde bulunan VMRO idi. Savaşta Makedonya topraklarının %10'un kaybedilmesine rağmen Sofya nüfusunun yarısı Makedon göçmenlerden oluşuyordu. Bulgaristan'a yerleşen bu Makedon göçmenler Makedonya meselesinin sürekli canlı tutulmasını sağlıyordu. Buna ek olarak Yugoslavya ve Bulgaristan'ın yakınlaşmasını istemeyen İtalya'da bu örgüte yardımda bulunuyordu. Bütün bunların sonucunda gerek Yunanistan gerekse Yugoslavya ile sınır problemlerinin çıkmasına sebep oluyordu. Her ne kadar 1922 Kasım'ında Yugoslavya ile imzalanan Niş Antlaşması ile, her iki ülke Makedonya konusunda radikal akımlara karşı durmayı taahhüt etmelerine rağmen, VMRO'nun gücü elimine edilememiş ve örgüt Bulgaristan'ın iç politikasında ve dolaylı olarak da dış politikasında söz sahibi olacak gücü edinmişti.¹⁰³

VMRO, Stambuliski'nin takip ettiği dış politikaya karşıydı ve bu politikaya zarar verecek davranışlarda bulunmaktan çekinmiyordu. Aslında Stambuliski'nin dış politikası gibi iç politikasından hoşlanmayan başka bir kesim de mevcuttu. Her ne kadar hükümetin yaptığı reformlar toplumun kırsal kesimini memnun etse de, kentsel kesimden aynı tepkileri alamıyordu. Stambuliski'nin yaptığı reformları "devletçi" bir politik felsefe ile birleştirerek bir anlamda tek parti diktatörlüğüne doğru yol almaya başladığı endişesi bazı politik güçleri karşısına almasına neden

¹⁰² Wolff, a.g.e. s. 106-107.

¹⁰³ Jelavich, a.g.e., s. 91.

oldu. Gerçekten de Stambuliski, kendisine rakip olan ya da olabilecek kişileri bastırıyor, üniversiteleri kapatıyor ve basına sansür uyguluyordu.¹⁰⁴

Ancak Stambuliski'nin aldığı bu önlemler yeterli olmadı. 1923 yılının Haziran ayında bazı politikacılar, askerler ve VMRO liderleri birleşerek bir hükümet darbesi yaptılar ve birkaç gün sonra da Stambuliski işkence yapılarak öldürüldü. Bu olay komünistleri harekete geçirse de herhangi bir etkinlik gösteremediler. Bundan sonra Bulgaristan'da bir süre karışıklıklar devam etti. Stambuliski'den sonra Çankof başbakanlığa getirildi ve 1926 yılına kadar görevde kaldı. 1926'da Andrei Liapçef yönetime geçti. Stambuliski'nin düşürülmesinde Makedon Komitesi'nin etkili olması daha sonra gelen hükümetlerin Komite'ye toleranslı davranmasına neden oluyor, İtalya ise hem VMRO'yu hem de Kral Boris'i sürekli destekliyordu. Bu duruma son verecek hareket ise 1934 yılında Ordu subaylarının Albay Damin Velcev liderliğinde yaptığı askeri darbe oldu. Bu darbe ile komitacıların yönetimden uzaklaştırılması sağlanmakla birlikte, parlamenter yönetime de son verilmiştir. Parti içi anlaşmazlıkların yarattığı fırsatı değerlendiren Kral Boris ise, 1935 yılında Anayasayı askıya alarak diktatörlüğünü ilan etmiş ve İkinci Dünya Savaşı esnasında meydana gelen esrarengiz ölümüne kadar etkili bir monarşi kurmuştur.¹⁰⁵

Aslında Bulgaristan da meydana gelen bu durum pek şaşırtıcı bir gelişme değildir. Uzun bir savaş dönemi geçiren ve bu dönemle birlikte ekonomik ve sosyal problemler yaşayan, parlamenter alt yapıları tamamen oturmamış, içeride ya da dışarıda azınlık problemleri yaşayan Balkan devletlerinin hemen hepsinde iki savaş arası dönemde diktatörlük yönetimine geçişi gözlemleyebilmek mümkündür. Bütün bu saydığımız etkenler Bulgaristan yönetimi için de mevcuttur. I. Dünya Savaşı'ndan sonra Bulgaristan ekonomisi önemli problemlerle karşı karşıya kalmıştır. Öncelikle kendisi için politik olduğu kadar ekonomik açıdan da önemli olan iki bölgeyi kaybeden Bulgaristan oldukça zor durumda kalmıştır. Çünkü Dobruca tarım üretiminin oldukça yüksek olduğu, modern üretim tekniklerin kullanıldığı bölgelerin başında geliyordu. Buna ek olarak Batı Trakya'nın kaybedilmesi ile de hem zengin

¹⁰⁴Steven W. Sowards <http://www.lib.msu.edu/sowards/balkan/lect18.htm>, 5. Haziran. 2000.

¹⁰⁵Wolff, a.g.e., s. 133-135.

tütün kaynağını hem de Ege'ye açılan kapısını kaybetmiş oluyordu. Her ne kadar bu bölgede serbest limana izin verilmişse de bu limanlara bağlantı yapacak gelişmiş bir taşımacılık ağının mevcut olmaması buradaki kayıplarını telafi etmeye yetmiyordu. Bütün bu etkenler Bulgarların Karadeniz'deki limanların gelişmesine öncelik vermesine sebep olmuştu. Henüz II. Balkan Savaşı'nın yaralarını sarmadan gelen I. Dünya Savaşı yenilgisi Bulgaristan'ın bütçesini tamamen boşaltmıştı. Bu duruma bir de Savaş tazminatı eklenince durum iyice çıkmaza girmişti. Bu arada Savaş sonrasında ülkeye gelen yaklaşık 200 000 göçmen ve hızla artan nüfus artışını da eklemek gerekiyor. Nüfus problemi beraberinde politik problemleri de getiriyordu. Son olarak diğer Balkan devletlerinde olduğu gibi, endüstriyel gelişmenin çok sınırlı olduğu bölgede, daha çok küçük el sanatlarının varlığından söz etmek mümkündür. Yabancı sermaye ülkenin gelişmesi için gerekli görülüyordu. Burada hatırlatılması gereken hususlardan birisi de Bulgar ticaretinde Almanya'nın yeridir. 1914'den önce İngiltere ve Belçika'ya buğday ithal eden Bulgarlar, savaş sonrasında önceliği Almanya, İtalya, Avusturya ve Çekoslovakya'ya vermiştir. Özellikle hem ithalat hem de ihracatta Almanya'ya hemen hemen bağımlı hale geldiği gözle görülür bir gerçek halini almıştır. 1939 yılında Almanya ile yapılan ithalat toplam ithalatının %68 oluştururken, ihracatının da %66'nı oluşturmaktadır.¹⁰⁶

Tüm bu gelişmeler ışığında, Bulgaristan'ın dış politikasına baktığımızda, Kral Boris'in tıpkı diğerlerinin olduğu gibi şartların belirlediği ölçüde bir dış politika takip ettiği görülmektedir. Diğerlerinden tek farkı, Bulgar halkı tarafından da oldukça desteklenen bir atak yaparak Sovyetler Birliği ile ilişkilerini tekrar düzenlemiştir. Bu arada İtalya ile zaten mevcut olan yakınlaşma Kral Boris'in İtalyan prensesi ile evlenmesi ile en üst noktaya çıkmıştır. Bulgar-İtalyan yakınlaşması Yugoslavya'nın pek hoşuna gitmese de iki ülke arasındaki ilişkiler bozulmamış, Yugoslavya'ya karşı ılımlı politika devam etmiştir. Burada 1938 yılından itibaren Almanya'nın hızla güç kazanması karşısında gerek Yugoslavya gerekse Romanya'nın biraz da savunmacı bir politika izleyerek Bulgaristan ile ilişkilerini iyi tutma politikalarının etkisi vardır. Bu bağlamda mevcut şartlar Kral Boris'in barış taraftarı politikası ile de

¹⁰⁶Stavrianos, a.g.e., s.654-657.

örtüşmektedir, ancak bu durumu ülke genelinde görmek söz konusu değildir. Bulgar milliyetçileri ve ordu savaş sonrasındaki yapılanmadan hiç memnun olmayan ve var olan düzenin değişmesini isteyen Almanya'yı desteklemektedir.¹⁰⁷

II. Dünya Savaşı başlangıcında tarafsızlığını koruyan Bulgaristan için ilk kazanç 1940 Haziran'ında Rusya'nın Romanya'dan Baserabya'yı almasının ardından, Bulgaristan'ın da güney Dobruca'yı almasına itiraz edememesi ile olmuştur. Savaşın ikinci yılına gelindiğinde hem Almanya'nın hem de Sovyetler Birliği'nin Bulgaristan'ı kendi taraflarında görmek istediğini, ancak Kral Boris'in her iki tarafa da net bir cevap vermeyerek bir anlamda zaman kazandığı görülmektedir. Kralı karar vermek zorunda bırakan gelişmeler ise Sovyetler Birliği ve Almanya arasındaki ilişkinin gerginleşmesi sonucu gerçekleşmiştir. Sovyetler Birliği'ne saldırmadan önce Balkanlardaki durumunu sağlama almak isteyen ve oradan da Yunanistan'a geçme niyetinde olan Almanya için Bulgaristan anahtar konumda olmuştur. Almanya'nın Yunanistan'a yönelik planları Bulgaristan'ın da işine gelmiş, bu planlar doğrultusunda I. Dünya Savaşı sırasında Yunanistan'a kaptırdığı Ege mahreç ve Makedonya'yı geri almak mümkün görünmüştür. Ayrıca Kral Boris açısından faşizm komünizmden daha az tehdit edici bir unsur olarak görülmesi bir diğer neden olmuştur. Bütün bu sebepler Bulgaristan'ın 1941 Martında Mihver ile bir pakt imzalayarak Alman ittifakına girmesini kolaylaştırmıştır. Bulgaristan'ın ittifakı imzaladığı ay içerisinde Yugoslavya Alman işgaline uğramış, ardından Arnavutluk'taki İtalyan ordusu ile Alman ordusu birleşerek Yunanistan'ı işgale başlamışlardır. Bu arada Bulgarlar da önce Yugoslav Makedonya'sını, ardından Yunan Makedonya'sının büyük bir kısmını ele geçirmiştir.¹⁰⁸

Aslında II. Dünya Savaşı süresince Bulgaristan oldukça rahat sayılabilecek bir konumda olmuştur. Almanya ve Sovyetler Birliği ile ortak bir sınıra sahip olmayan Bulgaristan bu anlamda ne savaş alanı olmuş ne de Romanya örneğinde olduğu gibi Alman birliklerini beslemek zorunda kalmıştır. Sadece ele geçirdiği

¹⁰⁷ R. J. Crampton, *A Concise History of Bulgaria*, Cambridge 2000, s. 168-169.

¹⁰⁸ Marin V. Pundeff, "Bulgarian Nationalism" *Nationalism in Eastern Europe*, ed. Peter F. Sugar ve Ivo J. Lederer, Londra 1969. s. 152-154.

bölgelerin asimilasyonu ile uğraşmıştır. ¹⁰⁹Savaşın ilk yıllarında hemen hiçbir sorun yaşamayan Bulgaristan'da, Kral Boris'in politikasını desteklemeyen kesimler de mevcuttur, komünistler, Çiftçi Partisi, Sosyal Demokrat Parti ve Demokrat Parti taraftarlarını bir araya getirerek anti-faşist bir koalisyon oluşturmaya çalışmışlarsa da bunda başarılı olamamışlardır. Buna karşın komünistler 1942 yılında Georgi Dimitrov liderliğinde bir direniş örgütü *Fatherland Front*, Anavatan Cephesini kurmuşlardır. Anavatan Cephesi dışındaki diğer direniş örgütü ise asker ve entellektüellerden oluşan, Kimon Georgiev'in liderliğinde ki *Zveno* Bağ grubu olmuştur. ¹¹⁰

Daha önce de değinildiği üzere Bulgaristan'da komünist hareket, özellikle Romanya ile karşılaştırıldığında, oldukça örgütlü ve yaygın durumdadır. Balkan yarımadasının en eski Komünist Partilerinden olan Bulgar Komünist Partisi, Vasil Kolarov, Georgi Dimitrov gibi dünyaca ünlü komünistlerin yetiştiği bir merkez olmuştur. Neredeyse gelenekselleşmiş olan Rus politikasına yakınlık ve Bulgaristan'ın "kendi kaderini tayin etme hakkı" konusunda problem çıkaracak azınlık olmamasının komünizmin hızla yayılmasında etkili olduğu düşünülebilir. Bütün bunlara rağmen 1943 yılının yaz aylarında silahlı direniş çağrısında bulunan örgüte ulus çapında katılım gerçekleşmemiştir. Komünist hareketin daha yaygın olmasına rağmen büyük bir direnişin gerçekleşmeme sebeplerini şu şekilde sıralayabiliriz. Öncelikle genel anlamıyla, Bulgaristan doğrudan doğruya Savaşın zararlarını hiç görmemişti. Bu anlamda direnişin riskini almak pek mantıklı değildi. Alman askeri birliklerinin çok az bir kısmı Bulgaristan topraklarında kalıyorlardı ve halka karşı gayet iyi davranıyorlardı. Son olarak nüfusun büyük çoğunluğunun köylülerden oluştuğu ülkede, tarım ürünlerine talebin artması ve bununla doğru orantılı olarak fiyatların artmasından gayet memnundular. ¹¹¹

28 Ağustos 1943 tarihinde Kral Boris öldü. Kralın ölümü üzerine yerine yedi yaşındaki oğlu geçti. Ülkeyi yönetmek için çok küçük olan kral yerine amcası vasisi

¹⁰⁹ Jelavich, a.g.e., s. 105.

¹¹⁰ J.F. Brown, *Bulgaria Under Communist Rule*, New York 1970, s. 4-6.

¹¹¹ Stavrianos, a.g.e., s. 658-659.

olarak başa geçti .Cyril'in sıkı bir Alman taraftarı olması işlerin kötüye gitmeye başlaması ile birlikte, Partizan hareketine desteğin artmasına neden oldu. Aynı yıl İngiliz-Amerikan uçaklarının Sofya'yı cezalandırmak için hava akımları düzenlemesi Partizanların işini daha da kolaylaştırdı. 5 Eylül 1944 yılında Sovyetler Birliği'nin Bulgaristan'a savaş ilan etmesi, Bulgaristan'ın İkinci Dünya Savaşı macerasına son noktayı koymasına neden oldu.¹¹²

E. YUNANİSTAN

Müttefik devletler Yunanistan'ın Birinci Dünya Savaşı'na kendi taraflarında girmesi için Anadolu toprakları üzerinde vaatlerde bulunmuşlardı. Savaşın sonunda yapılan 1919 Paris Konferansı'nda Yunanistan'a verilecek bölgeler tespit edilirken sadece savaş sırasında verilen vaatler değil, İtalya'nın güçlenmesinin önüne geçilmesi düşüncesi belirleyici olmuştur. Nitekim Anadolu'ya da hakim olacak bir İtalyan Krallığı yerine, kontrol altına alabilecekleri güçsüz bir Yunanistan tercih edilmiş ve 1920 Sevres Barış Antlaşması ile batı Anadolu Yunanlılara verilmiştir. Yunanistan'ın dış politikası ile ellerinde bu bölgeyi doğrudan denetleyebilecekleri birlikleri olmayan, aynı zamanda İtalya'yı da kontrol altına almak isteyen Avrupa devletlerinin çıkarları doğrudan örtüşmüştür.¹¹³

Yunanlıların 1919 Mayıs'ında giriştikleri "Anadolu Seferi", M. Kemal'in önderliğinde yapılan 1921 Sakarya Meydan Muharebesi ve 1922 Büyük Taarruz sonunda, Yunanlıların *Mikrasiatiki Katastrofi* "Küçük Asya Felaketi" olarak adlandırdıkları yenilgi ile sonuçlanmıştır. Aslında Yunanistan'ın savaşa girmesine neden olan Venizelos'un sonu, Anadolu felaketinden önce gerçekleşmiştir. Savaşın hemen ardından iç politikayı ikinci plana atarak tamamen dış politikasındaki başarıya odaklanan Venizelos 1920 Kasımındaki seçimleri kaybetmiş, yerine 1917 yılından beri sürgün olan Kral Konstantin geçmiştir. Konstantin Venizelos'un başlattığı savaş

¹¹² Jelavich, a.g.e., s. 105.

¹¹³ Sarımay ve Sümbül, a.g.e., s. 62-67.

bitirmeye çalışmışsa da, Türk milletinin zaferi karşısında uğradığı yenilginin sonuçlarına katlanmak zorunda kalmış, Venizelos'un faturasını kendisi ödemiştir.¹¹⁴

Yunanistan'ın Anadolu macerası sadece dış politikasındaki bir başarısızlık olarak sınırlı kalmamış, iç politikasını da doğrudan etkilemiş, ülke sosyal, siyasi ve askeri bir kaostan içine girmiştir. 26 Eylül 1922'de Yunan meclisinin dağılıp, hükümetin de istifa etmesi ile, Kral Konstantin oğlu II. Yorgi lehine tahttan feragat etmiş, ancak Yorgi'nin tahta geçmesine bile zaman kalmadan Yunan parlamentosu 1924 Mayıs'da cumhuriyet ilan edilmiştir. Bundan sonra ülke birbirini izleyen cumhuriyet hükümetleri ve aynı şekilde birbirini izleyen askeri darbe ve karşı darbe girişimlerine sahne olmuştur. 1928 yılında başbakanlığa tekrar Venizelos getirilmiş ve 1932'ye kadar iktidarda kalarak ülkedeki istikrarı sağlayabilmiştir.¹¹⁵ Ülke yönetimine yeniden geçen Venizelos, iç politikadaki çekişmelerden uzak durarak, dış politika üzerinde yoğunlaşacak burada izlediği politika ise bölge dengelerini kollayarak gerekli politik adımlar atmak şeklinde gerçekleşecektir.¹¹⁶ Gerçekte özellikle İtalya'nın Akdeniz planları, Bulgaristan'ın revizyonist tavırları karşısında Venizelos gerek Türkiye gerekse Yugoslavya ve Romanya ile ikili anlaşmalar veya Paktlara katılarak güvenlik merkezli bir politika izlemiştir.

Venizelos her ne kadar iç politikasında daha ılımlı bir politika izlemeye başlamışsa da önünde aşması gereken oldukça önemli sorunlar vardır. Öncelikle zaten savaş sonrası ekonominin problemleri ve iç çekişmelerin getirdiği sorunlar ile uğraşmak zorunda kalan Yunan hükümetleri gibi, Venizelos hükümeti de 1930 yılındaki Büyük buhrandan nasibini almış, buhranda Yunan ekonomisi de oldukça büyük zarar görmüştür. Bunun yanında Yunanistan'ın iki savaş arasında yaşadığı hem ekonomik hem de sosyal boyutları olan diğer bir problemi muhacirler meselesidir. Lozan Antlaşması gereği Türkiye'den gelen Rum nüfusu her ne kadar Yunanistan'ın nüfus yapısını homojenleştirerek ülkenin azınlık sorununu büyük ölçüde çözümlemesine yardımcı olsa da , sosyal ve ekonomik sorunları da

¹¹⁴ Yuluğ Tekin Kurat, " *Yunanistan'ın Küçük Asya Macerası*", **Tarih Boyunca Türk-Yunan İlişkileri (20 Temmuz 2974'e Kadar)**, Ankara 1986, s.412-424; Hatipoğlu, a.g.e., s. 5-6.

¹¹⁵ Armaoğlu, a.g.e., s. 186-187.

¹¹⁶ Stavrianos, a.g.e. s. 665.

beraberinde getirmiştir. Türkiye’de göç eden nüfusu özellikle Makedonya ve Trakya bölgelerine yerleştiren Yunan hükümetleri, buradaki halka eskiden yaşadıkları hayat standartlarını sunamamaları, işsizliğin önüne geçememeleri, sosyal uyumsuzluk sorunlarının yaşanması gibi problemler ile karşı karşıya kalmışlardır.¹¹⁷

Yunanistan’da 1932 ve 1933 yıllarında artarda yapılan seçimlerin sonuçları ülkede tekrar hareketli bir döneme girilmesine neden oldu. En son yapılan seçim sonuçlarına göre monarşi isteyen Halkçı Parti 135 sandalye kazanarak, 95 sandalye kazanan Liberallere karşı çoğunluğu aldı ve iktidara kralcı Panayotis Tsaldaris geldi. Bu sonuç ordunun cumhuriyetçi subaylarını bir kez daha harekete geçirerek General Plastiras liderliğinde başarısız bir darbe girişiminde bulunuldu. Aynı dönemde Venizelos’a da yine başarısız bir suikast girişiminde bulunuldu ve ardından 1 Mart 1935 ikinci defa darbe girişiminde bulunan ordu yine başarısızlığa uğradı, Venizelos da Fransa’ya kaçtı. Daha sonra Atina’da açılan davada gıyabında ölüme mahkum olan Venizelos 1936 yılında Paris’te öldü.¹¹⁸

Yeni seçimler 1935 Haziran’ında yapıldı ve Venizelosçular seçimleri boykot ettikleri için Halkçılar büyük bir zafer kazandılar. Halkçılara tek rakip parti general Yannis Metaksas liderliğindeki Kralcı Birlik Partisi idi. Bu arada Halkçıların cephesinde de bir değişiklik meydana geldi bazı subayların baskısına maruz kalan Tsaldaris istifa etti ve yerine Kondilis geçti. Kondilis kısa sürede polis ve hükümet yönetimini kontrol altına alarak, ‘kralın gelip gelmemesi’ hususunda halk oylamasına gitti. Oylama sonucunda %97.8 oranında oy alan Kralı II. Yorga 25 Kasım 1935’te Atina’ya döndü.¹¹⁹

Kralın ülkeye dönmesinden sonra ordu ile kraliyet rejimi arasında sıkı bir dayanışma oluştu. Kral ülkede huzuru sağlayabilmek için rejim karşıtlarını da kapsayan bir af çıkardı ve hükümetin başına Konstantin Demertzis’i geçirdi. 26 Ocak 1936’da seçimler yapıldı. Seçimlerin sonucunda Kralcılar 143, Cumhuriyetçiler ise

¹¹⁷ B. Jelavich, a.g.e., s.75-76.

¹¹⁸ Hatipoğlu, a.g.e., s. 187-188; B. Jelavich, a.g.e., s. 209.

¹¹⁹ B. Jelavich, a.g.e., s. 209-210.

141 sandalye kazanarak başa baş gelmişlerdi. 15 sandalye kazanan Komünistler ise belirleyici parti konumuna gelmişlerdi, ancak her iki parti de komünistler ile bir koalisyona girme ye hevesli görünmüyorlardı.¹²⁰ Bu arada ordunun komünistlerin desteklediği bir hükümete karşı olacağı uyarısının Krala iletilmesi üzerine, daha koalisyon pazarlıkları devam ederken Kral Yorgo II., hükümet kurma görevini general Metaksas'a verdi. Kralın kendini tahta getirenleri değil de bir başkasına görevi vermesinde yandaşlarının kendisinin üstüne çıkmasını önlemek ve orduyu kendi kontrolü altına almak düşüncesi vardır.¹²¹

Aslında Kral düşüncelerini bir anlamda gerçekleştirebilmiştir, çünkü Metaksas iktidarının en önemli özelliği her hangi bir grup, parti ya da halk desteği almadan iktidarda olmasıdır. Metaksas iktidarı onu başa geçiren Kral'a ve anti-Venizelist ordu subaylarının desteğine ve antikomünist söylemine dayalı olarak ayakta kalabilmiştir. Metaksas iktidara geçer geçmez tüm muhalefet odakları, işçi sendikaları, siyasi parti ve politikacıları baskı altına alarak muhalefeti tasfiye etmiş, Kral'ın komünizmden korkusunu, ülkenin siyasi ve ekonomik istikrarsızlığı kendi yerini sağlamlaştırmada kullanmıştır.¹²² Nitekim Kral'ı da ikna eden Metaksas, 4 Ağustos 1936'da parlamentoyu kapatarak diktatörlüğünü ilan etmiştir. 1936-1941 yılları arasında "4 Ağustos rejimi" olarak bilinen ve kendisine lider anlamına gelen "archigos" adını yakıştıran Metaksas, ölümüne kadar iktidarda kalmış, rejimi boyunca hiçbir dönem geniş kitlelerin desteğine ulaşamayan Meteksas, Kralın desteği ve ordunun gücüyle ayakta kalabilmiştir.¹²³

Kısaca 1930'lu yıllardaki cumhuriyetçi kralcı çatışması "monarşi-faşizmi"ni doğurmuştur. Venizeloscu ve Venizelos karşıtı güçlerin çatışmasında çözüm bulamayan parlamenter demokrasi, savaş sonrası sosyo-ekonomik hareketlilik, işçi memnunsuzluğuna parlamentonun çare bulamaması, Monarşinin ülkede hala belirleyici bir güç olarak kalması Metaksas'ı iktidara taşımış, bu yeni yönetim

¹²⁰ Stavrianos, a.g.e., s. 670-671.

¹²¹ Thanos Veremis, "Introduction" *The Metaxas Dictatorship, Aspects of Greece 1936-1940*, ed.Robin Higham ve Thanos Veremis, Atina 1993, s.9.

¹²² D.H. Close " *The Pover Base of the Metaxas Dictatorship*" *The Metaxas Dictatorship, Aspects of Greece 1936-1940*, ed.Robin Higham ve Thanos Veremis, Atina 1993, s.15.

¹²³ Hatipoğlu, a.g.e., s. 188-194.

ekonomi, işçi ve köylü organizasyonları, basın, kilise, eğitim kısaca toplumun her alanında kesin hakimiyet kurmuştur. ¹²⁴İç politikasının önemli sorunlarının ortaya çıkmasını engelleyen Metaksas'ı, dış politikasında da oldukça zorlu durumlar ile karşılaşmıştır.

İkinci Dünya Savaşı öncesi Yunanistan'ın dış politikasına baktığımızda iki önemli aktör görmekteyiz. Bunlardan ilki uzun yıllar İngiltere'de yaşayan ve burada önemli bağlantılar kuran Kral ve İngiliz onun taraftarı politikasıdır. Bu politikayı takip etmesinde İngiltere'nin Akdeniz'deki çıkarlarının İtalya'nın Akdeniz'de güçlenmesini istememesi ve özellikle bu noktada da Yunanistan'ın çıkarları ile örtüşmesinin önemli bir rolünün olduğunu da unutmamak gerekir. Buna ek olarak ülkesindeki Cumhuriyetçi muhalefetin de İngiltere'nin politikası ile Yunanistan'ın çıkarlarının örtüşüğünü düşünmesi diğer bir nedendir. ¹²⁵

İkinci aktör Metaksas'a gelince ideolojik olarak da daha yakın bulduğu Alman taraftarı bir politika izlediğini görmekteyiz. Bununla birlikte her iki yönetici de izledikleri politikalarında radikal değildirler ve her iki tarafı da hoş tutmuşlardı. Yine de Metaksas iktidara geçtikten sonra Almanya ile siyasi, ekonomik ve kültürel ilişkilerin arttığı görülmektedir. Bu gelişmelerin Hitler'in Balkan ülkelerini ekonomik anlamda bağımlı kılma politikası ile de uyumlu gittiğini söylemek mümkündür. ¹²⁶ 1937 yılında Yunanistan'ın dış satımının %37'ni Almanya'ya yapması ve Almanya'dan %29 oranında mal ve kayıtlara geçmeyen miktarda savaş malzemesi alması bu durumun göstergelerinden birisidir. ¹²⁷1937 yılında Almanların Yunanlılara eğitim alanında işbirliğini önermeleri, okullarda Nazi propagandasının yapılması, polis karakollarının bazılarında Kral ve Metaksas'ın resimlerinin yanına Hitler'in fotoğrafının asılması Metaksas'ın Alman taraftarı politikasının boyutlarını göstermektedir. ¹²⁸

¹²⁴ Jhon V. Kofas, **Authoritarianism in Greece The Metaxas Regime**, New York, 1983, s.206.

¹²⁵ Jhon S. Koliopoulos, "Metaxas and Greek Foreign Relations," **The Metaxas Dictatorship, Aspects of Greece 1936-1940**, ed.Robin Higham ve Thanos Veremis, Atina 1993, s.86-88.

¹²⁶ Kofas, a.g.e., s. 170.

¹²⁷ A.g.e., s. 180.

¹²⁸ A.g.e., s. 174.

İkinci Dünya Savaşı'nın başlaması ile birlikte Yunanistan da tıpkı diğer Balkan devletleri gibi tavrındaki önceliği tarafsız kalma şeklinde belirlemiş, hem İngiltere ve Fransa ile temasa geçerek tıpkı Romanya gibi toprak bütünlüğü garantisi almış, hem de Berlin ile yakın ticari ilişkilerine devam etmiştir. Ancak, bütün bu önlemler yeterli olmamış, İtalya'nın Arnavutluk'u işgal etmesi ile hem Arnavutluk hem de Bulgar sınırını gözetim altında tutmak zorunda kalan Yunanistan'ın stratejik pozisyonu iyice zor duruma düşmüştür. Fransa'nın yenilmesi ile İngiltere'den de yardım ümidini kesen Yunanistan'ın Balkanlar'daki komşularından da herhangi bir yardım bekleyememiş, Yunanistan'ı işgali için sürekli bahane arayan ve bu yüzden sorun çıkaran İtalya'yı elleri kolları bağlı bir şekilde beklemiştir.¹²⁹

Beklenen gün gelmiş İtalyanlar 28 Ekim 1940'da Yunanlılara ultimatom vererek Korfu ve Girit adalarını, Epir ve Girit'in kendilerine teslim edilmesini istemiş, Metaksas'ın ultimatomu reddetmesi üzere aynı gün İtalyan birlikleri Yunanistan'a girmiştir. Yunan askerleri İtalyan birliklerine karşı başarılı bir direniş göstererek, İtalyanların içlere ilerlemesini engellemişlerdir.¹³⁰ Metaksas bu savaşın İtalya ve Yunanistan arasında kalmasına özen göstermiş, Almanya'nın işe karışmaması için elinde geleni yapmış hatta Churchill'in yardım teklifini Romanya'daki Alman birliklerini tahrik edebilir gerekçesi ile reddetmiştir.¹³¹

General Metaksas'ın 29 Ocak 1941'de ölmesi üzerine yerine geçen Aleksandr Koprtisis, İngilizlerin Yunanistan'a teklif ettiği askeri yardımı kabul etmiş, İngiliz Yunan ilişkileri karşılıklı çıkarları savunma işbirliği içerisinde gelişmiştir. İngilizlerin Yunanistan'da askeri üs edinmeleri, Almanlara göre Alman birliklerinin petrol ihtiyaçlarını karşılayan Romanya'ya saldırımları ihtimalini ve böylece mühimmat zincirini kırma tehlikesini doğurmuştu. Ayrıca, Sovyet Rusya'ya savaş açmaya kara veren Almanya'nın sağ kanadını yani Balkanlar'ı güvene alabilmesi için Romanya, Bulgaristan ve Yugoslavya'nın ardından ele geçirmesi

¹²⁹ B. Jelavich, *a.g.e.*, s. 228.

¹³⁰ Armaoğlu, *a.g.e.*, s.370.

¹³¹ Hondros, *a.g.m.*, s. 41; B. Jelavich, *a.g.e.*, s. 229.

gereken devlet Yunanistan olmuştur.¹³² Nitekim, “Meriç Harekatı” adıyla tasarlanan işgal planı, 6 Nisan 1941’de yürürlüğe girdi, İngilizlerin yeterli yardımını alamayan Yunanistan 24 Nisan’da teslim oldu.¹³³ İşgalin ardından Kral Yorgo yurt dışına kaçarak Londra’da sürgün hükümeti kurdu. Müttefikler tarafından meşru olarak kabul edilen bu hükümet daha sonra merkezini Kahire’ye taşıdı.¹³⁴ Bu arada Alman işgalinin gölgesinde Bulgar birlikleri de başta Batı Trakya olmak üzere Doğu Makedonya ve Piro bölgelelerini işgale başladılar.¹³⁵

Yunanistan’ın akıbeti Yugoslavya’nın benzeri olmuş, ülke işgalci kuvvetler arasında paylaştırılmıştır. Bulgaristan Makedonya’nın doğusunu ve Trakyayı, Arnavutluk kuzey Epir’i, Almanlar stratejik önemi bulunan Atina ve Selanik gibi kentleri ve son olarak İtalya da ülkenin geri kalanını işgal etti.¹³⁶ Almanlar, işgalin hemen ardından kendilerine bağlı hükümet kurdular. Almanlar ile işbirliği yaparak hükümet kuranlardan ilki Nisan 1941’den Aralık 1942’ye kadar iktidarda kalan General Tsolakoglou liderliğinde kurulan hükümettir ki, ardından 1943 Mart’ına kadar iktidarda kalan Profesör Konstantinos Logothetopoulos’un kurduğu hükümet olmuştur. Bu dönemin karakteristiği işbirlikçilerin aktif birer Nazi destekçisi olmalarından ziyade, Yunanistan’ı daha büyük zararlardan korumak, Hitler’in desteğini alarak Yunanistan’ın daha fazla parçalanmasına engel olmak istemeleridir. Ekim 1944’e kadar iktidarda kalan Ioannes Ralles ise ülke genelinde direniş örgütleyen , hızlı bir şekilde gücünü artıran komünistlerin önüne geçmek amacıyla olmuş ve düşüncelerine göre Alman taraftarı değil, komünizm karşıtıdır.¹³⁷ Aslında bu çelişkiyi Almanlar da çok iyi kullanarak hem halkın hem de görevlilerin desteğini alabilmek için, komünizm karşıtı ve Slav karşıtı propaganda yapmışlardır.¹³⁸

Alman işgalinin ardından ülke çapında direniş örgütleri ortaya çıkmaya başladı, bu örgütler diğer Balkan ülkelerinde ortaya çıkan direniş örgütlerinin

¹³² Koliopoulos, a.g.m., s.102.

¹³³ Armaoğlu, a.g.e., s. 374-375.

¹³⁴ B. Jelavich, a.g.e., s.276.

¹³⁵ Hondros, a.g.m., s. 43.

¹³⁶ Stavrianos, a.g.e., s. 785.

¹³⁷ Hondros, a.g.m., s. 48-49.

¹³⁸ Stavrianos, aynı yer; Hondros, aynı yer.

benzeriydi. Komünistlerden oluşan *Ethnikon Apeleutherotikon Metopon (EAM)*, yani Milli Kurtuluş Cephesi ve onun silahlı gücü *Ethnikos Laikos Apeleutherosis Stratos (ELAS)*, Milli Halk Kurtuluş Ordusu, komünizm karşıtı ve cumhuriyetçilerden oluşan Albay Napoleon Zervas liderliğindeki, *Ethnikos Demokratikos Ellemnikos Syndesmos (EDES)*, Milli Demokratik Yunan Birliği ve aynı kısaltmayla ifade edilen silahlı gücü, 1943 yılında kurulan yine komünizm karşıtı liberal ve cumhuriyetçilerden meydana gelen, İngiltere'nin doğrudan desteği ile kurulmuş olan Albay Dimitrios Psaros liderliğindeki *Ethnike kai Koinonike Apeleutherosis (EKKA)* Milli Toplumsal Kurtuluş Hareketi en önemlileridir.¹³⁹

Kommounistiko Komma Ellados (KKE), yani Yunan Komünist Partisi liderliğindeki EAM direniş örgütleri içerisinde en iyi örgütlenmeye sahip, en güçlü grup idi. EAM örgütünün kısa sürede büyük destek toplamasında, örgüte katılanların ideolojik yakınlıklarından ziyade, yurt sevgilerinin motive ettiği görülmektedir. Zaten örgüt de başlangıçtan itibaren tüm liberal burjuvazi partileri, şahsiyetleri ve hatta kralcılarının katılımını sağlayarak işgalci kuvvetlere karşı mücadele vermeye çağırmıştır.¹⁴⁰ Özellikle işgalin başlangıcında Yunan köylüsünün bile sol söylemli direniş örgütünü desteklemesi EAM'ın söylem ve organizasyonundaki başarısın göstermektedir.¹⁴¹ Komünist karşıtı ve kralcılarının kurduğu EDES ve EKKA ise diğer önemli direniş gruplarını oluşturmaktadır. Bu gruplar başlangıçta beraber mücadele vermekle birlikte, her üçü de savaş sonrası yapılanma için birbirlerine hiç güvenmemekte ve bir anlamda Yunan iç savaşının haberlerini vermektedirler. Aslında komünist direniş örgütü ile komünist olmayan direniş örgütlerinin kendi aralarındaki mücadeleleri Yunanistan'a özgü bir durum değildir, Arnavutluk ve özellikle Yugoslavya'da da benzer bir çekişme söz konusu olmuştur. Bununla birlikte Yunanistan'ın durumunu özgül kılan özellik İngiltere'nin bu mücadeleye doğrudan ve etkin müdahalesi ile sonucun belirlenmesindeki rolüdür.

¹³⁹ Ole L. Smith " 'The First Round'- Civil War During the Occupation", *The Greek Civil War, 1943-1950*, ed. David H. Close, Londra 1993, s. 60.

¹⁴⁰ Smith, a.g.m. s. 59.

¹⁴¹ Alexander Kitroeff, "The Greek Peasantry: From Dictatorship to Occupation" *The Metaxas Dictatorship, Aspects of Greece 1936-1940*, ed. Robin Higham ve Thanos Veremis, Atina 1993, s.63-80.

İngiltere'nin direniş örgütlerine karşı aldığı tavırda kısa vadeli “askeri” çıkarları, uzun vadeli “politik” çıkarları belirleyicidir. Şöyle ki, İngiltere'nin kısa vadeli çıkarları bu direniş örgütlerinin bir arada savaşarak Merkezi kuvvetlere verebilecekleri en büyük zararı vermesini öngörmektedir. Uzun vadeli çıkarları ise savaş sonrasında kurulacak hükümetin İngiltere'nin çıkarlarına hizmet edebilecek bir rejimde olmasıdır. Her iki grup da İngiltere'nin bu amaçlarının farkındadır ve ona göre hareket etmektedirler. Buna rağmen İngiltere başlangıçta her iki örgüte de aynı mesafede durmuştur. Çünkü ELAS Yunanistan'da çok daha büyük bir bölgeyi kontrol altında tutup Almanlara karşı çok daha etkin bir mücadele verirken, EDES'te İngiltere'nin yakın dostu olarak *status quo ante bellum* belirlenirken iyi bir araç olacaktır.¹⁴²

Yunan direniş örgütleri arasındaki temel ideolojik farklardan kaynaklanan sorunlar 1943 yılının başlangıcı ile birlikte su yüzüne çıkmaya başlamıştır. Sürgün hükümetinin meşru olup olmadığı, savaş sonrası hükümetin ‘kralcı mı yoksa cumhuriyetçi mi olsun’ gibi gelenekselleşmiş tartışmaları¹⁴³ yanında ELAS'ın hızlı bir şekilde güç kazanması EDES'i endişelendirmekte ve ELAS'ın ‘proletarya diktatörlüğünü’ kurmasının engellenmesi gerektiğini ileri sürmektedir. 17 Ocak'ta başlayan Alman saldırısına karşı EDES ile birlikte savaşmayı reddederek ve birinci düşman olarak EDES'i kabul ettiğini söylemesi ile ilişkiler iyice gerginleşmiştir.¹⁴⁴ 1943 Ekim'inden sonra İtalya'nın geri çekilmeye başlaması ve Müttefiklerin çeşitli cephelerde Almanlara karşı başarılar kazanmaya başlaması ile birlikte, iki örgüt arasındaki bağlar tamamen kopmuş ve Şubat 1944'e kadar devam edecek olan “İç Savaş'ın” birinci bölümü başlamıştır.

İç savaş 29 Şubat 1944'de İngiltere'nin arabuluculuk yaparak direniş örgütlerini Almanlara karşı birlikte savaşmayı ikna ettiği Plaka Antlaşması ile son bulmuştur, ancak bu antlaşma uzun soluklu olmamış, bunun üzerine EAM/ELAS liderleri kendi yollarında gitmeye karar vererek *Politike Epitrope Ethnikes*

¹⁴² Smith, a.g.m., s.61-62.

¹⁴³ Hatipoğlu, a.g.e., s. 228-229.

¹⁴⁴ Smith, a.g.m., s. 64-65.

Apeleutheroseos (PEEA), adıyla bir direniş hükümeti kurmuşlardır. Doğal olarak bu durum İngiltere'nin de desteklediği Kahire'de bulunan sürgün hükümetini harekete geçirmiştir. Mayıs ayında sürgün hükümetinin yeni lideri Yorgo Papandreu, bütün politik parti ve direniş örgütlerinin katıldığı bir toplantı düzenlemiş ve "Milli Birlik Hükümeti"nin kurulmasını öngören Lübnan Antlaşmasını imzalamışlardır.¹⁴⁵

1944 yılının Temmuz ayına gelindiğinde savaşın sonuna yaklaşıldığının ilk işaretleri alınmaya başlanmıştır. İngiltere ve Amerikan orduları batıdan, Kızıl ordu ise doğudan iyice sıkıştırdıkları Almanya'nın daha fazla dayanamayacağı aşikar olmuştur. Ancak, Rusya'nın merkezi ve güneydoğu Avrupa'da hızla ilerlemesi ile, İngiltere için yeni bir sorun hızla varlığını hissettirmeye başlamıştır. Rusya'nın Romanya ve Bulgaristan üzerinde ilerlemesi ile Yunanistan'daki Alman birliklerinin çekilmeye başlaması aynı dönemde gerçekleşmektedir, oysa Rusların daha fazla ilerlemesine engel olabilecek hiçbir askeri birlik olmadığı gibi, ELAS partizanlarının bu durumu hoşnutsuzluk ile karşılayacakları bir gerçektir. Bütün bunlara ek olarak Müttefikler Balkanlara yönelik bu derece büyük ölçüde bir kurtarma harekati planlamadığı gibi, İngiltere bu tür girişimlerde bulunmasını Moskova ve Washington tarafından nasıl karşılanacağını bilmemektedir.¹⁴⁶ Bütün bu koşullara rağmen İngiltere'nin bu sorunu çözmek için yaptığı girişimler en sonunda meyvesini vermiş, Ekim 1944'te yapılan Moskova Konferansı'nda yapılan "Yüzde Antlaşması" ile Sovyetler Birliği Yunanistan'ı İngiltere'nin nüfuzuna bırakmıştır.¹⁴⁷

Eylül ayında EAM temsilcilerinin de katıldığı ve altı bakanlığı aldığı sürgün hükümeti başkanı Papandreu, Wilson, ELAS'ın askeri komutanı Saraphes, EDES'in askeri komutanı Zervas Caserta Antlaşmasını imzalamışlardır. Bu anlaşma ile İngiliz birliklerinin Yunanistan'a sevk edilmesini ve direniş örgütlerinin General Scobie ve Yunan hükümetinin emrine girmesini kabul etmişlerdir.¹⁴⁸ 18 Ekim'da Papandreu, yanında İngiliz general ve politikacı Scobie ile birlikte Atina'ya gelmişlerdir.

¹⁴⁵ L. Baerentzen ve D.H. Close, "The British Defeat of EAM, 1944-5", *The Greek Civil War, 1943-1950*, ed. David H. Close, Londra 1993, s.74-75.

¹⁴⁶ Baerentzen ve Close, s. 72-73.

¹⁴⁷ Armaoğlu, a.g.e., s. 399.

¹⁴⁸ Baerentzen ve Close, a.g.m., s.80-81.

Papandreu hükümeti 4 Aralık 1944'te “ yasa ve düzenin sağlanması için” ELAS'a silah bırakma çağrısında bulunmuş, hükümeti bu şekilde silahlı komünist güçten kurtulabileceğini ummuştur. EAM/ELAS liderleri ise kendilerinin de dahil oldukları yeni bir ordu kurulması şartıyla toplu silah bırakma ya da diğer direniş örgütleri ile eşit oranda olacak şekilde bir silah bırakma eylemine gireceklerini açıklayıp,¹⁴⁹ İngiltere'nin Kral ve Kral ile birlikte sağcılar ve diktatörleri getireceği endişesini dile getirince işler çıkmaza girmiştir.¹⁵⁰

Bunun üzerine Atina ve çevresinde başlayan silahlı çatışmalar yaklaşık üç hafta sürdü, EDES'in İngilizler ile birlikte ELAS'a karşı verdikleri savaşta 12 Şubat 1945'te imzalanan Varkiza Antlaşması ile son buldu. Antlaşmaya göre tüm direniş örgütlerinin tek bir ordu içinde birleştirilmesi, demokratik seçimlerin yapılması ve Kral'ın yeniden ülkeye dönüp dönmemesi konusunda referanduma başvurulması kararlaştırıldı. Böylece 12 Şubat 1945 tarihinde Yunan iç savaşının birinci aşaması da son bulmuş oldu.¹⁵¹ Bir çok açıdan Yugoslavya ve Arnavutluk'taki partizan mücadelesi ile benzerlikler bulunan Yunan komünistlerinin mücadelesi, benzerleri gibi iktidara ulaşmaları ile sonuçlanamadı. İngiltere'nin komünist karşıtlarını desteklemesi ve ülkedeki politik sağ savaş sonrası iktidara EAM/ELAS'ın geçmesini engellemiştir.¹⁵² Burada hatırlatılması faydalı olan bir nokta vardır; İngiltere'nin Aralık 1944'te Atina'daki askeri müdahalesi, İkinci Dünya Savaşı boyunca Müttefik kuvvetlerinin kurtarılmış bir ülkede savaş sonrası yönetimi belirlemek için ilk defa bir askeri müdahale gerçekleştirmişlerdir.¹⁵³

¹⁴⁹ Baerentzen ve Close, **a.g.m.**,s.83-84.

¹⁵⁰ Oral Sander, **Siyasi Tarih 1918-1914**, Ankara 1998, s.229.

¹⁵¹ Sander,**a.g.e.**,s. 229; Stavrianos,**a.g.e.s.** 822.

¹⁵² Kitroeff, **a.g.m.** s.65; Baerentzen ve Close, **a.g.m.**,s. 91.

¹⁵³ Baerentzen ve Close, **a.g.m.**,s. 92.

F.TÜRKİYE ve BALKANLAR

Avrupa’da, Birinci Dünya Savaşı’nın ardından, savaşı kaybeden İmparatorlukların mirası üzerine bir çok yeni devlet kurulmuş ve kurulmaktaydı. Bu durum Avrupa siyasal sistemindeki merkezi ve ulusal devlet ya da “ulus devlet”ine geçiş sürecine yeni katılımları beraberinde getiriyordu. Ancak, Balkan milliyetçiliği ve ulus devlet oluşturma süreci Batı milliyetçiliği ile farklı şartlar altında gerçekleşiyordu. Batı’da milliyetler 18. yüzyıldan itibaren başlayan, her ulusun kendi kavramlarını, ekonomik araçlarını, sosyal yapılarını kurmasına olanak veren kültürel ve politik bir evrimleşme sonucu ortaya çıkarken, bir kurtuluş savaşı ardından genellikle büyük güçlerin müdahalesi ile düzenlenen bir barış konferansı ulus-devlet yaratıyordu¹⁵⁴. Bu yeni kurulan ulus devletlerin egemenliklerinin “tarihi olarak” ve “etnik bakımdan” ülke olarak sınırlarının çizilmesi¹⁵⁵ ise Balkan coğrafyasının kültürel, tarihi ve etnik mozaïği ile örtüşmüyordu. . Bizans ve Osmanlı Devleti’nin politikaları etnik ve dinsel tabloyu devlet çıkarlarına uygun olarak yoğurmaları¹⁵⁶ toplulukları ve sınırları etnik, kültürel ve dinsel bir mozaik haline getirmişti. Bunun sonucunda ise aralarında çeşitli sınır ve azınlık ihtilafları bulunan, ekonomik, siyasi ve sosyal kurumlaşmalarını tamamlamamış, ulusal beklentileri oldukça fazla bir dizi devlet ortaya çıkarıyordu.

Balkan coğrafyasının içinde bulunduğu mevcut koşulları daha da zorlayacak gelişmeler Birinci Dünya Savaşı’nın ardından daha da artmıştı. I. Dünya Savaşı ekonomide o zamana kadar görülmemiş bir tahribat yapmıştı ve ekonomileri barış düzenine getirmek için uğraşılırken, 1929-30 dünya iktisadi bunalımı sorunları daha da ileri boyuta götürmüştü. Bunun yanında yeni Sovyet rejiminin proleterya devrimini dünya çapında gerçekleştirmek isteyerek hoşnutsuzlukları kullanması, uluslararası gerginliği daha da artırmış, revizyonist ve anti revizyonistler arasında keskin bir kutuplaşmaya neden olmuştur. Kısaca iki savaş arası dönem bir barış

¹⁵⁴ Yerasimos Stavrianos, *Milliyetler ve Sınırlar*, çev. Şirin Tekeli, İstanbul 1995.s.20.

¹⁵⁵ Mehmet Gönübol, *Uluslararası Politika*, Ankara 1993, s.42.

¹⁵⁶ Stavrianos, a.g.e., s.21.

devresi olmaktan ziyade ikinci bir dünya savaşının tohumlarının ekildiği dönem olmuştur.¹⁵⁷

Mehmet Gönübol, yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin İkinci Dünya Savaşı'na kadar takip ettiği dış politikasını 1923-1932, Lozan Antlaşmasının etkisinde Lozan'dan intikal edilen meselelerin halli, Lozan'da kararlaştırılan esaslara uyulması/uygulanması ve 1932-1938 bu meselelerin halledilip, kendisini bağımsız bir devlet olarak kabullendirdiği uluslararası arenada yerini alarak bu yerini korumaya yönelik olarak politikalar ürettiği dönem¹⁵⁸ şeklinde ayırmaktadır. Türkiye'nin Balkan politikasını da bu çerçevede içerisinde değerlendirebilmek mümkündür.

Kurtuluş Savaşı'nın ardından Lozan Barış Antlaşması ile askeri başarısını siyasete taşıyan M. Kemal, bu hassas dönemde, gerçekçi ve başarılı kendi çıkarlarına uygun bir politika takip etmiştir.¹⁵⁹ 1923 yılında kurulan Türkiye Cumhuriyeti genç bir ulus devleti olarak, diplomatik alanda yeni ilişkiler kurmaya başlamış, Lozan Antlaşmasının ardından Türk dış politikasında kendisini açıkça gösteren üç öncelikli sorunsalı çözmeye çalışmıştır. Bunlardan ilki Türkiye'nin yakın ve uzak komşularıyla olan ilişkilerini normalleşme sürecine sokması, ikincisi bölgesel düzeyde güvenlik ağları oluşturma ihtiyacı ve son olarak Dünya konjonktüründe meydana gelen gelişmeler ışığında Türkiye'nin tehdit algılaması ve buna karşı güvenlik ağları oluşturma şeklinde olmuştur.¹⁶⁰

Lozan'dan sonra Türkiye toplum hayatında köklü değişimlere neden olan bir dizi devrim ve kalkınma hareketlerine girişmişti. Bu hareketlerin başarıya ulaşabilmesi için hem ülke içerisinde hem de ülke dışında uluslararası alanda huzur ve barış ortamına ihtiyacı vardır.¹⁶¹ Türkiye'nin ilişkilerini hızlı bir şekilde normalleştirmeye özen gösterdiği sınır komşuları ağırlıklı olarak Balkanlar'da olmuştur. Lozan

¹⁵⁷ Mehmet Gönübol ve Ömer Kürkçüoğlu, "Atatürk Dönemi Türk Dış Politikasına Genel Bir Bakış", *Atatürkçü Düşünce*, Ankara 1992, s.1051-1052.

¹⁵⁸ Mehmet Gönübol, A.Haluk Ülman ve A.Suat Bilge, *Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995)*, Ankara 1996, s. 92.

¹⁵⁹ Gönübol, *a.g.m.*, s. 1053.

¹⁶⁰ Mustafa Türkes, "Atatürk Döneminde Türkiye'nin Bölgesel Dış Politikaları", *Uluslararası Konferans ve Atatürkçülük ve Modern Türkiye*, Ankara 22-23 Ekim 1988, Ankara 1999, s. 132.

¹⁶¹ Gönübol, *a.g.e.*, s.60.

Antlaşması'nın ardından Türkiye ile ilk dostluk antlaşmasını 15 Aralık 1923'te Arnavutluk imzalamıştır.¹⁶² 1925 sonu itibariyle Zogu'nun İtalyan nüfuzu altına girmesi ve iç politikasında olduğu gibi dış politikasında da İtalya'ya bağlı/bağımlı politikalar izlemesi sonucunda, iki ülke ilişkilerini gelişmesinde önemli bir ilerleme kaydedilememiştir.¹⁶³

Bu dönemdeki asıl öncelikli konu ise Lozan Barış Anlaşmasına ek bir sözleşme ve protokol ile belirlenmiş olan Türkiye ile Yunanistan arasında yapılması gereken zorunlu nüfus mübadelesidir. On dokuz madde ve bir protokolden oluşan Sözleşme birinci maddeyle Türk topraklarında yerleşmiş bulunan Rum Ortodoks dinine mensup Türk uyruklarıyla, Yunan topraklarında yerleşmiş bulunan İslam dinine mensup Yunan uyrukların değişmesini öngörmekte, ikinci maddeyle de mübadele dışında tutulacak ve kalmalarına izin verilecek kimseleri, “*établi*” leri tanımlamaktadır.¹⁶⁴

Mübadele sözleşmesi gereği uygulamada karşılaşılabilecek sorunları çözmek için kurulan, Muhtelit Mübadele Komisyonu 1923 Ekimi'nden itibaren çalışmalara başlamıştır. Fakat, komisyonda görev alan Türk ve Yunanlı temsilcilerin Sözleşmenin ikinci maddesini farklı yorumlamaları “etabli sorunu” adı verilen anlaşmazlığa yol açmıştır.¹⁶⁵ Sorunun kaynağında Venizelos'un İstanbul'daki Rum nüfusu mübadele dışında bırakmak istemesi vardır. Yunan irridentizminin ateşli savunucusu ve *Megali İdea*'yı bir zamanlar dış politikasının mihverine oturtmuş olan Venizelos için İstanbul Rumlarının mübadelesini Yunan kamuoyuna açıklaması zor olacaktır, çünkü bu durum *Megali İdea*'dan ve hatta İstanbul'dan vazgeçmesi anlamına gelmektedir.¹⁶⁶ Sonuç olarak sorun önce Milletler Cemiyeti Meclisi ardından La Haye Daimi Adalet

¹⁶² Gazmend Shpuza, “Arnavutluk ile Türkiye Arasında Diplomatik İlişkilerin Kurulması (1923-26)”, *Uluslararası Konferans ve Atatürkçülük ve Modern Türkiye*, Ankara 22-23 Ekim 1988, Ankara 1999, s. 544.

¹⁶³ Hatipoğlu, a.g.e., s. 91.

¹⁶⁴ A.g.e., s.45-46.

¹⁶⁵ Aynı yer.

¹⁶⁶ Baskın Oran, “*Kalanların Öyküsü*”, *Uluslararası Konferans ve Atatürkçülük ve Modern Türkiye*, Ankara 22-23 Ekim 1988, Ankara 1999, s.157.

Divanı'na kadar gitmiş ve 30 Teşrinievvel 1918 tarihinden önce gelen ve 1912 kanunu ile İstanbul belediye sınırları içerisinde yaşayanlar şeklinde belirlenmiştir.¹⁶⁷

İlgili dönemdeki diğer bir sorun kaynağı ise Rum-Ortodoks Patrikhanesi ve bu kurumun başına seçilecek olan Patrik olmuştur. Türkiye Patrikhane'nin gerek Osmanlı Devleti zamanında ortaya çıkardıkları problemler gerekse işgal sırasında işgalci kuvvetler ile işbirliği yapması sebebiyle Patrikhane'yi İstanbul'dan çıkarmak istemiş, ancak bu yalnız Yunanistan'ın değil tüm Batı dünyasının tepkisini çekmiştir. Bunun üzerine Patrikliğin yalnızca dini işler ile ilgilenmesi ve politikaya karışmaması şartıyla İstanbul'da kalması kabul edilmiştir.¹⁶⁸ Yunanistan böylece Fener Rum Patrikhanesi'nin İstanbul'dan ayrılması durumunda, Yunanistan'a gelerek bağımsız Yunanistan Kilisesi ile aralarında zaten var olan sürtüşmenin artmasına da engel olmuştur. Patrikhane'nin ve İstanbul Rumlarının çok önemli olan yerlerinde kalmaları karşılığında Venizelos'un ödemek zorunda kaldığı bedel ise Yunanistan'ın Türk sınırında kalan önemli sayıdaki Türkün mübadele dışında tutulması olmuştur.¹⁶⁹ Görüldüğü üzere Türk-Yunan ilişkileri Lozan'dan sonra mesafe kat etmekle birlikte asıl gelişmeler 1926'da nüfus mübadelesinden kalan mülkiyet sorunlarının çözülmesi ile başlamış, 1930 yıllardan itibaren karşılıklı işbirliği adımları atılmaya başlanmıştır.¹⁷⁰

Mübadele'nin Türkiye'ye açısından önemine gelince, Bilindiği üzere Hristiyan azınlıklar Osmanlı Devleti'nin iç işlerine karışmak için bir numaralı neden olarak kullanılmışlardı, şimdi yapılacak barış antlaşmasında da "Azınlıkların Korunması" başlıklı bir bölüm bulunacaktı ve bu açıdan en önemli gayri Müslim azınlık olan Rumlardan kurtulmak olası müdahale etkisini en aza indirmek açısından iyi bir fırsat yaratmıştı. Diğer bir açıdan bakıldığında ise, Rum azınlığın ve Patrikhane'nin Yunan işgal ordusu ile işbirliğine ilişkin anılar henüz çok tazeydi ve Yunan irridentalizmi umutlarını tamamen ortadan kaldırma kararlılığını göstermesine yardım etmişti. Mübadele sözleşmesi ve uygulamaların getirdiği problemler 10 Haziran 1930 Ankara

¹⁶⁷ Hatipoğlu, a.g.e., s.49-50.

¹⁶⁸ A.g.e., s.58-61.

¹⁶⁹ Oran, a.g.m., s.158.

¹⁷⁰ Türkeş, a.g.m., s. 133.

Antlaşması imzalanana kadar iki ülke arasındaki ilişkilerde gerginlik kaynağı olmuştur.¹⁷¹

Bu dönemde Balkanlar'daki diğer komşumuz Bulgaristan ile iyi ilişkiler kurulabilmiştir. Türkiye dönemin anti-revizyonist Başbakanı Stambuluiski ile karşılıklı iyi niyet ilişkisi kurmuş, her iki lider iki ülkenin dostluk ve işbirliğine büyük önem vermiştir. M. Kemal'in TBMM'nin açılışından bir hafta sonra kendinin kaleme aldığı Fransızca olarak Stambuluski'ye yazdığı mektubunda, TBMM kararlarını anlatmıştır ki bunlar ilk diplomatik temaslar sayılmaktadır.¹⁷² İki ülke arasındaki ilişkiler Stambuiski'nin öldürülmesinden sonra, yerine gelen hükümetlerin revizyonist bir politika takip etmeleri nedeniyle biraz güç ilerlemiş ancak çok önemli bir sorun da yaşanmamıştır. Bulgaristan'ın sınır anlaşmazlığının olmadığı tek komşusunun Türkiye olması (Doğu Trakya bölgesindeki taleplerinden vazgeçmişti), Bulgaristan'da çok sayıda Türk olmasına rağmen Türkiye'nin irridentist taleplerde bulunmaması ve Türk azınlığı bu doğrultuda yönlendirmemesi¹⁷³ gibi nedenler ilişkilerin gelişmesine yardım etmiş, nitekim Bulgaristan savaş sonrası ilk dostluk antlaşması olan Türkiye-Bulgaristan Dostluk Antlaşması ve Oturma Sözleşmesini 18 Ekim 1925'te imzalamıştır.¹⁷⁴ Bu antlaşmaların ardından 1928 yılında Türk-Bulgar Ticaret antlaşması, bir yıl sonra da Tarafsızlık, Uzlaştırma, Adli Tesviye ve Hakemlik Antlaşmaları imzalanmıştır.¹⁷⁵

Geriye kalan diğer iki devlet Romanya ve Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı (1929'dan itibaren Yugoslavya Krallığı) ile ilişkilere baktığımızda her iki ülkenin de dış politikalarında revizyon karşıtı bir politika izlediğini, bu durumun ise Türkiye'nin takip ettiği dış politika ile de örtüştüğü görülmektedir. Bunun sonucunda Türkiye ile Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı arasında 28 Ekim 1925 tarihinde Dostluk Antlaşması,

¹⁷¹ Oran, a.g.m.,s.158-160.

¹⁷² İbrahim Tatarlı, "İki Dünya Savaşı Arasındaki Dönemde Atatürk ve Modern Türkiye'nin Bulgar Parlamentosunda Değerlendirilmesi", **Uluslararası Konferans ve Atatürkçülük ve Modern Türkiye**, Ankara 22-23 Ekim 1988, Ankara 1999,s.146.

¹⁷³ Türkeş,a.g.m.,s. 135.

¹⁷⁴ Tatarlı, a.g.m.,s. 148.

¹⁷⁵ Hatipoğlu, a.g.e.,s. 93.

Romanya ile de 1929'da Oturma, Ticaret ve Deniz Ulaşımı ile ilgili sözleşmesi imzalanmıştır.¹⁷⁶

1930'lu yıllara gelindiğinde uluslararası politikaya bakıldığında ülkelerin dış politikalarını yönlendirecek birisi ekonomik diğeri politik iki önemli gelişme olduğu görülür. 1929-1930 dünya ekonomi buhranından sonra devletlerin dış ticaret politikalarında değişiklikler meydana gelmiş, buhranın etkisiyle iktisadi milliyetçilik akımı güçlenmiştir.¹⁷⁷ Bu politika etkisini ekonomileri tarıma dayalı Balkan ülkelerinde de göstermiş, örneğin bu ülkelerin dış ticaretleri büyük açıklar vermeye başlamışlardır.¹⁷⁸ Kriz sadece ekonomiye yansımamış politik istikrarsızlık da doğurmuştur. İktisadi başarıya ulaşabilmek için bir çok ülkede aşırı devletçi ve milliyetçi akımlar güçlenmiş ve bu akımlar sonunda hem Balkan hem de tüm dünya coğrafyasında değişikliklere neden olacak iki devletin yönetimine İtalya ve Almanya'da totaliter idareler gelmiştir. Bu iki devletin Versay Antlaşması ile oluşturulan statükoyu değiştirmek isteyen bir dış politika takip etmeleri, döneme damgasını vuracak gelişmeleri beraberinde getirmiştir. 1930 yılından sonra görülen bu ideoloji ve çıkar gruplaşması karşısından Türkiye'nin davranışı aktif bir politika izleyerek kendi bölgesinde barış ve güvenliğin korunmasına yönelik teşebbüslerde bulunmak olmuştur.¹⁷⁹

Benzer ekonomik yapıya sahip olan Balkan ülkelerinin ekonomik ve politik sorunları birlikte ele almaya karar vermeleri ile birlikte, 1930 ile 1933 yılları arasında Arnavutluk, Bulgaristan, Romanya, Türkiye, Yugoslavya ve Yunanistan'dan temsilcilerin katıldığı bir dizi Balkan Konferansı yapılmıştır. Karşılıklı anlayışın yaratılması, ekonomik ve politik işbirliğinin artırılması gibi konularda başarı sağlanmışsa da, Bulgaristan'ın üzerinde önemle durduğu azınlık hakları ve Ege

¹⁷⁶ Hatipoğlu, a.g.e., s. 98-102.

¹⁷⁷ Gönübol, a.g.e., s. 92.

¹⁷⁸ Dilek Barlas, "Türkiye'nin 1930'lardaki Balkan Politikası", *Çağdaş Türk Diplomasisi 200 Yıllık Süreç*, Ankara 1999, s.362.

¹⁷⁹ Gönübol, a.g.e., s. 92-93.

mahreç, Makedonya konularında ilerleme sağlanamamış Arnavutluk ve Bulgaristan İtalya'nın da baskısı sonucu konferanstan çekilmişlerdir.¹⁸⁰

Bulgaristan'ın problem çıkarması Balkanlarda savunma merkezli bir işbirliğinin yapılmasına engel teşkil etmedi. Bunun için ilk atılan adım 14 Eylül 1933'de Türkiye ile Yunanistan arasında imzalanan Samimi Antlaşma Paktı, (Pacte d'Entente Cordinale)dir. Bu Pakt, iki devletin Trakya'da ortak sınırlarını güvence altına almıştır ki, bu hareket Bulgar revizyonizmine karşı alınmış bir tedbirdir. Ertesi yıl Yugoslavya ve Romanya'nın aynı endişeden yola çıkarak Bulgaristan'a karşı ortak bir savunmada bulunma kararı 9 Şubat 1934'te Atina'da Balkan Paktı ile somutlaşmıştır.¹⁸¹ Balkan Antantı ile taraflar sınırlarını karşılıklı olarak garantiledikleri gibi, birbirlerine danışmadan herhangi bir Balkan devletiyle birlikte bir siyasi antlaşma veya siyasi harekette bulunmamayı taahhüt ediyorlardı. Balkan Antantı esas itibariyle revizyonist politikaya karşı statükocu politika esaslarını benimseyen devletler arasında yapılmış, revizyonist Bulgaristan'ı hedef almıştır.¹⁸² Oral Sander Balkan Antantı'nın diğer bir amacının da Yugoslavya'yı kendi aralarına alarak, gelecekte olması ihtimal dahilinde olan Bulgar-Yugoslav işbirliğine engel olarak, Balkanlarda kuvvetli bir Slav blokunun kurulmasını engellemek olduğunu ifade etmiştir.¹⁸³ Balkan Paktı'ndan Türkiye'nin bir başka beklentisi de Mussolini'nin Akdeniz için "*mare nostrum*" (Bizim deniz) diyerek sembolleştirdiği yayılma politikasına karşı, Balkanlar'da istikrarı sağlayarak Balkan Entente'yi İtalya'ya karşı muhtemel bir engel olarak görmesidir.¹⁸⁴

Bütün bu sorunlar, beklentiler, politik ve askeri çıkarlar gözetilerek kurulan Antant'ın ömrü pek uzun olmamıştır, kuruluş aşamasından itibaren içinde barındırdığı sorunlara, uluslararası gelişmeler eklenince Balkan Antant'ı uzun süre dayanamamıştır. Antant'ın yıkılmasına neden olan etmenleri şu şekilde sıralayabiliriz. Öncelikle Antant sadece üye devletlerin sınırlarını birbirlerine karşı güvence altına

¹⁸⁰ Oral Sander, **Balkan Gelişmeleri ve Türkiye**, Ankara 1969, s. 9.

¹⁸¹ İsmail, Soysal, "*Atatürk'ün Barışçı Politikası ve Dünyadaki Etkileri*", **Atatürkçü Düşünce**, Ankara 1992, s. 1076-1077.

¹⁸² Eroğlu, a.g.e., s. 324; Sander, a.g.e., s. 10.

¹⁸³ Sander, a.g.e., s. 10-11.

¹⁸⁴ Armaoğlu, a.g.e., s. 103.

alırken, dışarıdan gelecek saldırılara karşı açık kalmış, dışarıdan gelecek tehlikelere karşı birbirlerine bağlı güçlü bir örgüt niteliğini kazanamamıştır. Diğer bir sorun tıpkı savaş öncesi diplomasisinde olduğu gibi, Balkan ülkeleri iki düşman kampa bölünmeleridir. Bu arada üye devletlerin de dış politikada farklı görüşlere sahip olmaları önemli bir sorun olmuştur. Yunanistan İtalya ile savaşı göze alamadığı için elinden geldikçe ilişkilerini sıcak tutmaya çalışmış ve olası bir Yugoslav-İtalya savaşına taraf olarak katılmak istemediğinden, sadece Bulgaristan ile bitişik sınırların garantisini istemiştir. Türkiye stratejik açıdan önemli bir savunma zaafı oluşturan Boğazlar meselesini gündeme getirirken, Romanya Türkiye'nin bu revizyondan faydalanarak Lozan'da yapacağı herhangi bir revizyonun Bulgaristan'a da örnek olmasından endişelenmektedir. Bütün bu sorunlara ek olarak 1937 Mart'ında Yugoslavya Bulgaristan ile bir dostluk ve saldırmazlık anlaşması imzalaması, paktın ana dokusunu zedelemiş ve II. Dünya Savaşı içinde yıkılmıştır.¹⁸⁵ Bütün bu olumsuz koşullara rağmen Balkan Paktı'nın Türkiye'ye faydası dokunmuştur. Özellikle, Boğazlar'ın statüsünü yeniden belirleyen ve Türk egemenliğini sağlayan Montreux Boğazlar Konferansı ve Sözleşmesi'nde Pakt üyeleri Türkiye'nin teşebbüsünü desteklemişler ve birlikte hareket etmişlerdir.¹⁸⁶

1934'e gelindiğinde uluslararası platformdaki gelişmeler yüzünden, Türkiye izlediği bölgesel politikasının dışına çıkmak zorunda kalmıştır. Özellikle İtalya'nın sadece Balkanlar'da değil Akdeniz'de de kendisini hissettirmeye başlamasıyla birlikte Türkiye'de, İngiltere ve Fransa ile işbirliği arayışlarına girmiştir.¹⁸⁷ Bu arada Yunanistan ile de ilişkiler iyice ilerletilmiştir. Yunanistan ile ilişkilerin bu derece iyi olmasının başlıca nedeni her iki ülkenin de savunma sorununun olmasıdır. Yunanistan'ın Yugoslavya ve Bulgaristan ile Makedonya meselesi yüzünden sınır ihtilafı vardır ve IMRO örgütü Bulgaristan yönetimini revizyonist bir politika izlemesi için baskı yapmaktadır. Türkiye için ise, Lozan'a göre Yunanistan ve Bulgaristan

¹⁸⁵ Sander, a.g.e., s. 11-14.

¹⁸⁶ Hatipoğlu, a.g.e., s. 209; Armaoğlu, a.g.e., s. 104.

¹⁸⁷ Barlas, a.g.m., s. 367.

sınırında ve Boğazlar'da, yani birbirine yakın iki bölge askerden arındırılmıştır. Bu durum ise Türkiye için ciddi bir savunma zaafı oluşturmaktadır.¹⁸⁸

İkinci Dünya Savaşı öncesi Türkiye'nin tarafsızlık politikasından ayrılarak, statüko taraftarlarının yanında yer almasına neden olan en önemli gelişme İtalya'nın 1939 Nisan'ında Arnavutluk'u işgal etmesi ile ortaya çıkmıştır. İşgalin hemen ardından İngiltere, Fransa Yunanistan ve Romanya'ya garanti verdiler, aynı şekilde bir garantinin Türkiye'ye de verilebileceğini ifade ettiler. Türkiye ile İngiltere arasında yapılan görüşmeler Türkiye'yi "Barış Cephesi"ne bağlayan bir deklarasyonun 12 Mayıs 1939'da, yayınlanması ile sonuçlanırken, Fransa ile de Hatay meselesinden dolayı ancak 23 Haziran 1939'da yayınlanabilmiştir.¹⁸⁹

İkinci Dünya Savaşı boyunca bir çok defa Üçlü Paktın hükümleri gereği savaşa Müttefikler tarafında katılması gerektiği halde, her seferinde bundan ustalıkla sıyrılabilmiştir. Müttefiklerin, Türkiye'nin savaş hazırlığının yetersiz olduğunu düşünmesi ve savaşın Balkanlara sıçramasından korkmaları da bu durumu kolaylaştırmıştır. Savaşa katılma zorunluluğu ilk defa. İtalya'nın 20 Ekim 1940'de Yunanistan'a saldırması ile ortaya çıkmıştır. Bu saldırı Türkiye'yi de gerçekten endişelendirmiş, İngiltere de en kısa zamanda savaşa katılmasını istemişse de Almanya'nın tehdidi karşısında harekete geçmemiştir. Özellikle 1941'li yılların başlangıcından itibaren Balkanlar'da üç büyük gücün çıkar kavgalarını görmekteyiz. Almanların hızlı bir şekilde Balkan coğrafyasına yayılmaları ve Bulgaristan'a yerleşmeleri Ortadoğu petrolü ve Akdeniz ticareti açısından İngiltere'yi endişelendirdiği gibi Sovyet-Alman ilişkilerinin de gerginleşmesine neden oluyordu. Bu durum karşısında Türkiye'nin aldığı tavır ise, İngiltere'nin savaşa katılma baskısına, Almanya'nın kendi tarafına çekme manevralarına karşı gelmek şeklinde olmuştur. Bu durum karşısında Almanya, Sovyetlere saldırdığında bu bölgeden emin olmak amacıyla Türkiye ile 18 Haziran 1941 tarihinde Türk-Alman Saldırmazlık Paktı'nı imzalamıştır. Böylelikle Türkiye Alman tehlikesini savuşturduğu gibi,

¹⁸⁸ Türkeş, a.g.m.,s. 133-134.

¹⁸⁹ Ahmet Şükrü Esmer ve Oral Sander, "İkinci Dünya Savaşında Türk Dış Politikası", *Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995)*, Ankara 1996,s.138-139.

İngiltere ile ittifakını terk etmemiştir. 22 Haziran 1941’de Almanya’nın Sovyetler Birliği’ne saldırması Türkiye’yi ferahlatırken, İngiltere gözündeki değerini de artırmıştır.¹⁹⁰

Daha önce de ifade edildiği gibi, Türkiye Savaş boyunca tüm baskılara rağmen tarafsız kalabilme ustalığını göstermiştir. Bununla birlikte Balkan coğrafyası özelinde de çeşitli girişimlerde bulunmaktan geri kalmamıştır. Almanya’nın hızlı bir şekilde ilerlemesine karşı Balkan Antantı’nı canlandırma teşebbüslerinde bulunmuş, ancak üye ülkelerin Almanya’dan korkarak onu kışkırtacak hareketlerde bulunmak istememeleri, Türkiye’nin İngiltere ve Fransa ile imzaladığı Üçlü Protokol gereği bu şekilde davrandığı gibi çekinceler bu girişimleri başarısızlıkla sonuçlanmasına neden olmuştur.¹⁹¹ Bunun yanında İtalya’nın Yunanistan’a saldırması sırasında da resmi bir taahhüt vermediği halde, Bulgaristan’ın savaşa katıldığı takdirde Türkiye’nin de Müttefikler tarafında savaşa katılacağını ifade ederek Bulgaristan’ı savaştan uzak tutmuştur.¹⁹² 1941 yılında Almanya’nın Balkanlar’da ilerlemesi karşısında Türkiye de İstanbul ve diğer bazı illerde sıkı yönetim ilan edip, sınır boyunca bazı güvenlik önlemleri almıştır. Bu tedbirlerin Bulgaristan’a karşı alınmadığını göstermek için de, 14 Şubat 1941’de Bulgaristan ile bir beyanname imzalayarak birbirlerine saldırmamayı taahhüt etmişlerdir. Yine aynı dönemde Almanya’nın Balkanlara inmesinden endişelenen ve bunun için önlem almak isteyen İngiltere, Balkan Antantı’nı canlandırmaya çalışmış, ancak İngiltere’de Türkiye ile aynı hezimete uğramıştır.¹⁹³

İki Dünya Savaşı arası dönemde Türkiye’nin takip ettiği dış politika mevcut statüyü yıkmak ya da radikal bir şekilde değiştirme amaçlı olmamış, dış politikadaki hedefi uluslararası sistemin öngördüğü bölgesel politikaları askeri ve diplomatik manevralar ile kendi lehine çevirmeye çalışmış, bunu takiben karşılaştığı sorunları geçekçi bir şekilde bölgesel düzeyde çözmeye çalışmıştır.¹⁹⁴ 1929-1934 yılları arasında

¹⁹⁰ Armaoğlu, a.g.e.,s.408.

¹⁹¹ Esmer ve Sander,a.g.m., s. 144-145.

¹⁹² Armaoğlu,a.g.e.,s. 408; Esmer ve Sander,a.g.m., s.148.

¹⁹³ Esmer ve Sander,a.g.m.,s. 152-153.

¹⁹⁴ Türkeş, a.g.m., s.140.

bölgesel işbirliğinde başarılı bir politika izleyen Türkiye, uluslararası gelişmelerin bu işbirliğini etkisiz kılması ile yeni politika arayışlarına gitmiş, Balkan topraklarının saldırıya uğraması ve İkinci Dünya Savaşı'nın patlaması Türkiye'yi iki büyük devlet ile işbirliği yapmaya götürmüştür.¹⁹⁵ Türkiye'nin stratejik konumu, İkinci Dünya Savaşı boyunca gerek Müttefiklerin gerekse Mihver'in Türkiye'yi kendi yanlarında savaşa sokmak için çaba harcamalarına, hatta baskı göstermelerine sebep olmuş, bütün bunlara rağmen Türkiye tarafsızlığını koruyabilmiştir. Türkiye'nin hem Müttefiklerden yana olup, hem de savaş dışında kalmak için mücadele vermesinde, ülkeyi savaşın yıkıntılarından koruyabilmek amacı vardır¹⁹⁶ ve bu amacında da başarıya ulaşabilmiştir.

¹⁹⁵ Barlas, a.g.m., s. 368.

¹⁹⁶ Armaoğlu, a.g.e., s. 407; Eroğlu, a.g.e., s. 349.

İKİNCİ BÖLÜM: SOĞUK SAVAŞ DÖNEMİ:

İkinci Dünya Savaşı sonunda geleneksel çok kutuplu Dünya sistemi yerine, stratejik ve politik açıdan iki kutuplu bir dünya düzeni gerçekleşmişti. Bu düzen beraberinde “Soğuk Savaş” diye adlandırılacak olan Sovyet-Amerikan rekabet sistemini getirmiştir. Soğuk savaşın dış ve iç gerekleri ideolojik ilkelerle meşrulaştırılmış, liberalizm ve komünizm tüm dünyayı iki taraflı bir kavganın içine itmiştir. 1918’lerde kaos kaynağı olan komünizm, 1945’lere gelindiğinde yaşam biçimi olmuş, gerek Sovyetler Birliği’nin askeri gücü, gerekse yerel bölgelerdeki “yoldaşlarına” verdiği destekle kendisine bağladığı uydu devletler ile birlikte Avrupa’da önemli bir güç olarak ortaya çıkması ile sonuçlanmış olayların gelişimi ile birlikte uluslararası politika da büyük ölçüde bu Sovyet-Amerikan rekabetine uyum sağlamayı, sonra da kısmen reddetmeyi konu edinmişti.¹⁹⁷

Zaman içerisinde yeni rejimler 1947’den itibaren yaratılmaya başlayan uluslararası örgütlerle koordineli hale getirilmiştir. Birleşmiş Milletler komünizmin yapılanmasını önleyebilmek için gerçekleştirdiği girişimlerin ilki, Truman Doktrini’dir. Truman doktrini ile birlikte askeri malzeme ve destek yardımı yapılarak komünizmin doğrudan yapılanmadığı kurtarılmış bölgelerde azınlık partilerin iktidara gelmelerine engel olunmuştur. Yine aynı yıl Marshall planının yürürlüğe konması ile bu Avrupa ülkelerini komünizm tehlikesinden koruyabilmek için ekonomik yardımlar yapılmış, son olarak 1948 yılında imzalanan *North Atlantic Treaty Organization* (NATO), Kuzey Atlantik İttifakı adı altında stratejik amacı, Sovyet’ler Birliği’nin saldırısı durumunda, Kuzey Amerika’dan Avrupa’ya yardım sağlanması olan bir teşkilat kurulmuştur.¹⁹⁸

Bu rekabetin diğer tarafındaki ülke Sovyetler Birliği de boş durmamış Komünist Bilgi Bürosu’nu (Komünform) kurarak Batı’ya karşı başlattığı ideolojik

¹⁹⁷ Paul Kennedy, *Büyük Güçlerin Yükselişleri ve Çöküşleri*, çev. Birten Karnakçı, Ankara 1991, s.437-439.

¹⁹⁸ Palmer, a.g.e., s., 891-893.

savaş hamasisini bir anlamda kurumsallaştırmış, ardından Ocak 1949'da Polonya, Çekoslovakya, Macaristan, Bulgaristan ve Romanya'dan oluşan, daha sonra Arnavutluk ve Demokratik Almanya'nın da katıldığı, Karşılıklı Ekonomik Yardım Konseyi, COMECON'u kurmuştur. Kuruluş amacında Marshall Planı ve Avrupa Ortak Pazarı'na karşı alınan bir önlem olan bu yapılanmada sosyalist sistem içerisinde bir iş bölümü ve ekonomik yardımlaşma yapılabilmesi hedeflenmiştir. Üye devletlerin Sovyetler Birliği'ne bağlı, zaman içerisinde bağımlı hale geldiği bu yapılanmada sistemin merkezinde Sovyetler Birliği'nin gelişmesi ve güçlenmesi olmuş, diğer üye ülkelere tarımsal üretim ya da ham madde sağlama görevi bırakılmıştır. Çekoslovakya ve Doğu Almanya endüstrileri daha gelişmiş olduğu için, Arnavutluk, Bulgaristan ve Romanya'ya da tarım ve ham madde üretimi görevlerinin verilmesi bu ülkelerin tepkisine neden olmuş ve ilk fırsatta kendi milli ekonomilerine faydalı olacaklarını düşündükleri yapılanmalara gitmişlerdir. Bununla birlikte hemen hemen hiçbir altyapısı bulunmayan bu ülkelere Sovyetler Birliği'nin teknik ve ekonomik yardımlar yaptığını, ortak bir ulaşım ve ticaret ağının oluşturulduğu, ülkeler arasındaki işbirliği ve ticaretin gelişmesinde katkıda bulunduğunu da göz ardı etmemek gerekmektedir.¹⁹⁹

Batı Almanya'nın tekrar silahlanması ve NATO'ya katılmasını gerekçe gösteren Sovyetler Birliği 1955 yılının Mayıs ayında Arnavutluk, Bulgaristan, Romanya, Çekoslovakya, Demokratik Alman Cumhuriyeti, Macaristan ve Polonya'dan oluşan Varşova Paktı'nı kurdu. Aslında zaten tüm bölgeyi kontrol altında tutan Sovyet ordusunun böyle bir yapılanmaya ihtiyaç duyması, güvenlik ihtiyaçlarından ziyade, uydu devletlerin orduları ile de yakın ilişkide bulunularak sosyalist hükümetleri destekleyip ve kontrol altında tutmak olduğu görülmektedir.²⁰⁰ Soğuk savaş sürecinde Sovyetler Birliği'nin izlediği politikada radikal bir değişiklik söz konusu olmamakla birlikte 1953 yılında Rusya'nın 20. yüzyıl Petro'su Stalin'in ölümü ardından, 1958 yılında Nikita Kruşçev ve onu takip eden Leonid Brejnev ve

¹⁹⁹ B. Jelavich, a.g.e.,s. 359-362.

²⁰⁰ A.g.e.,s.362-363.

ardılları Stalin'in katı tutumunu bırakmışlar, bu durum ise politik, sosyal ve ekonomik alanlarda biraz daha yumuşama görülmesine neden olmuştur.²⁰¹

Bu rekabetin Balkan özeline gelindiğinde durumun daha da karıştığını söylemek pek şaşırtıcı bir gelişme olmayacaktır. Savaş sonrası ekonomik, sosyal ve politik sorunlarını, devletlerin geleneksel çıkar ve beklentilerine uygun olarak, iki kutuplu dünya politikasının getirdiği yeni fırsatlar ve sorunlar çerçevesinde çözmeye çalışacakları görülecektir. Yani bir taraftan 'modernleşme ve ulus devlet' oluşturma süreçlerinin getirdiği içsel sorunları taşıyan devletler, diğer taraftan Soğuk Savaş değerlerine göre yeniden yapılanmaya çalışan iki süper gücün birbirleri ile mücadelesi ve bu mücadelenin getirdikleri vardır.

Komünist yönetimin Doğu Avrupa ve Balkanlar'da etkin hale gelip yerleşmesi genel itibariyle benzer özellikler taşıyan aşamalardan geçmiştir. Daha sonraki olayların akışından da anlaşılacağı üzere, Büyük güçler Savaş boyunca kurtardıkları bölgelerde etki alanı paylaşımı yapmışlar, kendilerine düşen bölgelerde de politik anlamda da söz sahibi olmuşlardır. Bu paylaşıma göre, Romanya, Bulgaristan, Polonya ve Macaristan'da bulunan Sovyet ordusu, bu ülkelerde bulunan yerel komünistleri iktidara getirmişler ve Sovyet modeli yönetimi yerleştirmişlerdir. İkinci aşama, yönetime gelen komünist liderlerin önce diğer partiler ile koalisyon hükümetleri kurmaları, ardından da politik rakiplerini tasfiye etme aşamasıdır ki, bu aşamadan sonra "halk cumhuriyetleri" resmen kurulup Sovyet benzeri Anayasalar yürürlüğe girmiştir. Bütün bunlar gerçekleşirken ekonomik ve sosyal alanda da değişimler başlamakta, tarım üretiminden, endüstriyel üretime geçiş gerçekleştirilmeye çalışılmaktadır.²⁰²

Bununla birlikte komünist yönetimin Sovyetler Birliği liderliğindeki monopolizminin önce Belgrat-Moskova ardından Pekin-Moskova politizmine dönüşmesi Balkan devletlerinin Sovyet uydusu rolünden kurtulmaları için bir takım olanaklar sunmuştur. Bu durum özellikle Balkan devletlerinin manevra alanlarını

²⁰¹ Palmer, a.g.e., s. 848-854.

²⁰² Sander, a.g.e., s. 29-30.

genişletmişse de, eski dūřmanlıkların canlanmasına sebep olmuştur. Sonuç olarak daha önce olduğu gibi bu dönemde de Balkan lkeleri bağımsız ya da bağlantısız bir dış politika takip edememişlerdir. Bu bölümde Soėuk Savař koşulları Balkan Yarımadası'nı ilgilendiren ve doğrudan etkileyen boyutuyla verilmeye çalışılacaktır.

A.TİTO YUGOSLAVYASI

29 Kasım 1945'de Krallık resmen ilga edilerek yerine *Socijalistika Federativna Republika Jugoslavija*, yani Sosyalist Yugoslavya Federal Halk Cumhuriyeti kuruldu. Yugoslavya siyasi hayatında "İkinci Yugoslavya" olarak da adlandırılan bu dönemde, devletin yapılanmasında "milletler üstü" bir çizgiden yola çıkıldı. Gücünü milliyetçi olmayan yapısından alan Halk Cephesi ve Tito niter-milli esaslara dayanmayan, federatif bir devlet kurdu. Kuruluşu, kurumsallaşması, ekonomisi ve gerekse dış politikası ile ilkinden oldukça farklı karakterde olan "İkinci Yugoslavya", Tito, federalizm ve sosyalist ekonomi temellerinde yükselmişti denilebilir.²⁰³

Aslında II . Dünya Savaşı sırasındaki partizan hareketin 'yurtseverlik' yanının ne çıkarılması, komünist olmayanları da bu harekete dahil etmiş, daha sonra bu 'birlik' 'Yugoslavizm' şeklinde dönüşüme uğratılmaya çalışılmıştır. Bu durumda Savaş ncesi Sırp hegemonyasının izlerini silmek, savaş boyunca meydana gelen Çetnik şovenizmi ve Ustaşa faşizminin henüz taze olan yaralarını kapatmaya yardım eden federal yapılanma, Anayasa güvencesindeki otonomi ve milletlere eşit haklar verilmesi bölgesel ayrılıkçılığın önüne geçmesine, komünist yönetimin tek particiliği de her türlü muhalefeti tasfiye ederek, düşünülen sosyal ve ekonomik transformasyona kapı açmıştır. Böylece merkezi yönetim altında birleştirilmiş, ademi merkezli bir yönetim tesis edilerek, zaman içerisinde dışarıdaki tehdit unsurları da bu birliği güçlendirecek şekilde kullanılmıştır.²⁰⁴ Federal Yugoslavya, İkinci Dünya

²⁰³ Bora, a.g.e., s. 80-82.

²⁰⁴ Ivo J. Lederer, "Nationalism end the Yugoslavs", *Nationalism in Eastern Europe*, ed. Peter F. Sugar ve Ivo J. Lederer, Londra 1969. s.436-437.

Savaşı'ndan 1980'e kadar Tito'nun yönetiminde kalmış ve Tito her alana damgasını vurmuştur.

Yugoslavya Federal Halk Cumhuriyeti, kuruluşunun hemen ardından politik, ekonomik ve sosyal yapılanmasında Sovyetler Birliği modelini örnek almış yönetimde hiyerarşik bir parti yapılanması devlet yönetimi ile ilgili her konuyu sıkı bir gözetim altına alırken, ekonomide endüstriye öncelik tanımıştır. 1936 Sovyetler Anayasasından esinlenerek hazırlanan Anayasa 1946 yılında yürürlüğe girmiştir. Altı adet bakanlığın yaratıldığı bu Anayasa, diğer cumhuriyetlere de Sovyet modelinin öngördüğü kadar hak tanımıştır. Anayasaya göre yasama meclisi iki kesimden oluşmuştur. Halk Meclisi adı verilen birinci meclisin üyeleri, doğrudan yapılacak seçimlerle belirlenmiş, Milliyetler Meclisi adı verilen ikinci meclis ise cumhuriyetlerden gelen temsilcilerden oluşmuştur.²⁰⁵ Bu şekilde Cumhuriyet'te bulunan tüm ulusların ve azınlıkların temsiline imkan sağlanabilmiştir.

Savaş sonrası sosyal yapılanmaya baktığımızda ise önceliğin federalizm ya da sosyalizimden ziyade Yugoslavizm ideolojisinin yerleştirilmeye çalışılması olduğu görülür. Özellikle partizan direnişi boyunca yaşanan ortak mücadele ruhunun önemi vurgulanarak, kurtuluş savaşında verilen mücadelenin başarısı bu dönemde ortaya çıkan '*bratsvo i jedinstvo*' yani 'kardeşlik ve birlik' ruhunun ortaya çıkmasına bağlanır. Etnik ya da dini ayrım yapılmadan bütün vatandaşların eşit hak ve sorumluluklara sahip olduğu, aynı şekilde azınlık ya da çoğunluğu barındıran tüm cumhuriyetlerin ve vatandaşlarının ülkenin kurtarılmasında eşit ölçüde çabaladıklarını söyleyen bu yaklaşım, aynı zamanda iktidarı da meşrulaştırmaktadır.²⁰⁶

Yönetimde meydana gelen yapılanmanın yanında ekonomik alandaki yapılanmalara da hızlı bir şekilde gerçekleşmiştir. Komünist yönetimin tesis edildiği diğer Balkan ülkelerinde de görüleceği gibi öncelikle "toprak reformu" yapılmış, 45 hektardan fazla toprağı olan herkesin topraklarına el konulmuştur. Bunun yanında

²⁰⁵ B.Jelevich,**a.g.e.**,s.342.

²⁰⁶ Lampe,**a.g.e.**, s. 232.

bankalar, fabrikalar, kilise ve manastırların toprakları ve mal varlıkları da devletleştirilmiştir. Bu işlemlerin gerçekleşmesinin hemen ardından, 1947 yılında beş yıllık ekonomik plan yürürlüğe konmuştur. Bu plan ile hedeflenen en kısa sürede tarımda verimliliği artırıp, endüstriyel üretime geçebilmektir. Her ikisinin de bir arada yürütülmesi üzerinde özellikle durulmuştur. Bunun yanında ülkenin kaynaklarının kullanılması ve yabancı sermayenin yatırım yapmasına da karşı çıkılmakta ve geçmişten tecrübeyle bu yaklaşımın ülkenin doğal zenginliklerinin sömürülmesine neden olduğu ifade edilmektedir. Bu plan Bosna-Hersek, Makedonya ve Karadağ gibi geri kalmış bölgelerin geliştirilmesi ile de ayrıca ilgilenmektedir.²⁰⁷

Tito önderliğinde tesis edilen sosyalist sistem, SSCB'den esinlenmekle birlikte, Yugoslavya'nın kendine özgü nitelikleri dikkate alınarak özgün bir model geliştirilmeye çalışılmıştır. Yugoslavya 1945'de devletçi bir ekonomi politikası benimsemiş, hizmet kesimi, taşımacılık, banka ve sigortacılık şirketleri devletleştirilmiştir. Savaş sonrası sorunları taşıyan ekonomisini düze çıkarmaya çalışan Yugoslavya tarım ve ağır sanayii ye öncelik tanımış, tarımdan elde ettiği artı ürünü endüstriyi geliştirmekte kullanmıştır. Bu dönemde Komünist Blok ile yaptığı ekonomik anlaşmalar önemli katkı sağlamış, bu durum Sovyet-Yugoslav gerginliğine kadar bu şekilde devam etmiştir.²⁰⁸

Yugoslavya'nın dış politikasına baktığımızda, ülkenin Savaşın hemen ardından Arnavutluk, Polonya, Çekoslovakya Bulgaristan ve Romanya ile bir dizi antlaşma yaptığını görürüz. Yugoslavya'nın Arnavutluk ile ilişkileri oldukça iyi olduğu gibi, bir taraftan da Yunanistan'da devam etmekte olan iç savaşta komünistlere önemli ölçüde destek vermektedir. Son olarak Bulgaristan ile Makedonya konusunda uzlaşmaya vararak Balkanlar'da bir federasyon oluşturma planında çok önemli bir engeli daha atlatması ise Yugoslavya'nın komünist kampta oldukça önemli bir rolü üstlenmeye başladığının bir göstergesidir. Fakat Yugoslavya'nın Balkan coğrafyasındaki bu hızlı çıkışı Stalin engeline takılmıştır. Balkanlar'da kendine rakip olabilecek bir gücün varlığını istemeyen Stalin,

²⁰⁷ Wolff, a.g.e., s. 323-337.

²⁰⁸ Lampe, a.g.e., s. 239.

Moskova’da Yugoslavya ve Bulgaristan’ın önde gelenleri ile yaptığı toplantıda, ülkelerin Sovyetler Birliği’nden bağımsız kararlar alarak uygulanmaya konması eleştirmiş ve uyarmıştır. Bu durumda Bulgaristan Stalin’in isteğine uyarken Yugoslavya ‘kendi yolunu’ seçmiş²⁰⁹ ve bu tercihi SSCB ile kopma noktasına getirecek olan olaylara bir yenisini eklemiştir.

Oral Sander Sovyetler Birliği ile Yugoslavya arasında çıkan ve Yugoslavya’nın Haziran 1948’de Kominform’dan atılmasına kadar varan gerginliği üç temel nedene bağlamıştır. Bunlardan ilki Yugoslavya’nın Kurtuluş Savaşını Sovyet orduları sayesinde değil de kendi orduları sayesinde kazanmalarındır. Bu durum Tito’nun gücünü ve Yugoslavya içindeki saygınlığını büyük ölçü de artırmıştır ki, bu konumu dış ve iç politika da daha serbest davranabilmesini sağlamıştır. Bu durum diğer uydu devletlerinde olduğu gibi Yugoslavya’yı da kontrol altına almak isteyen Sovyetler Birliği’nin işine gelmemiştir. Diğer bir sebep dış politikadaki farklılıktır. Yugoslavya’nın Balkanların tamamına yönelik politikası Sovyetler Birliği’nin Balkan politikası ile uyuşmamaktadır. Tito’nun bir çeşit Balkan liderliğine soyunması, bu amaçla Bulgaristan, Romanya ve Macaristan’la çeşitli antlaşmalar yapması, hatta Yunanistan’ın da katıldığı “Balkan Konfederasyonu” oluşturma tasarılarını Sovyetler Birliği reddetmemektedir. SSCB’nin Yunanistan Komünist Partisini desteklememesinin ve Yugoslav-Arnavut işbirliğine tavır almasının temellerinde de bu sebepler yatmaktadır. Son olarak doktriner farklılıkların mevcudiyetidir. Tito’nun Sovyet komünizm modelini aynen uygulamaya geçirmeyip, Yugoslavya’nın kendine özgün şartları çerçevesinde bir model geliştirmeye çalışması, SSCB’nin Yugoslavya’yı ideolojik anlamda da kendine rakip olarak gördüğünün bir göstergesidir²¹⁰ şeklinde açıklamıştır.

Yugoslavya’nın SSCB ile yaşadığı problemler Tito’yu Sovyet modeli ekonomi-politikten uzaklaştırmamış, ancak Kominformdan ihraç kararının ardından, Haziran 1948’den itibaren SBKP önderliğindeki Komünist Blok’un Yugoslavya’ya uyguladığı iktisadi ambargo, dış ticaretinin önemli ölçüde bağlı olduğu (ithalatının

²⁰⁹ Pundeff, a.g.m., s. 161-162.

²¹⁰ Sander, a.g.e., s.58-60 ; Armaoğlu, a.g.e., s.449-450.

%46'sı ihracatının %51'i) bir pazardan mahrum kalan ülkeyi sarsmıştır. 1949 yılında hızlı bir şekilde başlanan tarım kolektifleştirmesine, çiftçilerin karşı çıkması sonucu ortaya çıkan tarımsal üretimdeki düşüş ülkeyi daha da zor bir duruma düşürmüştür. Tito ekonomideki bu sorunları partizan ruhunu tekrar canlandırarak, özyönetim sosyalizmi uygulaması ve Batı ile iktisadi işbirliği yaparak çözmüş ya da çözmüş görünmüştür.²¹¹

Yugoslavya'da özyönetim uygulamasına 1950'lerde geçildi. Tito uygulamayı "Fabrikalar işçilerin, toprak köylülerin" sloganı ile başlatmıştır. İşletmelerde yönetim, işçiler arasından seçilen delegelerin oluşturduğu, işçiler konseyinin eline geçti. Fabrikalar, madenler, ulaşım, ticaret, tarım, ormancılık, ve diğer teşekküller, özyönetim kapsamına alındı. Yasal ve kurumsal düzeyde de değişikliklerin yapıldığı bu uygulama 1974 yılına kadar sürdü. Özyönetim uygulaması paralelinde yasal değişiklikler gerçekleştirildi, 1952 yılında Yugoslav Komünist Partisi adını Yugoslavya Komünistler Birliği (YKB) olarak değiştirildi. Özyönetimin gelişmesi ve merkezi planlamanın gevşemesi cumhuriyetlerin yetkisini fiilen artırdı. 1953 yılında Cumhuriyetlere siyasi ve ekonomik konularda karar alma ve uygulama yetkisi tanındı. Milli birlik ve beraberliği pekiştirmek amacıyla, kolektifleştirmeden vazgeçilerek özel mülkiyet hakkı azami 10 hektarda yeniden tanındı.²¹²

Bu dönemde Tito'yu dış politikaya yoğunlaştıracak çok önemli bir gelişme oldu, Nisan 1953'te Stalin öldü. Stalin'in ölümü ile birlikte Sovyet-Yugoslav ilişkilerinde yeni ama kısa sürecek bir döneme girildi. Stalin'in halefi Kruşçev, Yugoslavya ile yeniden yakınlaşmak istemiş, iki ülke arasındaki buzları eritmeye yönelik girişimlerde bulunmuştur. Kruşçev'in 'sosyalizme giden ayrı yolların' varlığını kabul etmesi²¹³ ile başlayan bu yumuşama, 1955 yılında Kruşçev Belgrat'ı ziyareti ile daha somut hale gelmiştir. Bu ziyaret süresinde iki lider hakimiyet, özgürlük, toprak bütünlüğü ve her iki ülkenin eşitliğine saygı göstereceklerini, sosyalizmi yorumlama şekillerinin sadece yorumlayan ülkeyi ilgilendiren bir durum

²¹¹ Bora, a.g.e., s. 65-70.

²¹² Richard F. Staar, *The Communist Regimes in Eastern Europe*, Stanford 1971, s.185-186; Bora, a.g.e., s. 69-70.

²¹³ Kennedy, a.g.e., s.459.

olduğu ve müdahale edilemeyeceği prensibini kabul eden, gerek politik gerekse ekonomik her türlü yayılmacılığı kınayan ortak bir açıklama yapmışlardır²¹⁴.

Bu yakınlaşma, Kuruçev'in Sovyet Blok'unu tekrar organize etmek amacıyla, komünizmin birliğini sağlayacak bir önergeyi hazırlayarak, 1917 Ekim Devrimi'nin 40. yıldönümü kutlamalarında Moskova'da imzalamasına kadar devam etmiştir. Çünkü, hazırlana bu doküman, dünyayı iki uzlaşmaz kutba bölündüğünü ve büyük düşmanın ABD olduğunu söylerken, Sosyalist Bloku Varşova Pakt'ı çerçevesinde tanımlayıp, sosyalizme karşı gelecek en büyük tehlikenin revizyonist hareketler olduğunu ilan etmiştir. Bunun üzerine Tito da 1958 yılının Nisan ayındaki Komünist Ligi 7.Kongresi'nde, kendi komünizmini anlatarak, bir anlamda Yugoslavya'nın politik ve ideolojik bağımsızlığını resmen ilan etmiştir. Bu durumla Yugoslavya ikinci defa Sovyetler Birliği ve uydu ülkelerini karşısına almış, Çin de Yugoslavya'yı resmen kınayarak bu grubun içine katılmıştır. Bu olaylardan sonra Çin-Sovyet uyuşmazlığında olduğu gibi Sovyet-Yugoslav ilişkilerinde zaman zaman yakınlaşma teşebbüsleri görünmekle birlikte, radikal bir değişiklik olmamış ve Yugoslavya sosyalizme giderken 'kendi yolunu' takip etmiştir.²¹⁵

Yugoslavya'nın kendi yolundaki önemli ve diğer komünist ülkelerden oldukça farklı adımlarından birisi de, özyönetim uygulamasının bir uzantısı olarak düşünebileceğimiz "pazar sosyalizmi" olarak adlandırılan uygulamadır. Kısaca sosyalist sistem içerisinde pazar ekonomisi kurallarının işlerlik kazanması olarak tanımlayabileceğimiz bu uygulama ile, merkezi planlamanın daha gevşetilerek, iktisadi ve siyasi özgürlüğü genişleten reformlar yapılmıştır. İşletmelerin karar verme yetkilerinin artırılması, hammadde fiyatları serbest bırakılması, %49'un altındaki bir payla olmak koşuluyla yabancı sermayeye yatırım yapma ve işletmelere ortak olma iznin verilmesi yapılan reformlara örnek olarak verilebilir. Bu uygulamalar Batı'nın Yugoslavya ile yakınlaşma politikası ile de örtüşmektedir. Balkan yarımadasında Sovyet etkisini sınırlandırmak, Yugoslavya'yı kazanabilmek ve Tito rejimini ayakta tutabilmek amacıyla yapılan ABD yardımları kısa sürede ekonomide etkisini

²¹⁴ Staar, a.g.e., s.211.

²¹⁵ A.g.e.,s.212-213.

göstermiştir. 1950’de Batı yardımları ile başlayan ekonomideki liberalleşme, 1965’de resmen girilen Pazar sosyalizmi ile Yugoslavya sosyalist dünyanın Batı’ya en açık ülkesi haline gelmiştir.²¹⁶

Bu süreç içerisinde, Doğu Bloku ülkeleri arasında ekonomik ve sosyal yaşam şartlarının ve görece demokratik ortamın en fazla bulunduğu yer Yugoslavya haline gelmiştir. Ekonomik gelişimi benzeri ülkeler arasında en yüksek seviyeye ulaşırken, ağır sanayiinin yanında, yaşam şartlarını düzeltmeye yönelik çalışmaları, yerli üretim ve Batı mallarının piyasada bulunması ülkede olumlu bir havanın esmesine neden olmuştur. Bunun yanında insanların eğitim, seyahat ve kendilerini ifade edebilme özgürlüklerinin diğer komünist ülkelere kıyasla çok daha fazla olduğu görülmektedir. Ülkenin kurtarıcısı karizmatik lider Tito, bu başarısını dış politikasına da taşımış, izlediği akıllı politika sayesinde Batı ile Sovyetler Birliği arasında hassas bir dengeyi oturtup, koruyabilmiştir. Bu atmosferi şekillendiren gelişmeleri genel itibariyle şu şekilde sıralayabiliriz. Öncelikle, ülkenin Batı pazarına açılması, girişimlerin kendilerini geliştirmelerine, yeterliliklerini artırmalarına, politikacıların da kontrollerini biraz daha azaltmalarına sebep olmuştur. İkincisi 1965 yılında uygulanan Pazar sosyalizmi ile 1989’dan önce hiçbir komünist ülkenin yapmadığı, pazar ekonomisinin yerleşmesine yönelik reformlar yapılmıştır ki, bu durumun etkilerini sadece ekonomide değil, entelektüel hayatta da çok net bir şekilde görüldüğünü söylenebilir.²¹⁷

Bilindiği üzere hızlı büyüme Yugoslavya’nın savaş sonrası ekonomisinin en önemli özelliğidir. Savaş boyunca yıkılan endüstrisini yeniden kurarak, tarım ülkesinden sanayii ülkesine geçişi tamamlamak ve bunu merkezi planlama ile gerçekleştirmek temel hedefi olmuştur. Nitekim 1953-64 yılları arasında özyönetim uygulamaları, işletmelerin ülke geneline dağılımının yapılacak şekilde planlaması, merkezi yönetimin sıkı ve etkin şekilde kaynak hareketliliğini gerçekleştirmesi, Yugoslavya çapında oluşturulan iç pazara, Batı pazarının da eklenmesi ile birlikte istikrarlı bir büyüme sağlanabilmiştir. Bununla birlikte hedeflenen kalkınmanın

²¹⁶ Lampe,a.g.e.,s.253-259.

²¹⁷ A.g.e.,s.260-261.

sağlanabilmesi için, doğal kaynaklar erozyona uğratarak alt yapıya zarar verilmiş, yatırım yaparken kimi sektörler ihmal edilmiş, tarımdaki gelişme yavaşlamıştır. Bu arada yatırımların endüstri ağırlıklı olması, ancak bu sanayii kuruluşlarının üretim, verimlilik ve iş sahası yaratmada beklenen başarıya ulaşamaması sonucunda, büyüme hızı, tarım ve sanayi üretiminde düşüş işsizlik oranında ise artış görülmeye başlamıştır.²¹⁸

Merkezi iktisadi yapılanmanın Yugoslavya özelinde getirdiği bir takım sorunlar da mevcuttu. Öncelikle Yugoslavya'yı oluşturan cumhuriyetler arasında ekonomik, politik, sosyal, kültürel, tarihi ve demografik farklılıklardan kaynaklanan bölgesel gelişme farklılığı vardı. Yugoslavizmin ekonomik yansıması toplu kalkınmayı beraberinde getirdiği için kaynaklar Bosna-Hersek, Karadağ, Makedonya ve diğer az gelişmiş bölgelere aktararak bu bölgeler kalkındırılmaya çalışılmıştır. Oldukça uzun ve pahalı bir süreci kapsayan bu yatırımlar, Federasyonun en zengin cumhuriyetleri olan ve ülkeyi önemli ölçüde finanse eden Slovenya ve Hırvatistan'ın şikayetçi olmalarına sebep olmuştur. Kuzeydeki cumhuriyetler bu şekilde merkezi iktisadi yapının onları fazla "fedakarlığa" zorladıklarından yakınırken, güney bölgelerindeki cumhuriyetler ise bu ülkelerin kendi kaynaklarını "sömürdüklerini" ileri sürmüşlerdir. Bu atmosferde ülkedeki kaynak dağılımının yapılacağı kriterin ne olacağı ekonomik olduğu kadar politik problemleri de beraberinde getirirken, 1970'lere gelindiğinde cumhuriyetler/bölgeler arasındaki iktisadi eşitsizliğin II. Dünya Savaşı sonrasında daha fazla olduğu görülmüştür.²¹⁹

Tito Yugoslavya'sı 1960'lı yılların sonlarından itibaren düşüşe geçmiş ve bu süreç 1980'lerde en üst seviyesine ulaşmıştır. Bu düşüşte Yugoslavya'nın kendisine özgü şartlarının etkisi olmakla birlikte, benzer ekonomilerde var olan zaafların daha etkin olduğu bir gerçektir. Düşük ekonomik yeterlilik, teknolojik dinamizmin olmaması, yeni ve farklı sistemlere adapte olabilecek bir mekanizmanın kurulamaması istikrarlı bir kalkınmayı gerçekleştirilmemiş, kısaca değişen dünya konjonktürüne

²¹⁸ Vesna Bojicic, "The Disintegration of Yugoslavia: Causes and Consequences of Dynamic Inefficiency in Semi-command Economies", *Yugoslavia and After*, ed.David A. Dyker ve Ivan Vejvoda, Londra 1996,s. 29-31.

²¹⁹ Bora,a.g.e.,s.82-85.

ayak uyduramamıştır.²²⁰ Meydana gelen tıkanıklığı çözebilmek amacıyla, 1965 yılında yapılan ekonomik reformlar ise Federasyonun kalkınma politikası ve ekonomisine ayrılıkçı dinamikler yerleştirmiştir. Kısaca merkezi yönetimin izni olmadan kendi bölgelerinde yatırım yapabilme ve ekonomik kararlar alabilme yetkisinin verildiği bu reformlar sonucu, cumhuriyetler elde ettikleri zenginliği kendi sınırları içerisinde tutabilme şansını ele geçirmişler, bu gelişmeler ise uzun vadede cumhuriyetlerde ayrı bir ekonomik pazar oluşmasına²²¹ ve ayrılıkçı milliyetçiliğin güçlenmesine sebep olmuştur. Pazar sosyalizminin daha da hızlandığı liberalleşme de sadece ekonomiyle sınırlı kalmamış ve kendini sosyal ve siyasal haklar alanlarında da göstermiştir.

Yugoslav halkları için II. Dünya Savaşı'ndaki Kurtuluş Savaşı aynı zamanda çok cepheli bir iç savaş olmuştur. İç savaşın acı mirası "İkinci Yugoslavya'nın" üzerinden kolay kalkmayacak, hatta kaldırılamayan bir gölgedir. Bu durumu Belgrad Üniversitesi profesörlerinden Predrag Sımic "1945'te Komünizmin zaferi Yugoslavya'yı tekrar bir arya getirmiş, ancak savaşın etnik şiddet ve soykırım yaralarını sarmaktan ziyade bastırmıştı" şeklinde ifade etmektedir.²²² Yugoslavya'da komünist yönetimin tesis edilmesi geçmişle ilgili bazı önemli kopuşları gerçekleştirse de etnik problem ve milliyetçilik problemlerindeki devamlılığın önüne geçememiştir. Nitekim şartlar elverdiği anda rejime karşı muhalefet ülkedeki sosyalist uygulamayı eleştiren Marksist akımlar ve en az onlar kadar güçlü olan milliyetçi talepler şeklinde ortaya çıkmıştır.

Yugoslavya'da rejime karşı örgütlü ve yaygın direnişin ilk örnekleri 1968 yılında görülmüştür. Sırp kökenli İstihbarat Teşkilatı Başkanı Aleksander Ranković'in görevden alınmasıyla görece özgür bir ortama kavuşan öğrenci ve aydınlar, ülke çapında gerek milliyetçi-bağımsızlıkçı, gerekse eleştirel sosyalist yaklaşımları ortaya koydukları yoğun bir tartışma zemini yaratmışlardır. Kosova ve Doğu Makedonya'daki Arnavutların hareketliliği 1968'de 'Kosova isyanı' ile

²²⁰ Bojicic, a.g.m., s.28-29.

²²¹ A.g.m., s.32-33.

²²² Predrag Sımic, "Yugoslavya Krizinin Dinamikleri", Avrasya Dosyası, Sonbahar 1996, s.16.

sonuçlanmıştır. Daha merkezi bir yönetim ve serbest piyasa ekonomisine tamamen geçmeyi isteyen Sırp liberalleri eleştirilerini Belgrat'ta düzenledikleri ve daha sonra 'Belgrat Yazı' olarak adlandırılacak mitingde dile getirmişlerdir. Yugoslavya 68 olaylarının milliyetçi hareketliliğin merkezi ise Hırvatistan olmuş, bu hareket de 'Prag Baharı'na atıfla 'Hırvat Baharı' ile sonuçlanmıştır. 1970'lere gelindiğinde ise Bosnalı Müslümanların 'Müslüman Cumhuriyeti' kurulması talepleri, 70'lerin sonlarında ise Müslümanların 'milli statülerinin belirlenmesi konusunun Arnavut-Makedon gerginliğini daha da artırdığını görmekteyiz.²²³

Bu olayların ayrıntılarına cumhuriyetlerin özelinde girileceği için burada Tito'nun ülkedeki bütün muhalefeti "milliyetçilik" ve "şovenizm"le damgalayarak, liberal eğilimli işletmeciler, radikal demokratik ve sosyalist eleştirel unsurlar da dahil olmak üzere, milliyetçi olan olmayan tüm muhalefeti tasfiye ettiğini ve daha uzun vadede ise bunalımı cumhuriyetlere tanınan özerkliliği artırarak giderme yoluna gittiğini söylemek yeterli olacaktır.²²⁴

Tito 68 olayları devamında federasyon ilişkilerinin daha esnetilerek *de facto* bir konfederasyona dönüştürecek olan Anayasa değişikliğini hazırlamaya girişti. Haziran 1971'de gerçekleştirilen Anayasa değişikliği ile bütün yönetsel devlet organları cumhuriyet delegasyonlarına dayanacak şekilde yeniden yapılandı. Devlet başkanlığı yerini de cumhuriyet temsilcilerinden oluşan Başkanlık Konseyi aldı. Yugoslavya Devlet Başkanlığına her cumhuriyetin temsilcisinin dönüşümlü olarak sırayla gelmesi, kararlaştırıldı. Sadece Tito ölümüne kadar Devlet Başkanı olarak kalacaktı.²²⁵ Son olarak 1974'de yapılan Anayasa değişikliği ile cumhuriyetlere kurucu unsur statüsü, Kosova ve Vojvodina'ya da özerklik verilerek, Anayasal değişikliklerinin cumhuriyetler ve özerk bölgelerin uzlaşmasıyla gerçekleştirilebileceği kararı verildi ki, böylelikle bu iki özerk bölge de kimi haklar bakımından cumhuriyetlerle eşit konuma geldi. Bunun yanında bütün bu federal üniteler, kendi Anayasalarını yürürlüğe koyma, parlamentolarını oluşturma,

²²³ Lampe, a.g.e., s.296-303; Sofos, a.g.m., s. 260.

²²⁴ Bora, a.g.e., s.92-94.

²²⁵ Aynı yer,

ekonomi, sosyal, kültürel hayat ve eğitim politikalarını belirleme haklarına sahip oldular. Kısaca Tito, Federasyonun eline savunma ve dış politika gibi iki önemli pozisyonu bırakıp, diğer işleri cumhuriyetlere devretmiştir. Böylece öz yönetim sosyalizmi sayesinde zaten kendi hesaplarına çalışabilme fırsatı bulan cumhuriyetler, 1974 Anayasasının tanıdığı olanaklar ile bu süreci daha ileriye götürebilme imkanına kavuşarak proto-devlet haline gelmişlerdir.²²⁶

Kısaca 1980'li yıllara gelinirken gerek ekonomik gerekse sosyo-politik sorunlar Yugoslavya'nın iktisadi, politik ve toplumsal istikrarını tehdit edecek düzeye gelmiştir. Bu atmosferde dağılma nedeni olarak gösterilemezse de, dağılmayı hızlandıracak çok önemli bir olay meydana geldi. 4 Mayıs 1980 tarihinde Tito öldü. Tito'nun ölümü gerek ülke, gerekse dünya çapında büyük yankı uyandırdı. 122 ülkeden temsilcinin katıldığı cenaze töreninde, bir çok ülke devlet başkanı düzeyinde temsil edildi. Tito'nun cenaze törenine yapılan bu yüksek katılım Tito'ya gösterilen saygı kadar, Yugoslavya'ya da verilen bir mesaj niteliğindeydi. Her iki taraf ve tarafsızlar Tito Yugoslavya'sının devamını istiyorlardı.²²⁷

Tito'nun ölümünden sonra başkanlık makamına 1984 tarihinde Sırp asıllı Mikulić seçildi. Mikulić ekonomide yeniden yapılanamadan ziyade istikrarı yakalamak için çaba sarf etmekteydi.²²⁸ Ancak, 1970'lerde dünya ekonomisini tıkayan petrol bunalımı yıllarında, sosyal bunalımın önüne geçebilmek için uygulanan yüksek ücret artışı politikasının 80'lere devrettiği kronik bir enflasyon artışı, 1980'in başında kronikleşmiş olan dış borç krizi, önüne geçilemeyen işsizlik, büyümenin durması hatta gerilemesi ve *International Monetary Fund*, (IMF) Uluslar Arası Para Fonu'na taahhüt edilenlerin uygulanamaması gibi ciddi ekonomik sorunları miras almıştı. Bunun yanında iktisadi bunalıma karşı gösterilen tepkiyi baskıcı bir uygulama, popülist bir ekonomik politika ve söylemle bastırılmaya çalışılması, bu tepkilerin milliyetçi mecralara akıtılması ile sonuçlandı. Sonuç olarak Tito sonrası Yugoslavya geçiş dönemi olan 80'li yılların ilk yarısı milliyetçiliğe geçiş

²²⁶ Ivan Vejvoda, *Yugoslavia 1945-91-from Decentralisation Without Democracy to Dissolution*, *Yugoslavia and After*, ed.David A. Dyker ve Ivan Vejvoda, Londra 1996.s, 18-22.

²²⁷ Lampe, a.g.e.,s.318.

²²⁸ A.g.e.,s.322.

dönemi oldu. ²²⁹Tito'nun ölümü ile birlikte ortaya çıkması beklenen politik kriz, yaklaşık sekiz yıllık bir süreyle ertelenebildi, ortaya çıkması ile birlikte de ülkenin dağılmasına kadar devam etti.

B. KOMÜNİST ARNAVUTLUK

II. Dünya Savaşı sonunda ülkesini düşman işgalinden kurtaran komünistler Arnavutluk Halk Cumhuriyeti'ni kurarak yeni bir dönemi başlatmış oldu. Ancak, yeni bir dönemi başlatması eski alışkanlıklar ya da bağımlılıklardan kurtulmak için yeterli olmuyordu. Çünkü Arnavutluk bağımsızlığını ilan ettiği zamandan beri tek başına ayakta durabilecek güce sahip olamamış, hep bir desteğe ihtiyaç duymuştur. Bu destek II. Dünya Savaşı öncesinde İtalya olmuş, II. Dünya Savaşı sonrasında ise sırasıyla Yugoslavya, Sovyetler Birliği ve son olarak da Çin Halk Cumhuriyeti olmuştur.

1945 yılı ile birlikte yönetime geçen komünistlerin ilk icraatları “toprak reformu” yapılmasını öngören yasa oldu. Ağustos 1945'te yürürlüğe giren bu yasa ile özellikle Arnavutluk'un kuzey bölgelerinde yaşayan beylerin hem ekonomik hem de politik güçleri azaltılırken, topraksız çiftçilerin durumu iyileştirilmiştir. Bunun yanında bankalar, endüstri ve ticari kuruluşlar da devletleştirilmiştir. Bütün bu yapılan işlerde Arnavutluk'un en büyük destekçisi Yugoslavya'dır. Daha mücadele yıllarında başlayan partiler arasındaki destek ve yakınlaşma, Haziran 1946 tarihinde Arnavutluk ile Yugoslavya arasında “Dostluk, Yardımlaşma ve İşbirliği Antlaşması” imzalanması ile sonuçlanmıştır. Antlaşma gereğince iki ülkenin ekonomik planlarında koordinasyon sağlanmış, para sistemleri standartlaştırılmış ve gümrük birliğine gidilmiştir. Ortak yapım fabrikalar Arnavutluk'taki maden ve petrol kaynaklarını işletmeye başlamış, her iki ülkenin hazırladığı politikaları yürütmek üzere Arnavutluk'a bir çok Yugoslav görevli gönderilmiş, bu görevliler hükümet ve

²²⁹ Bora, a.g.e., s.95-96.

orduda önemli mevkilere getirilmiştir. Bütün bu gelişmeler Arnavutluk'u bir anlamda Yugoslav uydusu haline getirmiştir.²³⁰

Arnavutluk'un bir anlamda Yugoslavya'nın uydusu olmaktan kurtaracak gelişmeler ise Sovyet-Yugoslav anlaşmazlığı sonucu ortaya çıktı. Tito- Stalin çekişmesi sonucu Yugoslavya'nın Kominform'dan atılması, sadece Yugoslav-Sovyet ilişkilerini değil, Yugoslav-Arnavutluk ilişkilerini de bozdu. Bu ilişkinin bozulmasının, Arnavutluk'un bir anlamda Yugoslavya yerine Sovyetler Birliği'ni tercih etti. Aslında Arnavutluk'un tercihinin anlaşılabilir nedenleri vardır. Öncelikle her zaman kendisini yutma tehlikesi bulunan güçlü bir sınır komşusu yerine, ortak sınırlarının bulunmadığı ve sadece Yugoslavya'ya karşı değil, bir anlamda ortak düşmanları olan Yunanistan'a karşı koruyacak güçlü bir devletin koruyuculuğuna sığınmak daha faydalı görünebilir. Bunun yanında Sovyet-Yugoslav çatışması Arnavutluk'un Kosova'yı alması için bir ortam yaratması da ihtimal dahilindedir. Sonuç olarak sebep ne olursa olsun Yugoslavya'nın Kominform'dan atılmasından hemen sonra, Arnavutluk Yugoslavya ile yaptığı tüm ekonomik antlaşmaları ilga ederek, ülkedeki tüm Yugoslav görevlileri sınır dışı etti ve Sovyetler Birliği'nin Yugoslavya'ya karşı sürdürdüğü kampanyanın ilk taraftarı oldu. Arnavutluk'un bütün bu yaptıkları boşa gitmedi ve birkaç ay içerisinde Sovyetler Birliği ekonomik ve teknik yardım yapmak üzere Arnavutluk ile bir anlaşma yaptı. Bu arada Yugoslavya ile arasının bozulması nedeniyle Adriyatik Denizi'ne açılan hiçbir kapısı kalmayan Sovyetler Birliği de kendisine yeni bir yol bulmuş oluyordu.²³¹

Sovyet-Arnavut ilişkilerinin ilk beş yılı rahat ve her iki taraf için de verimli bir şekilde ilerlemiştir. Arnavutluk Sovyetler Birliği gibi güçlü bir müttefik kazanmaktan memnun olmuş, bu yakınlaşmadan teknik, askeri ve ekonomik yardım almıştır. Sovyetler Birliği ile bir çok teknik ve ticari antlaşma yapan Arnavutluk 22 Şubat 1949'da da COMECON'a üye olmuştur. Bu yakınlaşmadan faydalanan tek taraf Arnavutluk değildir, Arnavutluk'un zengin yer altı kaynaklarının varlığı ve

²³⁰Wolff, a.g.e., s.339.

²³¹T. Zavalani, "Albanian Nationalism", *Nationalism in Eastern Europe*, ed. Peter F. Sugar ve Ivo J. Lederer, Londra 1969. s.92.

gitmiştir. Sovyetler Birliği ülkeye yapılan tüm yardımları kesmiş, Arnavutluk'ta bulunan Sovyet görevlileri geri çağırması ve Arnavut öğrencileri evlerine geri yollamıştır.²³⁵

Bütün bu gerginlikler 1960 Kasımında toplanan 81. Komünist Parti Konferansında nihayet patlak vermiş, burada Enver Hoca'nın başkanlığındaki Arnavutluk heyeti Kuruçev'in izlediği politikaları sert bir şekilde eleştirmiş ve Konferans bitmeden Moskova'dan bir daha dönmek üzere ayrılmışlardır. Bu noktada Enver Hoca'nın takip ettiği ekonomi politikasına bakmak, dış politikadaki gelişmeleri anlamakta daha faydalı olacaktır. Enver Hoca ekonomide Stalinist bir gelişme programı takip etmektedir. Ülkenin sıkı bir endüstrileşme sonucu gelişeceğini düşünmekte ve bu gelişmenin oluşabilmesi için teknik ve finans desteği için diğer komünist devletlerin yardımına ihtiyaç duymakta, fakat bu destek her zaman Arnavutluk'un istediği şartlarda gerçekleşmemektedir. Yugoslavya örneğinin ardından COMECON üyeliğinden de aradığını bulamamıştır.²³⁶

Arnavutluk tıpkı Romanya örneğinde olduğu gibi, yeraltı kaynakları bakımından oldukça zengin olan bir ülkedir. Ancak bu kaynakları işletecek teknik ve ekonomik yardımları hep başka ülkelere sağlamak zorunda kalmıştır. Kuruluşundan hemen sonra İtalya'nın desteği ile, ülkenin en eski endüstri alanı olan petrol endüstrisinde oldukça gelişen Arnavutluk, daha sonra bu desteği Yugoslavya'dan, Yugoslavya ile ilişkileri bozulduktan sonra da Sovyetler Birliği'nden almıştır. Ancak 1950'li yıllara gelindiğinde, Sovyetler Birliği petrol endüstrisine yatırım yerine, tarıma öncelik verilmesini istemiştir. Burada Sovyetler Birliği'nin petrol ihtiyacını ve hatta fazlasını zaten karşılıyor olmasının önemli etkisi vardır.²³⁷ Kısaca Sovyetler Birliği petrol ihtiyacını yeterli ölçüde karşılıyor olmanın da etkisi ile, COMECON iş bölümü çerçevesinde Arnavutluk'un tarımsal üretim yapmasını istemiş, fakat bu durum Enver Hoca'nın planladığı gelişme çizgisinin çok dışında kalmıştır, bütün bunlara ek olarak her iki ülkenin dış politika çıkarlarının

²³⁵ O'donnell, a.g.e., s.45-46.

²³⁶ Dean S. Rugg, "Albania as a gateway", *Reconstructing the Balkans*, ed. Derek Hall ve Darrick Danta, New York 1996, s.138-139.

²³⁷ Christopher Civiic, *Remaking the Balkans*, Londra 1995, s.48-49.

birbirleri ile uyumsuz bir tavır sergilemeye başlaması Enver Hoca'nın bir anlamda yeni yol bulma arayışlarına sebep olmuştur.

Bu noktada Çin Halk Cumhuriyeti, Arnavutluk'un isteklerini karşılayacak yeni bir yol açmıştı. Daha önce de ifade ettiğimiz gibi, Sovyetler Birliği'nin desteğini çekmesinin hemen ardından Çin ile bir ticaret anlaşması imzalayan Arnavutluk, yeni patronunun da desteği ile petrol ve özellikle krom endüstrisi alanında yatırımlar yapmaya devam edebilmiştir. 1970'li yıllarda krom üretiminde Dünya sıralamasında ilk üçün içinde yer alan Arnavutluk, bu üretiminin büyük bir kısmını Çin pazarında eritmekteydi. Bunun yanında 1968 Çekoslovakya olaylarından sonra, Sovyet tehdidinden iyice endişelenen Arnavutluk, kendisi için uzakta, güçlü bir sığınak bulmuştur. Çin'in Arnavutluk'a yaptığı ekonomik ve teknik yardımlar, bu yardımlar karşılığında krom ihtiyacını karşılaması ve Sovyetler Birliği ile arasındaki çatışmada kendisine gerek ideolojik, gerekse coğrafi anlamda bir tutunma ve destek noktası bulması çerçevesinde devam etmiştir.²³⁸

Çin ve Arnavut arasındaki iyi ilişkiler 1960'lı yılların başlangıcından 1970'li yıllara kadar devam etmiş, 1970'li yıllarda kendisini hissettirmeye başlayan gerginlikler, 1976 yılında Mao Zedong'un ölümünün ardından kopma noktasına gelmiş ve Çin Halk Cumhuriyeti 1978 yılında Arnavutluk'a yaptığı yardımları kesmiştir. Çin-Arnavut ilişkilerinde gerginliğe sebep olan gelişmelerden ilki 1971 Haziran'ında Çin ile Amerika Birleşik Devleti arasında diyalogların başlaması ile meydana gelmiştir. Çin'in ABD ile ilişkiye girmesi Arnavutluk'ta büyük hayal kırıklığına sebep olmuş ve Arnavutluk'un Çin'i ideolojik ve teorik anlamda eleştirmesine neden olmuştur. Bu durum ilişkilere soğukluk getirtmekle birlikte her iki ülkenin birbirlerine ideolojik, politik ve ekonomik alanlarda ihtiyaç duymaları, ilişkilerin devam etmesine neden olmuştur. İlişkilerdeki radikal değişiklik 9 Eylül 1976'da Mao'nun ölümü ve yerine Deng Siaoping'in yerine geçmesi ile gerçekleşmiştir. Arnavutluk için tarih yine tekerrür etmiş, tıpkı Stalin'in halefi Kuruçev'in yaptığı gibi, Mao'nun halefi Siaping'de daha farklı bir dış politika

²³⁸ A.g.e.,s. 50-51.

izlemeye başlamış, örneğin 1977’de Tito Çin’i ziyaret etmiş ve ülke tarafından çok sıcak karşılanmıştır. Yeni lider ile birlikte yeni politikayı sert bir şekilde eleştiren Arnavutluk ile ilişkilerini 13 Haziran 1978’de resmen kesmiştir.²³⁹

Arnavutluk Çin ile zıtlaşmasının ardından yeni bir yardımcı aramamış, Anayasasında yeni düzenlemeler yapmaktan başlayarak, bütün gücünü kendine yeten bir ekonomi kurma üzerine odaklanmıştır. Dış borçlanmanın kontrol altına alındığı ve bir anlamda kendi yağı ile kavrulmaya çalışan Hoca’nın ekonomideki politikasının, dış politikaya yansması dışarıya karşı kapanma şeklinde olmuştur. Çin-Arnavut ilişkilerinin kopmasından sonra, Enver Hoca’nın 1985 yılındaki ölümüne kadar geçen yedi yıl boyunca, Arnavutluk ne sınır komşuları ne de büyük güçlerden herhangi biri ile ilişkiye girmemiş tamamen dışa kapalı bir politika izlemiştir. Enver Hoca kendisinin takip ettiği dış politikayı şu şekilde anlatmaktadır; “... Ülkemiz, diğer hiçbir ülkenin sorunlarına karışmaz, ancak kimsenin kendi iç sorunlarına karışmasına ve uğraşmasına ve inşa etmekte olduğumuz ve zevk aldığımız özgür ve mutlu yaşamamıza zarar vermesine asla izin vermedi ve hiçbir zaman vermeyecektir. Buna karşılık bizim kendimizi “uygar dünyadan” izole etmiş olduğumuzu söyleyen bazı emperyalistler ve onların uşakları bulunmaktadır. Bu baylar yanılıyorlar. Kendi ülkemizin geçmişteki acı tarihi ve reklamlarını yaptıkları “dünyanın” gerçeği bunun hiçbir şekilde bir “uygar” dünya olmadığına, ancak büyük ve güçlü olanın, küçük ve zayıf olana zulmettiği ve soyduğu, para ve ahlaksızlığın yasaları koyduğu, adaletsizlik, güven kırma ve sırttan vurmanın zafer anlamına geldiği bir dünya olduğuna bizi ikna etti...”²⁴⁰

Enver Hoca’nın kendisinin de ifade ettiği gibi, Hoca “kimsenin” yönetime karışmasına izin vermemiş, idaresi altındaki Arnavutluk tam anlamıyla merkezi bir devlet olmuştur. Ülkede siyasi yaşamın dışında sosyal yaşam da çok sıkı bir denetim altında tutulmuş, yani Enver Hoca neyi benimser ise ister iç ister dış politika olsun sonuna kadar ona uyulmuştur. Önce Arnavutluk Komünist Partisi daha sonra değişen adıyla Arnavutluk İşçi Partisi 1990 yılına kadar tek parti olmuştur. Ülkenin içindeki

²³⁹ Edwin E. Jacques, *The Albanians*, Kuzey Karolina 1995, s.499-502; O’donnell, *a.g.e.*, s.77-78.

²⁴⁰ Enver Hoca, *Devrim ve Diplomasi*, çev. O. Dönmez, İstanbul 1994, s.253.

seyahatler çok sıkı devlet kontrolü altında tutulurken, Arnavutluk vatandaşlarının ülke dışına çıkma hakları yok gibidir, hatta dönemin Anayasası seyahat özgürlüğünü bile güvence altına almamıştır. Bunun yanında Arnavutluk dünyada kendisini resmen “ateist” olarak ilan eden ilk devlettir. 1967 yılında devletin resmen “ateist” olarak ilan edilmesinden sonra, dinin gerekleri diye adlandırılabilir her türlü uygulama yasaklanmıştır. Savaş sonrasında komünist rejim tesis eden tüm doğu Avrupa ülkelerinde dine karşı bir tutum görülmektedir, ancak hiçbirisi Arnavutluk kadar ileriye gitmemiştir. Çoğunluğun Müslüman, bir kısmı da Ortodoks Slavlar ve Yunan azınlıktan oluşan Arnavutluk nüfusunun her iki din mensupları da, Hoca’nın “Kültürel ve İdeolojik Devrim” olarak adlandırdığı kampanyanın bir bölümü olan bu uygulamadan nasiplerini almışlardır.²⁴¹

Enver Hoca’nın Nisan 1985 yılındaki ölümünün ardından, yakın danışmanlarından Ramiz Alia iktidara gelmiştir. Her ne kadar Hoca’nın devamı gibi görünse de Ramiz Alia, Hoca’nın gerek iç gerekse dış politikada takip ettiği yolda bir takım değişikliklere gitmiştir. Genel anlamıyla ifade etmek istersek, aslında bu değişiklikler biraz da zamanın getirdiği gerçeklerin daha fazla göz ardına atılmadan yapılması gereken değişiklikler olmuş, ancak hiçbir zaman köklü bir yeniden yapılanmaya yol açacak nitelikte olmamıştır. Ramiz Alia, ilk önce dış politikadaki ideolojik önceliği, pragmatik ihtiyaçlara vermeye başlamıştır. Bu çerçevede Kosova’ya özerklik statüsü verilmesi ve Yugoslavya’daki Arnavut azınlık probleminin dolayı bozuk giden Yugoslavya ile ilişkilerini yeniden düzenleme yoluna girmiştir. Bundan başka Yunanistan ile ilişkileri artırmış, Varşova Paktı’nın tüm üyeleri ile elçilik seviyesinde ilişki kurmaya başlamış, hatta Batı Almanya ile diplomatik yakınlaşmada bulunmuştur. Ancak ne Amerika ne de Sovyetler Birliği’nin ilişkileri normalleştirme yolundaki tekliflerini kabul etmiştir.²⁴²

Alia iç politikada da Hoca’nın çizgisini biraz daha değiştirme yoluna gitmiştir. Her ne kadar Arnavutluk’taki komünist rejimin geniş halk kitleleri

²⁴¹ Hugh Poulton. “Albania and its Minorities”, *The Balkans Minorities and States in Conflict*, Londra 1994, s. 193-197.

²⁴² Jaques, a.g.e., s.623-625.

tarafından desteklendiğini ve doğu Avrupa’da meydana gelen gelişmelerin ülkeyi etkilemeyeceğini ifade etse de, Arnavutlukta da Doğu Avrupa’da meydana gelen gelişmelere benzer gelişmeler görünmeye başlamıştır.²⁴³ Bu gelişmelerin farkında olan Alia bir anlamda demokratikleşme süreci olarak isimlendirebileceğimiz bir süreci başlatmıştır. Bunun için ilk adım Ocak 1990’da Arnavutluk İşçi Partisi ile devletin birbirinden ayrılması ve bunu takip eden zamanda ekonomide merkezileşmeden vazgeçilmeye başlanarak, bazı serbest pazar uygulamalarına geçilmiştir. Değişim sadece yönetim ve ekonomik alanlarla sınırlı kalmamış, sosyal yaşamı da kapsamıştır. Ülkeden çıkmak isteyenlere uygulanan ölüm cezası kaldırılmış, ceza yasalarında yeni düzenlemelere gidilmiş, dini faaliyetlerde bulunmak serbest bırakılmış ve seyahat özgürlüğü hakkı kanunlar tarafından güvence altına alınmış, polis örgütü *Sigurmi*’nin yetkilerinde kısıtlanmaya gidilmiştir.²⁴⁴ Görüldüğü gibi gerçekten demokratik yapılanma için umut doğuran değişimler yapılmakla birlikte, bu değişimlerin rejimin totaliter yapısını etkileyecek derecede köklü ya da etkin değişiklikler olduğunu söylemek pek mümkün olmamıştır.

C.KOMÜNİST ROMANYA

Daha önce de bahsettiğimiz nedenlerden dolayı Romanya’da yerel komünistler hiçbir zaman geniş halk kitlesinin desteğine sahip olamamıştı. Buna ek olarak Tito’nun Yugoslavya’da, Enver Hoca’nın Arnavutluk’ta yaptığı gibi bir direniş örgütlenmesi de gerçekleştirememişlerdi. Bu sebeplerden dolayı da Romanya’daki komünist rejim tıpkı Bulgaristan örneğinde olduğu gibi Moskova’ya fazlası ile bağımlı ve bir anlamda varlığını Moskova’ya borçlu olan rejimlerden birisi olmuştur.

²⁴³ Elez Biberaç, “Albania and the Albanians in the Post-Communist Period”, *The Volatile Powder Keg*, ed. F. Stephen Larrabee, Washington 1994, s. 30-31.

²⁴⁴ <http://www.albanian.com/main/history/cooapse.html>

Bütün bunlara rağmen Romen Komünistlerin iktidarda kalmasını kolaylaştıran iki faktör vardır. Bunlardan ilki Romanya topraklarının savaş alanı olmaması ve herhangi bir iç savaş meydana gelmemesi devlet mekanizmasını işletecek kurum ve kuruluşlar sağlam bırakmıştır. Bu durum ise yeniden yapılanmanın getireceği zorluk ve sıkıntıları ortadan kaldırmıştır. İkinci ve daha baskın olan faktör ise, Romanya'nın 1945 öncesi düşmanlarına karşı Sovyetler Birliği'nin bir anlamda arkalarındaki güç olmasıdır. Nitekim Transilvanya'nın Macaristan'dan geri alınması Komünistlere en fazla puan kazandıran olay olmuştur.²⁴⁵ Romanya Ateşkes Antlaşmasının imzalanmasının hemen ardından komünistler iktidara getirilmiş ve muhalefetin tasfiyesi başlamıştır. Bu arada Kral tahtında feragat ettirildikten sonra, 1948 Nisan'ında parlamentonun kabul ettiği Anayasa ile Romanya Halk Cumhuriyeti kurulmuştur.

Komünist hükümet iktidara gelir gelmez, yeni bir toprak reformu yürürlüğe kondu. Alman vatandaşlar ve onlarla işbirliği yapanların toprakları, sahibi bulunamayan topraklar ve 50 hektardan fazla toprağa sahip olanların toprakları kamulaştırıldı. Sovyet-Romen ortak şirketleri petrol, kimya, kauçuk, uranyum gibi sanayiler dahil tüm ekonomik hayatı kontrolleri altına aldı.²⁴⁶

Romanya'daki komünist rejim ülkede bulunan Sovyet askerlerine rağmen, diğer sosyalist ülkelerden daha farklı olmuştur. Romen Komünist Partisi lideri Gheorghiu Dej en başından itibaren, Moskova'dan kopmadan bağımsız bir tutuma girmiş ve Moskova'ya olan tutumunu aynı zamanda kendi konumunu sağlamlaştırmak için kullanmış ve bunda da başarılı olmuştur. Dej'in Sovyetler Birliği'nden ayrılıkçı tutumunun nedenlerini Romanya'nın özgül koşullarında ve Moskova ile olan ilişkilerinde bulmak mümkündür. Latin kökenli ve Katolik mezhebi mensubu olan Romen halkı, 1945 yılına kadar dış politikası hiçbir zaman Rusya'ya dönük olmamış askeri, ekonomik ve siyasal alanlarda Rusya ile işbirliğine girmemiştir. II Dünya Savaşı öncesi Rusya ile aralarında çıkan anlaşmazlıkları ve son olarak Besarabya ve Bukovina'yı terk etmek zorunda kaldıklarını

²⁴⁵ Civiic, **a.g.e.**, s.23-24.

²⁴⁶ Merus, **a.g.m.**, s.171.

unutmamışlardır, bu toprakların kaybı Sovyetlere karşı Romen milliyetçiliğini güçlendirmiştir.²⁴⁷

Romanya Sovyetler Birliği'nin nüfuzundan kurtulma yönündeki ilk adımını, 1948 Sovyet-Yugoslav çatışmasında atmıştır. Çatışmanın yaşandığı dönemde Tito'yu açık bir şekilde desteklememiş, ancak daha sonra Yugoslavya ile yakınlaşmaktan da çekinmemiştir. Stalin'in ölümü Rus-Romen ilişkilerindeki ikinci gergin dönemi başlatmıştır. Kuruçev'in Stalin'in uygulamalarını değiştiren politikasına Dej karşı çıkmıştır. Dej'in burada karşı çıkmasındaki neden daha çok iç politikada Kuruçev'le yakınlığı bulunan rakiplerinin güçlenmemesini istememesi olmuştur. Nitekim aynı dönemde parti liderliği ya da hükümet görevlerinden birini seçme durumunda bırakılan Dej, kendini hem başbakan hem de Partinin I. Genel Sekreteri ilan etmiştir.²⁴⁸

Dej işine geldiği yerde Moskova'nın politikalarını desteklemekte de geri kalmamıştır. 1956 yılında başlayan Polonya ve Macaristan'daki ayaklanmalar Romanya'ya doğrudan bir etkide bulunmayıp Transilvanya'daki Macarlar arasında hareketlenmelere sebep olması nedeniyle, Dej Macaristan ve Polonya ayaklanmalarına Sovyet birliklerinin müdahalesini desteklemiştir. Kısa süre sonra Sovyet Rusya 1944 yılından beri Romen topraklarında bulunan Sovyet birliklerini geri çekmiştir. Bir anlamda Sovyet nüfuzunun sembolü olan birliklerin geri çekilmesi Dej için iç politikada puan kazandırmış olmakla beraber, bir taraftan da eski düşmanlarına karşı Doğu Avrupa'daki politik garantilerini kaybetmeleri anlamına gelmiştir. Romen lider bu problemi Sovyet desteğinin yerine Romen milliyetçiliğini koyarak çözmüştür.²⁴⁹

Fahir Armaoğlu, Romanya'nın dış politikasındaki ayrılıkçı tutum ve bu tutumu gerçekleştirme sürecini, benzerlerinden ayırmakta ve bağımsızlık politikasının üç aşamada gerçekleştirdiğini ifade etmektedir. Armaoğlu'na göre “ ...

²⁴⁷ Armaoğlu, a.g.e., s. 481-482; Civiic, a.g.e., s. 31-32.; Sander, a.g.e., s.141.

²⁴⁸ Steven W. Sowards <http://www.lib.msu.edu/sowards/balkan/lect22.htm>, 5.Haziran.2000.s.4.

²⁴⁹ Civiic,a.g.e.,s. 31-33.

Romanya'nın Moskova'ya karşı politikasındaki ustalık şuradadır ki, milli komünizm ve Moskova'ya karşı bağımsızlığını gerçekleştirirken, ne Polonya ve Macaristan'daki gibi ayaklanmalar olmuş ve ne de Yugoslavya, Çin ve Arnavutluk gibi, Moskova'dan kopmuştur. Şüphesiz bunda, bütün bu işlerin alttan gelen baskılarla değil, bizatihi Romen Komünist Partisi liderliğinin teşebbüsleri ile yapılmasının büyük rolü olmuştur.” demektedir ve aşamaları “Birinci kademe ekonomik, ikincisi siyasi ve üçüncüsü de askeridir”²⁵⁰ şeklinde ifade etmektedir.

1955 yılından itibaren Dej'in dış politikasındaki ayrılıkçı tavır bir anlamda somutlaşmıştır. Bu tavrında Kuruçev'in COMECON'u o yıl yeniden organize etmesinin etkisi vardır. Sovyet-Romen çatışmasının ekonomik alanda çıkmasının nedenleri altında Romanya'nın ağır endüstriye öncelik tanıyıp hızla kalkınma ve komünist olmayan dünya ile ekonomik ilişkilerini geliştirme gibi planları vardır. Romanya kendi doğal kaynakları özellikle de petrolü kullanarak endüstrisini hızlı bir şekilde geliştirebileceğine inanmaktadır. Bu aşamada Sosyalist ülkeler arasındaki ekonomik işbirliğini artırmak ve Amerika'nın Marshall Planı'na karşılık kurulan COMECON, Sovyetler Birliği'nin gelişmiş endüstrisi ve ekonomik desteği ile Romanya endüstrisinin gelişmesinde ve ekonomik kalkınmasında önemli rol oynamıştır.²⁵¹ Fakat, 1950'li yılların ikinci yarısından itibaren COMECON'un planlarının “uzmanlaşma” “işbölümü” veya “sosyalist işbölümü” esaslarına dayandırılmaya başlanması ile birlikte COMECON'un ekonomik planları, Romanya'nın planları ile örtüşmemeye başlamıştır. Çünkü, COMECON'un belirlediği esaslara göre, bir sosyalist ülkenin ekonomik faaliyeti ancak belirlenen bir alan üzerinde yoğunlaşıyor ve diğer alanlarda faaliyette bulunmuyordu. Bu durumun doğal sonucu her Sosyalist ülkenin bir diğerine ya da endüstriyel açıdan en gelişmişleri olan Sovyetler Birliğine bağımlı olması idi. Bu fikir endüstride iyice gelişmiş olan Doğu Almanya ve Çekoslovakya tarafından desteklenmiş ancak ekonomik durumu bu ülkelerin çok gerisinde olan ve bu fikrin uygulanmaya konması

²⁵⁰ Armaoğlu, a.g.e., s.555.

²⁵¹ Sander, a.g.e., s. 141-142.; Armaoğlu, a.g.e., s. 556.

durumunda da sadece hammadde üreticisi ve petrol çıkarıcısı olarak kalacak olan Romanya karşı çıkmıştır.²⁵²

Romanya 1960'ların ortasından itibaren COMECON ve diğer Sosyalist ülkelere karşı ticari bağımlılığını ortadan kaldırmak için girişimlerde bulundu. Bunun için ilk adım olarak Batı ile ilişki kurmuş ve 1970'lerin başında dış ticaretinin %50 den fazlasını komünist olmayan ülkelerle yapar hale gelmiştir.²⁵³ Batı ülkelerinden aldığı yardım ve destek bu süreci daha sancısız atlatmasına yardımcı olmuştur. Ekonomi alanındaki COMECON ve Romanya arasındaki çekişmenin, Romanya'da bir çeşit "ekonomik milliyetçiliğin" oluşmasına neden olduğu söylenebilir.²⁵⁴

Bu durumun siyasete yansıması ise 1960 Moskova- Pekin çatışmasında ortaya çıkmış ve Romanya bu çatışmayı Sovyetlere karşı muhalefetine ve bağımsız bir tutum geliştirmekte kullanmıştır. Bu politikası dahilinde Yugoslavya ve Arnavutlukla ilişkilerini geliştirmiş, 1963 yılında Yugoslavya ile ortak bir hidroelektrik santrali kurmak için anlaşma yapmıştır. Ancak, burada Romanya'nın bu politikasının Kuruçev'in Yugoslavya ile yakınlaşma politikalarının örtüştüğünü hatırlatmakta fayda vardır. Bunun yanında Batı ülkelerine açılmasının başlangıcını da teşkil eden Fransa ile Temmuz 1964'de bilimsel ve teknik işbirliğini öngören bir Antlaşma imzalamıştır. Dej bu şekilde Kuruçev'in politikalarını eleştirirken, dışarıda Çin ve Batı'nın desteğini kazanmakta, Rusların elini Romanya'dan uzak tuttuğu için içeride de iktidarını sağlamlaştırmaktadır.²⁵⁵

Oysa Dej'in takip ettiği Stalinist politika, aslında ayrı bir politika izlemeye çalıştığı Moskova'ya bir anlamda göbekten bağlı kılıyordu. Çünkü çok partili bir politik hayata geçmeyi hiçbir şekilde düşünmeyen lider kadro için, komünist sistemin tek partili yönetimi vazgeçilmezdi. Bunun yanında coğrafi konum itibarıyla

²⁵² Ghita Ionescu, **The Break up of the Soviet Empire in Eastern Europe**, Baltimore 1965,s.126-127.

²⁵³ Civiic, a.g.e. ,s.47.

²⁵⁴ Sander, **a.g.e.**, s. 142.

²⁵⁵ Ionescu, **a.g.e.**,s.132-133.

Romanya'nın komünist devletler tarafından sarılmış bulunması ve tarafsızlığını ilan etse bile ittifak kurmadan yapabileceği pek fazla bir şey olmamasından dolayı Romanya'nın bağımsızlıkçı tutumu Moskova için çok da önemli bir tehlike arz etmiyordu.²⁵⁶ Buna rağmen Sovyet Rusya Romanya'nın dış politikadaki tutumunun aşırıya kaçmaması konusunda da gerekli uyarıyı, Macarların Transilvanya'daki Macar azınlığı gündeme getirmeleri aracılığı ile yapıyordu. Sovyet desteğinin alınmadan Macar azınlık konusunun gündeme gelmesi pek mümkün değildi.²⁵⁷

Romanya Devlet Başkanı ve İşçi Partisi Birinci Sekreteri Georghiu Dej 1965 yılının Mart ayında ölünce, Parti Merkez Komitesi, Parti Birinci Sekreterliğine Nikolay Çavuşesku'yu seçmişti. Çavuşesku halefi Dej gibi Romen milliyetçiliğini güçlendirmiş ve iktidarını Romen milliyetçiliğine dayandırmış ve 1971 yılına kadar halefinin izlediği politikadan ayrılmamıştır.²⁵⁸ 1971'de Çin'i ziyaret eden Çavuşesku Mao'dan çok etkilenmiş ve geri döndüğünde hem iç politikası hem de dış politikası daha radikal bir çizgi takip etmeye başlamıştır.

Çavuşesku, öncelikle iç politikada ki potansiyel muhalefetin tasfiyesine girişmiştir. Zaten 1968 yılında Transilvanya'daki Macar özerkliğini yürürlükten kaldıran Çavuşesku, 1974'de parti liderliği ve hükümet başkanlığına geldi. Aynı dönem Parti'de bulunan rakiplerini tasfiye ederek, yerine yakınlarını ve aile üyelerini geçirmeye başladı. Karısı Elena, oğlu, üç erkek kardeşi ve kayınbiraderi hükümet görevlerine atandılar. Bunun yanında doğum gününü resmi bayram ilan etmesi, çocukluğunun geçtiği evi ziyarete açması ve benzeri davranışlarla bir çeşit "sosyalist hanedanlık" kurdu.²⁵⁹

Çavuşesku'nun ekonomideki sorunları ve insan haklarına aykırı uygulamalarına rağmen, Moskova'dan ayrı politikası Batı desteğini kazanmasını sağlamıştır. Zaten Çavuşesku ile beraber Romanya'nın Moskova'dan bağımsız politika takip etme süreci hızlandığı gibi, Batı ile ilişkilerini daha fazla geliştirmiştir.

²⁵⁶ Civiic, a.g.e., s. 33.

²⁵⁷ Galati, a.g.m., s. 30.

²⁵⁸ Civiic, a.g.e., s. 33.; Armaoğlu, a.g.e., s. 559.

²⁵⁹ Steven W Sowards, www.lib.msu.edu.sowards/balkan/lect 22.htm. 5 Haziran 2000.

Varşova Pakti'na karşı çıkmış, “Prag Baharı”na son verecek askeri darbeye katılmamıştı.²⁶⁰ SSCB'nin Romanya'ya karşı tutumuna gelince daha önce de anıldığı gibi coğrafi konum itibarı ile Romanya'nın Sosyalist ülkeler arasında ada gibi kalması Romanya'yı Sovyetlerin gözünde pek de tehlikeli kılmıyordu. Aynı zamanda Komünist Çin'in Balkanlarda nüfuz oluşturmaya tehlikesine karşı Arnavutluk'tan sonra bir de Romanya'yı kaybetme riskine girmemiştir. Ancak Romanya'nın 1968 Çekoslovakya'nın işgalini açık bir şekilde kınaması, Mao ile yakınlaşması Brejnev'in öfkelerini çekmiş, Romanya'ya, askeri müdahale yolunda ilk işaretler 1968 ve daha sonra 1970 yıllarında gelmeye başlamıştır. Bu işaretler üzerine Çavuşesku Bükreş'te halkı toplayarak ülkeyi savunmaya çağırmıştır.²⁶¹

Romanya takip ettiği dış politikasının meyvelerini ekonomi alanında almakta gecikmemişti. Batı Almanya, İngiltere, Fransa ve İtalya gibi Batılı ülkelerle dış ticaretini de oldukça artırmıştı. Bunun yanında Dünya Bankası ve IMF'in desteğini aldı, Amerika'nın “most favored nation” ticari haklarından faydalanmaya başladı. 1974 sonunda Romanya'nın dış ticaretindeki SSCB'nin payı %16'ya inmiştir. Ekonomideki bu gelişmelere rağmen Romanya'nın ekonomideki kalkınmayı gerçekleştirebildiği pek söylenemez. Öncelikle Batı ile yapılan ticaretten elde edilen gelir tüm ülkenin kalkınmasını sağlayacak düzeyde değildi. Bunun yanında dış ticaret ülke içinde belirli bir fiyat artışına neden oluyordu. Ancak daha büyük sorun endüstri alanındaydı. Komünist rejime geçilen ilk yıllarda Sovyetler Birliği'nin ve COMECON'un desteği ile Romanya'da endüstri alanında hızlı bir gelişmenin gözlemlendiğinden bahsetmiştik. Fakat bu gelişme özellikle demir-çelik ve petro-kimya sanayisi ile yani ağır sanayi ekseninde gerçekleşmişti. Ağır sanayi ve silahlanmaya dayanan endüstri, insanların ihtiyaçlarına öncelik tanımıyordu. Bu duruma ek olarak doğal kaynaklarının hızla tükendiğinin bilincinde olan Romanya'nın diğer alanlara kaymak istiyordu. Endüstriyel yatırımların ağır sanayi ekseninden pazar ekonomisine yönelik üretime dönmesi durumunda ise serbest piyasa ile rekabet edecek nitelikte mal üretememeleri ise problemin başka bir boyutunu oluştuyordu.

²⁶⁰ Civiic, a.g.e., s.34.

²⁶¹ Nelson, a.g.e., s.9.

1980’li yılların başlarından itibaren iç politikada zor zamanlar yaşanmaya başlandı. Romanya Batı’dan aldığı borçları ödemekte güçlük çekiyordu. Sovyetler Birliği’ne sırtını dönmesi nedeniyle önemli desteklerinin birini kaybetmiş olan Romanya, sorunu iç piyasaya yüklenerek çözmeye çalıştı. Bu durum zaten oldukça zor şartlar altında yaşamaya çalışan halkın huzursuzluğunu artırdı. Bu arada Çavuşesku 1982’de askeri harcamaların 1985 yılına kadar dondurulacağını açıkladı. Ancak darbe söylentileri ve gelen tepkiler üzerine karar uygulanamadı.²⁶² Ekonomideki istikrarsızlık ve insan hakları ihlalleri nedeni ile Batı’dan da eski desteğini alamayan, zaten SSCB’ye sırtını dönmüş olan Romen lider Çavuşesku, halka karşı sırtını Gizli polis, *Securitate*, ve orduya sırtını dayadı.

Çavuşesku sadece ekonomide değil , iç politikada da sorunlu bir dönemdeydi. Transilvanya’daki Macar azınlığı kendilerine ikinci sınıf insan muamelesi yapıldığı yönündeki şikayetlerinde bardağı taşıran son damla 1988 yılında gerçekleşti. 1988 yılında 12000 Macar Romanya’dan sürgün edildi. Bu durum Varşova Paktı üyeleri arasında da sıkıntı yarattı. Pakt’ın üyelerinin birinden diğerine gerçekleşen mülteci akını, bölgenin istikrarını sıkıntıya sokacak sorunları barındırıyordu.

Gerek selefi Dej ve gerekse Çavuşesku’nun kendisi döneminde Romanya ve Sovyet Rusya münasebetleri Romanya’da milliyetçiliğin güçlenmesine neden olmuştu. İki lider tarafından tam bağımsızlık ve bağımsızlığa yönelecek her türlü tehlikeye karşı hazırlıklı olmak bir anlamda “milli hedefler” olarak belirlenmişti. Burada dikkat çekilmesi gereken bir husus da vardır ki bütün bunlar olup biterken Komünist Parti’nin ya da hükümetin yapılanmasında, uygulamalarında hiçbir değişikliğe yol açılmamakta, Romanya Komünist Partisi’nin sosyal, kültürel ve ekonomik hayatın tamamını kontrol altında tutmasını tehlikeye sokacak her tür gelişimden itinayla kaçınılmaktaydı. Parti ve milletle bağlantısının bulunması dışında her türlü tarihi, edebi, kültürel ve entelektüel araştırma ve eserlere yasak getirilirken sadece, Batı ile entegrasyon açısından gelişmesi gerekli bulunan bilimsel ve

²⁶² Daniel N Nelson, *Balkan Imbroglia*, Oxford 1991, s.11.

teknolojik araştırmalar destekleniyordu.²⁶³ Kısaca Romanya’da dış politika liderlerin iç politikada kendi yerlerini sağlamlaştırmaları için çok iyi bir malzeme olmuştur.

D. KOMÜNİST BULGARİSTAN

Sovyetler Birliği’nin Balkanlar ve Orta Avrupa’ya girmesinin ilk basamağı olan Romanya işgalini tamamladıktan sonra sıra ikinci basamak olan Bulgaristan’a geldi. Romanya ile mütarekenin imzalandığı ay içerisinde Sovyetler Birliği Bulgaristan’a savaş açtı. Sovyetler Birliği’nin savaş ilan etmesinden kısa bir süre sonra Bulgar başbakanı Muraviev ateşkes istedi ve ertesini ün Almanya’ya karşı savaş ilan etti. Bulgaristan topraklarına giren Sovyet ordusu ilerlerken, Anavatan Cephesi de hükümeti ele geçirdi. 9-20 Ekim arasında yapılan Moskova Konferansı’nda İngiltere ve Sovyetler Birliği’nin nüfuz bölgeleri üzerinde antlaşmaları ve Bulgaristan’ın % 75 oranında Sovyet Rusya nüfuzuna bırakılmasıyla da Bulgaristan’ın kaderi çizilmiş oldu.²⁶⁴ 28 Ekim 1944’de Romanya mütarekesine benzeyen ancak savaş tazminatının alınmadığı bir mütareke imzalandı. Romanya’nın Baserabya ve Bukovina’yı kaybettiği gibi, Bulgaristan’da işgal ettiği Yunan topraklarından geri çekildi.²⁶⁵

İlk Anavatan Cephesi hükümeti 9 Eylül 1944 yılında yönetime geçti. Aslında bu hükümet içerisinde komünistler sadece Adalet ve İç işleri Bakanlıklarını almışlar hükümetteki diğer bakanlıklar *Zveno* ve ifti Partisi taraftarları arasında paylaşılmıştı. Özellikle ifti Partisi Partizan gruba oldukça tehlikeli bir rakip halini alabilecek gteydi. Ancak “Halk Mahkemeleri kuran ve sırtlarını Kızıl Ordu’ya dayayan komünistler, içerdeki rakiplerini kısa sürede tasfiye ederek iç politikada tek güç olmayı başarmışlardır.”²⁶⁶ ülke 1950’li yılların ortalarına kadar ülke yönetimi bir

²⁶³ Galati **a.g.m.**, s. 30-31.

²⁶⁴ Crampton, **a.g.e.**, s. 183.

²⁶⁵ Armaoğlu, **a.g.e.**, s. 397. Pundeff, **a.g.m.**, s. 158-159.

²⁶⁶ Nissan Oren, *Revolution Administered: Agrarianism and Communism in Bulgaria*, Londra 1973, s.84 ; Brown, **a.g.e.**, s.8

anlamda “eski tüfeklerin” eline geçmiştir. Genel olarak uzun yıllar Moskova’da eğitim alan ve yaşayan kendi ülkelerinde siyaset yapmaları yasaklanan, dünya komünistleri arasında da ün yapan Georgi Dimitrov, Vassil Kolarov, Traicho Kostov gibi kişilerdir.

Bu kişilerden Bulgar Komünist Partisinin başına geçen ilk kişi Traicho Kostov oldu. Kostov 1944’de Parti ve doğal olarak hükümetin başına geçmişti. Bu arada Bulgar komünistlerinin diğer ünlü ismi Georgi Dimitrov, Moskova’daki Merkez Komitenin başkanlığına getirilirdi, ancak Kostov’un iktidarı yalnızca bir yıl sürdü. 1945 yılında Dimitrov Bulgaristan’a geri döndü. Uzun yıllar sonra ülkesine geri dönen Dimitrov hemen parti liderliğine getirildi. Dimitrov’un yönetime geçmesinden bir yıl sonra, 1946 yılında, Bulgaristan’da Halk oylaması yapıldı ve oylama sonucunda monarşi yönetimini kaldırılarak, Bulgaristan Halk Cumhuriyeti’ni ilan edildi. Bu arada Anayasa değişikliği ve hazırlığı yapmaya yetkili olan “*Grand Subranie*” Milli Meclis seçimleri yapıldı. Yeni Meclisin hazırladığı ve 1936 Stalin Anayasasının bir modeli olan Anayasa, Aralık 1947’de onaylanarak kabul edildi ve yürürlüğe girdi.²⁶⁷

Haziran 1947’de imzalanan Barış anlaşmasını, Batılı güçlerin onaylamasıyla Bulgaristan tamamen komünizmin kontrolü altına girmiştir. Romanya ile karşılaştırıldığında, Bulgaristan’da komünist yönetimin tesisi çok daha kolay olmuştur. Aralarında tarihi ve gelenekselleşmiş Rus- Bulgar dostluğunun bulunması ve her iki milletin de Slav asıllı olması da bu duruma etkin olan nedenlerdendir. Zaten savaş öncesi dönemde de Komünist Parti taraftar ve örgütlenme bakımından oldukça yol kat etmiştir. Bütün bunlara ek olarak Anavatan Cephesi’nin ekonomik ve toplumsal programının Bulgar halkının beklentileri yönünde olduğu da görülmektedir. Slav dayanışmasını destekleyen, Sovyetler Birliği ve Yugoslavya ile dayanışmayı öngören, cumhuriyet rejimi ile yeni bir Anayasayı ve var olan şartlar içerisinde oldukça uygun bir barış antlaşmasını Bulgar halkının desteklemesi şaşırtıcı

²⁶⁷ Brown, a.g.e., s.13-15.

bir gelişme olmayacaktır.²⁶⁸ Kısaca Bulgar halkı sınıf savaşından ziyade milli çıkarlarına uygun olduğu için tesis edilen yeni yönetimi itirazsız bir şekilde kabullenmiştir.²⁶⁹

Bu dönemde meydana gelen diğer gelişmelere baktığımızda ise Bulgaristan II. Dünya Savaşı'ndan yenik çıkmasına rağmen ekonomisinde bu durumun etkisi pek görülmemiştir diğer bir ifadeyle savaş sonrası ekonomiyi miras almadığı görülür. Kendi topraklarının hiçbir zaman savaş alanı olmaması, 1943 yılında meydana gelen hava saldırılarının pek fazla zarar vermemesi, topraklarına yerleşen Sovyet Birlikleri'nin masraflarını sadece 1947 yılına kadar ödemesi ve son olarak kendi payına düşen ve Yunanistan'a ödemesi gereken 25 000 0000 Amerikan doları savaş tazminatını ödememesi bu durumunun belirleyici sebeplerinden olmuştur.²⁷⁰

1945 yılından itibaren, tıpkı diğer Doğu Avrupa devletlerinde olduğu gibi toprak reformu, kollektifleştirme ve devletleştirmeye hızlı bir şekilde geçilmiştir. Ancak, Bulgaristan özelinde bu duruma bakıldığında, bu durumun ülke için pek de yeni olmadığı görülmektedir. Çünkü Bulgaristan'ın bağımsızlığını kazandığı 1878'den itibaren demiryolları, limanlar ve maden işletmelerinin zaten devlet kontrolü altında olduğu görülmektedir. 1947 yılının sonundan itibaren de devleştirilen kurumlara yenileri eklenmiş, endüstrinin diğer branşları, bankalar, ticari kuruluşlar ve ekonominin diğer alanlarına da devlet kontrolü tesis edilmiştir.²⁷¹ Bilindiği üzere toprak reformu ve kollektifleştirme daha önce Stambuliski döneminde de etkili bir şekilde gerçekleşmişti.

Bir anlamda tarım politikası zaten oturmuş olan Bulgaristan için, geriye kalan endüstrileşmeyi hızlandıracak yapılanmalara gitmekti ki, bunun için de Sovyetler Birliği gerek teknolojik ve gerekse ekonomik gücü ile desteğini hiç esirgemiyordu. Nitekim 1945 yılından itibaren ülkede başlatılan endüstrileşme büyük ölçüde Sovyetler Birliğinin teknik ve finansman desteği altında gerçekleşmiştir. Örneğin

²⁶⁸ Sander, a.g.e., s. 29.

²⁶⁹ Oren, a.g.e., s.74.

²⁷⁰ Wolff, a.g.e., s. 341.

²⁷¹ A.g.e., s.341-344.

1986 yılı verilerine göre Bulgaristan'ın petrol ihtiyacının %90'ın, enerji ihtiyacının üçte ikisi Sovyetler Birliği tarafından karşılanmaktadır. Aynı şekilde Sovyetler Birliği'nin Bulgaristan ticaretindeki payı % 80 lere ulaşmıştır. Bu arada endüstrileşmeye verilen desteğin, Bulgar ordusunun hızlı bir şekilde büyütülmesine de verildiği gözden kaçırılmaması gereken noktalardan birisidir Bir anlamda Sovyet Rusya'nın Balkanlardaki tutunma noktası haline gelen Bulgaristan'ın bu özel konumu, ekonomik gelişmesinin hızında etkili olduğu düşünülebilecek faktörlerden birisidir.²⁷²

Dış politikaya gelince; Bulgaristan'ın takip ettiği dış politika da tek kelimeyle Sovyetler Birliği dış politikasının yansıması niteliğindedir.²⁷³ Gelenekselleşmiş olan ve tarihi kökleri de bulunan Rus-Bulgar yakınlığı, Bulgaristan'ın dış politikasını belirlemesinde daima etkin faktörlerden birisi olmuş ve Rusya'yı hiç karşısına almamıştır. Nitekim bu durumun en basit göstergelerinden birisi Bulgaristan'ın II. Dünya Savaşı sırasında Almanya yanında yer almasına rağmen, Rusya'ya karşı savaş açmamasında da görülebilir. Savaş sonrası dönemde ise zaten mağlup olmuş olan Bulgaristan'ın eski ve güçlü bir dostu ihtiyaç duyması anlaşılabilir bir durumdur. Daha önce de anıldığı gibi gelenekselleşmiş politikaların yanında, ülkenin içinde bulunduğu şartlar da Bulgar-Sovyet yaklaşmasını desteklemektedir. Nitekim Bulgaristan da bu yakınlığa zarar verecek davranışlarda bulunmaktan her zaman kaçınmıştır. Bu dönemde özgün sayılabilecek tek gelişme 1947 yılında Dimitrov'un da desteklediği bütün Balkan ülkelerini içine alacak bir Balkan Federasyonu oluşturma fikridir.

1947 yılının Haziran ayında Tito ve Dimitrov Bled kentinde görüşerek, Federasyon planını gözden geçirmişler ve her iki ülke de gümrük birliğinden başlamak üzere federasyon planında anlaşmışlardı. Hatta iki ülke arasında her zaman için önemli bir sorunu teşkil eden Makedonya konusu da, her iki ülkedeki Makedon topraklarının federasyon çatısı altında birleştirilmesi şeklinde karara bağlanmış, bu nedenle de birleşme olduğunda zorluk yaşanmaması amacıyla Yugoslav

²⁷²Civiic, a.g.e., s. 46. ; Nelson, a.g.e., s. 12-13.

²⁷³Brown, a.g.e.,s. 263.

Makedonya'sından Bulgar Makedonya'sına Makedon dili ve tarihi öğretmek üzere öğretmenler yollanmıştır. Bu girişimler Dimitrov'un Ocak 1948'de Bükreş'i ziyaret etmesi ile daha da hızlanmıştır ki, burada Stalin engeline takılmıştır. Stalin Bulgar ve Yugoslav liderleri Moskova'ya çağırarak her hangi bir plan yürürlüğe konulmadan önce Moskova'nın onayından geçmesinin şart olduğunu ifade etmiştir. Bu tutum karşısında Tito tavrını değiştirmemişse de, Dimitrov girişimi desteklemekten vazgeçmiştir.²⁷⁴

Burada dikkati çeken diğer bir nokta Bulgarların Makedonların etnik Bulgarlar olduğunu savlarını bırakarak, Georgi Dimitrov liderliğindeki Bulgaristan Komünist Parti'sinin Makedonların ayrı bir millet olduğunu kabul etmeleridir. Bu kabullenmede Yunan ve Sırp asimilasyonunun bu şekilde önüne geçilebileceği ve bağımsız bir Makedonya'nın etnik ve tarihi bağlarından dolayı Bulgaristan ile birleşmek isteyebileceği ümidi vardır.²⁷⁵ Dimitrov'un ölümü ve Sovyetler Birliği Yugoslav gerginliği üzerine bu yaklaşımlarından vazgeçmişler, 1956'da başa geçen Todor Jivkov ise ayrı bir Makedon milliyetini tanımadığı gibi, 1960'lardan itibaren Makedon milliyetçiliği yapıldığı gerekçesi ile tutuklamalar gerçekleştirmiştir.²⁷⁶

Bulgaristan'ın ekonomik anlamda şekillenmesinde, dış politikasında bu derece etkin olan Sovyetler Birliği, iç politikada da mihver noktasıdır. Bulgaristan da iktidara gelebilmek/ kalabilmek için Moskova'nın desteğini almak gerek şartlardan birisidir ve bu durumu komünist Bulgar tarihinin her aşamasında rahatlıkla görebilmek mümkündür. Örneğin, komünist Bulgaristan'ın ilk başbakanı Kostov, Sovyetler Birliği'nin ekonomik politikasını eleştirmesi sebebiyle, Stalin'in gazabına uğramış, çıkarıldığı mahkemede Sovyet karşıtı ve milliyetçi olma suçlarından ölüme mahkum edilerek 16 Aralık 1949'da idam edildi.²⁷⁷ Kostov hapisshanedeyken 1949 yılının Haziran ayında Dimitrov öldü. Dimitrov'un yerine geçen Vassil Kolarov ise Ocak 1950'de hayatını kaybetti. Dimitrov'un ardından Kolarov'un

²⁷⁴ Pundeff, *a.g.m.*, s. 161-162.

²⁷⁵ Civiic, *a.g.e.*, s. 44.

²⁷⁶ Poulton, *a.g.e.*, s. 108.

²⁷⁷ Crampton, *a.g.e.*, s. 193-194; Pundeff, *a.g.m.*, s.162-163.

ölümü ile Bulgaristan Komünist Partisi'nin başına Stalin'in desteklediği Vulko Chervenkov geçti.

Stalin'in desteğini alarak yönetime gelen Chervenkov, başa geçer geçmez kendine rakip olabilecek kendisi gibi eski komünistleri tasfiyeye girişti ve çevresini kendisine tamamen bağlı kişiler ve kendisine rakip olamayacaklarını düşündüğü genç kuşak komünistler ile doldurdu. Stalin'e hem bağlı hem de bağımlı olan Chervenkov, iç politika da yerini sağlamlaştırdı. Ancak 6 Mart 1953 yılında Stalin'in ölümü, modeli ve garantörünü kaybeden Chervenkov'un önüne geçemediği değişimlerin ilk tohumlarını atmış oluyordu. 1955 yılında iktidara geçen Kruşev'in Stalin'in politikalarını eleştirmesi, Yugoslavya'ya yakınlaşmaya başlaması Chervenkov'un meşruluğuna gölge düşürüyordu.²⁷⁸

1953 yılında Sovyetler Birliği'nde Parti başkanlığı ve devlet başkanlığı birbirinden ayrıldı. Bu uygulama kısa süre sonra uydu devletler tarafından takip edildi. Romanya Komünist Partisi lideri ve Devlet başkanı Dej bu sınavı başarıyla vererek her iki görevi de kendi şahsında topladı ise de, Chervenkov buna benzer bir uygulama yap(a)mayarak, Parti Genel Sekreterliğinden istifa ederek Devlet Başkanlığını seçti. Parti Genel Sekreterliğine de çevresinde topladığı gençlerden olan Todor Jivkov'u seçti. 1953 yılında Bulgaristan Komünist Partisi'nin başına geçen Jivkov, Komünist Parti yöneticileri içinde 42 yaş ile en genç yönetici olmuştu. Bu arada Nikita Kruşev'in Chervenkov'u desteklememesi Jivkov'un beklenmedik bir şekilde yükselmesine neden oldu. Kısaca Doğu Bloku'nun en genç komünist yöneticisi Stalin'in ölümünden sonra meydana gelen Moskova'daki değişiklikleri iyi değerlendirip doğru kişilere oynayarak hem Kruşev'in Bulgaristan'daki Stalincileri saf dışı etmesine yardım etmiş hem de kendi iktidarına giden yolu açmıştır.²⁷⁹

Aslında, genel anlamıyla bakıldığında, Bulgaristan da yönetime kim gelirse gelsin iç politika, dış politika ya da sosyal, ekonomik planlama ve yapılanmalarındaki temel belirleyici Sovyetler Birliği olmuştur. Gerek Kolarov,

²⁷⁸ Crampton, a.g.e., s. 196.

²⁷⁹ B.Jelavich, a.g.e., s.364-366.

gerekse Dimitrov'un çok kısa süren iktidarları ardından gelen Chervenkov dönemi yeni rejimin yerleşmesi sürecini oluşturduğu düşünülebilir. Jivkov dönemini ise, Sovyet modeli ve güdümü altında kurumlaşmış komünizmin, büyük bir bağlılıkla devam ettiği dönem olarak isimlendirmek mümkün olabilir. 1960 yılların başında oldukça şiddetlenen Çin- Sovyet çekişmesi bazı Doğu Bloku ülkeleri için Sovyet hegemonyasından kurtuluş için bir hareket alan açmıştır. Nitekim, zaten en başından beri kendine özgün bir model oturtmaya çalışan Yugoslavya, Sovyetlere rağmen daha milli bir politika çizen Romanya, Sovyetler ile tüm bağlarını koparıp Çin'i desteklemeye kadar giden Arnavutluk gibi ülkeler bu çekişmeyi Sovyet güdümünden çıkma yönünde kullanırken, Bulgaristan tam tersi bir politika takip ederek Sovyetler Birliği'ne olan bağlılığında hiçbir değişiklikte bulunmamıştır.

J.F. Brown Bulgaristan'ın Çin-Sovyet çatışmasından faydalanmak istememesinde üç sebep sıralamaktadır. İlk sebep Jivkov yönetimi altındaki Bulgaristan'ın, Bulgar ve Moskova çıkarlarını ayırlamaz ve bir arada görmesi ki bu yaklaşımın oluşmasında geleneksel komünist bakış açısını da etkili olmuştur. İkinci sebep olarak, Sovyetlere bağlılığın Bulgaristan'ın çıkarlarına uygun olmasını göstermektedir. Alt yapısı olmayan, zengin yer altı ya da enerji kaynakları bulunmayan Bulgaristan, ekonomisinin gelişmesi için Sovyet desteğine şiddetle ihtiyaç duymaktadır. Nitekim endüstriyel gelişimin desteklenmesinde Doğu Bloku ülkeleri içerisinde en büyük payı Bulgaristan'ın alması Jivkov'un hesaplarında pek hata yapmadığını göstermektedir. Bir diğer faktör ise Jivkov'un iç politikada iktidarda kalabilmesi için Kuruçev'in desteğine ihtiyaç duymasındır.²⁸⁰ Kısaca başlangıçtan itibaren Sovyetler Birliği'nin desteğini alan ülke, gerek rejimle ilgili sorunlarını, gerekse ekonomik sorunlarını da aynı şekilde çözmüş ve bu durum Bulgaristan'ı gerek Varşova Paktı'nın gerekse COMECON'un en sağdık ülkesi haline getirmiştir.²⁸¹

Buna rağmen Jivkov döneminde Batı ile ilişkiler de kurulmuştur. 1966'da Paris'te General De Gaulle'ü ziyaret eden Jivkov, 1973'de Federal Almanya

²⁸⁰ Brown, a.g.e.,s. 263-266.

²⁸¹ "Bulgaria".Microsoft®Encarta®OnlineEncyclopedia2001http://encarta.msn. 5 Nisan.2001

Cumhuriyeti ile ful diplomatik ilişkileri başlatırken 1975’de Vatikan’ı ziyaret etmiştir. Bunun yanında üçüncü dünya ülkeleri ile de ilişkilerini güçlendirmiş, 1960’lardan itibaren bir çok Afrikalı öğrenci Bulgar üniversitelerinde öğrenim görmüştür.²⁸² Ayrıca, 1970 ve 1980’li yıllarda gerek turizm gerekse film, müzik ve basılı eserler aracılığı ile Bulgaristan’ın Batı toplumu ile ilişkisinin hızla arttığını görmektedir. 1960’larda Romen televizyonlarından Western filmleri seyreden Bulgar halkı, 1980’lere gelindiğinde Romenlerin kendi televizyon programları yerine Bulgar televizyon programlarını tercih ettiklerini göreceklerdir. Kısaca 1980’li yıllardan itibaren Bulgar toplumu Batı yaşam tarzı hakkında 60’lı yıllara oranla daha fazla bilgi sahibidir. Ancak hatırlanması gereken bir nokta vardır ki, bu manadaki ‘Batı’ya açılma’ bile kontrol altında gerçekleşmiştir.²⁸³

Bu dönemdeki ekonomik gelişmelere baktığımızda ise son on yılda uygulanan Stalinist model, yani endüstriyel gelişime öncelik veren ekonomik sistemin sonuçlarının yavaş yavaş ortaya çıkmaya başladığı görülmür. Daha önce de ifade edildiği üzere, Bulgaristan kömür, petrol, demir gibi yer altı kaynaklarının bulunmaması, endüstriyel yatırımlar için gerekli teknik ve makine donanımının yetersizliği gibi problemlerini Sovyetler Birliği’nin desteği sayesinde aşmıştır. Fakat, Sovyetler Birliği desteği ile kurulan çeşitli endüstriyel girişimler hammaddenin sürekli dışarıdan gelmesi, taşımacılık problemi ve verimli şekilde işletilememesi sonucunda istenen sonuçlara ulaşamadığı gibi, işletmeler için gerekli tüm desteğin dışardan karşılanması ülkeyi Sovyetler Birliği’ne bağımlı hale getirmiştir.²⁸⁴ Bütün bunlara ek olarak ürün kalitesi pazar ekonomisine uyum sağlayamayacak derecede düşük seviyede gerçekleşmesi, toprak reformunun modern tarım araç gereçleri ve işletim yöntemleri ile desteklenememesi sonucu tarım alanında da beklenen kalkınma sağlanamaması²⁸⁵ ileride Jivkov’un başına büyük dertler açacak problemlerin habercileri gibidir.

²⁸² Crampton, a.g.e., s.199-200.

²⁸³ Kyril Drezov, *Bulgaria: transition comes full circle, 1989-1997*, *Experimenting with Democracy*, ed. Geoffrey Pridham ve Tom Gallagher, Londra 2000, 198-199.

²⁸⁴ B. Jelavivh, a.g.e., s.366.

²⁸⁵ A.g.e., s.365.

Jivkov'un sonunu getirecek ikinci uygulaması ise Türk azınlığın asimilasyon politikasıdır. Bu politika 1985 yılında Türkçe isimlerin Slavca isimler ile değiştirilmesinin istenmesi ile başladı. Slav dillerinden oluşan bir liste hazırlayan hükümet, Türk asıllı Bulgar vatandaşlarına bu isimlerden birini seçmelerini istiyor, seçmez ya da reddederlerse onlar adına seçiyorlardı. Bu uygulamalar üzerine Türklerin çoğunlukta bulunduğu bir çok yerlerde direnişler başladı ve bunun üzerine İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra görülen en büyük askeri operasyon yapıldı. Türkçe gazete ve radyolar kapatıldı, Türkçe konuşmak yasaklandı, dini gereklerini yerine getirme hakları ellerinden alındı. Bütün bunlar yapılırken Osmanlı döneminde Türkleştirilen Slavları, tekrar eski kimliklerine kavuşturmak iddiasında bulunuyorlardı. Aslında burada Jivkov'un asıl amacı ülkedeki politik ve ekonomik problemlerin gittikçe artması üzerine, milli sorunlar ortaya çıkararak popülaritesini artırmaya çalışmasıdır.²⁸⁶

1984 yılında başlayan bu politika gittikçe şiddetlenerek devam etti. 1989 yılının Mayıs ayında Türkler arasında ölüm oruçları başladı. Jivkov 28 Mayıs'ta Politbüro üyelerini de çağırarak yaptığı toplantıda, ülkenin kuzeydoğusundaki Türk yerleşim alanlarının isyana doğru gittiği ortaya çıkınca, Jivkov televizyon ve radyodan etnik Türklerin sosyalist Bulgaristan yerine kapitalist Türkiye'yi tercih ediyorlarsa gitmekte özgür olduklarını söyledi. Bunun üzerine 344.000 etnik Türk ülkeden ayrıldı.²⁸⁷

Jivkov'un bu uygulamaları dışarıda büyük tepkiyle karşılaştı. 1985'ten beri açık bir şekilde giriştiği asimilasyon politikası Birleşmiş Milletler, İslam Konferans Organizasyonu, Avrupa Adalet Mahkemesi ve diğer uluslararası organizasyonlar tarafından protesto edildi. 1989 göçünde ise ABD başkanı Bush Ankara'ya destek olacağını söylerken, Moskova Bulgaristan'a kendisini bu işe karıştırmamasını söylüyordu.²⁸⁸ Ekonomide var olan problemleri çözemeyen Jivkov'un sosyal barışı tehlikeye atmak pahasına giriştiği asimilasyon politikası, Gorbaçov'un iktidara

²⁸⁶ Crampton, a.g.e., s. 209-210.

²⁸⁷ A.g.e., s. 215.

²⁸⁸ Aynı yer.

gelmesi ve Jivkov'u desteklememesi parti içi muhalefete aradığı fırsatı verdi. Politbüro üyesi ve dış ilişkiler bakanı Petar Mladenov , bir çeşit parti içi darbe yaptı ve Jivkov Berlin Duvarı'nın yıkılmasının ertesi günü 10 Kasım 1989'da istifa etti.

E. YUNANİSTAN

Şubat 1945'de yapılan Varkiza antlaşmasını yapan hükümet gövdesi olmayan bir baş gibiydi. Elinde hiçbir yaptırım gücü olmayan hükümet, büyük kentlerde İngiliz subayları veya Yunan güvenlik güçlerinin desteği olmadan asayiş sağlayamıyor, büyük kentlerin dışında kalan yerlerde ise kontrolü EAM bırakmış görünüyordu.²⁸⁹ Bununla birlikte Aralık 1944'ten beri Yunanistan'da bulunan İngiliz görevliler, ekonomik, finanssal, dış politika, savunma, güvenlik, yasal düzenlemelerden işsizlik sorununa kadar ekonomik, sosyal ve politik hayatın her alanına ellerini atmış ve gerekli düzenlemeler yapmaya başlamışlardı. Akdeniz'deki çıkarlarını koruyabilmek ve yine bu amaçla Sovyetler Birliği'nin bu bölgeye sarkmasını önleyebilmek için istikrarlı, komünizm karşıtı bir hükümete ihtiyaç duyan İngiltere bu yapılanmanın gerçekleşebilmesi için her türlü teknik, ekonomik, politik ve askeri yardımı yapmaktan çekinmemiştir. İngiltere'nin bu yaklaşımını destekleyecek malzeme ise Yunanistan'ın iç politikasında yeterince mevcuttur.²⁹⁰

Savaş sonrası Yunanistan'daki sağ partiler Tsaldaris liderliğindeki Halkçılar, Sofoulis liderliğindeki Liberaller, Gonatas ve Zervas liderliğindeki Milli Liberaller ve Papandreu liderliğindeki Milli Birlik Partisi'nden oluşuyordu. Aralarında bir takım farklılıklar olmakla birlikte genel hatları ile geleneksel bir sembol haline gelen monarşiyi destekleyen, ayrılıkçı taleplere kesinlikle karşı olan, dine çok sıkı bir şekilde bağlı, komünizm karşıtı, ve milliyetçi fikirleri savunuyorlardı. Sola baktığımızda ise onları birleştiren ortak noktanın krallığa karşı olmalarını görmekteyiz. Zaten az sayıdaki ve çiftçi ve sosyalistlerin desteklediği, güçlü ve

²⁸⁹ David H. Close, *"The Reconstruction of Right-Wing State", The Metaxas Dictatorship, Aspects of Greece 1936-1940*, ed. Robin Higham ve Thanos Veremis, Atina 1993, 156.

²⁹⁰ B.Jelavich, a.g.e., s.306.

merkezi bir idare altında bulunmayan cumhuriyetçi sol pek önemli bir varlık gösteremiyordu. Buna karşın Arnavutluk, Bulgaristan ve özellikle de Yugoslavya'dan önemli ölçüde destek alan, savaş sırasındaki organizasyon ve yapılanmalarının getirdiği avantajları en iyi şekilde değerlendiren Komünist Parti ise oldukça etkin konumdaydı. Son olarak Yunan ordusu mensuplarının büyük çoğunluğunun ve benzer şekilde polis kuvvetlerinin de komünizm karşıtı, Kralcı olduklarını eklediğimizde Yunanistan'daki politik atmosferi aşağı yukarı tanımlamış oluruz. Son olarak Yunan ordusu mensuplarının büyük çoğunluğunun ve benzer şekilde polis kuvvetlerinin de komünizm karşıtı, Kralcı olduklarını da hatırlatmak gereklidir.²⁹¹

Tanımlanan bu atmosfer içerisinde, Varkiza Antlaşması ile karara bağlanmış olan Kral Yorgo'nun ülkeye dönüp dönemeyeceğinin belirlenmesi için girişimler başlatılarak seçim ve halk oylaması kararı alındı. Yapılan uygulamaları ve özellikle İngiliz müdahalesini sürekli eleştirerek 'monarşi-faşizmi' kurmaya çalışmakla suçlayan, Komünist Parti kampanya için yeterli zaman olmadığını ileri sürerek seçim tarihinin ertelenmesini istedi. Bu isteğinin gerçekleşmemesi üzere, kendi geleceği için de tarihi bir karar vererek seçimleri boykot etme kararı aldı. 1946 yılının Mart ayında yapılan seçimlerde, Tsaldirist'in Halkçı Partisi büyük çoğunluğu kazanarak seçimden birinci parti olarak çıktı. Kral Yorgo'nun ülkeye dönüp dönmemesi hususunda Eylül ayında yapılan halk oylaması ise %68 oranında Kral'ın ülkeye dönmesi lehine çıktı. Her ne kadar komünistler bu oranın ülke halkının fikrini yansıtmadığını iddia etse de, bu iddialar sonuca herhangi bir tesirde bulunmadı.²⁹²

Tüm bu gelişmeler eşliğinde Yunan tarihinde iç savaşın "ikinci kısmı" olarak adlandırılan safhasının ne zaman başladığı pek net olamamıştır. Bu dönemin en önemli özelliği anarşik faaliyetlerin yoğunlaşmasıdır. ELAS taraftarlarından Varkiza antlaşmasını reddedenler solcu çeteler ile sağcı çeteler arasında zaten mevcut olan çatışmalar, 1946 Ekim'inde solcu çetenin gerilla lideri Markos'un askeri bir birlik kurarak, aynı yılın Aralık ayında Demokrat Yunanistan Ordusu adını alması ile iç

²⁹¹ Close, **a.g.m.**, 156-160.

²⁹² B. Jelavich, **a.g.e.**, s. 308-309.

savaş bir anlamda resmiyet kazanmış oldu. Demokrat Yunanistan Ordusunun kurulması Yunan hükümeti ve dış destekçileri tarafından ciddi bir tehlike olarak algılandı. Özellikle bu ordunun Yugoslavya başta olmak üzere Arnavutluk ve Bulgaristan tarafından desteklenmesi durumun ehemmiyetini artırmıştı. Bu arada düzenli ordunun kuruluşunun tamamlanamaması, askerlerin gerilla savaşı taktiklerine alışkın olmamaları gibi nedenlerle başlangıçta Yunan ordusu gerillalara karşı pek başarılı olamamıştır.²⁹³

Komünist isyancıların ülkenin büyük bir bölümünü kontrol altına almaları üzerine, sorun uluslararası platforma taşınmıştır. Özellikle Stalin'in Postdam Konferansı'nda Ege Denizinde kendilerine bir deniz üssü edinmek istediklerine yönelik verdikleri ip ucu ve Sovyet basının Atina'daki 'monarşi-faşizmi'ni eleştiren yayınları,²⁹⁴ Yugoslavya, Bulgaristan ve Arnavutluk'un Yunanlı komünistleri desteklediklerinin Birleşmiş Milletler Komisyonu tarafından resmen ortaya çıkarılmasının²⁹⁵ da etkisi ile Amerika Sovyet tehdidini daha fazla göz ardı edemeyerek olaya müdahil olmuştur. Böylelikle II. Dünya Savaşı ve sonrasında Sovyetler Birliği'nin bu bölgede hakimiyet kurmasını istemeyen ve bunun için önce Mihver kuvvetlere karşı Yunanistan'ı, ardından komünistlerin iktidara gelmesini engellemek için Kral Yorgo'yu destekleyen İngiltere 1947'den itibaren bu misyonunu ABD'ye devretmiştir. Savaşın büyük sarsıntılarla çıkan ve ne Yunanistan'a ne de Türkiye'ye destek olacak gücü bulunmayan İngiltere sahneden ayrılırken, dış politikasına Avrupa'yı da alan ABD İngiltere'den boşalan rolü üstlenmiştir.²⁹⁶

Amerikan politikasındaki kesin dönüş 1947 Mart'ında gerçekleşmiştir. Şubat ayında İngiltere'nin Yunanistan'ın sorumluluğunu daha fazla taşıyamayacağını ABD'ye bildirmesi üzerine, başkan Truman Yunanistan ve Türkiye'ye verilmek

²⁹³ David H. Close ve Thanos Veremis, *"The Military Struggle 1945-9", The Greek Civil War, 1943-1950*, ed. David H. Close, Londra 1993, s.97-124.

²⁹⁴ B. Jelevich, a.g.e., s. 310.

²⁹⁵ Sander, a.g.e., s.54-55.

²⁹⁶ Jhon O. Iatrides, *"Britain, The United States, and Greece, 1945-9", The Greek Civil War, 1943-1950*, ed. David H. Close, Londra 1993, s.192-195.

üzere 400 milyon Amerikan Doları yardım teklifini meclise sunmuştur.²⁹⁷ Truman Doktrini İngiltere'nin yerini alan Amerika değişimin bir sembolü gibidir, Amerika'da tıpkı selefi İngiltere gibi Yunanistan'a politik,ekonomik ve gerekirse askeri yardımı yapmaktan hiçbir zaman çekinmeyeceğini ifade etmiş ve bunu da gerçekleştirmiştir. Nitekim İngiltere'den sonra Amerika'nın Yunan politik hayatına müdahale etmesi, Yunan komünistlerinin ikinci hezimetlerine neden olacaktır.²⁹⁸

1948 yılından itibaren ABD' destekli ordunun daha düzenli ve taktik savaşına başlaması ile birlikte durum Yunan hükümetinin lehine dönmeye başlamıştır.Bu arada isyan kampında Marksist ideolojiden yola çıkarak devrimin endüstri kentlerinde gerçekleşeceğini savunan Zachariadis ile gerilla savaşları ve yaşamının getirdiği tecrübe ile bu şekilde mücadele verilmesi gerektiğini savunan Markos arasında ortaya çıkman ikilik Yunan birliklerinin işini kolaylaştırmıştır.²⁹⁹ 1947 Aralığında Yugoslav örneğinden yola çıkan partizanlar, Yunanistan Bölgesel Hükümeti'ni kurmuşlardır. Markos'un başkan ve Savunma Bakanı olduğu bu hükümet hiçbir Doğu Avrupa ülkesi tarafından da tanınmamıştır.³⁰⁰ 1948 Haziran'ında Yugoslavya'nın Kominform'dan atılması üzerine Batı ile daha iyi ilişkiler kurmaya yönelik eğiliminin artması, Yunanistan'a karşı izlediği politikada da değişikliğe neden olması ve Yunanistan'a yaptığı yardımı kesmesi ise, komünist hareket için felaket olmuştur.³⁰¹ Son olarak Yunan Komünist Partisi, KKE'nin ayrı bir Makedon devletinin kurulmasını kabul etmesi ile, hareket daha da zarar görmüş ve 1949 yılında Tito, Yunanistan sınırı ile birlikte Yunan komünizmi sayfasını da kapatmıştır.³⁰²

Yunan iç savaşı, Yunanistan'a ekonomik, sosyal ve politik açılardan ciddi sorunlar bırakarak bitmiş, iç savaşın gölgesi, baskısı 1974 yılına kadar Yunanistan politik hayatından kalkmamıştır. Savaş süresince Liberaller ve Halkçılar beraber çalışmışlar, savaşın sonunda da ülkede 'Helen-Hıristiyan uygarlığın' yeniden tesisi

²⁹⁷ B. Jelavich,a.g.e.,s. 311.

²⁹⁸ Iatrides,a.g.m.,s.202.

²⁹⁹ B. Jelavich,a.g.e.,s. 312.

³⁰⁰ Aynı yer,

³⁰¹ Close ve Veremis,a.g.m., s. 124; Jelavich,a.g.e.,313.

³⁰² B.Jelavich,a.g.e.,s.313.

için her türlü yapılanmaya girmişler, sol ideolojiyi siyasetten ve toplum hayatından silmek için polis, ordu ve Amerikan desteğini arkalarına alarak her türlü baskı aracını kullanmışlardır.³⁰³

İç savaşın ardından güçlü liderler etrafında yapılan Yunan politik hayatı yavaş yavaş eski düzenine kavuşmaya başladı. 1952 yılına kadar seçim sisteminden de kaynaklanan sebeplerle kısa süreli koalisyon hükümetleri ile yönetilen ülke, 1952 Aralık seçimlerinden %49 oy oranı alarak iktidara gelen Papagos,ölümünün ardından onu takip eden Karamanlis hükümetleri yönetiminde 11 yıllık politik istikrara kavuşabildi. Partiler arası çatışmalardan sıyrılarak politik istikrarın yakalanmasının ardından yapılan ilk iş ülkenin ekonomik problemlerini çözmeye yönelik politikalar üretmek olmuştur. Tarım alanında yeniden yapılanmaya gidilerek, modern tarım yöntemleri uygulanmaya başlanırken, mümkün olduğu derece de serbest piyasa koşulları yaratılmaya çalışılmıştır. Ancak, Yunanistan da diğer Balkan ülkelerinin kaderini paylaşmakta, ülke ekonomisi bağımsız bir ekonomi geliştirebilecek kapital, teknik ve kaynaklara sahip değildir. Yunanistan'ın gerek ekonomi gerekse askeri alandaki reform ve yatırımlarının en büyük destekçisi Amerika olmuştur. Özellikle Kore Savaşı'nın ardından Yunanistan'ın ABD için önemi iyice artmış, gerek askeri gerekse ekonomik açıdan arkasında olmuştur.³⁰⁴

Yunanistan'ın politik istikrarını belirleyen konulardan birisi de Kıbrıs meselesi olmuştur. Yunanistan II.Dünya Savaşı sonunda kazan tarafta yer almasına rağmen Avrupa tarafındaki sınırları üzerinde herhangi bir değişiklik olmamış, ne Arnavutluk'tan ne de Makedonya bölgesinden bir şey kazanabilmiştir. On iki adayı İtalyanlardan almışsa da bu pek bir şey ifade etmemiş, bunun üzerinde Kıbrıs konusunda yoğunlaşmışlardır. Yunanlılar için Kıbrıs sadece dış politika meselesi değil, iç politikada da iktidarları değiştirecek güce sahip malzemelerden birisi olmuştur.Bilindiği üzere Kıbrıs 1878 İngiltere'nin yönetimine girmiş, I. Dünya Savaşı sırasında ise resmen işgali edilmişti. Türk ve Rum halklarının yaşadığı adada

³⁰³ David H. Close, "The Legacy", *The Greek Civil War, 1943-1950*, ed. David H. Close, Londra 1993, s.214-216.

³⁰⁴ B.Jelavich,a.g.e.,s. 408-412.

egemenlik hakkı İngiltere'nindi. 1954 yılında Kıbrıs meselesi Birleşmiş Milletler'e intikal etti, 1959 yılında Zürih ve Londra antlaşmaları yapılarak 'bağımsız Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kurulması kararlaştırıldı³⁰⁵ 19 Şubat 1959'da Kıbrıs Cumhuriyeti, İngiltere, Türkiye ve Yunanistan arasında imzalanan Garanti Antlaşması ile taraftar ülkeler Kıbrıs konusunda 'tek taraflı müdahale hakkı' kazanmışlardır.³⁰⁵ Yunanistan'ın Kıbrıs konusundaki siyasetleri her zaman 'enosis' birleşme talebi yönünde olmuş, 1959'da İngiltere'nin ada üzerinden ellerini çekmesi ile, Kıbrıs Rumları ve Yunanlılar 'enosis' konusundaki hayallerini daha da güçlendirmişlerdir.³⁰⁶ Bununla birlikte Ada'daki Türk nüfusunun varlığı, Yunan karasularına 500 mil, Türk karasularına ise sadece 40 mil uzaklıkta bulunması adanın durumunu Türk tarafı için de çok önemli kılmıştır.³⁰⁷

1955'te Papagos'un ölümünün ardından iktidara geçen Karamanlis 1956, 1958, 1961 seçimlerini kazanmış 1963 seçimlerinde ise çok az bir farkla iktidarı Yorgo Papandreu'ya kaptırmıştır. Karamanlis iktidarı boyunca ordu ve Amerika ile yakın ilişki içinde olmuş, bu da rejimin otoriter yapısını artırmıştır. Ekonominin gelişmesi için gerekli alt yapının bulunmamasının da etkisi ile yabancı yatırımcılar desteklenmiş, bunun sonucunda bu yatırımcılar ile işbirliği yaparak kısa sürede zenginleşen bir sınıf ortaya çıkmış, ancak bu zenginlik ülke geneline yayılamamış, sosyal sınıflar arasında uçurumlara neden olmuştur. Sosyal yatırımların yapılmaması, yapılan yatırımlardan sadece belirli bir zümrenin yararlanılması ise diğer bir eleştiri konusu olmuştur. Kısaca söylemek gerekirse, rejimin baskıcı yapısı, Amerikan nüfuzu, Kıbrıs'ta enosisin gerçekleştirilememesi, sosyal hizmetlerin verilmemesi ve sosyal sınıflar arasındaki dengesizliğin hızla büyümesi Karamanlis'e puan kaybettirmiş, rakip partilerin aralarındaki farkları bir kenara bırakarak Yorgo Papandreu'nun liderliğinde Merkez Birliği'nin çatısı altında toplanmaları Karamanlis'in sonunu getirmiştir.³⁰⁸

³⁰⁵ Fahir Armaoğlu, "Kıbrıs Meselesinin Türk-Yunan Münasebetlerinde Yarattığı Krizler", **Tarih Boyunca Türk-Yunan İlişkileri**, Ankara 1986, s.317-318.

³⁰⁶ Armaoğlu, a.g.e., s.318.

³⁰⁷ B.Jelavich, a.g.e., s.414.

³⁰⁸ B.Jelavich, a.g.e., s.414-418.

Yorgo Papandreu hükümetinin programı daha önceki hükümetlerin programlarından radikal bir farklılıkla ayrılmamış, fakat daha ılımlı bir politika takip etmiştir. Öncelikle politikada sol akıma karşı olan koyu ayrımcılığın önüne geçmeye çalışmış, güvenlik güçlerinin siyaset üzerindeki etkilerini sınırlandırmak için uğraşmış, basın üzerindeki hükümet baskısını azaltmıştır. Bunun yanında eğitim alanında reformlara girişerek sosyal eşitliği sağlamaya çalışmış, köylü ve işçilerin durumunu düzeltecek reformlar uygulamaya başlamıştır.³⁰⁹ Papandreu'yu sıkıntıya sokan konulardan ilki iktidara gelmesinden kısa süre sonra ortaya çıkan Kıbrıs gerginliği olmuştur. Kıbrıs Cumhuriyeti'nin başında bulunan Makarios hükümetinin, 1960 tarihli Anayasasında Türklere verilen hakların neredeyse tamamını ortadan kaldıracak Anayasa değişikliğini gündeme getirmesi, Türkiye'nin Aralık 1963'te başlayan 1964 yılının Şubat, Mart, Haziran ve Ağustos aylarında meydana gelen beş müdahale teşebbüsü ile durdurulabilmiştir.³¹⁰ Kıbrıs meselesinin bir kez daha Türk-Yunan savaşına ramak kala, Yunanistan'ın hezimetini ile çözülmesi, muhalefette olduğu dönemde Karamanlis'i eleştiren Papandreu'nun aynı duruma düşmesine neden olmuştur.

Papandreu'nun iktidardan düşmesine ise Yunanistan ordusunun neredeyse misyonu haline gelmiş olan 'ülkeyi komünistlerden kurtarmak için' darbe yapması neden olmuştur. Olaylar 1965 Haziran'ında Papandreu'nun ordudaki bazı subayların emekliliğini istemesi ile başlamıştır. Savunma Bakanının Papandreu'nun isteğini reddetmesi üzerine, Krala giderek Savunma Bakanının görevden alınmasını ve yerine kendisinin atanmasını istemiştir. Kral başbakanın bu isteğini reddetmiş, bunu üzerine Papandreu da istifasını vermiş Kral da kabul etmiştir. Papandreu'nun istifasının ardından kurulan hükümetler uzun soluklu olmamış, bu arda Papandreu bu olayı Krala karşı çok iyi bir şekilde kullanıp halkı arkasına alarak popülaritesini iyice artırmış, ülke 28 Mayıs 1967'de yeniden seçim yapma kararı almıştır. Bu seçimlerden Papandreu'nun galip çıkacağı açıkça görülmesi üzerine, Yunan ordusu bir defa daha insiyatifi eline almıştır.³¹¹

³⁰⁹ Close, a.g.m., s.222-223.

³¹⁰ Armaoğlu, a.g.m., s.319.

³¹¹ B.Jelavich, a.g.e., s.426-427.

21 Nisan 1967’de üç albay liderliğinde başlatılan darbe girişimi, Kral’ın ve Amerika’nın da desteği ile gerçekleşmiş, her darbeden sonra yapılan şeyler, yani tehlikeli görünen insanlar tutuklanmış, siyasi partiler kapatılmış, grev, toplantı, mitingler yasaklanmış, basına tekrar sansür uygulanmaya başlanmış kısaca toplum sıkı bir denetim altına alınmıştır. Darbenin meşruiyeti ise komünizm tehlikesinin artmasına dayatılmıştır, bununla birlikte darbenin altında yatan asıl endişenin ordunun siyaset ve toplum üzerindeki etkisinin zayıflamaya başlaması olduğudur. Yorgo Papandreu’nun Mayıs seçimlerinden galip çıkmasından en fazla zarar görecektir. kesimin ordu olacağı muhakkaktır, liberal idealizmden uzak bir Yunan yönetimi ABD’nin ve NATO’nun bölgedeki çıkarları ile daha uyumlu çalışabilecektir. NATO’nun bölgedeki askeri gücü artırmak için Yunan ordusu ile sürekli temas ve işbirliği halinde olduğu düşünülürse, böyle bir yönetimin tesisinden iki tarafın da memnun kalacağı aşikardır.³¹² Konstantin II, 1967 Mayıs’ında tesis edilen cunta rejiminden de memnun kalmamış ve başarısız bir darbe girişiminde bulunarak İtalya’ya kaçmak zorunda kalmıştı. Albay Papadopoulos başkanlığında çalışmaya başlayan hükümet, bu olaya bir anlamda kayıtsız kalmış Krallığın ilgası için herhangi bir girişimde bulunmamıştır. 1973 yılının Kasım ayında cunta rejimini protesto eden öğrenci olayları görülmeye başlamış, bunun üzerine albay Dimitros Ioannidis, ülkeyi kaosa girmekten korumak için askeri bir darbe yaparak Papadopoulos’u indirmiştir.³¹³

Albaylar cuntasına son verecek gelişmeler iç politikadan değil dış politikadan gelmiş, İonnidis rejimi sadece sekiz ay ayakta kalabilmiş, Kıbrıs meselesi rejimin sonunu getirmiştir. 1964 krizinden sonra yapılan Türk-Yunan görüşmelerinde çıkmaza girilmesi, Kıbrıs Rumlarının silahlanarak Türk yerleşim yerlerine baskıda bulunması ile Kıbrıs konusu tekrar gündeme gelmiştir. ABD’nin Albaylar cuntasını desteklemesinin de 1967 krizinin çıkmasında rolü olmuş, ancak Yunan tarafı daha öncekilerden farklı bir sonuç alamamıştır. 1974 yılı Kıbrıs krizinde ise daha öncekilerden farklı olarak, Yunanistan ilk defa enosis için doğrudan ve ciddi bir

³¹² Close, a.g.m., s.224-225.

³¹³ B.Jelavich, a.g.e., s.428-429.

teşebbüste bulunmuş, buna karşılık Türkiye’de Ada’ya fiilen müdahale ederek, Ada’nın üçte birinden fazlasını ele geçirmiştir. Türk kuvvetlerinin Kıbrıs’a çıkarma yapmasının hemen ardından, Yunan 3. Ordu’su askerleri yeni bir darbe yaparak, Karamanlis’i Paris’ten Atina’ya getirtmiş, yeni hükümet kurma görevini ona vermişlerdi. Karamanlis göreve başlar başlamaz, Türkiye’ye savaş açmak istemiş, fakat Atina’da toplanan Savaş Konseyi’nde ordu komutanları yeterince hazırlıkları olmamasını gerekçe gösterince, yeni başbakan ateşkesi kabul etmek zorunda kalmış, ertesi gün de Yunanistan’ı NATO’nun askeri kanadından çıkarmıştır.³¹⁴

Dış politikadaki olayların biraz daha yatışmasının ardından, iç politikaya dönen Karamanlis sıkı yönetimi kaldırarak, 1952 Anayasasını tekrar yürürlüğe koydu ve Kasım ayında seçim kararı aldı. Kasım 1974’te yapılan seçimlerde Karamanlis’in partisi %54 oranında oy alarak birinci parti olarak çıktı. Aynı yılın Aralık ayında da Krallık rejiminin devam edip etmemesi konusunda halk oylamasına gidildi. Yunan tarihinin önemli sorunlarından olan rejim sorunu halkın %69 oranında Krala karşı oy kullanması ile çözülerek, cumhuriyetin ilan edilmesi ile sonuçlanmıştır. Karamanlis yeni hükümeti kurmasının hemen ardından kendi gücünü sağlamlaştırma yoluna gitmiş, 1975 yılında yürürlüğe koyduğu yeni Anayasa ile bunu gerçekleştirmiş, 1981 seçimlerine kadar iktidarda kalmıştır.³¹⁵

1974 yılından itibaren Yunanistan’ın politik hayatında bir *metapoliteuse*, politik dönüşüm gerçekleşmiş, güçler dengesinde bir değişiklik meydana gelmiş, politik güç monarşi, Amerika ve yavaş yavaş da olsa ordunun elinden, politik partilerin yani seçmenlerin eline geçmiştir. Bu dönüşüm uzun vadede toplumun bütün katmanlarına da yayılmıştır.³¹⁶ Karamanlis’in takip ettiği dış politikasına baktığımızda Kıbrıs meselesinde başarıya ulaşamasa da, bu açığını Avrupa ile ilişkilerini geliştirerek kapatmıştır. Karamanlis’in bu konudaki en büyük başarısı Yunanistan’ın Haziran 1979’da Avrupa Ekonomik Topluluğuna (AET) kabul

³¹⁴ Armaoğlu, a.g.m., s.330-339.

³¹⁵ B.Jelavich, a.g.e., s.434-435.

³¹⁶ Close, a.g.m., s. 227.

edilmesi olmuştur. Yunanistan 1 Ocak 1981'de de Avrupa Birliğine resmen kabul edilmiştir.³¹⁷

18 Ocak 1981'de yapılan seçimlerde Yorgo Papandreu'nun oğlu Andreas Papandreu liderliğindeki Panhelenik Sosyalist Hareket (PASOK) %48.06 oy oranı ile birinci gelmiştir. Sosyalizm, milliyetçilik ve halkçılık bu üç akımı parti ideolojisine oturtan Papandreu, sağ ve solu bir anlamda kendi bünyesinde birleştirebilmiştir. Papandreu Kıbrıs meselesinde milliyetçi bir tutum takınırken, ABD'nin Yunanistan üzerindeki nüfuzunu çok sert bir şekilde eleştirmekte, hatta seçildiği taktirde Yunanistan'ın NATO'daki üyeliğinden ayrılacağını taahhüt etmektedir. İç politika da ise radikal reform programlarını gündeme getirmekte, bir çok sosyal reformu vaat etmekte, bazı endüstri kuruluşlarını devletleştirmekten bahsetmektedir.³¹⁸

Radikal söylem Papandreu'yu iktidara taşımışsa da, iktidara geldiğinde radikal bir politika takip etmemiştir. Öncelikle isminde her ne kadar sosyalist ibaresi varsa da, diğer Balkan komşularındaki sosyalist rejimden oldukça farklıdır. İktidara geldiğinde ayrılacağını söylediği NATO'dan ayrılmadığı gibi, ülkedeki Amerikan üslerini de kapatmamış, hatta 1983 yılında Amerika ile yeni bir savunma anlaşması imzalamıştır. İlişkilerini geliştirme konusunda önceliğin Amerika yerine Batı Avrupa'ya verildiğini söyleyebiliriz ki, Karamanlis döneminde başlayan yakınlaşmanın uzantısı gibi de görülebilir. Papandreu'nun dış politikasında kendine özgü sayılabilecek hareketi Batı karşıtı Afrika ve Orta Doğu ülkelerine yakınlaşmasıdır.³¹⁹

PASOK'un takip ettiği iç politikasına baktığımızda da değişimlerin sınırlı kaldığını görmekteyiz. Bununla birlikte PASOK, muhalefette olduğu süre boyunca ağır bir şekilde eleştirdiği polis-devlet yapısını kırmak için çaba göstermiş, sosyal eşitliği yerleştirmeye çalışmıştır. Sağlık, eğitim ve diğer sosyal alanlara yatırımlara öncelik tanımış, ancak bu yatırımlar ekonomik yapılanmalar ile desteklemediğinden,

³¹⁷ B.Jelavich,a.g.e.,s.435.

³¹⁸ Thanos Veremis, "Greece: The Dilemmas of Change",The Volatile Powder Keg, ed. F.Stephan Larrabee, Washington 1994, s.120.

³¹⁹ Veremis,a.g.m.,s.123.

uzun vadede ülke bütçesine yük getirmeye başlamış, yani iyi bir siyasi kötü bir ekonomik yatırım haline gelmiştir. 1973 petrol şokunun ardından büyüme hızında düşme görünen Yunanistan için, 1980'li yıllar bu düşüşün hızlandığı yıllar olmuştur. Her ne kadar yabancı yatırımcılar ve AET'nin desteği olsa da, Yunanistan ekonomisinde serbest piyasa şartlarına uyum sağlayıp, rekabet edebilecek bir yeniden yapılanmayı gerçekleştirememiştir. Kendi ihtiyacını karşılayamaması, dışarıdan alımı artırmış ekonominin daha da kötüye gitmesine neden olmuştur. Ekonomideki kötü gidişata yolsuzluk skandallarıyla, Andreas Papandreu'nun özel hayatındakiler eklenince, 1989 seçimlerinde Yeni Miçotakis liderliğindeki Yeni Demokrasi Partisi birinci parti olarak çıkmıştır.³²⁰

Nisan 1989 seçimleri ile iktidara gelen Yeni Demokrasi Partisi'nin temel hedefi içeride ve dışarıda var olan Yunanistan'ın Batı'ya bağımlı imajını değiştirmek olmuştur. Bunun için Yunanistan ekonomisini Avrupa Birliği standartları ve gerekleri ile uyumlu hale getirecek bir ekonomik dönüşümü gerçekleştirmek, Avrupa'nın savunma ve güvenlik ağları içerisinde yer alarak güvenlik sorununu çözmeye çalışmaktadır. Doğu Blok'u ülkeleri ile de ilişkilerini geliştirme taraftarı olmuştur. Körfez krizi Yunan-ABD ilişkilerinde yeniden yakınlaşmaya neden olmuş, 1990 yılında savunma ve işbirliği anlaşması imzalanarak, Yunan topraklarında askeri üs kurma hakkını almışlardır.³²¹

NATO ve AB üyesi, Balkan ülkeleri arasında en iyi durumda olan Yunanistan 1989 yılı olaylarından, komünist yönetimli Balkan ülkelerinde olduğu derecede değilse de oldukça etkilenmiştir. Bu etkilenmeyi doğrudan ve dolaylı şekilde ayırırsak şöyle bir tablo ile karşılaşırız. Öncelikle Soğuk Savaş döneminde hem uluslararası hem de bölgesel güvenliğini iki kutuplu sisteme dayandıran Yunanistan'ın yeni dönemle birlikte, güvenlik politikasını tekrar değerlendirme hatta yeniden yapılandırma ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Sovyet tehlikesinin ortadan kalkması, Yunanistan'ın bölgedeki stratejik öneminin azalmasına neden olmuştur. Kuzey ve doğu sınırındaki komşu ülkelerde meydana gelen rejim değişiklikleri, sosyal patlama

³²⁰ Veremis, a.g.m., s.120-121.

³²¹ Aynı yer,

ve çatışmalar bölgenin güvenliğini tehlikeye sokabilecek nüveleri barındırmaktadır. Nitekim Arnavut mülteciler sorunu, Yugoslavya'nın dağılması sonucu bağımsızlığını ilan eden Makedonya, bağımsız Makedonya Cumhuriyeti'ni tanıyan Bulgaristan, Türkiye ile ilişkilerinde kronikleşen Kıbrıs ve Ege adaları problemleri Yunanistan'ın dış politikasının ağırlık noktalarını oluşturmaktadır.³²² Sonuç olarak Yunanistan bu dönemde ekonomi problemlerini Avrupalı yapılanmalar ile, güvenlik problemlerini ise Amerika destekli kuruluş ve organizasyonlarla çözme yoluna gitmektedir. Bunun yanında ikili ve çoklu anlaşmalar ile diğer Balkan ülkeleri ile ekonomik, ve güvenlik alanlarda işbirliği arayışlarına da hız vermiştir.

F. SOĞUK SAVAŞ DÖNEMİNDE TÜRKİYE ve BALKANLAR

İkinci Dünya Savaşı'nın ardından dünya iki kutuplu bir politik sistemin içine girmiş, politik, ekonomik ve güvenlik stratejilerini bu sistemdeki yerine göre belirlemiştir. Türkiye Balkan devletleri ile olan ilişkilerini, içinde bulunduğu global ve bölgesel gelişmeler çerçevesinde düzenlemiştir. II.Dünya Savaşı sonrasında Amerika Birleşik Devletleri ve Batı Avrupa devletleri ekonomik, siyasal ve stratejik açılardan bütünsel bir davranış içine girerek bir blok oluşturmuş, aynı bütünlük içerisinde “batı” olarak değerlendirilen politikalar uygulamıştır. Türkiye de iki bloklu dünya düzenini içerisinde tercihini “batı” yönünde kullanmış, ve batı ile hemen her düzeyde ittifaklar kurmuştur. Türkiye'yi böyle bir tercihe sürükleyen bir çok neden olmakla birlikte, bu nedenler arasında en önemlisi bu dönemde ortaya çıkan Sovyet tehdidi olmuştur.³²³

Sovyetler Birliği 19 Mart 1945 tarihinde Ankara'ya verdiği notada, Anlaşma süresi Kasım 1945'de dolmakta olan 1925 Türk-Sovyet Dostluk ve Saldırmazlık Anlaşması'nı yenilemek istemediğini bildirmiştir. Bunun hemen ardından dışişleri bakanı Molotov Boğazlarda üs ve Doğu Anadolu'dan toprak taleplerini dile

³²² Veremis,a.g.m.s. 124-130.

³²³ Mehmet Gönübol ve A.Haluk Ülman ve A. Suat Bilge, “ İkinci Dünya Savaşı'ndan Sonra Türk Dış Politikası 1945-1965 Dönemi”, *Olaylarla Türk Dış Politikası (1915-1995)*, Ankara 1996,311.

getirmiştir. Sovyetler Birliği'nin Boğazlar üstündeki talepleri reddedildikten sonra da, Türkiye üzerindeki baskısına devam etmiştir. Türkiye de egemenlik ve toprak bütünlüğüne doğrudan yönelen bu tehlikeye karşı denge unsuru olarak Amerika'ya yönelmiştir. Savaş süresince Sovyetler ile oluşturulan işbirliğinin, savaş sonrasında devam edemeyeceğini gören, bu ülkenin daha fazla nüfuz kazanmasının önüne geçmeye çalışan Batılı devletler, bu çerçevede içerisinde Truman Doktrini ve ardından Marshall planı ile Yunanistan ve Türkiye'ye ekonomik ve askeri yardımlar yapmışlardır. Bu yardımlar Türkiye'yi umutlandırmakla beraber, beklentilerine cevap verebilecek düzeyde olmamıştır, çünkü Türkiye Sovyet tehdidine karşı fiili garanti sağlayabileceği bir güvence istemektedir. Bu güvencenin 4 Nisan 1949'da kurulan Kuzey Atlantik Savunma İşbirliği, yani NATO üyeliği ile gerçekleşebileceğinin farkındadır. İşte 1945'ten 1952 yılına, Türkiye'nin NATO üyeliğine kadar geçen zaman içerisinde, dış politikayı belirleyen en önemli etken güvenlik endişesi olmuş, bu nedenle de II. Dünya Savaşı boyunca sürdürdüğü tarafsızlık politikası, bu dönem içerisinde hızla Batı taraflılığı yönüne kaymıştır.³²⁴

25 Haziran 1950'de Kore Savaşı'nın patlak vermesi Türkiye'ye beklediği fırsatı getirmiş, Sovyetler ile mücadelesinde daha ciddi destek noktalarına ihtiyaç duyan ABD, 21 Eylül 1951 tarihinde yayınladığı bildiride Türkiye ile Yunanistan'ı NATO'ya katılmaya davet etmiştir. Türkiye Büyük Millet Meclisi de 19 Şubat 1952'de Türkiye'nin NATO'ya katılma kararını onaylamıştır. Türkiye'nin NATO üyeliği Sovyetler Birliği tarafından tepkiyle karşılanmış, Stalin'in ölümü ardından Kuruçev'in yumuşama politikasının Türkiye özeline yansıyan sonucu olarak Türk toprakları üzerindeki isteklerini geri aldığını ifade etse de, Türkiye'nin Sovyetler Birliği'ne olan tavrı değişmemiştir.³²⁵

Türkiye Balkan devletleri ile olan ilişkilerini de bu çerçevede içerisinde düzenlemiştir. İki kutuplu uluslararası ilişkiler içerisinde Balkan Devletleri'nin neredeyse tamamının karşı kutupta yer alması, Türkiye açısından bölgede işbirliği

³²⁴ Esin Yurdusev, "1945-1989 Döneminde Türkiye ve Balkanlar", *Çağdaş Türk Diplomasisi 200 Yıllık Süreç*, Ankara 1999, s.374-376.

³²⁵ Armaoğlu, a.g.e., s.519-520.

imkanlarını büyük ölçüde engelleyici unsur olarak görülmesine neden olmuştur. Türkiye'nin Balkan devletleri ile ilişkilerini bu çerçeveye oturtması, bölge ülkeleriyle ikili problemlerini de bu çerçevede değerlendirmesine, kozları, ya da karşılıklı çıkarları kullanamamasına neden olmuştur.³²⁶ Örneğin 1950'li yıllarda Bulgaristan ile yaşadığı Türk azınlığın tehcir sorunu, büyük ölçüde Soğuk Savaş koşulları ve Sovyetler Birliği'nin Türkiye'ye oynadığı bir oyun olarak değerlendirilmiştir.³²⁷

Bulgaristan'ın 1940'da Güney Dobruca'yı alması ile ülkeye 100-150 bin civarında etnik Türk nüfusu da birlikte gelmiştir ki bu durum Bulgaristan'daki Türk nüfus oranını %10'un üzerine çıkarmıştır.³²⁸ Yeni Bulgar rejimi ile başlatılan kolektivizasyon hareketi bu bölgedeki Türklerin çoğunluğunun tarım ile uğraşması nedeni ile topraklarını ve işlerini kaybetmesine neden olmuş ve sorun yaratmıştır.. Bunun üzerine Bulgaristan da bünyesinde eritemediği ve çabalarında frenleyici bir unsur olarak gördüğü Türk azınlıktan kurtulmak istemiştir. Bulgaristan'ın bu politikası, Sovyetler Birliği'nin ülkeleri kontrol altında tutmak için zaman zaman kullandığı azınlık sorununu gündeme getirme politikası ile de örtüştüğü için, Sovyetler Birliği'nin Türkiye'yi zor durumda bırakabilmek için Bulgaristan'a izin verdiği de düşünülmektedir. Sebep ne olursa olsun 1950-51 yıllarında 150 binin üzerinde Türk anayurda göç etmiş, bu durum Balkanlar'daki soğuk savaş hızlandırmış, Türkiye'yi da ABD'ye daha da yakınlaştırmıştır.³²⁹

Türkiye'nin takip ettiği dış politika ile çelişir gibi görünen olay 28 Şubat 1953 tarihinde gerçekleşmiştir. Bu tarihte Türkiye, Yunanistan, Yugoslavya arasında Ankara Dostluk ve İşbirliği Antlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşma ittifak olmamakla birlikte ittifaka atılan önemli bir adım olmuş nitekim anlaşmayı takip eden yılın Ağustos ayında, Yugoslavya'nın Bled kentinde Türkiye, Yunanistan ve Yugoslavya arasında Balkan İttifakı imzalanmıştır.³³⁰ Bu ittifakın gerçekleşmesi Birinci Balkan

³²⁶ Yurdusev, a.g.m., s. 376-377.

³²⁷ Sander, a.g.e., s.70.

³²⁸ Wolff, a.g.e., s.43-46.

³²⁹ Sander, a.g.e., s.73-80.

³³⁰ Armaoğlu, a.g.e., s.523.

İttifakı'nın tersine bölge ülkelerinin kendi inisiyatifi ile değil, Yugoslavya'nın 1948 yılında Sovyet Blok'undan çıkarılmasının ardından bu bloka geri dönmesini engellemek isteyen Amerika'nın isteği ile gerçekleşmiştir. Paktın taraflardan herhangi birine veya daha fazlasına yöneltile saldıya karşı, kollektif bir savunmayı gerçekleştirmesini taahhüt etmesi, Sovyetler'in Yugoslavya'ya saldırması halinde iki NATO üyesinin yardıma gelmesi anlamına da gelmiştir ki, bu durum dolaylı yoldan da olsa NATO'nun Yugoslavya'ya Sovyetlere karşı güvence vermesi anlamına gelmiş, böylelikle NATO'nun sağ kanadını, özellikle Balkan cephesini iyice kuvvetlendirmiştir.³³¹

Bununla birlikte Paktın kurulmasında Balkan Paktı'nı kuran üye ülkelerin bölgesel güvenlikleri konusundaki endişeleri de Paktın kurulmasında etkili olmuştur. Türkiye 1950 yılından itibaren Bulgar Türklerinin tehcir hareketinden dolayı, Bulgaristan ile ilişkilerinde sorunlar yaşamakta, Türkiye'nin Bulgaristan karşısındaki stratejik zayıflığı da Türkiye'yi endişelendirmektedir. Bilindiği üzere Türkiye'nin Bulgaristan ile uzun bir kara sınırı vardır ve bölgenin coğrafi şartları herhangi bir saldırı olduğu taktirde engel teşkil etmeyecek şekildedir. Balkanlarda güvenliğini tehlikede gören diğer bir ülke ise Yugoslavya'dır. Yugoslavya üç Sovyet uydusu tarafından çevrelenmiş ve bu kadar geniş bir sınırı tüm noktalarından savunmaya yetecek gücü bulunmamaktadır. Aynı zamanda İtalya ile arasında çıkan Triyeste limanının Yugoslavya'da kalıp kalmaması sorununu kendi lehine çözümlenmesinde, Batı savunma sistemi içinde bulunmasının faydalı olacağına olan inancıdır. Yunanistan'a geldiğimizde ise kuzey komşuları tarafından desteklenen bir iç savaştan yeni çıkmış, diğer komşularından olan Bulgaristan ile Makedonya meselesinden kaynaklanan toprak ve azınlık problemi vardır. Bu durumda hem Arnavutluk'un hem de Bulgaristan'ın Yugoslavya ile ilişkilerinin bozulması, bu iki ülkeyle sorunu olan Yunanistan'ın Yugoslavya'yı yanına alarak dış politikasında daha güçlü bir konuma getirecektir.³³² Sonuç olarak bölgesel güvenlik çıkarlarının, NATO'nun güvenlik ihtiyaçları ile örtüşmesi bu ittifakın gerçekleşmesini sağlamıştır.

³³¹ Yurdusev, a.g.m., s.378; Armaoğlu, a.g.e., s. 523.

³³² Sander, a.g.e., s. 84-87.

Paktın çöküşüne neden olacak gelişmeler ise hem bloklar arası hem de bölgesel ilişkilerde meydana gelen değişiklikten kaynaklanmıştır. Daha önce de değinildiği üzere Stalin'in ölümü ardından iktidara gelen Kuruçev, Yugoslavya ile olan ilişkilerini normalleştirmeyi başarmıştır. Sovyetler Birliği'nin yeni dış politikasının Yugoslavya'nın güvenlik endişelerini giderecek yönde olması, zaten Trieste sorununu da çözmüş bulunan Yugoslavya için, Batı uydusu Yunanistan ve Türkiye ile askeri işbirliği ihtiyacını ortadan kaldırmıştır. Yugoslavya bundan sonra dış politikasında tarafsızlık ilkesini benimseyerek, eski sömürgelerin bağımsızlıklarını kazanması sonucunda oluşan üçüncü bloğun 'bağlantısızlar' hareketinde yer almıştır. Yugoslavya'nın bu tavrı ittifakın askeri yönünü çökertse de, diğer alanlardaki işbirliği konusunda her zaman gayret göstermiştir. Aslında ittifakın bozulmasında asıl darbe, bloklar arasındaki değil blok içi çekişmeden, yani Yunanistan ve Türkiye'nin arasındaki Kıbrıs sorunundan kaynaklanmıştır.³³³

1950'li yılların başından itibaren kendi iç meselelerini çözen Yunanistan'ın bu sefer de Kıbrıs'ı milli bir mesele haline getirerek Kıbrıs ile birleşme taleplerini dile getirmeye başlamıştır. Kıbrıs'taki Türk nüfusunun varlığı ve adanın stratejik önemi Türkiye'nin de müdahil olmasına neden olmuş, o zamandan itibaren Kıbrıs meselesi Türk-Yunan ilişkilerini belirleyen en önemli faktörlerden birisi olmuştur. Nitekim Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunun ardından 1930'lu yıllarda başlayan Türk-Yunan yakınlaşması, Balkanlar'daki işbirliğinin oluşması için gerekli altyapının kurulmasına yardımcı faktör olarak belirirken, 1950'li yılları takiben beliren sürtüşme Balkanlar'daki işbirliğini engelleyici bir faktör olarak ortaya çıkmış, uzun vadede ise Kıbrıs meselesi sadece Türk-Yunan ilişkilerine değil Türkiye'nin dış politikasına da yeniden yön veren hadiselerden biri olmuştur.³³⁴

1960'lı yıllar Türk dış politikasında Soğuk Savaş koşullarının belirleyici ekseninde, tek yönlü tek boyutlu dış politikadan, siyasi açıdan çok taraflılığı esas alan, askeri iki kutupluluğun bağımlılığını azaltıcı manevraların yapılmaya

³³³ A.g.e.,s. 113-115..

³³⁴ Yurtesven,a.g.m.,s.379.

başlanıldığı yıllar olmuştur.³³⁵ Amerika ile Sovyetler Birliği arasında başlayan yumuşamanın yansımalarının da etkisi olmakla birlikte, 1962 füze krizi ve onun ardında 1963 Kıbrıs buhranı bu değişimin belirleyici olayları olmuştur.³³⁶ Kıbrıs meselesi, bölgesel güvenlik bağlarının kurulmasının ihmal edilerek sadece Batı'ya bağımlı bir politikanın kendi dış güvenliğini tam anlamıyla gerçekleştiremediğini, üstelik dış alanda yalnızlığa ittiğini açıkça göstermiştir.³³⁷

1963 yılında Kıbrıs Rumlarının adanın yönetiminde değişiklik yapmak amacıyla giriştikleri teşebbüs üzerine, Türkiye'nin askeri bir operasyona girişi ihtimaline karşı ABD başkanı Johnson'un İsmet İnönü'ye mektup yollayarak Türkiye'nin Yunanistan'a karşı askeri bir operasyon düzenleyemeyeceği, böyle bir hareketin Sovyetler'in tepkisini çekeceği, bu durumda da Türkiye'nin NATO ve ABD ile giriştiği işbirliğinin böyle bir durumda işe yaramayacağını ifade etmesi³³⁸ kamuoyunda büyük tartışmalara neden olmuştur. Daha sonra 1965'te Birleşmiş Milletler'de Türk tezine karşı Yunan başarısı, Türkiye'ye Avrupa'nın üvey evlat muamelesi yaptığı yolundaki var olan kanının güçlenmesine yol açmıştır.³³⁹

Bu gelişmelerin ardından, Türkiye 60'lı yılların ikinci yarısından itibaren yeni bir takım açılımlara yönelmiştir. Öncelikle Sovyetler Birliği ile Türkiye arasındaki ilişkiler gözle görülür bir şekilde düzelirken, Batı ile ilişkilerinde de görece uzaklık meydana gelmiştir. Bu çerçevenin Balkan özeline yansımaları ise, Balkanlar'daki komünist rejimle yönetilen komşu ülkeler ile kültür ve ticaret alanlarında ilişki kurmaya başlanarak, daha aktif ve açık bir politika izlemesi şeklinde gerçekleşmiştir. Nitekim, 1966'da Arnavutluk ile elçilik düzeyinde görüşmelere başlanmış, 1968'de

³³⁵ Hikmet Özdemir, “*Siyasal Tarih 1960-1980*”, *Türkiye Tarihi*, C. 4; *Çağdaş Türkiye 1908-1980*, İstanbul 1995.s.248.

³³⁶ William Hale, *Turkish Foreign Policy 1774-2000*, Londra 2000, s.148. 1957 yılında Sovyetler Birliği'nin uzun menzilli füze teknolojisini geliştirmeleri üzerine ABD'de orta menzilli füzelerini Avrupa'ya yerleştirme kararı almış, bunun ardından İzmir'deki Çiğli hava üssüne 15 füzelik Jüpiter rampası kurulmuştu. 1962 Küba bunalımı sırasında bu füzeler ABD ve SSCB arasında pazarlık konusu olmuş, Sovyetler ABD'nin yakınındaki Küba füzelerine karşılık kendi yakınındaki Türkiye füzelerinin kaldırılmasını teklif etmiş, ABD'de Türkiye'ye danışmadan füzeleri kaldırmıştır. Bu durum ise NATO'nun üye ülkelerin mi yoksa ABD'nin mi çıkarlarını koruduğu? konusunda şüphelere neden olmuştur. Özdemir,a.g.m.,s.252-254; Gönübol,a.g.m.,s.328-329.

³³⁷ Yurdusev,a.g.m.,s. 381; Gönübol,a.g.m.,s. 330.

³³⁸ Mektubun metni için bkz.Özdemir,a.g.m.,s. 252-253.

³³⁹ Gönübol,a.g.m.,s.332.

Bulgaristan ile 1951’de göç eden ailelerin tekrar birleştirilmesi hususunda anlaşma yapmıştır.³⁴⁰

1970’li yılların Balkan politikasını yönlendiren gelişmelerden birisi bloklar arası, diğeri ise gelişme olmuştur. Bloklar arası meydana gelen gelişme ABD ve SSCB arasındaki yumuşuma sürecinin en üst seviyeye ulaşmasıdır, ki iki ülke arasındaki uyuşmazlıkları uzlaştırma ³⁴¹ yoluna gitmeleri, Türkiye’nin kutuplar arasındaki dengeye göre kurduğu dış politikasını tekrar sorgulamasına neden olmuş ve Türkiye’nin güvenlik endişeleri komşuları ile iyi ve yakın ilişkiler geliştirmesini zorunlu kılmıştır.³⁴² Bölgesel gelişme ise Türk-Yunan ilişkilerini kopma noktasına getirecek olan 1974 Kıbrıs Barış Harekatı’dır. Ada’da yaşayan Türk toplumunun yaşam hakkının ciddi bir biçimde ihlal edilmesini takiben, dönemin başbakanı Bülent Ecevit’in ABD’li diplomata deyiimiyle “*Bundan on yıl önce, yine böyle bir gece yarısı, bir Amerikalı diplomat gelerek Kıbrıs’a müdahale edilmemesini istemişti. Tarih tekerrür eder, ama hatalar tekerrür etmez...*”³⁴³ diyerek harekatı gerçekleştirmesi olmuştur.

Kıbrıs gelişmeleri, Türkiye’nin hem Balkanlar hem de ABD ve Batı ile olan ilişkilerini olumsuz yönde etkilemiştir. Türkiye’nin, 1965’ten başlayarak başta SSCB ile olmak üzere, çevresindeki ülkeler ile girdiği çok yönlü ve çok amaçlı işbirliğinin, 1974’te Kıbrıs harekatı ve yine aynı yıl, Kıbrıs Türk Federe Devleti’nin kurulmasından sonra ortaya çıkan karşı propagandayı da etkisiz hale getirememiş ve Türkiye yalnızlığa itilmiş, ABD ise tepkisini Türkiye’ye ambargo koyarak göstermiştir.³⁴⁴ Yunanistan ise Kıbrıs meselesini Türkiye’nin yayılmacı siyasetinin somut politikası olarak göstererek kullanabildiği her fırsatta kullanmaya başlamış, diğer ülkeleri kendi yanına çekmeye çalışmıştır.

³⁴⁰ Michael B. Bishku, “*In Search of Political and Economic Security: Turkey and The Balkans through the Cold War Era*,” *Journal of South Asian and Middle Eastern Studies*, Vol. XXIV, No.1, Sonbahar 2000. s.29-31.

³⁴¹ Gönlübol, *Uluslararası Politika*, s.364.

³⁴² Yurdusev, *a.g.m.*, s.383.

³⁴³ N. Ahmet Banoğlu, *Kıbrıs Dosyası*, Kervan Yayınları İstanbul s.81’den naklen, İhsan Gürkan, “*1974 Kıbrıs Barış Harekatı’nda Siyasal İradenin Oluşumu ve Askeri Uygulama*”, *Türk Dış Politika Analizi*, ed. Faruk Sönmezoglu, İstanbul 1998, s. 273.

³⁴⁴ Özdemir, *a.g.m.*, s. 253.

Bununla birlikte, 1970'li yıllarda Bulgaristan ve Romanya ile olan ilişkilerde önemli aşamalar kaydedilmiştir. 1975 yılında Türkiye ve Bulgaristan sınırlara saygı ve saldırmazlık konularını da kapsayan, İyi Komşuluk ve İşbirliği prensiplerini imzalamışlardır. Aynı zamanda Türk-Bulgar ticareti 1972'den 1976'ya %400 artmıştır. Yine aynı yıl Türkiye Romanya ile politik ve ekonomik işbirliğine yönelik anlaşma imzalamış, iki ülke Türkiye'de sanayi alanında ortak yatırımlar yapmışlar, başbakanlık düzeyinde ziyaretlerde bulunmuşlardır. Benzer ilişkiler Yugoslavya ile de kurulma yoluna gidilmiş Yugoslavya Devlet Başkanı Tito Ankara'yı ziyaret etmiş, ardından Ecevit Yugoslavya'ya gitmiştir. 1976 yılının Ocak-Şubat aylarında Atina'da Türkiye, Yugoslavya, Romanya ve Bulgaristan'ın katıldığı Balkan ülkelerindeki işbirliğinin artırılması için bir dizi konferans düzenlenmiştir. Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı çerçevesinde, Helsinki Antlaşması ile beraber oluşan barış havasının da etkisi ile yapılan bu toplantılarda, hassas konulardan ziyade tarım, enerji, çevre, halk sağlığı, iletişim, turizm ve taşımacılık gibi konularda iyi komşuluk ve işbirliği hedeflerini içeren görüşmeler yapılmıştır.³⁴⁵

Balkanlar'da işbirliğine yönelik çalışmalar hızlanmakla beraber Türk-Yunan ilişkileri arasındaki gerginlik azalmamış hatta artmıştır. 1970'li yıllardan itibaren Türk Yunan ilişkilerindeki Kıbrıs sorununa, Ege ile bağlantılı sorunlar da eklenmiştir. Bu sorunlar azınlıklar ve Kıbrıs meselesinde olduğu gibi doğrudan insani boyut içermeyen sorunlar, fakat her iki devletin de güvenlik ve ekonomik kaygıları nedeniyle doğrudan egemenlik meselesi olarak değerlendirdikleri meseleler olmuştur. 60'ların başından başlayıp, Kıbrıs Barış Harekatı ile hızla artan Ege kaynaklı sorunların başında karasuları, kıta sahanlığı, hava sahası, FIR hattı ve komuta kontrol sahası, Doğu Ege Adalarının silahlandırılması ve bazı Ege Adalarının hukuki statüleri gelmektedir.³⁴⁶

³⁴⁵ Bishku, **a.g.m.**, s. 30-32.

³⁴⁶ Şule Kut, "Türk Dış Politikasında Ege Sorunu", *Türk Dış Politika Analizi*, Faruk Sönmezoğlu, İstanbul 1998, s. 253-258.

1980’li yıllara gelindiğinde ise Türkiye’nin Balkan ülkeleri ile olan ilişkilerinde bir canlanma olmuştur. 1960’lı yıllardan itibaren başlayan geçiş döneminin atlatıldığı, işbirliği için gerekli zeminin daha da sağlamlaştığı görülmektedir. Nitekim on iki yıl aradan sonra, 1988 yılında Yugoslavya’nın teklifi üzerine 1976 Atina konferansının benzeri 24-28 Şubat’ta Belgrat’ta yapılmış ve böyle bir konferansa Arnavutluk’un ilk kez katılımı olmuştur. Bu konferansın temel hedefi Balkan ülkeleri arasındaki işbirliğini geliştirmek olduğu için hassas konulara değinilmeden, tarım, sanayii, ticaret, enerji, turizm, sağlık ve çevre konuları tartışılmıştır. Yine aynı yıl 1984 yılı itibariyle Bulgaristan devlet başkanı Todor Jivkov’un etnik Türklere yönelik asimilasyon kampanyasından dolayı iki ülke arasındaki ilişkilerinin problemlili bir süreçte olmasına rağmen, iki ülke dış işleri bakanları Mesut Yılmaz ve Petar Mladenov “iyi komşuluk, dostluk ve işbirliği” protokolü imzalamışlar, hatta ekonomik ve insan hakları konusunda ortak komitelerin kurulması kararını almışlardır.³⁴⁷

Bununla birlikte 80’li yıllara Bulgaristan ile olan sorunlar damgasını vurmuştur. Aslında burada Türk dış politikasının dış Türkler konusunda çok yönlü bir devlet politikasının oluşturulmamasının, zaman içerisinde ortaya çıkan sorunları görülmektedir. Bilindiği üzere Cumhuriyetin kuruluşu ile birlikte çevresindeki ülkeler ile ilişkilerini normalleştirme sürecine sokan Türkiye, Osmanlı mirasının olumsuz yansımaları sayılabilecek konularda ihtiyatlı davranmıştır. O dönemin şartlarında anlaşılabilir bir tavır olan bu politika uzun vadede Yunanistan, Bulgaristan, Arnavutluk ve Yugoslavya’da bulunan Türklerin bir anlamda unutulması anlamına gelmiş, bu konu ile ilgili durumlar 1963-64 ve 1974 Kıbrıs’ta, 1950 ve 1989’da Bulgaristan’da olduğu gibi kriz durumlarında ve etnik Türklere yönelik arındırma olduğu zaman gündeme gelmiştir.³⁴⁸ Nitekim Bulgaristan devlet başkanı Todor Jivkov’un 1972-74 yılları arasında Pomaklara, ardından 1982-83 yılları arasında Türkçe konuşan çingenelere başlattığı asimilasyon politikasına 1984 yılından itibaren Türk azınlığı eklemiştir. Bu baskı politikasının 1989 yılında hat

³⁴⁷ Bishku, *a.g.m.*,s. 34-35.

³⁴⁸ Yurdusev, *a.g.m.*,s. 385.

safhaya ulaşmasının ardından, Mayıs 1989’da Türkiye Bulgar sınırını açmış ve aynı yılın Ağustos ayına kadar yaklaşık 310.000 Türk Türkiye’ye göç etmiştir.³⁴⁹

Sonuç olarak 1945-89 yılları arasında Türkiye’nin Balkan ülkeleri ile olan ilişkilerine baktığımızda 1960’lı yıllara kadar olan kısmının global gelişmeler çerçevesinde, bölgesel gelişme ve dinamiklerin daha ihmal edildiği bir politika takip edildiği görülmektedir. 1960’lı yıllardan itibaren ise Soğuk Savaş dönemi kutuplar arası güvenlik stratejisi çerçevesinden çıkılmadan, ama bölgesel güvenlik ve işbirliğine yönelik girişimlerde bulunulan bir döneme girilmiştir. Bu dönemde bölge komşuları ile sıkıntıya sokacak gelişmeler ise genel itibariyle dış Türklere yönelik arındırma politikası ve yine bölgesel güvenlik meseleleri ile ilgili olmuş, bu sorunlar bu dönemde izlenen Türk dış politikasının zaafları ile ilgili ciddi ip uçları vermiştir.

³⁴⁹ Bishku,a.g.m.,s.34-35.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: KOMÜNİZM SONRASI

A. YUGOSLAVYA: DAĞILMA SÜRECİ

Burada Yugoslavya'nın dağılmasına neden olan iç ve dış dinamikler ortaya konmaya çalışılacaktır. Bu süreci anlayabilmek için öncelikle, Yugoslavya'yı bir arada tutan etmenlere göz atmakta da fayda vardır. Yugoslavya'yı bir arada tutan en önemli etkenlerden birisi, ülkeyi düşman işgalinden kurtaran ve yeniden kurulmasını sağlayan karizmatik lider Tito'nun ve ona tamamiyle bağlı Yugoslav Halk Ordusu'nun varlığıdır. Tito'nun döneminde ülkede meydana gelen gelişme ve artan refah insanların daha umut dolu ve iyimser olmalarını ve rejime bağlanmalarını sağlamıştır. Komünist olan ya da olmayan halkın Sovyet yönetimi altına girileceği korkusu da ikinci bir etken olarak ortaya koyulabilir. Son olarak Soğuk Savaş süresince Doğu-Batı karşılaşmasındaki anahtar rolü ile Yugoslavya, Batılıların gözünde Sovyet tehlikesini uzakta tutmuş, Moskova için ise her ne kadar kendinden bağımsız olsa da ideolojik olarak aynı platformdaki Yugoslavya'yı kendi çıkarları için uygun bulmuştur.³⁵⁰

1980'li yıllar 'İkinci' Yugoslavya olarak adlandırabileceğimiz Tito Yugoslavya'sının tarihinde çok önemli değişim ve gelişimleri beraberinde getirmişti. Bu gelişmelerden ilki 1980 yılının Mayıs ayında Josip Bronz, bilinen adıyla Tito ölümüyle oldu. Tito, milletler üstü yaklaşımı ve güçlü kişiliği ile ülkenin bütünlüğünü simgeliyordu, ancak Tito Yugoslavya'sı altı cumhuriyet, beş millet, üç din, dört dil, iki dil ve bir parti, Komünist Parti'den oluşan, ulus olarak tanınanların dışında, 10 "milliyet" ve sekiz tane de etnik grubun olduğu bir azınlıklar mozaigi idi. Bu kadar farklı yönelimleri olan toplulukları bir arada tutmak ise her zaman sorun olmuştur. Tito Yugoslavya'nın heterojen yapısından kaynaklanan problemleri

³⁵⁰ Civiic, a.g.e.,s. s.61-62.

milletler üstü yaklaşımıyla çözmeye çalışmış, fakat Tito'nun ulus-üstü bir üst kimlik olarak “Yugoslavya kimliği”ni yaratmayı başaramaması, Yugoslavya’ da “sınıf” temelinden “ulus” temeline doğru değişen bir politik yapılanma ile sonuçlanmıştır.

Bu dönüşüm Tito hayattayken kendini göstermeye başlamış, 1974’te kabul edilen Anayasa bunun somutlaşmış halini yansıtmıştır. Daha önce de anıldığı üzere 1974 Anayasası, ikili bir egemenlik öngörmekte, hem “işçi sınıfının ve çalışanların”, hem de “millet temsilcilerinin” söz hakkı vermektedir, ortaya çıkan bu dualizm sosyalist ideolojinin yıkılmasıyla son bularak, millet ve milliyetçilik temeli üzerinde yükselmeye başlamıştır. Sonuç olarak Yugoslavya’da bir anlamda “devlet sosyalizminden devlet şovenizmine” geçiş gerçekleşmiştir.³⁵¹Bu evrede, ülkenin geçmişinde yaşananlar, milliyetçi güçlerin eline yeterince malzeme vermiştir. Ülkenin çeşitli bölgeleri arasındaki gelişmişlik farklılığı ve federal bütçeye katkı oranları, milliyetçiliği besleyen diğer kaynakları oluşturmuştur. Bu sırada uluslararası konjonktürde meydana gelen gelişmeler bu sürecin ivme kazanmasına neden olmuştur. 1980’li yılların ortalarında komünizmin çökmesi, onun ardından da Avrupa’da iki kutuplu yapının çözülmesiyle Yugoslavya dış politikadaki anahtar rolünü kaybetmiş ve 1948’lerden itibaren var olan “dış tehlikeler” korkusu da ortadan kalkmıştır.

Bu koşullar altında uluslar ve cumhuriyetler arasında zaten var olan ama güçlenip ortaya çıkması engellenen rekabet ve sürtüşmeler kendisini göstermeye başladı. Var olan güç boşluğunda, zaten altı cumhuriyet ve iki yerel yönetime (Kosova ve Voyvodina) bölünmüş olan Yugoslav Komünist Partisi yönetimindeki cumhuriyetlerin yönetici sınıfları, milli çıkarlarını belirleyerek bu çıkarlara göre davranma yoluna gittiler, fakat burada her halkın “milli çıkarlardan” ne anladığı değişiklik gösteriyordu. Predrag Sımić, bu eğilimleri üç grupta tasnif ederek, birinci gruba Yugoslavya’dan ayrılarak Orta Avrupa devletler grubuna katılmak isteyen Slovenya ve Hırvatistan’ı, ikinci gruba sıkı sıkıya bütünleşmiş federasyon fikrini savunan Sırbistan ve Karadağ’ı, dahil etmiştir. Son olarak hem ülkenin

³⁵¹ Robert M. Hayden, “Yugoslavya: Kendi Kaderini Tayin Hakkı mı Etnik Temizlik mi?”, *NPQ Türkiye*, 4/1993, s. 45-50.

parçalanmasından hem de Sırp hakimiyeti altındaki Yugoslavya'da yaşamaktan korkan ve bu nedenle Yugoslavya'nın devamını isteyen Bosna-Hersek ve Makedonya cumhuriyetlerinin oluşturduğu üçüncü gruptan söz etmiştir. Bu gruplara ek olarak Yugoslav Halk Ordusu da ülkenin bütünlüğünün yanında sosyalist sistemin de sürdürülmesini isteyen özel bir güç faktörünü temsil etmektedir.³⁵²

Federasyonun fiilen dağılmasına neden olan gelişmeler 1974 Anayasasının ihlalleri ile başlamıştır. Anayasayı ihlal eden ilk ülke Sırbistan oldu. Özerk bölgelerin kendi sınırları içerisinde yasama haklarını ihlal ederek, ekonomik alanda karar verme ve kendi güvenlik birimlerini oluşturma haklarını ellerinden alıp, Kosova ve Voyvodina'nın özerklik statülerine son verdi, Karadağ temsilcisi Sırbistan ile paralel bir tutum sergiledi. 1974 Anayasasına ikinci ihlal Slovenya'dan geldi. Eylül 1989'da Sloven Meclisi kendi Anayasasında değişiklik yaparak çok partili seçim yapma, gerektiğinde federasyondan ayrılma kararı aldı. Slovenya'yı Hırvatistan takip etti ve Hırvatistan Komünist Parti liderliği de federal yönetimden izin almadan Anayasasını değiştirdi. 1990 yılının Ocak-Şubat aylarında yapılan Yugoslav Komünistler Birliği'nin 14. Olağanüstü Kongresinde, tüm bu sorunlar ve YKB'nin işlevi ve geleceği tartışıldı. Cumhuriyetler arasındaki görüş farklılıkları ve uyumsuzluk kongrede kendini gösterdi ve federal düzeyde Parti'nin çözülmesiyle sonuçlandı. Kongrenin hemen ardından Cumhuriyetlerde çoğunluğu etnik temelde ve ulusçu olmak üzere çok sayıda parti kuruldu, bu durum aynı zamanda Komünist Parti'nin öncü ve lider rolüne de son verilmesi anlamına geliyordu.³⁵³

1990'larda yapılan seçimlerin sonuçları bir sonraki yılın yazı ve sonbaharında Yugoslavya'da patlayacak olan iç savaşın ipuçlarını vermeye başlamıştı. İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana yapılan ilk serbest seçimlerde, bütün cumhuriyetlerde etnik-milliyetçi yanları ağır basan partiler ve koalisyonlar kazanmıştı. Milliyetçiler uluslararası arenada kendilerine destek bulmak ve meşruiyet kazanabilmek için, anti-komünist bir söylem kullandılar. Bu arada Batı ile kaynaşabilmenin ya da kabul görmenin gerek şartlarından birisi olan "demokratik" yapıda olduğunu veya olacağını

³⁵² Sımcı, a.g.m., s.17-18.

³⁵³ Bora, a.g.e., s. 137-138.

ispatlama çabası ile hakim olan etnik milletin ulus devleti olacak şekilde yapılanma arayışları arasındaki gerilimi çözmeye çalışmışlardı. Demokrasinin temel görevlerinden birinin de azınlık haklarının korunması olduğu ve Federasyonu oluşturan bütün cumhuriyetlerin kayda değer bir ya da birkaç azınlığa sahip olduğu düşünülürse bu ikilemin çözümünün ne kadar zorlu olacağı ortadadır. Tabii bu durum Federasyon zamanında, hangi cumhuriyette yaşarsa yaşasın eşit vatandaş muamelesi görüp bütün hakları federal yasalar tarafından korunan “Yugoslav vatandaşı”nın hayatında yeni değişikliklere neden olmuştu.³⁵⁴

Bu ikilemde sadece Yugoslavya’yı oluşturan cumhuriyetler değil, Batı dünyası da kalmıştı.¹ Ağustos 1975’de 35 ülke tarafından imzalanan Nihai Sened veya Helsinki Deklerasyonu adını alan belgeye göre, “milletlerin kendi kaderlerini tayin etme” hakları ile birlikte “sınırların dokunulmazlığı” prensibi de kabul edilmiştir. Bu kararlar homojen yapıda ki devletlerde birbirleriyle uyum sağlarken, etnik açıdan heterojen olan Yugoslavya’da önemli bir problem kaynağını oluşturmuştur. Batı dünyası ve ABD’nin bu iki prensibin hangisine öncelik vereceği yönündeki kararsızlığı iç savaşın ulaştığı boyut tayin etmiştir.³⁵⁵

Aslında krizin başlangıç aşamasında zaten Avrupa’nın yeterince hassas bir döneminde olmasının etkisi vardır. O sıralarda iki kutuplu düzenin çökmesiyle kıtadaki bütün uluslar kendi rollerini yeniden tanımlamaya çalışıyorlardı. Almanya’nın birleşmesi, SSCB’nin dağılması, uluslararası kamuoyunun dikkatini bu bölgeye toplamıştı. Aynı şekilde ABD dış politikası da Körfez Krizi ile meşgul olduğu için, ilk başlarda Yugoslav krizi pek öncelikli bir sırada yer almamıştır. Bu durum bir anlamda Avrupa ve Amerika’nın Yugoslavya’nın kaçınılmaz bir bölünmeye doğru yol aldığı gerçeğini yeterince fark edememelerine neden olmuş, AT’nin devreye silahlar girmeden önceki arabuluculuk çabaları ise başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Krizin nedenlerinin iyice anlaşılmadan, cumhuriyetler arasındaki anlaşmazlığı yumuşatmayı ve federal hükümeti istikrara kavuşturmayı hedefleyen bu

³⁵⁴ Hayden, **a.g.m.**, s.48..

³⁵⁵ **A.g.m.**,s.49-50.

arabuluculuk çalışmaları, uluslararası geniş çaplı bir eşgüdüm de sağlanmaksızın yapılmıştır. 1991-95 yılları arasında uluslararası arabuluculuk çabalarının başarısızlıkla sonuçlanması iki kutuplu düzenin sona ermesinin ardından Avrupa'nın en karmaşık uluslararası krizlerinden birisi ortaya çıkarmıştır. Gerek Avrupa Topluluğu gerekse ABD Yugoslavya'ya karşı başlangıçta birliği ve egemenliğini destekleyen, 1992'lerden itibaren Yugoslavya cumhuriyetlerinin federasyondan kopma fikrini benimseyen bir politika izlemişlerdir.³⁵⁶

i. SİRBİSTAN

1988/89 dönemindeki Yugoslavya'da rejimin çözülüşünü ve meydana gelen iç dinamikleri ortaya koyarken Sırbistan ile başlamak doğru olacaktır. Sırbistan Federal Yugoslavya'nın çözülme sürecinde en önemli sebeplerden birisi olan 'milliyetçilik' mevhumunu, bir anlamda motor güç olarak kullanan cumhuriyetlerden en önemlisidir. İkinci Yugoslavya'nın yapılanmasına bakıldığında Tito'nun sanki böyle bir tehlikenin varlığını daha önceden sezdiğini ve buna yönelik bir takım önlemler aldığı görülmektedir. Bilindiği üzere Sırlar Federal Cumhuriyetin en kalabalık nüfuslu ulusudur. Oysa İkinci Yugoslavya'nın kurulması ile birlikte Sırbistan topraklarını küçültülme politikasına gidilmiş, daha önce kuzey Sırbistan olarak kabul edilen Makedonya aynı şekilde Sırbistan sınırlarında bulunan Karadağ Sırbistan'dan ayrılarak ayrı bir cumhuriyet statüsü verilmiştir. Daha sonra 1974 Anayasası ile Arnavut nüfusunun yoğun olduğu Kosova ve Macar nüfusunun yoğun olduğu Voyvodina bölgeleri özerklik statülerini kazanırlarken, benzer konumda olan Hırvatistan'ın Krajina bölgesindeki Sırlara her hangi bir ayrıcalıklı statü verilmemiştir. Müslüman, Sırp ve Hırvat nüfusu yoğunluğunun aşağı yukarı birbirine yakın olduğu Bosna-Hersek'te ise zaten böyle bir durum hiçbir zaman (90'lı yıllara kadar) mümkün olmamıştır.³⁵⁷

³⁵⁶ Sımic, a.g.m., s.13-15.

³⁵⁷ David A.Dyker, "The Degeneration of the Yugoslav Communist Party as a Managing Elite- a Familiar East European Story?", *Yugoslavia and After*, ed.David A. Dyker ve Ivan Vejvoda, Londra 1996,s.53.

Nitekim Belgrat'ta bulunan Sırp Bilimler Akademisi 1985-6'da bir Memorandum (muhtıra) hazırlayarak Tito'nun Federal Yugoslavya'sından şikayetlerini üç madde halinde ortaya koymuşlardır. Bunlardan ilki 1945'den beri ekonomide önceliğin Hırvatistan ve Slovenya'ya verdiği ve Sırbistan'a karşı ayırımcı bir politika izlediği, ikincisi 1974 Tito Anayasasına göre Sırbistan topraklarının üçe bölündüğüdür. Çünkü 1974 Anayasasına göre Kosova ve Voyvodina'ya Federal yönetime doğrudan katılma hakkı verilmiştir ki bu durumda bu bölgeler *de facto* cumhuriyet statüsü kazanmışlardı. Son olarak Sırp, Yugoslav Komünist Birliği ve diğer cumhuriyetlerin Kosova'da kendilerine karşı anti-Sırp bir politika izledikleri ve ayrılıkçı Arnavut hareketini desteklediklerini, Hırvatistan'daki Sırp'ların ayırım gördüklerini iddia ederek, "güçlü Yugoslavya zayıf Sırbistan" prensibinden yola çıkanların en iyi göstergesinin 1974 Anayasası olduğunu ilan etmişlerdir.³⁵⁸

Sırbistan 1981 sayımına göre %35 ile Yugoslavya'nın en kalabalık nüfusuna sahip cumhuriyeti olması, Sırbistan dışında Bosna-Hersek ve Hırvatistan'da kayda değer Sırp nüfusu bulunması Sırlara ayrıca güç verirken, Birinci Yugoslavya'nın Sırp etnosentrizimine dayanmış olması da Sırbistan'ın isteklerine tarihi bir boyut katmıştır.³⁵⁹ Memorandumun Sırp iddialarının teorik temelini oluşturduğu düşünülürse, bunları pratiğe döken Slobodan Miloseviç olmuştur. Miloseviç 1986'da Memorandum'un yayınlandığı yıl partinin başına geçmiş, kampanyasına Kosova ile başlamıştır. Bilindiği üzere Kosova Sırp'lar için tarihi bakımdan çok özel ve önemli bir yere sahiptir. 1389'da Osmanlı hakimiyetine giren ve beş asır Türk hakimiyetinde kalan Kosova, Ortaçağ Sırp Kırallığı'nın sembolü gibidir. Bu sembolün tekrar Sırp'ların eline geçmesi 1912'li yılları bulmuştur ama o zaman da Kosova'daki Sırp nüfusu çok az sayıda kalmıştı. Bölgedeki Arnavutların nüfus artışının hızı, bölgenin cumhuriyetler içindeki en fakir, işsizlik oranının en yüksek bölge olması nedeniyle başka cumhuriyetlere göç vermesi bu durumun önemli nedenlerindendir. Ancak, Sırbistan yerli Arnavutları terörle Sırp'ları Kosova'dan sürmekle, yalnız Arnavutlardan oluşan bir Kosova yaratmaya çalışmakla suçlamıştır. Miloseviç de Sırp medyasını arkasına alarak Arnavut terörü iddialarını Sırp kamuoyunu daha

³⁵⁸ A.g.m.,s.54-56.

³⁵⁹ Bora,a.g.e.,s.108.

radikalize etmekte kullanmış, bundan sonra olaylar hızla gelişerek Sırp hegemonyasını tesise doğru yol almıştır.³⁶⁰

Ekim 1988'de Voyvodina'da Voyvodina KB örgütü önderleri, partili ve partisiz Sırp'ların baskısıyla, parti tüzüğüne aykırı bir şekilde görevden alındılar. Kasım'da darbe sırası Kosova'ya geldi ve yerel örgüt önderleri değiştirilerek yerlerine Sırbistan KB güdümündeki kadrolar getirildi. Bu arada Voyvodina ve Kosova'nın özerkliğini kısıtlayarak Sırbistan'ın güdümüne sokacak bir Anayasa değişikliğini gündeme getirdiler. Bunun üzerine 17 Kasım 1988'de Trepça kentinde kömür madeni işçileri Kosova KB liderlerinin görevlerinden alınması ve Anayasa değişikliğini protesto için genel grev yaptılar. Ocak 1989'da Karadağ'ın başkenti Titograd'a (daha sonra tekrar eski adı olan Podgorica ile değiştirildi) gelen Miloseviç taraftarları yaptıkları gösteriler ve baskılarla Karadağ KB'nin görevden çekilmesine sebep oldular. Böylece Voyvodina'dan sonra Karadağ'da Miloseviç hükümetinin güdümüne girdi.³⁶¹

Kosova'da Şubat 1989'da Trepça maden işçileri açlık grevi başlattılar. Sırbistan hükümeti bunu "karşı devrim" girişimi olarak kabul ederek Kosova'da sıkıyönetim uygulamasına geçti. Aynı ay, Voyvodina ve Kosova'nın özerkliğini kağıt üzerinde bırakan Anayasa değişikliğini yürürlüğe kondu. Slovenya'da bütün toplumsal örgütler, Hırvatistan'da insan hakları örgütleri Kosova darbesini kınamakla beraber, Federal KB, Hırvatistan, Slovenya ve Bosna-Hersek darbelerin gerçekleşmesi ve Anayasa değişikliğinde sessiz kaldılar, Karadağ ve Makedonya Cumhuriyetleri ve Voyvodina özerk bölgesi ise Sırbistan politikasını desteklediler. Bütün bu olaylar Miloseviç'in popülaritesinin iyice artmasına sebep oldu ve 1990 seçimlerinde ikinci defa büyük bir çoğunluk alarak Sırbistan'ın başbakanı olarak seçildi. Kosova'daki Arnavutların boykot ettikleri seçimlerde, Miloseviç'in Bosna ve Hırvatistan'da yaşayan Sırp'lar'dan da büyük destek görmesi dikkat çekici bir gelişmedir. Dağıtılan Kosova Meclisi üyeleri 1991'de gizli olarak toplanıp

³⁶⁰ Bora, a.g.e., s.108-112.

³⁶¹ Noel Malcom, *Bosnia: A Short History*, Londra 1996, s.212.

Kosova'nın bağımsızlığını ilan ettiler. Bunun üzerine Belgrat yönetimi baskıları daha da artırıp Kosova'yı Kosova ve Methohija şeklinde iki ayrı idari bölgeye böldü.³⁶²

1991 Haziran ayında Slovenya ve Hırvatistan'ın bağımsızlık ilan etmeleri ve hemen ardından çatışmaların başlaması ile Sırbistan yönetimi de harekete geçti. Sırbistan bu devrede Federal Ordu ile dayanışma içerisinde ayrılıkçı cumhuriyetlerin karşısında yer aldı. Çatışmaların şiddetlenmesi üzerine BM eski Yugoslavya'ya her türlü silah ve teçhizat satışını yasaklama kararını getiren ambargo kararını aldı ancak AT ve BM'nin çatışmaların yayılmasını engellemek için başlattıkları girişimler sonuç vermedi. Slovenya ve Hırvatistan'ın ardından Makedonya ve Bosna-Hersek'in de bağımsızlık ilan etmeleri ile Yugoslavya'dan geriye sadece Sırbistan ve Karadağ kaldı.

Yugoslav Federasyonu içerisinde nüfus bakımından en küçük ulusu oluşturan Karadağlılar, coğrafi konumlarının da elverişli olması sayesinde tarih boyunca özerklik statüsüne sahip olmuşlar, bu statülerinden 1918'de yaptıkları referandum kararı ile Sırbistan ile birleşerek vazgeçmişler. 1941-45 döneminde partizanlar tarafında savaşan Karadağlılar, Yugoslavya Federasyonunun kurulması ile birlikte tekrar ayrı bir cumhuriyet statüsüne kavuşmuşlardı. 1989 değişiklikleri ile Miloşević'in “ kafadaki iki göz kadar yakın” şeklinde tarif ettiği Karadağlılar, olaylar karşısında Sırbistan paralelinde bir tutum almışlardır.³⁶³ Sırbistan'ın Adriyatik denizine açılan tek kapısının Karadağ'ın elinde bulunmasının da etkisi ile bu iki cumhuriyetin tarihsel ve kültürel boyutu da olan dostluklarını iyice pekiştirmiştir. Nitekim Federasyonu oluşturan diğer cumhuriyetlerin sırasıyla bağımsızlıklarını ilan etmeleri üzerine, geriye kalan bu iki cumhuriyet arasında 27 Nisan 1992'de kabul edilen yeni bir Anayasa ile yeni bir federasyon kuruldu.³⁶⁴ Böylece Tito'nun kurduğu Federal Yugoslavya'dan geriye kalanlarla kurulan Federal Yugoslavya, artık “Üçüncü Yugoslavya” yani Güney Slavları'nın yurdu değil, sadece Sırp'ların yurdu olarak kurulmuş oldu.

³⁶² Aynı yer

³⁶³ Civiic, a.g.e., 78-79.

³⁶⁴ <http://7www.washingtonpost.com/wp-srv/longterm/balkans/ htm>. 20.02.2000

ii. SLOVENYA

Slovenler Yugoslavya devletinin bir parçası olana kadar bir çok bir çok yabancı hanedanlık tarafından yönetilmiştir. Tarihi boyunca Almanya, Macaristan ve İtalya'nın asimilasyon tehdidi altında kalan ülke, 19. yüzyıl boyunca asimilasyon tehlikesinin de hızlandırdığı bir milli kimlik oluşturma sürecinden geçmiş ve bu mücadelenin sonucunda Macaristan yönetimi altında özerk ve kültürel açıdan homojen bir toplum yaratmayı başaramışlardır. Avusturya Macaristan İmparatorluğunun dağılmasının ardından, çevresini güçlü düşmanlar saran Slovenler için, Sırp, Hırvat Sloven Krallığına dahil olmak en uygun çözüm olmuştur. Coğrafi konumu ile diğer iki bölgeye fazla karışmayan, dillerinin farklı olması sayesinde diğer iki ulus arasında erime tehlikesine karşı önemli bir silaha sahip olan, bunun yanında kendilerine ait önemli kurumları (üniversite ve akademileri) bulunan Slovenler, Tito Yugoslavya'sında da tarihlerinde ilk defa sınırları kesin olarak belirlenmiş bir devlete sahip oldular.³⁶⁵

Toplam nüfus içindeki payı yalnızca %8 (1.8 milyon) olan ve federasyonu oluşturan cumhuriyetler içinde homojen yapıya sahip olan tek cumhuriyet olan Slovenya, aynı zamanda 1980 verilerine göre Yugoslavya'nın milli gelirinin yaklaşık %20'sini üreten, ihracatın üçte birine yakınıni gerçekleştiren federasyonun en zengin ve gelişmiş ülkesiydi. Diğer cumhuriyetlerin aksine gerek coğrafi gerek sektörel olarak yaygınlaşmış bir sanayisi olan Slovenya, serbest piyasa ekonomisine de erken ve çabuk giren ülke olmuştur Slovenya ekonomisinde gerçekleştirdiği gelişmeyi, siyasi çoğullaşma ve demokratikleşme sürecinde de gerçekleştirebilmiştir. Slovenya yönetimi ve aydınları arasında bağımsızlıkçı perspektif, 60'lardan itibaren, iktisadi özerklik ve kültürel Batıcılık temelinde gelişmiştir.³⁶⁶

Slovenya'nın Yugoslavya'nın bir parçası olmaktan kaynaklanan ilk sorunu 1958 yılında Lubliyanada yapılan Parti Kongresinde alınan karar sonucunda

³⁶⁵ Crisstopher Civiic, "Slovene and Croat Perspectives", **International Perspectives on the Yugoslav Conflict**, ed.A. Danchev ve t. Halverson, Londra 1996,s. 117-119.

³⁶⁶ Lampe,a.g.e.,s.342.

olmuştur. Yugoslav Komünist Partisi tarafından ortaya konan, Yugoslavizm ‘*jugoslovenstvo*’ adı verilen, ayrı ulusları tek bir Yugoslav kültürü kimliğinde birleştirme girişimi Slovenler tarafından “Sırplıştırma”olar yorumlanmış ve oldukça büyük tepki görmüştür. Benzer bir sorun daha sonra 1980’li yıllarda tüm Yugoslavya’da tarih ve edebiyat derslerinde ortak müfredat okutulması yönünde yapılan çalışmaların ortaya çıkması ile de yaşanmıştır.³⁶⁷

Zaten iktisadi gelişmişliği, tarihi-kültürel geçmişi ile Yugoslavya’nın diğer cumhuriyetleri ile farklılıkları bulunan Slovenya, 60’ların ikinci yarısından itibaren komşuları İtalya ve Avusturya ile kültürel ve iktisadi ilişkilerini geliştirdi. Özellikle Hırvatistan’la birlikte katıldığı, Avusturya’nın güneyindeki, İtalya’nın kuzeydoğusundaki, Macaristan’ın güneybatısındaki eyaletleri ve Almanya’nın Bavyera eyaletinin dahil olduğu “Alp-Adriyatik Çalışma Grubu”, Slovenya’nın Batı ile bağlarının pekiştirilmesi açısından önemli bir göstergeydi.³⁶⁸ Ülke bu şekilde özerk dış politikasının da temelleri atılmaktaydı. Bu durum Slovenya’yı Yugoslavya’ya bağlayan çok önemli bir korkunun, Alman ve İtalya’nın yayılma korkusunun da etkisini kaybettiğini açıkça ortaya koyuyordu.³⁶⁹

Slovenya’da bağımsızlık süreci ve demokratikleşme süreçleri bir arda gerçekleşmiştir. 1980’li yıllarda Slovenya’da hem aydın hem de parti içinde Avrupa Sosyal Demokrasi çizgisine eğilimli bir kanat öne çıkmaya başladı ve kabul gördü. Slovenya KB parti önderi Milan Kučan, “Kendisinin katılmadığı görüşlerin de serbestçe ifadesinden yana” olduğunu ifade ederek bu değişimleri geliştirecek ortamı hazırladı. 1989 yılında Slovenya KB çoğulcu siyasi sisteme geçiş aşamalarını başlattı. KB örgütü dışında siyasi örgütlenmelere izin vermesi, resmen hala yasak olmasına rağmen bir çok siyasi partinin kurulmasıyla sonuçlandı.³⁷⁰

Mayıs 1989 sonunda kurulan bu partiler ve muhalefet grupları “Mayıs Deklarasyonu”nu yayınladılar. Deklarasyon “çok partili hayata geçilerek seçim

³⁶⁷ Civiic,a.g.m.,s.120-121.

³⁶⁸ A.g.e., s.65-68.

³⁶⁹ A.g.m.,s.121.

³⁷⁰ Bora,a.g.e., s.125-128.

yapılmasını, insan haklarının ve özel mülkiyetin tanınmasını, Slovenya'nın tam bağımsız olmasını ve Yugoslavya'dan ayrılmasını" talep ediyordu. Eylül sonunda parlamentodan, bazı reformlarla birlikte Slovenya'nın Yugoslavya'dan ayrılma hakkını yasalaştırılan kararlar çıktı. 7 Mart 1990'da Cumhuriyetin adındaki "sosyalist" ibaresi kaldırılarak, ülkenin adı "Slovenya Cumhuriyeti" oldu.³⁷¹ Haziran 1990'da Sloven Milli Meclisi yeni bir yasa yürürlüğe koyarak bundan sonra Yugoslav yasalarına Sloven yasalarının problemleri çözmekte yetersiz kalığı zamanlarda başvurulacağı ve Slovenya'nın kendi dış politikasını belirleyip kendi milli savunmasını yürüteceği açıklandı. Eylül ayında da kendi milli gücünü oluşturdu ve son olarak 23 Kasım 1990'da Sloven Parlamentosu çoğunluğun oyu ile birlikte Slovenya'nın bağımsızlığını ilan etti. Yugoslav Hark Ordusu duruma el koymaya çalıştıysa da başarılı olamadı.³⁷²

Slovenya'nın kopuşunda Federasyonun gittikçe Sırbistan merkezli bir yönetime doğru gitmesinde ve Miloseviç rejiminin etkilerinin olduğu muhakkaktır. Ancak bu tür sıkıntıların eskiden beri olduğu, asıl yeni olanın Slovenya'nın artık Yugoslavya ile bağlarını koparabilecek güçte olması da bir gerçektir. Liderlerinin kalitesi, ulusal homojenliklerini siyasi platformda da yakalayabilmeleri ve coğrafi konumlarının getirdiği avantajlarının yanında, daha önce de açıklandığı gibi Batı ile iktisadi ve kültürel bağlarını geliştirmeleri bu kopuşun gerçekleşmesinde önemli etkenler olmuştur. Özellikle Ağustos ayında Moskova'daki darbe girişiminin Balkanlar'daki Rus etkisini bir süre ortadan kaldırması ve Almanya'nın Slovenya ve Hırvatistan'ı açık bir şekilde desteklemeleri kopuşu hızlandırmıştır.³⁷³

³⁷¹ A.g.e., s.129.

³⁷² Sofos, a.g.m., s. 266.

³⁷³ Sımcı, a.g.m., s.22-23.

iii.HIRVATİSTAN

Slovenya’da bağımsızlık, milliyetçilik demokratikleşmeci en azından özgürlükçü bir ekseninde gerçekleşirken, ülkenin Sırbistan’dan sonraki ikinci büyük cumhuriyeti olan Hırvatistan’da bağımsızlık daha şovenist bir tonda gerçekleşti. Hırvatistan’ın bu eğiliminde Sırbo-Hırvat geçmişin önemli rolü olduğu muhakkaktır. Aslında 19. yüzyıl ve 20. yüzyıl başlarında Hırvat kilise görevlileri ve entellektüelleri bütün Kuzey Slavlarının birleşmesi fikrini ateşli bir şekilde desteklemişlerdir. Bu birleşmenin gerçekleşmesini istemelerinin altında yatan oldukça ciddi nedenler de vardır. Bu nedenlerden ilki bağlı bulundukları Avusturya-Macaristan İmparatorluğunun kurucu unsurlarından Macarların milliyetçi politikalarından duydukları endişedir. Diğer bir endişe sebepleri ise Müttefik kuvvetlerin İtalya’nın kendileri tarafında savaşa katılmalarının karşılığı olarak Hırvatistan’ın Adriyatik kıyılarındaki topraklarını teklif etmesidir. 1918’de Avusturya-Macaristan yenilmiş ve İtalya 1915 Londra Antlaşması’nda öngörülen yerlerden daha fazlasını işgal etmiştir. Bu durumda Slavlardan oluşacak bir devlete katılmak Hırvatlar için en iyi alternatiftir.³⁷⁴

1918 sonrası Hırvatlar için hayal kırıklığına sebep olmuştur. Yeni kurulan Krallığın en gelişmiş ve zengin bölümünü oluşturan Hırvatistan, daha önce Habsburg yönetiminde yaşadığı özerkliğinden daha azı ile yetinmek zorunda kalmıştır. II. Dünya Savaşı öncesi daha fazla özgürlük için yaptıkları girişimler ise ne Ortodoks Kilisesi, ne politikacı ne de Sırp entellektüelleri tarafından hoş karşılanmış hatta karşı çıkmıştır. Hırvat kimliğinin ve ulusal bağımsızlığının tamamen tanınmaması, Hırvatların kendilerini Sırplaştırılma tehlikesi içinde olduklarını hissetmelerine sebep olmuştur. Aslında bu durumlarının haklılık payı da vardır.1844 yılında Sırbistan’ın İçişleri bakanı Garasanin, bütün Sırları içine alacak bir Sırbistan’ı gerçekleştirecek bir doküman *Nacertanije* hazırlamıştır. Burada Sırlara Karadağlılar, Hırvatlar, Bosnalı Müslüman ve Makedonlar da dahil edilmiştir. Bu tanımlamanın teorik açıdan meşruluğu ise 19 yüzyıl dil bilimcisi Vuk Stefanoviç Karadziç’in Sırları Slav

³⁷⁴ Civiic,a.g.m.,s.123.

lehçesi *stakovian* ile konuşanlar şeklinde tanımlamasına dayandırılmıştır ki, bu tanıma bir çok Katolik Hırvat ve Bosnalı Müslüman uymaktadır. Bu durum ‘birlik’ yaratma politikasının meşrulaştırılmasında kullanılırken, Sırpça ve Hırvatçanın birbirlerine olan yakınlığı, Hırvat asimilizesini kolaylaştıran bir etken gibi görülmeye başlanmıştır.³⁷⁵ II. Dünya Savaşı ile birlikte Çetniklerin yaptıkları Hırvatların bu endişelerini güçlendirecek acı hatıraları getirmiştir.

İkinci Yugoslavya Federasyonu’nun yapılanması da Hırvatlar’ın “Sırp hegemonyası yeniden tesis ediliyor” kaygısını gidermekten uzak olmuştur. Tito hem Sırbistan’daki Kraliyet taraftarlarını kontrol altında tutabilmek hem de Hırvat şövenizmini dizginleyebilmek için devlet aygıtının önemli mevkileri, ordu ve polis örgütünün önemli bir kısmında Sırp’ların söz sahibi olmasına izin vermiştir. Federal yönetim organlarındaki Sırp kadroların “Hırvat Ustaşa’cılığı her zaman hortlayabilir” kaygısı Hırvatistan’a dönük baskı politikasını kurumsallaştırmıştı. Bu durum Hırvat milliyetçiliğini diğer cumhuriyetlere oranla daha canlı tutmuştur. Nitekim Yugoslavya’daki 68 olayları Hırvatistan merkezli özerklikçi-milliyetçi talepler ekseninde olmuştur.³⁷⁶

Yugoslavya’daki Hırvat gerginliğinin ilki 1967 yılında yayımlanan ‘Dil Bildirisi’ ile gerçekleşmişti. 18 Hırvat kurumu, 140 bilim adamı, yazar ve aydınların imzaladığı bu bildiri, Hırvatça, Makedonca, Sırpça ve Slovence’nin resmi diller olarak, Anayasa tarafından tanınmasını talep ediyor, bir çok Hırvat Sırbo-Hırvatça’nın ‘Yugoslav Birliği’nin sembolü ve resmi dil olarak kullanılmasına karşı çıkıyorlardı. Bildiri büyük tepki aldı ve imza sahipleri Parti’den atıldı. Hırvat dilbilgisi kurallarını anlatan kitaplar şövenist ve ayrılıkçı bulunarak toplatıldı. Bu olayları 68 öğrenci ve aydınlarının milliyetçi, özerklikçi talepleri takip etmiş bu isteklere sert bir şekilde karşılık verilmiş ve genel olarak talepleri dile getiren kurum ve aydınlar arasında tasfiyeye gidilmiştir. Bu nedenle 1968 Prag Baharı’na atıfla bu döneme de ‘Hırvat Baharı’ denilmiştir. Hırvat Baharı’nın ardından ülke ‘sessiz cumhuriyet’ olarak adlandırılmış, tüm bu olaylar ayrılıkçı ve Sırp karşıtlığı hislerini

³⁷⁵ Civiic, a.g.m., s. 125-126.

³⁷⁶ Bora, a.g.e., s. 130-131.

kuvvetlendirirken, Hırvatistan sınırları içerisinde yaşayan Sırp azınlığa karşı güvensizliği artırmıştır. Bu yaşananlar bir taraftan da Sırp milliyetçiliğini körtüklemiştir.³⁷⁷

Hırvatistan'da milliyetçi akımın 1980'lerde gelişmesinde, Franyo Tucman'ın rolü önemlidir. II Dünya Savaşı sırasında Tito'nun generallerinden olan Tucman, savaştan sonra tarihçi olarak çalışmış 1967'de milliyetçi fikirlerinden dolayı KB'den atılmıştır. Yazdığı kitap ve yaptığı bir televizyon konuşması nedeniyle iki defa hapse mahkum edilmiştir. 1988/89 dönümünde Slovenya'daki gelişmelerin etkisiyle Hırvatistan'daki siyasi muhalefet canlandı. Bu dönemde "Hırvat Baharı"ndan beri siyasetten dışlanmış olan bağımsızlıkçı-milliyetçi kadrolar yeniden örgütlenmeye başladılar ve bunlar içinde hapisten çıkan Franyo Tucman Hırvat milliyetçiliğinin en önemli ve önder figürü olarak öne çıktı. 1990'da Hırvatların uzun süredir gizli kalan milli coşkuları Mayıs ayında yapılan çok partili seçimlerle ortaya çıktı. Kendilerini "politik partiler içinde en Hırvat parti" olarak adlandıran merkez-sağ partisi "*Hrvatska Demokratska Zajednica*", yani Demokratik Hırvat Birliği ezici bir çoğunlukla 356 sandalyenin 205'ini alarak seçimi kazandı.³⁷⁸

Demokratik Hırvat Birliği seçime katılan partiler arsında en güçlü ve en organize olmuş partiydi. Seçimlerden yaklaşık bir yıl önceden beri yasadışı olarak çalışmalarına devam eden partinin sadece Hırvatistan'da değil Bosna, Voyvodina, buna ek olarak geniş bir Hırvat diasporası bulunan Avusturalya, Kanada ve ABD'de de taraftarları bulunuyordu. Tucman, hiçbir zaman açık bir şekilde ifade etmemekle birlikte seçildiği taktirde Yugoslavya Federasyonundan bağımsız bir şekilde hareket edeceği ve Bosna'nın Hırvatistan ve Sırbistan arasında paylaşılabilceği yönünde ip uçları vermiştir. Bu tavrı özellikle Hırvatistan ile birleşmeyi isteyen koyu milliyetçi Hersek'li Hırvatlar arasında çok etkili olmuştur.³⁷⁹

³⁷⁷ Civiic, a.g.m., s. 128-129.

³⁷⁸ Civiic, a.g.e., s. 71.

³⁷⁹ Cristopher Civiic, "*Croatia*", *Yugoslavia and After*, ed. David A. Dyker ve Ivan Vejvoda, Londra 1996, s. 206-207.

25 Temmuz 1990'da Hırvatistan'ı "parlamenter demokrasiye dayalı bir hukuk devleti" haline getirme amacı olduğu söylenen yeni bir Anayasa kabul edildi. Bu Anayasaya göre daha önce "Hırvatların ve Hırvatistan'da yaşayan Sırp'ların devleti" olan resmi tanım, "Hırvatların ve burada yaşayan diğer halkların devleti" olarak değiştirildi. Daha sonra da Hırvatistan Cumhuriyeti'ni "üniter, bölünmez, demokratik ve sosyal devlet" olarak tarif eden değişiklikler yapılarak hem bağımsızlığa doğru adımlar atılmaya başlanmıştı.³⁸⁰ Büyük bu gelişmeleri Hırvatistan'da yaşayan Sırp azınlık kendi varlıklarına yönelik bir tehdit unsuru olarak alıyor, Kinin'deki Sırp Demokrat Parti'si Jovan Rasković liderliğinde Anayasal düzenlemelere karşı tepkilerini gösteriyorlardı. Temmuz ayının sonlarına doğru Rasković liderliğindeki Sırp'lar toplanarak Belgrad'ta protesto mitingi düzenlediler. Bütün bu olaylar Miloseviç'in alttan alta desteği ile birlikte hızla tırmanarak Ağustos ve Eylül aylarında çatışmaların ortaya çıkması ile sonuçlandı.³⁸¹

4 Ekim 1990 yılında Slovenya ve Hırvatistan bir araya gelerek bir 'gevşek konfederasyon' teklifinde bulundular. Bu konfederasyona göre tek bir pazar, ortak bir ordu ve ortak bir dış politika takip edilecek, ancak cumhuriyetler kendi güvenlik güçlerine de sahip olacak ve cumhuriyetler arasındaki ilişki düzenlenirken Avrupa Topluluğu'nun ilişkileri model alınacaktı. Bu teklif Sırbistan tarafından kesinlikle reddedildi. Bunun üzerine Hırvatistan 19 Mayıs 1991'de referanduma giderek yurttaşlarına, sınırları içinde yaşayan azınlıkların vatandaşlık haklarının korunacağını da garanti ederek, bağımsız bir Hırvatistan'da yaşamak isteyip istemediklerini sordu. Seçmenlerin %93 oyunu alan Hırvat Demokrat Birliği, konfederasyon teklifinin kabul edilmediği takdirde bağımsızlığını ilan edeceğini açıkladı.³⁸²

Bu açıklama başta Hırvatistan'da yaşayanlar olmak üzere, Sırp'ların büyük tepkisine neden oldu. II. Dünya Savaşı süresince yaşanan Ustaşa faşizminden korkan Sırp'lar, yoğunlukta bulundukları bölgelerde silahlanmaya başladılar. Bu arada Karajina ve Kinin referandum yapan Sırp'lar, Şubat 1991 tarihinde Sırbistan ile

³⁸⁰ Bora, a.g.e., s.160.

³⁸¹ Nelson, a.g.e., s.38-39.

³⁸² Civiic, a.g.e., s.71.

birleşme kararı alarak özerkliklerini ilan ettiler. Hırvat yetkililer bu isyanı bastırmak için hareketlendiği anda, Yugoslav Halk Ordusu'nun sınıra doğru hareketlenmesi Hırvatistan'ın elini kolunu bağlıyordu. Yugoslav Halk Ordusu her ne kadar tüm cumhuriyetlerin katılımı ile oluşuyorsa da %70'nin Sırlardan oluştuğu düşünülmüyordu ve diğer milletlerden olanlar da uzaktaki yerlere görevlendirilmişlerdi.³⁸³

Miloseviç Hırvatistan'daki Tucman yönetiminin milliyetçi söylemini yapacaklarını meşrulaştırmak için, gerek Yugoslav Halk Ordusu'nu gerekse Hırvatistan ve Bosna'daki Sırp azınlığı ise Büyük Sırbistan haylini gerçekleştirmek için araç olarak kullanmıştır.³⁸⁴ Miloseviç Hırvatların ikinci bir Sırp katliamına yol açmasından endişelendiği için, 'etnik temizliği' önlemek amacıyla Yugoslav Halk Ordusu'nu Hırvatistan'a sevk etmiştir. Oysa 1990 yılının ortalarında Miloseviç'in adamları Hırvatistan yönetimindeki Sırları silahlandırarak, organize etmiş, aynı şekilde 1990'ların sonuna doğru Yugoslav Halk Ordusu'nun Hırvatistan'ın silahlandığına dair delilleri bulmuş ama bu olaya göz yumarak aynı yıl çıkacak çatışmalara bir anlamda davetiye çıkarmıştır.³⁸⁵

Kısaca Hırvatistan'da meydana gelen çatışmaları, Ustaşa terörünün hortlamasından korkan Sırların simultane bir tepkisinden ziyade, bilinçli ve organize bir mücadelenin ürünü olup olmuştur. Hırvatistan'da yaşayan Sırların meydana gelen gelişmelerden endişeli oldukları gelecekleri, işleri ve sosyal konumları hakkında tedirginlik duymakta oldukları bir gerçek olmakla beraber kırsal kesimdeki bir çok Sırpın bağımsız Hırvatistan'ı kabul edilebilir gördüğü, sadece radikal bir kesimin ayrılığı reddettikleri ortaya çıkmıştır. Ancak 1991'den çok daha önce Belgrat tarafından dikkatli bir şekilde planlanan, 1989'dan itibaren Miloseviç'in adamlarının bu bölgeye yığınak yapıp halkı hazırlaması, daha sonra açık bir şekilde desteklemesi 'kirli savaşı' kaçınılmaz kılmıştır.³⁸⁶

³⁸³ Nelson, a.g.e., s.72.

³⁸⁴ Civiic, a.g.m., s208.

³⁸⁵ Milos Vasić, "The Yugoslav Army and the Post-Yugoslav Armies", *Yugoslavia and After*, ed.David A. Dyker ve Ivan Vejvoda, Londra 1996,122-123.

³⁸⁶ Civiic, a.g.m., s. 208-209.

Nitekim 1990 yazında başlayan iç savaş, şiddetlenip büyüyerek Hırvatistan'ı içine almış, eğitilmiş, eğitimsiz Sırp'ların atakları, Federasyon Ordusu tarafından da açıkça desteklenmiştir. 1992 Ocak ayında ateşkes sağlandığında Hırvat topraklarının üçte biri Sırp işgali altına girmişti. 18 bin civarında ölü ve 14 bin kayıp olduğu tahmin ediliyordu. Ateşkes'in sağlanmasında AT'nin önderliğindeki arabuluculuk çalışmalarının etkisi olmuştu, ama Aralık 1991'de Slovenya ve Hırvatistan'ın tanınması Makedonya ve Bosna-Hersek'in kendi kaderini tayin hakkı yolundaki isteklerinin yankılanmasına sebep olmuştu. Aslında bağımsızlık konusunda vatandaşlarının tam desteğini alan Tucman'ın, bağımsızlığını ilan etmeyi Hazirana kadar ertelemesinin altında da bu sebep yatıyordu. Slovenya'nın tersine Hırvatistan homojen bir nüfusa sahip olmadığı gibi, Sırbistan ile ortak sınırı vardı ve Yugoslavya Halk Ordusu, Sırp Ordusu gibi davranıyordu. Sonuç olarak geçmişten beri var olan Sırp-Hırvat çatışması bu iki ulusun demokratik bir yapılanma için beraberce çalışmalarını engellemiştir. Hırvatlar arasında rejime karşı mücadele daha milli bir kimliğe bürünmüş, çoğulcu ve demokratik bir yapılanmanın önünü tıkamıştır.

Birinci Yugoslavya'nın tersine, Tito'nun Yugoslavya'daki "milli problem" bu sefer Sırp-Hırvat çatışması ile sınırlı kalmayarak diğer milletlere de yayılmıştı. Tito'nun federal sistemi Bosna-Hersek'te yaşayan Müslümanları, Karadağlı ve Makedonları resmen tanımış, Kosova'da yaşayan Arnavutlar ile Voyvodina'da yaşayan Macarlara ise ayrıcalıklı haklar vermişti. 1990-91 yıllarında Bosnalı Müslümanlar ve Makedonlar Anayasa krizinde arabulucu olmaya çalışmışlar ama başarılı olamamışlardı. Hem gelişmemiş hem de etnik açıdan homojen olmayan bu iki cumhuriyet ayakta kalabilmek için Yugoslavya'ya ihtiyaç duyuyorlardı. Bu alternatif ortadan kalkınca bu iki Cumhuriyet de öncüllerinin yollarından gittiler.

iv. BOSNA-HERSEK

Bosna-Hersek sınırları içerisinde Müslüman, Sırp ve Hırvat olmak üzere üç farklı etnik ve dini grubun yaşadığı, etnik bakımdan minyatür bir Yugoslavya izlenimi bırakan bölgedir. Bu halklardan hiçbirisi nüfus bakımından çoğunluğu oluşturmadığı gibi, etnik grupların hemen hiç birisi belirli bir bölgede yoğunluk göstermemekte, bu nedenle de Bosna-Hersek'in etnik dağılımını gösteren haritalar "leopar derisinin desenlerine" benzetilmektedir. Bosna-Hersek Cumhuriyeti'nin bağımsızlık süreci, diğer cumhuriyetlerdeki gelişmelere paralel bir seyir izlemiş, ancak kanlı bir iç savaşla noktalanmıştır. Bosna-Hersek'te meydana gelen gelişmeler çok yönlü ve çok etkenlidir, bununla birlikte Yugoslavya'nın diğer kısımlarında olduğu gibi İkinci Dünya Savaşı'nın unutulmayan hatıraları önemli etkenlerdendir. Daha önce de ifade ettiğimiz gibi İkinci Dünya Savaşı Yugoslavya için hem işgalci kuvvetlere hem de halkların birbirlerine karşı verdikleri mücadele ile geçmiştir. Savaş boyunca Hırvat Ustaşaları Sırlara karşı, Sırp Çetnikleri ise Hırvatlara karşı acımasız bir etnik temizliğe girişmişlerdir. Bosna-Hersek'te ise bu tabloya üçüncü bir aktör, Müslümanlar eklenmiştir.

İkinci Dünya savaşı boyunca Müslüman halkın birkaç fraksiyona bölündüğü görülmektedir. İçlerinden bir kısmı partizanlara, çoğunluğu ise Zagreb'te kurulan faşist Ustaşa hükümetine katılmışlardır. Bu durum ise savaş yıllarında Bosna-Hersek'te yapılan Sırp katliamının sorumlusu olarak sadece Hırvat Ustaşalarının değil onlara yardım eden Müslümanların da görülmesine neden olmuştur. Nitekim daha savaş sırasında Sırp Çetniklerin Müslüman halkı da öldürmesi bu mantığın ürünü gibi görünmektedir.³⁸⁷

Savaş sonrasında kurulan Tito Yugoslavya'sında Bosnalı Müslümanların durumu iyiye doğru bir gelişme göstermiştir. Tito döneminde cumhuriyet statüsü kazanan Bosna-Hersek'te yaşayan Müslümanlar, 1963 Anayasası ile diğer milletlere eşit bir 'etnik' kimlik kazanmıştır. Bosnalı Müslümanların kazandığı bu 'milli

³⁸⁷ Steven L. Burg ve Paul S.Shoup, *The War in Bosnia-Herzegovina Ethnic Conflict and International Intervention*, New York 1999,s.37-38.

kimlik', 1968 yılında ortaya çıkan Sırp-Hırvat gerginliğinde kendilerini sağlama alma fırsatı vermiştir. Politik açıdan tanınmış olmak ekonomik, sosyal ve entelektüel açıdan yapılanma ve aydınlanmayı beraberinde getirmiş yani 1960'lı yıllar Bosnalı Müslümanların rönesansı olmuştur.³⁸⁸ Bununla birlikte yine Tito döneminde İslamiyetin gerekleri olarak bilinen bir çok uygulamanın yasaklandığı da bilinmektedir. Dini konular ile ilgili yasaklamaların sadece İslamiyet için değil, Katolik ve Ortodoks kiliselerine karşı da uygulanmakla³⁸⁹ beraber, bir taraftan dinin gerekleri kısıtlanırken, diğer taraftan bir "Müslüman" kimliğinin tanınması, bu kimliğe dini kimlik niteliğinden çok 'etnik' kimlik niteliğinin verildiğini göstermektedir. Yani Yugoslavya'da kullanılan 'Müslüman' terimi Osmanlı yönetimi sırasında İslamiyeti seçen Slavları ifade etmekte, bu nedenle de 'Bosnalı Müslümanlar' kavramı içine Müslüman Arnavutlar ya da Türkler dahil edilmemektedir.³⁹⁰

1990'lara gelindiğinde federasyonu oluşturan diğer cumhuriyetler gibi Bosna-Hersek parlamentosu da 'etnik' partilerin kurulmasını yasaklayan, yeni seçim yasasını yürürlüğe koydu. Bu yasanın yürürlüğe girmesinin ardından kırka yakın parti kuruldu . 1990 Kasım ayında yapılan çok-partili seçimlerde, resmi olarak ifade edilmeyen ama aslında etnik temel üzerine örgütlenmiş partiler çoğunluğun oyunu aldı. Bu partiler; Müslümanları temsil eden Aliya İzzetbegović liderliğindeki *Stranka Demokratske Akcije*, yani Demokratik Eylem Partisi, Sırpı temsil eden Radovan Karadić liderliğindeki, *Srpska Demokratska Stranka Bosne i Hercegovine* yani Bosna-Hersek Sırp Demokrat Partisi ve Hırvatları temsil eden *Hrvatska Demokratska Lajednica Bosne i Hercegovine*, Bosna-Hersek Hırvat Demokrat Birliği idi.³⁹¹

1990 seçimleri daha sonra yaşanacak gelişmelerin ilk ipuçlarını veriyor gibiydi. Seçim sonuçlarına göre 240 sandalyeli parlamentonun, 86 sandalyesini

³⁸⁸Ivo Banac, "Bosnian Muslims, From religious Community to Socialist Nationhood and Post Communist Statehood, 1918-1992", *The Muslims of Bosnia-Herzegovina*, ed. Mark Pinson, Harvard 1996, s.245.

³⁸⁹Malcom, a.g.e., s. 195.

³⁹⁰Poulton, a.g.e., s.39.

³⁹¹Burg ve Shoup, a.g.e., s. 47-48.

Demokratik Eylem Partisi, 72 tanesini Sırp Demokrat Partisi, 44'ünü ise Hırvat Demokrat Birliği almıştı. Seçim sonuçlarını etnik olarak sıraladığımızda ise meclis dağılımı %41 Müslümanlar, %35 Sırp, %20 Hırvatlar ve % 4 Yugoslav şeklinde gerçekleşti. Seçimlerin ardından Müslüman, Sırp ve Hırvatları temsil eden bu üç parti arasında koalisyon kurulmuştu. 20 Aralıkta Müslümanların Demokratik Eylem Partisi lideri Aliya İzzetbegović Cumhurbaşkanı olarak seçildi.³⁹²

Bosna-Hersek'teki Müslüman oylarının hemen hemen tamamını alan İzzetbegović, radikal İslamcı olmakla suçlansa da, laik, çok uluslu ve tüm halkların haklarının korunduğu bir yönetim şeklini tesis etmeye çalışıyor, o dönemde bunu gerçekleştirebilecek tek yol olarak görünen Sloven ve Hırvatların savunduğu “esnek konfederasyonu” destekliyordu. Ancak bu yaklaşımı ne Bosna'da ne de Sırbistan'da yaşayan Sırp tarafından kabul görmüştü.³⁹³ Nitekim 25 Haziran 1991'de Slovenya ve ardından Hırvatistan'ın bağımsızlıklarını ilan etmeleri üzerine, Bosna-Hersek ve Makedonya Yugoslavya'da gevşek federasyon önerisini ortaya atmışlar, fakat bu önerileri taraftar bulamadığı gibi, bağımsızlık sırasının Bosna'ya gelmesinden endişelenen yerel Sırp federasyon içinde yaşamak istediklerini ve Bosna-Hersek'in bağımsızlığını kabul etmeyeceklerini açıklamışlardır.³⁹⁴

Zaten Eylül 1991'de Bosna Karayinası Sırp topluluğu bağımsızlığını ilan etmiş, Ocak 1992'de de Sırbistan Karayinası ile birleştiğini açıklamıştır. Bosnalı Sırp'ların bu hareketleri, Müslümanlar tarafından büyük Sırbistan yaratmak için yapılan hazırlıkların bir parçası olarak görülmüş, bu tür olaylar Doğu Hersek'te yaşayan Hırvat nüfusunun da Hırvatistan ile birleşme taleplerini dile getirmelerine neden olmuştur. Aslında Bosnalı Sırp ve Hırvatların birleşme taleplerinin ortaya çıkmasında, Haziran başında Yugoslav başında Tucman ve Miloseviç'in gizlice görüştükleri ve bu görüşmelerde “Büyük Sırbistan” ve “Büyük Hırvatistan” konusunda anlaştıkları yönünde yayınlan haberlerin de etkisi olduğu düşünülebilir. Doğal olarak böyle bir durumda en fazla zarar görecektir kesim ise Bosnalı

³⁹² Malcom, a.g.e.,s. 48.

³⁹³ Banac, a.g.m., s.147.

³⁹⁴ Malcom,a.g.e.,s.224.

Müslümanlar olacaktır.³⁹⁵ Bu aşamada Bosnalı Müslümanlar için en iyi çözüm bağımsız bir Bosna-Hersek Cumhuriyetinin kurulması olacaktır.

15 Ekim 1991'de Sırp temsilcilerinin boykot ettiği parlamento oturumunda, mevcut sınırlar içinde Bosna-Hersek'in egemenliğini ilan edildi. Bosnalı Sırp parlamenterler ve otonom bölge temsilcileri kararı tanımadıklarını ilan ettiler ve 24 Ekim'de "Sırp Ulusal Parlamentosu" adıyla yeni bir meclis oluşturdular. Bu olayların hemen ardından, Sırlar tarafından Müslüman yerleşim yerlerine saldırılar düzenlenmeye başlandı. 29 Şubat-1 Mart 1992'de bütün etnik grupların katılımına açık bir referandum yapıldı. Bosnalı Sırların boykot ettiği oylamada, katılımcıların %99.4'ü tercihinin bağımsızlık lehinde kullandı. Oylamanın sonuçlanmasının ardından 3 Mart 1992'de Bosna-Hersek bağımsızlığını ilan etti ve cumhuriyetin resmi adından "sosyalist" terimi çıkarıldı. 7 Nisan 1992'de AT ve ABD Bosna-Hersek'in bağımsızlığını resmen tanıdı. Bu arada 27 Mart'ta Sırlar denetimleri altındaki topraklarda "Bosna-Hersek Sırp Cumhuriyetini" kurduklarını ilan ettiler ve böylelikle iç savaşa giden yol iyice açılmış oldu.³⁹⁶

Bosna'da iç savaşa giden yolun bu kadar hızlı açılmasında Bosna'nın coğrafi konumu da önemli rol oynamıştır. Öncelikle Bosna Adriyatik kıyılarını kontrol edecek anahtar konuma sahiptir. Bunun yanında silah fabrikalarının çoğunluğunun bu bölgede bulunması, Bosna'yı ordu ve tabii ki Miloseviç'in gözünde vazgeçilmez kılmaktadır. Nitekim 1992 baharının sonunda Bosnalı Sırlar ülkenin % 70'den fazlasının kontrolünü ele geçirmişlerdi. Sırp saldırılarına karşı Hırvat ve Müslümanlar ortak savunma yapmışlardır. Bununla birlikte 1991 yılında meydana gelen Hırvatistan'daki çatışmalara Müslüman lider İzzetbegoviç'in tarafsız kalması, Hırvatlar arasında müttefiklerine karşı güvensizlik duymalarına neden olmaktadır.³⁹⁷

Bosna-Hersek'te 1992 Nisan'ında başlayan iç savaş 1995 yılına kadar sürmüştü, 20 Ekim 1995'de ABD'nin Dayton kentinde imzalanan barış anlaşması ile Bosna-Hersek'te silahların gölgesinde barış tesis edilmiştir.

³⁹⁵ Civiic, a.g.e., s.74.

³⁹⁶ www.WashingtonPost.com/Balkan/Reportbosnia.htm, 20.02.2000

³⁹⁷ Civiic, a.g.e., s.84-85.

v. MAKEDONYA

Makedonya olarak adlandırılan tarihsel coğrafya Makedonya Cumhuriyeti sınırları içerisinde “Vardar Makedonya’sı” olarak adlandırılan topraklar ile Yunanistan sınırları içinde kalan Ege Makedonya’sı ve Bulgaristan sınırları içerisindeki Pirin Makedonya’sından oluşur. Bölge Orta Avrupa’yı Ege Denizi, Morova ve Vardar vadilerini birbirine bağlayan yolların kavşak noktasında olması bölgenin stratejik açıdan çok önemli bir konuma sahiptir.

M.Ö 4. yüzyılda kurulan Makedon devletinin ardından kurulan ilk ‘Makedon’ devleti olmuştur. 4. yüzyılda kurulan Makedon devletinin yıkılmasının ardından bölge, Roma İmparatorluğu, Bizans İmparatorluğu, Bulgar, Sırp Devletleri ve son olarak Osmanlı İmparatorluğu’nun yönetimi altına girmiştir. Doğaldır ki bu durum bölgenin dini, etnik ve kültürel dokusunda çok yönlü ve çok boyutlu bir çeşitliliğe neden olmuştur. Bölgedeki çeşitliliği ayrışma nüveleri haline getiren gelişmeler ise 19. yüzyılda meydana gelmiştir. Makedon topraklarının büyük bir kısmını Bulgar sınırlarında bırakan Ayastefanos Antlaşması’nın iptal edilmesinin ardından, 1913’e kadar Osmanlı vilayeti olarak kalmıştır. Balkan Savaşlarından sonra Makedonya’nın iki önemli bölgesi Selanik ve Manastır bölgeleri Yunanistan’ın eline geçmiş, 1919’da yapılan Bulgar-Yunan ve 1923’te yapılan Türk-Yunan nüfus mübadeleleri ile Yunanistan bu bölgedeki etnik nüfus homojenliğini de sağlayabilmiştir.³⁹⁸

Tıpkı Müslümanlar gibi Makedonlar da Federal Yugoslavya’nın parçalanmasından zarar görecektir uluslararası yer almakta ve Büyük Sırbistan fikrini çok önemli bir tehdit olarak kabul etmektedirler. Bu endişelerinde de pek haksız sayılmazlar, çünkü 1913-31 yılları arasında Makedonya “Güney Sırbistan” olarak kabul edilmiş ve Makedonların kendilerini Sırp olarak kabul etmeleri konusunda baskı görmüşlerdir. Tito döneminde ayrı bir millet olarak tanınabilmişlerdir

³⁹⁸ Kyriakos Kentrotis, *“Echoes from the Past: Greece and the Macedonian Controversy”*, *Mediterranean Politics*, ed. Richard Gillespie, Londra 1994.s. 87-89.

Yugoslav Cumhuriyetleri arasında yayılan milliyetçilik dalgasından Makedon milliyetçiliğinin de nasibini almış olması doğaldır. Nitekim 1989 yılında Makedon Anayasası'nda yapılan düzenlemeyle daha önceden "Makedon, Arnavut, Türk ve diğer etnik grupların Cumhuriyeti" olarak tanımlanan Makedonya, yeni düzenleme ile "Makedonların ve diğer halk ve etnik grupların Cumhuriyeti" olmuştur. Makedon milliyetçiliği, bir yandan Sırlara karşı, bir yandan da kendi bünyesindeki etnik gruplara özellikle Arnavutlara karşı gelişmiştir. 8 Eylül 1991'de Arnavut azınlığın boykot ettiği referandumda oylamaya katılanların %90'ı bağımsızlık lehinde oy kullandılar. Makedonya Meclisi 18 Ekim'de yaptığı toplantıda referandum kararını oylayarak Makedonya'nın bağımsızlığını ilan etti.

Slovenya ve Hırvatistan'ın tersine, Yugoslavya Federal Ordusu Makedonya'daki birliklerini kısa sürede hiç savaşımadan geri çekti. Bu başarının altında Makedonya'nın Cumhurbaşkanı Kilo Grigorov'un başarılı politik mücadelesinin yanında, Bosna'da henüz başlayan iç savaşta bu birliklere ihtiyaç duyulmasının da etkisi vardır. Her ne kadar 1992 yılının Ocak ayında Arnavutların kendi aralarında yaptıkları referandum otonomi lehinde sonuçlandıysa da, Gligorov'un Arnavut azınlık temsilcileri ile birlikte bir koalisyon hükümeti oluşturabilmesi, Gligorov'un iç politikasındaki diğer bir başarısıdır.

Makedonya'nın Federasyon içindeki uluslarla değil, diğer sınır komşuları ile önemli problemleri mevcuttur. Tüm Makedonları birleştirmek için, Ege ve Pirin Makedonya'sında hak iddia eden Makedon milliyetçileri, aynı şekilde "Büyük Yunanistan" ve "Büyük Bulgaristan" milliyetçilerinin açılımlarına karşı da tetikte olmak durumundaydılar. Nitekim bağımsız Makedonya Cumhuriyeti Yunan karşı çıkmalarının da etkisiyle başlangıçta sadece Türkiye, Rusya ve Bulgaristan tarafından tanınmıştır. Ancak uzun görüşmeler sonunda ABD ve BM 8 Nisan 1993 tarihinde "Eski Yugoslavya Makedon Cumhuriyeti" adı ile tanımıştır.

B. ARNAVUTLUK

Arnavutluk doğrudan Sovyetler Birliği'nin uydusu olmamasına rağmen, Komünist Bloкта meydana gelen değişimler ülkeyi derinden etkilemiş, Doğu Avrupa'nın düşen son kalesi olmuştur. Komünizm işçilere yer yüzü cennetini vaat etmesine rağmen, 45 yıllık komünist yönetimi Arnavutluk'ta bunu gerçekleştirememiş, yüksek doğum oranı ile birlikte Avrupa'nın en fakir ülkesi olmaya devam etmiştir. Ekonomide hedeflenen kalkınma sağlanamazken, bürokratik kontrol, gizli servisin sıkı kontrolü, temel hak ve özgürlüklere getirilen kısıtlamalar toplumda huzursuzluğa neden olmuştur. Özellikle yeni neslin Batı'daki hayatı televizyon, radyo, film, sinema gibi medya araçları ile öğrenmesi gerginliğe neden olmuş ve bir takım taleplerin dile getirilmesi ile sonuçlanmıştı.³⁹⁹

Ülke içinde hızla artan huzursuzluk ve değişim isteğinin yaptığı baskıya Kosova problemi de eklenince Arnavutluk hükümeti yeni çözüm arayışlarına gitti, fakat, Alia'nın çözüm arayışları sırasında karşılaştığı önemli bir problem vardı. Soğuk Savaş sonrası gelişmeler Arnavutluk'un Batı gözündeki önemini kaybetmesine neden olmuştu. Amerika ve Batı Avrupa insan hakları, çoğulcu demokrasi ve pazar ekonomisine geçişi destekleyen reform uygulamaları ile yakından ilgilenmekle beraber, ülkede bu köklü değişimlerin hemen gerçekleşebileceği bir alt yapı mevcut değildi. Nitekim bu durumu gözler önüne seren gelişme gerçekleşmekte geç kalmadı ve Arnavutluk'un Batı ile ilişkilerine ket vuran mülteci sorunu ortaya çıktı. Haziran 1990 tarihinde Alia vatandaşlarına ülkeden ayrılma izini vermesi ve bunun üzerine 5 bin üzerinde Arnavutluk vatandaşı elçiliklere giderek sığınma talebinde bulunması bu sorunu ortaya çıkardı. Bu durum Arnavutluk'ta uygulanan reformların kendi ülkesindeki vatandaşlarının bile inandırıcı bulmadıklarının da açık bir göstergesi ve doğal olarak Arnavutluk'un dışarıdaki imajının da ağır bir yara almasına sebep olmuştu.⁴⁰⁰

³⁹⁹ Jacques,a.g.e.,s. 644-645.

⁴⁰⁰ Biberaj,a.g.m.,s.3031.

Ülkenin aldığı kötü imajı değiştirmek isteyen Alia, yeni diplomatik girişimlerde bulunmuş, 28 Eylül 1990'da Birleşmiş Milletler Genel Toplantısı'na katılan ilk Arnavut devlet adamı olmuştur. Aslında Alia'nın diplomatik ilişkiler kurmaya 24-26 Şubat 1988 tarihinde Yugoslavya'da Balkan ülkelerinin dışişleri bakanının katılacağı toplantıya Arnavutluk'un da katılması ile başlatmıştır. Daha sonra 18-20 Ocak 1989 tarihinde Bulgaristan, Romanya, Türkiye, Yunanistan ve Yugoslavya'nın dışişleri bakanlarının yaptığı ikinci toplantıya Arnavutluk ev sahipliği etmiştir. Bir yıl sonra Atina'da yapılan benzeri bir toplantıda, enerji, tarım, ulaştırma, dış ticaret, endüstri, çevre gibi konularda işbirliğine gidilmesine karar verilmiştir. Yunanlılar ile Yunanistan'ın deyimiyle Kuzey Epir sorununa rağmen ilişkiler düzenlenmiş, her iki ülke bakanlar seviyesinde karşılıklı ziyaretlere başlanmıştır. Arnavutluk'un başbakanlık düzeyindeki ilk ziyareti Türkiye'ye yapılmış, ziyaretin ardından Eylül 1990'da turizm, tekstil, ulaştırma konusunda antlaşma imzalanmıştır.⁴⁰¹

Burada Arnavutluk'un içinde bulunduğu ekonomik koşullar hakkında da bilgi vermek, ülkenin içinde bulunduğu koşulları ortaya koymak açısından önemli olacaktır. Daha önceleri de değindiğimiz gibi, Arnavutluk ekonomisi genel olarak hep dış destek alarak ayakta kalabilmiştir. En son dış yardımını Çin'den alan Arnavutluk, bu ülke ile aralarının bozulması ve Çin'in desteğini çekmesi üzerine ekonomik alanda büyük darbe almıştır. Özellikle endüstriyel yatırımlarda Çin'in eksikliği büyük oranda hissedilmiştir. Bir zamanlar petrol ve krom üretimi alanında oldukça gelişmiş olan Arnavutluk'un, 1990'lı yıllara gelindiğinde Hoca'nın izolasyon politikasının da etkisiyle, kendisini yenileyemediği ve üretim yapamaz hale geldiği görülmektedir. Ülke işgücünün yaklaşık % 60'na iş olanağı sağlayan tarım sektörü de bundan pek farklı değildir. Rejimin ekonomik planlamasının tarım ayağı da pek parlak gelişmelere sahne olamamıştır. İlkel tarım yöntemlerinin yaygınlığı, iş gücü ve kaynakların verimsiz ve yetersiz planlanması, taşımacılığın yetersiz olması ve yeni girişimlere kapalı olunması ve bu listeye ekleyebileceğimiz

⁴⁰¹ Jaques, a.g.e., s.627-637..

diğer sebeplerden dolayı tarım politikası da iflas etmiş durumdadır.⁴⁰² Rejimin izolasyon politikasının ticareti de etkilediği bir gerçektir. Zaten Doğu Avrupa ülkelerinin genelinin serbest piyasa ile rekabet edebilecek düzeyde üretim yapamaması sorununu da bu duruma eklersek, Ramiz Alia'nın Batı ile ticari ilişkilere girerek ticari gelirini artırma planlarının pek gerçekçi planlar olmadığı görülecektir.

Sonuç olarak petrol ve krom endüstrilerini geri kalması sonucu meydana gelen üretim düşüklüğü, tarım üretiminin yeterli olmaması, ticaret alanında beklenen hedeflere ulaşılamaması ve son olarak Avrupa ülkeleri arasında en yüksek doğum oranına sahip olan ülkenin nüfusunun hızlı bir şekilde artması rejimin ekonomik anlamda sonunu getirmiştir. Bu esnada Arnavutluk'un politik hayatına yön verecek gelişmeler de ortaya çıkmakta gecikmemiş, 1990 yılının Aralık ayında Arnavut öğrencilerin dört gün süren protesto gösterilerinden sonra, kırk yedi yıllık tek parti hakimiyetine son verilerek çok partili hayata geçiş kabul edilmiştir. Çok partili hayata geçiş ile birlikte, ülkede bir çok politik parti organizasyonu ortaya çıkmıştır. Bunlardan ilki aydın ve öğrencilerden oluşan ve Dr. Sali Berisha'nın liderliğindeki Demokratik Parti'dir. Demokratik Parti'nin kurulmasını diğer parti ve sivil toplum kuruluşları takip etti. Bunlardan en önemlileri Cumhuriyetçi, Çiftçi, Ekoloji, Milli Birlik Partileri, Sosyal Demokratlar ve bunların yanında, Yugoslavya ve Yunanistan'daki Arnavut azınlığın haklarını korumayı amaçlayan Kosova ve Çamerya cemiyetleridir.⁴⁰³

Burada hemen hatırlatılması gereken bir konu vardır. Çok partili yönetime geçiş çoğulcu demokrasiye geçişin çok önemli ve gerek şartlarından biri olmakla birlikte yeter şartı değildir. 1990 yılında muhalefet yasallaştırılmış olmakla beraber, muhalefet geleneğinin birdenbire ortaya çıkmasını beklemek mümkün değildir. Bu muhalefetin demokratik çerçevede yapılanması, kendisini ifade edebilmesi için gerekli araçlara ve kurumlara sahip olunmasının zaman alacağı muhakkaktır. Bu sebeple meydana gelen değişikliklerin bu çerçevede incelenmesi daha aydınlatıcı olacaktır.

⁴⁰² Civiic, a.g.e., s.49-51.

⁴⁰³ Biberaj,a.g.m.,s.34-36.

31 Mart 1991 yılında yaklaşık yarım asırdır ilk defa çok partili seçimler yapıldı. Oldukça gergin bir atmosferde gerçekleşen seçimler sonucunda Arnavutluk İşçi Partisi 250 sandalyeden 162, Demokratik Parti 65, geriye kalan 23 sandalye de diğer partiler arasında dağıldı.⁴⁰⁴ Halk Meclisi Alia'yı 5 yıllığına başkan seçti ve reformist ekonomist Fatos Nano'ya yeni hükümeti kurma görevi verildi. İşçi Partisi seçimden aldığı büyük çoğunluğa rağmen, yani kurduğu hükümet başarılı olamadı. Ticaret Sendikalarının organize ettiği ve üç haftadır devam eden genel grev sonucunda, seçimlerden iki ay geçmesine rağmen yeni kurulan istifa etmek zorunda kaldı. Bunun üzerine toplumun genel isteğini kabul eden İşçi Partisi bir yıl sonra yapılmak üzere tekrar seçimlere gitmeyi kabul etti ve seçimlere kadar koalisyon hükümeti kuruldu.

Halkın sosyal ve ekonomik beklentilerinin çok yoğunlaştığı bu dönemde, Koalisyon hükümeti pek bir şey yapamadı ve gerek sosyal gerekse ekonomik anlamda ülke daha da çıkmaza girdi. Bu arada koalisyona girme kararından dolayı Demokratik Parti başkanı Berişa, gerek Parti içinde, gerekse halk tarafından ağır eleştirilere maruz kaldı. Ancak bütün bu olumsuz koşullara rağmen, bir yıl sonra 22 Mart 1992 tarihinde yapılan ikinci seçimlerde Demokratik Parti 140 sandalyeden 92 sandalyeyi kazanarak seçimlerden büyük bir zaferle ayrıldı. Seçim sonuçlarına göre, 1991 Haziranından itibaren adını Sosyalist Parti olarak değiştiren Arnavutluk İşçi Partisi 32, Sosyal Demokrat Parti 7, yasaklanan OMONIA yerine geçen etnik Yunan azınlığını temsil eden İnsan Hakları Birliği 2 ve son olarak Cumhuriyet Partisi 1 sandalye aldı. Böylece Demokratik Parti lideri Berişa'nın kendisinin de ifade ettiği gibi, Arnavutluk'ta artık komünizmin sonu gelmiş oldu.

9 Nisan 1992 tarihinde, parlamento Berişa'yı devlet başkanı olarak seçti. Berişa'nın başkanlığı ile birlikte Arnavutluk yeni ve zorlu bir döneme de başlamış oluyordu. Daha önce de değindiğimiz üzere Ramiz Alia, Enver Hoca'nın takip ettiği

⁴⁰⁴ Jaques, a.g.e., s.627.

iç ve dış politika çizgisini bir ölçüde değiştirerek devam etmeye çalışmıştı. Berişa ile bu çizgiden kesin kopuş sağlanacak yapılanmalar gidildi. Demokratik Parti'nin kurucu üyelerinden olan Aleksander Meksi'nin de başbakanlığa gelmesi ile birlikte eski rejimin kurumları, sembolleri kısaca o döneme ait ne var ne yoksa değiştirilmeye ve yerine yenileri getirilmeye başlandı. Adalet sistemi ve kanunlar gözden geçirilerek yeniden düzenlendi, dış işleri bürokrat kadrosu, genel olarak gizli polis teşkilatından oluşuyordu, tamamen değiştirildi. Adalet sistemi ve bürokrat kadrolarında meydana gelen bu tasfiyeye, yapılacak değişikliği en zorlu olacağı yer, ordu ve gizli polis teşkilatı takip etti.

Diğer Komünist Doğu Avrupa ülkelerinden farklı olmayarak, Arnavutluk'ta da ordu, gizli polis teşkilatı, *sigurimi*, ve parti üçgeni birbirlerine bağlı ve bağımlı üç önemli gücü oluşturmaktaydı. Doğal olarak ne ordu ne de gizli polis Alia'nın da sürdürmek için elinden geleni yaptığı tek parti yönetiminden vazgeçmek istemiyorlardı. Alia'nın çok partili hayata geçiş kararının ardından, ülkenin çeşitli bölgelerinde komünizm karşıtı gösteriler yapılmış, bu gösterilerde ordu müdahaleye hazır tutulmuştu. Bu tehlikenin farkında olan muhalefet iktidar değişikliği ile birlikte, ordunun siyasetle bağlantısının tamamen kesilmesi için girişimlerde bulunmaya başladı, bu tavrın başlıca nedeninin Arnavut Ordusunun komünizmin kalesi gibi görünmesi olduğunu söylemek pek yanlış bir değerlendirme olmayacaktır. Nitekim Demokratik Parti'nin iktidara gelmesinin hemen ardından, Halk Meclisi Nisan 1991'de ordunun siyasetten tamamen uzaklaşmasını ve askerlerin siyasetle ilgilenmesini yasaklayan yasayı yürürlüğe koydular. Bunun ardından ordudaki tüm üst düzey kadrolar değiştirilerek, yerlerine daha genç bir kadro getirildi. Bunun yanında ordudaki komünist rejimi destekleyen subay ve askerlerin tasfiyesine gidildi. Kısaca görevleri sadece ülkeyi korumak ve asayiş düzenlemek olan bir ordu yaratılmaya çalışıldı.

Ülke içinde kendilerine muhalefet olabilecek komünist yapılanmaları düzenleyen Demokratik Parti iktidarı, bunların hemen ardından öncelik verdiği diğer önemli konu pazar ekonomisine geçiş için gerekli yapılanmalara girişti. Hükümet, bir yandan endüstriyi tekrar işletmeye geçirecek olan ham madde ihtiyacını karşılamak

üzere girişimlerde bulunurken, bir yandan tarım sektöründe yeniden yapılanmaya gitmeye çalışıyordu. Bütün bunlara ek olarak yabancı sermayenin yatırım yapabilmesi için gerekli olan yasal düzenlemeleri hazırlıyordu. Ancak hükümetin güçlük çektiği çok önemli bir konu vardı ki bu da hükümet programının başarısının dış yardıma endeksli olmasıydı. Bu konuda gerekli desteği önce, Avrupa Birliği 1992 yılının Mayıs ayında Arnavutluk'a "*most favored nations*", "en imtiyazlı (öncelikli) ülke" statüsü vererek ve ticari ve ekonomik işbirliği anlaşması imzalayarak verdi. Daha sonra Dünya Bankası tarımda yapılması düşünülen düzenlemeler için kredi verirken, Uluslararası Para Fonu, IMF de destek anlaşması imzaladı.

Meksi hükümeti özelleştirmeye de öncelik ve önem veriyordu. Tarım sektöründe yapılan düzenlemeler ile birlikte 1992 sonbaharında ülke topraklarının yaklaşık %80'i özelleştirilerek tekrar eski sahiplerine verildi. Özelleştirmenin diğer alanlara yayılmasında ise bir takım problemler ortaya çıktı. Küçük işletmelerin özelleştirilmesi pek sorun olmamakla birlikte, büyük işletmelerin özelleştirilmesi mümkün olamıyordu. Bu işletmelerde çalışan işçilerin buraları alacak ekonomik durumları yoktu, bu işletmelere talip olanlar komünist yönetimin önemli kademesinde bulunmuş, siyasi gücünü kaybetmiş ancak hızlı bir şekilde ekonomik güç kazanan bir grup oluşturunuyordu. Bunun dışında özelleştirmenin kendilerine doğrudan bir fayda getirmediğini gören işçilerde özelleştirmeye karşı çıkıyorlardı.⁴⁰⁵ Bunun yanında yabancı sermayenin yatırım yapması için gerekli düzenlemelerin yapıldığı halde, ülkenin içinde bulunduğu koşullar ve sınır komşusu Yugoslavya'nın dağılma sürecine girmiş olması yabancı sermayenin çekingen davranmasına neden oluyordu. Bununla birlikte iktidara geldiği ilk yıllarda ABD 'nin Berişa'yı desteklemesi, Dünya Bankası'nın yardım yapmasını kolaylaştırıyordu.⁴⁰⁶

Bütün sorunlara rağmen hükümetin ekonomik planlarını uygulamaya geçmesi ve kısa sürede gözle görülür bir iyileşmenin görünmemesi ülkede politik atmosferin gerginleşmesine sebep olmuş ve yapılan seçimlerde Demokratik Parti oy

⁴⁰⁵ Biberaj, a.g.m., s. 38.

⁴⁰⁶ James Pettifer, *Albania: the democratic deficit in the post-communist period*, **Experimenting with Democracy**, Londra 2000, s. 240.

oranında ciddi bir düşüşün gerçekleşmesine de sebep olmuştur. Aslında genel olarak bakıldığında komünizm sonrasında Pazar ekonomisine geçmeye karar veren tüm Balkan ülkelerinde yaşanan sıkıntıların benzerinin Arnavutluk'ta da yaşandığı görülmekte ancak ekonomide yavaş da olsa meydana gelen değişimler ümit vermektedir. Özellikle ülkenin yeraltı zenginlikleri ve henüz keşfedilmemiş doğal güzellikleri bu ümitleri destekleyen diğer önemli faktörlerdir.⁴⁰⁷

Berişa hükümeti Alia dönemindeki anayasadan faydalanarak kısa sürede kendisinin merkezde olduğu otoriter bir yönetimi tesis ederek, demokratik despotizm yaratmıştı. Öncelikle politik muhalefetin tasfiyesine gitmiş, Alia'da dahil olmak üzere eski komünist üst yöneticileri siyasi suçlu bularak hapse attırmıştı. 1991'den itibaren hızla organize olmaya başlayan sivil toplum örgütleri, politik güçler tarafından açık bir şekilde zayıflatılıp ezilmeye çalışılmıştır. Aynı şekilde 1993-4 yıllarında ise yazılı basına karşı açık bir baskı politikası uygulanmaya başlamıştı. Yugoslavya'daki savaştan çıkar sağlayan Savaş zenginleri türemiş, bu kişilerin devlet kademesindeki üst düzey yetkililerden bazılarıyla işbirliği yaptığı ortaya çıkmıştı. (241-44) 1992 yılından itibaren ise Amerikalı uzmanların da yardımı ile yeni bir anayasa hazırlanmıştı. Kasım 1994'te halk oyuna sunulan anayasa, halk tarafından reddedildi. Bu rejimi hem içerden hem de dışarıdan destekleyenler için büyük bir sürpriz olmuştu. Geçiş dönemi şartlarına bakıldığında ekonomik büyümenin hızlı olduğu, uluslar arası finans piyasaları ile iyi ilişkilerin kurulduğu bir ülkede, hükümetin halkın güvenini kaybetmesindeki sebepler daha farklı yerlerde bulunmaktadır.

1997'de Berişa'nın düşüşüne neden olan olaylar, Ekim 1996'da ortaya çıkan finansal kriz ile birlikte başlamıştı. Çıkan olayları Birleşmiş Milletler'in aracılığı ile yatıştırılmasını ardından yapılan Ağustos 1997 seçimlerinde, Fatos Nano liderliğindeki Sosyalist parti koalisyon hükümeti kurarak iktidara geldi. Güçler ayrılığına dayanan, insan hakve özgürlüklerinin bulunduğu 1998 yılında hazırlanan yeni anayasa Kasım 1998'de halk tarafından kabul edilerek yürürlüğe girmiştir. 1998

⁴⁰⁷ Biberaj, a.g.m., s. 39.

yılında iyice kronikleşen Kosova problemi hükümeti zor durumda bırakmaktadır. Bu tür geçiş dönemlerinde, böyle bir konu halkın milliyetçilik duygularını sömürmek için iyi bir fırsat. Bunun yanında her komünizm sonrası ortaya çıkan al yapı ve kültür sorunu Arnavutluk'ta da çekilmekte ve geçmişten önemli bir kopuş gerçekleştirilememiştir.

C. ROMANYA

1980'li yıllar diğer Balkan ülkelerinde olduğu gibi, Romanya için de yeni değişim ve dönüşüm nüvelerini içinde barındıran yıllar olmuştur. Bu değişim ve dönüşümleri hazırlayan nedenler hem Romanya'nın özgül koşullarında hem de değişen Dünya düzeninde bulabilmek mümkündür. 1970'lere de Sosyalist ülkelerinin bir çoğu gibi Romanya'da dış borç alarak endüstri ve ekonomilerini geliştirmeye çalışmıştı. Ancak, bekledikleri gelişmeyi gerçekleştirememişler ve bu girişimlerinin faturasını halka ödetmeye başlamışlardı. 1985 yılında Gorbaçov iktidara geldiğinde, Romanya, son derece ağır ekonomik şartlar içerisinde bulunuyordu ve ekonomik sıkıntılar halkı iyice bunaltmıştı. Üstelik daha sonraki ekonomik planlar da halkın durumunu iyileştirmekten uzak görünüyordu.

Romanya'daki ekonomik bunalımın arkasından, 1987'de Sovyetler Birliği'nde ortaya çıkan *glasnost* (açıklık) ve *perestroyka* (yeni düşünce) Romanya'da yeni hareketlenmelere neden olmuştur. Gorbaçov'un Varşova Paketi çerçevesinde tüm sosyalist ülkelerin sıkı bir şekilde kontrol altında tutulduğu, Kasım 1968'dan beri takip edilen Brejnev Doktrini'nden ayrılması Çavuşesku'nun iç politikadaki en temel dayanaklarından birisine darbe indirmişti.⁴⁰⁸ Dışarıdaki düşman Romanya'nın üzerinden ellerini çekmişti. Bu yeni gelişme etkisini hemen gösterdi ve aynı yıl kamyon fabrikalarındaki işçiler ayaklandılar. Aynı dönemde Transilvanya'daki Macar azınlığın kötü muamele gördüklerini söyleyerek ayaklanmaları da bir tesadüf değildi. Çavuşesku'nun bu ayaklanmalara tepkisi çok sert olduysa da bu ayaklanmaları durdurmaya yetmedi. 21 Aralık günü Bükreş'te

⁴⁰⁸ Gallagher, a.g.e.s.66.

binlerce öğrenci ve halkın katıldığı büyük gösteriler yapıldı. Başkanlık sarayı balkonundan halka seslenmek isteyen Çavuşesku protestolarla karşılaştı. Güvenlik kuvvetleri ve Gizli polis ile halk arasında silahlı çatışmalar çıktı ve tanklar halkın üzerine yürüdü. 22 Aralık 1989 günü halk saraya saldırınca, sarayın çatısına inen bir helikopter Çavuşesku ve karısını Bükreş'ten kaçırdı. Ancak aynı akşam Tirgoviste'de, askerler tarafından yakalandılar.⁴⁰⁹

Aralık 1989'da Romen vatandaşlar ve ordusu el-ele vererek Çavuşesku yönetiminin sonunu hazırlamışlardı. Meydana gelen güç boşluğu, *Frontul Salvarii Nationale*, Milli Selamet Cephesi tarafından doldurulmuştu. Bu grubu oluşturan ve harekete geçiren sebepler hakkında birçok varsayım olmakla beraber, kesin olan tek şey Çavuşesku'nun baskıcı rejimine karşı muhalif olan kişilerden oluştuğudur. Çavuşesku'nun kaçmasıyla geçici bir hükümet kuruldu ve Ion Iliescu cumhurbaşkanı, Petre Roman başbakan olarak görev yapmaya başladılar. Çavuşesku'nun yakınları, Parti'nin yönetici konumundakiler ve hükümette görev alan bakanlar askeri mahkemeye sevk edildiler. Çavuşesku ve eşi Elena ise 25 Aralık 1989'da idam edilmişlerdi.⁴¹⁰

Milli Selamet Cephesi önderliğinde kurulan geçici hükümet, 1990 Mart ayında uzun yıllar sonra yapılacak ilk serbest seçim kanununu yürürlüğe koydu. Aynı yılın Mayıs ayında yapılması planlanan ve yönetime geçecek olan hükümetin meşruiyetini belirleyecek olan seçim bir dizi problemle beraber geliyordu. Uzun yıllar totaliter ve baskıcı bir rejimle yönetilen Romanya'nın serbest seçimi gerçekleştirecek tecrübeye sahip değildi. Tam anlamıyla serbest seçimin gerçekleşmesini sağlayacak gerek şartlardan hemen hiç birisi mevcut değildi. Öncelikle halkın ekonomik, politik veya kültürel taleplerini dile getirecek hemen hiçbir toplumsal örgüt ya da sivil toplum kuruluşu yoktu. Ülkede tek bir televizyon ve radyo kanalı mevcuttu. Özgür yazılı basının gelişmesine izin verilmediği için de yazılı basın da yok denecek kadar azdı. Belirlenen seçim programı ise ülke geneli tarafından çok iyi anlaşılamamıştı ve bu programı anlatmaya da vakit yoktu. Bu

⁴⁰⁹ Armaoğlu, a.g.e., s.926-927.

⁴¹⁰ Nelson, a.g.e., s.75.

şartlar altında gerçekleşen 88 Parti ve 7300 adayın katıldığı seçimden Milli Selamet Cephesi %67 oy oranı ile birinci parti, Ion Iliescu da %85 oy oranı ile cumhurbaşkanı olarak seçildi.⁴¹¹

Romanya'nın komünizm sonrası geçiş döneminde kendine belirlediği üç hedef vardır. Aslında belirlenen bu hedefler sadece Romanya'nın özelinde değil, Baltık kıyılarından Balkan yarımadasına tüm doğu Avrupa'daki komünizm sonrası yönetimlerde görebilmek mümkündür. Bu hedefler; pazar ekonomisine geçişi hızlandırmak, demokratikleşme sürecini kurumsallaştırmak ve milli güvenlik politikalarını yeniden yapılandıracak temeller bulabilmektir.⁴¹² Bu durumu daha seçimlerden önce Aralık ihtilali ile başa geçen geçici hükümetin hemen yürürlüğe koyduğu on maddelik programda da kolaylıkla görebilmek mümkündür. Bu programa göre tek partili yönetim ilga edilerek, çok partili demokratik bir yönetim tesis edilecek, ekonomide merkezi yönetimden vazgeçilip, küçük çaplı üretim, yeni ve özel teşebbüsler desteklenecek, tarımda yeniden yapılanmaya gidilecekti. Bunların yanında eğitim yeniden yapılandırılması, azınlık hak ve özgürlükleri Anayasal güvence altına alınıp, dış politikaya yeniden yön verilmesi de kararlaştırılmıştı.⁴¹³ Görüldüğü üzere komünizm sonrası geçiş çerçevesini bu temeller üzerine oturttuğumuzda, Romanya'nın özgül koşullarını incelemek bu sancılı sürecin anlaşılmasını kolaylaştıracaktır.

Romanya'da komünizm sonrası yapılan ilk serbest seçimlerde büyük bir çoğunluğun oyunu alarak yönetime geçen Milli Selamet Cephesi, uluslararası arenada önemli bir sempati toplamıştı, fakat geçmişin tortularından kurtulmanın çok kolay olmayacağı seçimlerden sonra ortaya çıkan olaylarda kendisini göstermiştir. Çavuşesku'nun diktatörlüğünde geçen yıllar Romanya'ya kültürel, sosyo-ekonomik ve politik açılardan oldukça ciddi sorunsalları taşıyan bir miras bırakmıştı. Öncelikle ülkede hükümete karşı bir çeşit güven problemi söz konusuydu. İkinci olarak iç barışı sıkıntıya sokabilecek bir azınlık problemi ve radikal milliyetçilik sorunu vardı.

⁴¹¹ Nelson, a.g.e., s.75-89.

⁴¹² Daniel. N. Nelson, "Post-Communist Romania's Search for Security", *The Voltaire Powder Keg*, ed. F.Stephen Larebee, Washington 1994, s.70.

⁴¹³ Gallagher, a.g.e., s.74.

Ülkede demokratik iklimin oluşmasında sorun yaratan bu konulara, pazar ekonomisine geçişte ortaya çıkan sıkıntılar ve bir de bütün bu hızlı değişime ayak uydurmakta güçlük çeken toplum ve eski yönetici/elit sınıfın direncini eklemek gerekiyor.⁴¹⁴ Kısaca ekonomiden siyasete görülen önemli bir alt yapı sorunu ve var olan imkanlar dahilinde aşılması gereken zorlu bir yol vardı.

Aralık ihtilali ile başa geçen hükümet iç politikada geleneksel Liberal ve Köylü Partilerinin güçlü muhalefetleri ile karşı karşıya kaldılar. Buna ek olarak öğrenci ve kent aydınları tarafından “neokomünist” olmakla suçlanıyorlardı. 1990 yılının Mayıs ayında yapılan seçim sonrası bütün bu protestolarını Üniversite Meydanı’na taşıyan halk gösterilere başladı. Bu arada hükümeti destekleyen kömür madeni işçilerini Haziran ayında Bükreş’i işgal ederek protestocular ile çatışarak kenti yağmaladılar. Polisin olaylara müdahalede yetersiz kalması ve olayların büyümesine engel olamaması üzerine askerler müdahale etti. Bütün bunlar askersivil ilişkisinin sorgulanmasına neden olarak, hem hükümetin meşruiyetine gölge düşürmüş hem de popüleritesinin azalmasına sebep olmuştur.⁴¹⁵

Aslında yönetime Romanya Komünist Partisinde ya da Çavuşesku hükümetinde görev alan kadronun gelmesi biraz da kaçınılmaz bir sonuçtur. Çünkü, elde var olan kadro bu kadardır, Çavuşesku rejimi alternatif bir kadronun oluşturulmasına hiçbir zaman izin vermemiştir. Bu durumda yeniden yapılanmada yer alacak kadronun Parti dışı bir ortamdan gelmesi mümkün görünmemektedir. Yeni yapılanmada komünist bürokratların kullanılması kaçınılmaz gibi görünürken, Çavuşesku döneminde sayıları binleri bulan, gizli servis üyelerinin bazılarının yeni kurulan bir serviste değerlendirilmesi, Çavuşesku’nun yıkılmasında gizli polise karşı halk ile beraber çatışan Romen ordusunun geçiş döneminde de hükümetle işbirliği yapması, “neokomünist” suçlamasının bir anlamda doğrulanmasının anlamına gelmektedir.⁴¹⁶ Kısaca eldeki imkanlar ile, yeni hükümetin ihtiyaçları bir biriyle örtüşmekte, Milli Selamet Cephesi de bu durumu kendi yerini sağlamlaştırma da

⁴¹⁴ Nelson, a.g.m., s.71.

⁴¹⁵ Nelson,a.g..m.,s.70.

⁴¹⁶ Nelson, a.g.m., s.76-79.

kullanmaktadır. Romanya’da bir yazarın dediği gibi “eski yüzler yeni maskelerle” oynamaktadır.

Milli Selamet Cephesinin uğraştığı diğer bir sorun da etnik milliyetçilik olmuştur. Aslında Balkan coğrafyasının geneli düşünüldüğünde böyle bir sorunun ortaya çıkması pek şaşırtıcı gelmemektedir. Daha önce de değinildiği üzere Romanya’nın heterojen bir yapısı vardır. Özellikle Transilvanya bölgesinde yaşayan ve sayıları iki milyonu aşan Macar azınlık ile oldukça büyük sayılara ulaşan Macar diasporası, Bükreş için çok kritik bir konuyu teşkil ediyordu. Nitekim, Çavuşesku’nun düşmesinin hemen ardından, Cluj’da Macar Demokratik İttifakı kurularak 23 Aralık 1989’da isteklerini dile getirmişlerdi. Buna göre en kısa sürede ana dilleri ile eğitim haklarının verilmesini, Çavuşesku’nun kapattığı Bolyai Üniversitesi’nin açılmasını, Transilvanya’da iki dilin konuşulma hakkının resmileştirilmesi ve yönetime katılabilme hakkını talep ediyorlardı. Daha sonra Şubat 1990’da Bükreş’te bütün azınlıkları içine alacak şekilde Romen Demokratik Birliği’ni kurdular.⁴¹⁷

Başlangıçta gelişmeler ümit vaat edici nitelikteydi, yeni hükümet azınlık hak ve özgürlüklerinin anayasal güvence altına alınacağını taahhüt etmişti. Bunun yanında Macaristan 23 Aralık 1989’da yeni Romen hükümetini tanıyan ilk ülke olmuş, Macaristan’ın ilk Dış İşleri bakanı Gyula Horn Romanya’yı ziyaret etmişti. Bu ziyaret uzun yıllardır kötü giden ilişkilerin normalleştirilebilmesi için bir fırsat verdiği gibi, önünde oldukça zorlu bir yol olan Iliescu hükümetinin azınlık ve dış politikasında ciddi sorunlar çıkarabilecek hassas bir konuyu kendisini uğraştırmadan halletmesi bakımından büyük önem arz etmekteydi.⁴¹⁸ Her iki ülke de yeniden yapılanmanın zorluklarını yaşarken, hem içeride hem de dışarıda kendilerine puan kaybettirecek girişimlerde bulunmadan ve iç meselelerine eğilmelerini kolaylaştıracak bir çözüm arayışına girmeleri anlaşılabilir görünmektedir.

⁴¹⁷ Vladimir Ortakovski, *Minorities in the Balkans*, New York 2000, s.176-177.

⁴¹⁸ Gallagher, a.g.e., s.75.

Buna rağmen ülkenin içinde bulunduğu koşullar biraz daha farklılık göstermektedir. Romanya’da örgütlenmeye başlayan “*Vatra Romaneasca*” “Romanya’nın kalbi” adlı anti-Macar, anti-semitik grup toplumsal barışı tehlikeye atabilecek nitelikteydi.⁴¹⁹ Politikacılar ve halk arasında Macarların bu verilenlerle yetinmeyip, ayrılıkçı hareketlere gidecekleri konusunda endişelenenler vardı. Nitekim 1990’ların hemen başlarında Transilvanya’da çeşitli gösteriler ve çatışmalar çıkmaya başladı. 15 Mart’ta 1848 Macar devriminin yıl dönümünde Tigru Mureş’te 5 kişinin öldüğü ve yüzlerce kişinin yaralanması ile sonuçlanan etnik çatışmalar meydana geldi.⁴²⁰ Romen-Macar gerginliği toplumsal barış ve hoşgörünün yerleştirilebilmesi ve demokratik yaşama geçiş için önemli bir engel teşkil ediyordu.

İç politikadaki bu sıkıntıları daha da artıracak ekonomik kararlar da yine aynı dönem uygulanmaya başlandı. Pazar ekonomisine geçişin ilk adımları olarak, Kamu İktisadi Teşekkülleri satılmaya başlandı, yeni para basıldı, döviz kontrolü bırakıldı, yabancı sermaye ve yatırımlarda artış sağlandı. Liberal ekonomiye geçiş beraberinde fiyat artışı ve işsizliğin artması gibi sorunları da getirdi. Tüm bunlar zaten oldukça karışık olan toplumda hükümete karşı kızgınlığın artmasına sebep oldu. 1991 yılından itibaren başlayan grevlerde hızlı bir artış oldu. Nitekim Ocak 1992 yılında yapılan yerel seçimlerde, hükümet karşıtı partiler bir çok bölgede seçimi kazandılar. Bütün bu yapısal sorunlara kalifiye eleman ihtiyacı, gizli servis ve ordu sorunlarını da eklemek gerekiyor.⁴²¹

Yukarıda da bahsedildiği üzere ülke modernleşme sürecine hızlı bir şekilde girmişti, ancak bu sancılı sürecin atlatılmasına yardımcı olacak kalifiye kadro konusunda da önemli bir sıkıntı vardı. İç politikasında oldukça önemli sorunlarla başa çıkmaya çalışan Romanya’nın dış politikasına baktığımızda Balkan coğrafyasındaki karışıklıktan nasibini aldığını görürüz. Aslında Romanya’nın sınırları hiçbir ordu tarafından tehdit edilmemekle birlikte, gelecekte sorun

⁴¹⁹ Nelson, a.g.m., s.72.

⁴²⁰ Ortakovski, a.g.e., 223-225.

⁴²¹ Nelson, a.g.m., s. 73-75.

yaratabilecek potansiyelde bir takım konuların olduğu da bilinmekte ve şimdiden önlem alınmaya çalışılmaktadır.

Bu konulardan ilkinin Macar azınlık konusu oluşturmaktadır. Macar diasporası askeri bir tehdit oluşturmamakla beraber, eğitim, yatırım ve yapılanmadaki isteklerinin gelecekteki özerklik ve benzeri isteklerinin öncülleri olmasından endişelenilmektedir. 1992 yılında Avrupa Birliği'nin de desteği ile Romanya ve Macaristan arasında iki taraflı bir antlaşma yapılması için görüşmelere başlanmıştır. Bu görüşmelerde Macaristan, Macar azınlığının durumunu iyileştirecek önlemler alınmasına yönelik taleplerde bulunmuştur. Romanya ise Macaristan'ın iki ülke arasında sınır problemi olmadığını resmen açıklamasını istemektedir. Bu iki konunun resmen çözüme ulaşmadan iki ülke arasındaki ilişkinin gelişeceğini düşünmek pek mümkün görünmemektedir.

Romanya için çatışma riski olan konulardan biri de Moldavya idi. 26 Ağustos 1991 yılında bağımsızlığını ilan eden Moldavya Cumhuriyeti'nin nüfusunun yaklaşık % 60'ını Romenler teşkil ediyordu. Bağımsızlığını ilan ettikten sonra, Romanya ile ekonomik ve kültürel ilişkilerini daha da geliştirdi. Ancak ülkede bulunan Rus milliyetçileri ve Rusya'nın bu gelişmelere pek hoş bakmadığı da ifade edilebilir. Uzun vadedeki planların ne olduğu bilinmemekle birlikte, Romanya'nın var olan koşulları farkında olduğu ve ona göre davrandığı gözlenmektedir. Nitekim iç politikada büyük tepki alan Rus-Romen yakınlaşması bu durumun bir başka açıdan göstergesidir.

1991 yılında Ruslarla "Dostluk ve İşbirliği" antlaşması imzalayan Romanya, böylece hem ticari açıdan bir takım kazançlar elde etmiş, hem de Macaristan ile arasında çıkabilecek bir probleme karşı bir tarafını sağlam almıştı. Çünkü bu antlaşma ile Ruslarla her zaman aralarında problem teşkil eden Baserabya bölgesinden vazgeçtiğini de gösteriyordu. Ancak Sovyet Rusya'nın dağılma sürecine girmesi antlaşmayı tartışmalı hale getirdi. Özellikle Moldavya'ya yapılan Rus müdahalesine, Romanya'nın seyirci olarak kalmak zorunda olması Romanya iç politikasında kabul edilemez görünmektedir.

Daha doğudaki komşusu Sırbistan ile Macar ayrılıkçı hareketine karşı ortak bir paydaları bulunsa da, bölgedeki dengelerin değişkenliği Romanya'yı endişelendirmektedir. Son olarak Bulgaristan ile çevre kirliliği konusunda problem yaşamaktadır. Bulgar-Romen sınırındaki Romen fabrikalarının çevreyi kirlettiği şikayetleri, Bulgar politikacılar tarafından kullanılmaktadır. Sonuç olarak Balkan coğrafyası temel alındığında, Romanya karşılıklı antlaşmalar yaparak bölgedeki güvenlik ve işbirliği oluşturma çabalarında aktif rol oynamaktadır. Bu politikasındaki paralelliği ABD ve Batı ile ilişkilerinde de gözlemlemek mümkündür. İç politikadaki problemlere rağmen Romanya ABD ve Batı ülkelerinden ihtiyacı olan desteği alabilmiştir. Amerika Romanya'yı tekrar *most favored nation*, “en imtiyazlı (öncelikli) ülke” seçmiş ve tarım alanındaki düzenlemelere yardım amacıyla sembolik bir yardım da bulunmuştur. Avrupa Birliği ve NATO ile ilişkilerini de iyi yönde geliştirmiştir. Romanya 1994 yılında NATO ya resmen katılan ilk Varşova Paktı üyesi olmuştur.

Romanya’da yapılan 1996 yılında yapılan seçimin sonuçları bir çok Batılı tarafında sürpriz olduğu kadar ümit verici bir gelişme olarak kabul edilmiştir. Seçim sonuçlarına göre dağılımı değişen parlamento, daha demokratik bir yapılanmaya imkan verebilecek nitelikte olmuş, yeni başkan Emil Konstantinesku geçmişle kesin bir kopuşun göstergesi olmuştur.⁴²² Daha önce de değindiğimiz üzere, 1990 seçimimi serbest ama adil olamamış ve Romanya’ya zayıf bir çoğulculuk getirmiştir. Bununla birlikte zaman içerisinde Romanya’da demokratik anlamda önemli gelişmeler kaydedilmiş, politik partiler ve sivil toplum kuruluşları güçlerini sağlamlaştırarak daha örgütlü hale gelmişlerdir. 1996 seçimleri ise ülkede meydana gelen bu dönüşüme son noktayı koymuştur.⁴²³

1996 seçimi sonucunda Romen Demokratik Uzlaşma Partisi %30.7 oranında oy alarak, Sosyal demokratik Birlik ve Macar Demokratik İttifakı Partileri ile

⁴²² Aurelian Craiutu, “*Light at the end of the tunnel Raomania 1989-1998*”, *Experimenting with Democracy*, Londra 2000, s.169.

⁴²³ Craiutu, a.g.m., s.171-176.

koalisyon oluşturarak yeni hükümeti kurdu. Romen Sosyal Demokrasi Partisi (eski Milli Selamet Partisi) ikinci parti olarak %21.52 oranında oy aldı. Yükselen orta sınıf ve öğrencilerin desteklediği Konstantinesku, muhafazakar kesimin desteklediği Iliesku'yu mağlup etti. Yeni kurulan hükümetin koalisyon ortaklarından birisinin azınlık partisinden olması ise, Romanya'yı benzer durumdaki bir çok komşusundan ayıran ve demokratikleşme isteğindeki samimiyetin göstergesidir. Kısaca ifade etmek gerekirse 1996 seçim sonuçları, Romen toplumunun tek taraflı, totaliter yönetim şeklinden vazgeçip, çoğulcu, demokratik bir yönetim şeklini istediğini ve bunu gerçekleştirme yolunda ciddi adımlar attığının bir göstergesi olmuştur.⁴²⁴

D. BULGARİSTAN

Jivkov, Doğu Almanya'nın lideri Eric Honecker'in iktidardan düşürülmesinden iki hafta sonra 3 Kasım 1989'da istifa etmeye ikna edildi. Jivkov'un düşüşünde ülkenin içinde bulunduğu şartlar oldukça önemli rol oynamıştır. Türk azınlık problemi, ekonomik problemler ve parti içi çekişmeler bu düşüşün en önemli belirleyicilerindendir,⁴²⁵ fakat bu düşüşün halk hareketinden ziyade saray darbesi sonucu gerçekleşmesi⁴²⁶ ve bu darbenin de başlangıcından itibaren Moskova ile işbirliği yapılarak hatta Moskova tarafından destekli olması⁴²⁷ 1989 Kasım Devrimini biraz daha farklı kılmaktadır. Polonya, Macaristan, Çekoslovakya ve Romanya'da komünizm karşıtı halk ayaklanması şeklinde gerçekleşen değişim, Bulgaristan'da Komünist Partisi içindeki reform taraftarı Dış İşleri Bakanı Petar Mladenov ve Savunma Bakanı Dobri Duzhurov'un Moskova'yı da arkalarına alarak Jivkov'u istifa etmeye ikna etmeleri sonucu gerçekleşmiştir.⁴²⁸

Bu farklılığın sebeplerini Bulgaristan'ın özgün koşullarına baktığımızda kolayca görebilmek mümkündür. Bilindiği üzere 1989 yılına kadar Bulgaristan Sovyetler Birliği'ne politik, ekonomik, diplomatik, sosyal ve ideolojik açıdan bağlı

⁴²⁴ Craiutu, a.g.m., s.185-186.

⁴²⁵ Nelson, a.g.e., s.56-59.

⁴²⁶ Crampton, a.g.e., s.216.

⁴²⁷ Drezov, a.g.m., s.200.

⁴²⁸ Aynı yer.

ve bağımlı kalmıştır. Bulgar Komünist Partisi keskin Leninist bir gelenek içerisinde olmuş, parti içerisinde hiçbir zaman ‘sosyal, demokratik’ bir revizyonizm eğilimi olmamıştır. 1960’lı ve 70’li yıllarda Jivkov yönetimine yapılan eleştirilerin hemen tamamı Jivkov’un Stalinist politikadan ayrılıp Maoist politika takip ettiğine yönelik suçlamalar ya da ‘burjuvazi zevk ve yaşantısına’ yönelik eleştiriler olmuştur. Ülkede Polonya, Macaristan ya da Çekoslovakya’dakine benzer Sovyetler Birliği’nden kopacak ve ideolojisine rakip olabilecek mahiyetteki bir milliyetçi yaklaşım hiç görülmemiştir.⁴²⁹

Yukarıda sıralanan nedenlerle Gorbaçov’un başlattığı *glasnost* ve *perestroyka* politikasının etkisi uydu devletler içerisinde en fazla Bulgaristan’ı etkilemiştir. Bulgar halkı *glasnost*u konuşulamayanları konuşma, *perestroyka*yı ise hantallaşmış ve monotonlaşmış siyasal düzenin hem Komünist Parti hem de toplumsal hayata yansıyacak düzenlemeler yapabilme hakkı olarak algılamış ve yaklaşık 40 yıllık bir sessizlik birden bire dağılmıştır.⁴³⁰ Bu dönemde Bulgaristan siyasal hayatına yüze yakın parti ve örgüt katılmıştır. Program, hedefler, prensipler bakımından birbirlerine yakın olan bu kadar çok yapılanmanın oluşması, toplum içindeki kaotik, sosyal bölünmenin, seçimlerin netleşmemesinin, çok sesliliğe geçişteki sancılı süreci tanımlamaktadır.⁴³¹

Bütün bu şartlara etnik azınlık problemi, ekonomik ve sosyal çöküntüyü de ekleyince Bulgaristan’daki geçiş döneminin ilk yılları siyasi istikrarın yakalanmaya çalışıldığı, hükümetlerin sık sık değişmesi ile geçmiştir. Hükümet darbesinin ardından Komünist Parti’nin yönetimine geçen reformistler, Ocak 1990’da 14. Parti Kongresi topladılar. Bu kongrede Komünist Parti yeniden yapılanma kararı aldı, politbüronun dağıtılmasına karar verildi, merkezi komitenin genişletilerek üyelere daha fazla yetki ve sorumluluk verilmesi kararlaştırıldı. Eski yönetici kadro tasfiye

⁴²⁹ Drezov, a.g.m., s.197-198.

⁴³⁰ Nurcan Özgür, *Etnik Sorunların Çözümünde Hak ve Özgürlükler Hareketi*, İstanbul 1999, s.85.

⁴³¹ Özgür, a.g.e., s.88.

edilerek, Jivkov görevini kötüye kullanmak ve etnik nefret oluşturma suçlarından tutuklandı.⁴³²

Mladenov, parti ve devletin ayrılacağını, tek partili yönetime son verileceğini ekonomide liberalizasyona gidileceğini açıkladı. 18 Ocak 1991 de bütün parti ve siyasi örgütlerin katıldığı bir “Yuvarlak Masa Toplantısı” yaptı. Toplantıda geçiş dönemi için gerekli yapısal ve kurumsal değişikliklerin ve oluşumların gerçekleştirilmesi kararlaştırıldı. 24 Ocak’ta politbüro ardından Genç Komünist Organizasyonu dağıtıldı, Şubat ayında eski Sendikalar Merkezi Konseyi kapatılarak, yerine politikadan tamamen bağımsız Emek Konfederasyonu kuruldu. Bulgaristan Komünist Partisi ismini Bulgaristan Sosyalist Partisi olarak değiştirdi.⁴³³

10-17 Haziran 1991 tarihinde Avrupa Konseyi, Avrupa Parlamentosu, İngiltere ve İspanya’dan 580 temsilci ve 315 yabancı basın mensubu ve gözlemcinin katıldığı,⁴³⁴ ‘serbest ama adil olmayan’ seçimler yapıldı. II. Dünya Savaşı’ndan beri yapılan ilk serbest seçimlerde Bulgar Sosyalist Partisi (BSP) 211 sandalye alarak seçimlerden birinci parti olarak çıktı. Mladenov’da başkanlığa seçildi. Jelü Jelev liderliğinde on dört ayrı grubun bir araya gelerek olduğu Demokratik Güçler Birliği (DGB) 144, genel olarak Müslüman azınlığı temsil eden Haklar ve Özgürlükler Hareketi (HÖH) 23, Çiftçiler 16 sandalye kazanmışlardı.⁴³⁵ Aslında bu sonuç pek de şaşırtıcı değildi. BSP Komünist Parti’den kalan maddi ve manevi gücü en iyi şekilde kullanmıştı. Eski Bulgar komünist Partisi’nin maddi varlıklarına, organizasyonu ve disiplinine sahip BSP’nin karşısında, yerel yapıları gelişmemiş, organizasyon ve disiplin sorunları bulunan, farklı siyasi görüşlerin uyumlu pazarlığına dayanan DGB’nin çok şansının olamayacağı aşikardır.⁴³⁶ Bu iki parti dışındaki siyasi partilerin ise en güçlüsü konumunda olan HÖH’tür ki hiçbir zaman iktidar şansının bulunmadığı bir partidir.

⁴³² Crapton, a.g.e., s.216.

⁴³³ Crapton, a.g.e., s.218-219.

⁴³⁴ Özgür, a.g.e., s.88.

⁴³⁵ Crapton, a.g.e., s.49.

⁴³⁶ Özgür, a.g.e., s.89.

Seçimlerin ardından Andrei Lukanov başkanlığında hükümet kuruldu, yürürlüğe girecek yeni Anayasanın hazırlığına girişildi. Ancak Lukonov hükümetinin işi hiç kolay değildi. Öncelikle ülke sosyal ve ekonomik kaos içerisindeydi. DGB seçimleri tanımadığını ilan ederek ülke genelinde, mitingler ve protestolar başlatmıştı. Bundan daha da önemlisi azınlıkların hak ve özgürlüklerini talep eden yürüyüş ve protestolar ile başlayan gerginlik, ırkçı Bulgarların azınlık karşıtı gösterileriyle daha da artmıştı. Oysa Lukanov hükümeti ekonomide acil önlemler paketini uygulamak istiyor, oldukça sıkı tedbirlerin uygulanması gereken bu uygulamanın sorumluluğunu tek başına yüklenmek istemiyordu. Kısaca ifade etmek gerekirse ekonomideki ve kaosu çözecek güçlü ve istikrarlı bir siyasi yapılanma oluşturulamadı. Emek Konfederasyonu ulusal grev ilan etmesi ile durumu daha da kötüleşen hükümet baskılara dayanamayarak 29 Kasım 1990'da istifa etti.⁴³⁷

Lukanov'un ardından Dimitur Popov yönetime geldi. Popov hükümetinin ilk icraatı geçiş sürecini sokaklardan parlamentoya taşıyabilmek için uzlaşma arayışlarına girmek oldu. Nitekim 8 Ocak 1991'de sendikalar, siyasi partiler, işverenler ve toplumsal örgütler ile birlikte 'Sosyal Barış' için anlaşmaya vardılar. Ekonomik geçişin sağlanabilmesi için gerekli yasal düzenlemelerin yapılabilmesi ve daha sağlıklı kararlar alınabilmesi amacı ile Popov hükümetine 200 günlük süre tanındı. Bu sürenin alınmasının hemen ardından hem Anayasa hazırlıklarına, hem de ekonomik ve sosyal reformlar yürürlüğe konmaya başlandı. Şubat ayından itibaren ürün satış fiyatları serbest bırakıldı, kollektifleştirilen araziler eski sahiplerine verilmesi için gerekli yasal düzenlemeler yapıldı, küçük işletmeler de özelleştirilme yapma hakkı verildi, grevler yasallaştırıldı Bulgar Milli Bankası kurulması kararlaştırıldı. Ekonomide yapılan bu reformlara destek Batı'dan gelmekte gecikmedi, Avrupa Konseyi yapılan reformları desteklediğini açıklamasının ardından Dünya Bankası 250 milyon Dolarlık kredi verdi.⁴³⁸

Popov hükümeti sosyal reformlara da gitmiş, Bulgar vatandaşlarının istedikleri isimleri alabilme hakkını yasallaştırmış, Türk nüfusunun yoğun olduğu

⁴³⁷ Özgür, a.g.e., s.56,84.

⁴³⁸ Crampton, a.g.e., s.220.

bölgelerdeki okullarda, istenildiği takdirde haftada 4 saat Türkçe eğitim alabilmelerini sağlayacak eğitim reformu yapmış, ancak Razgrad, Kırcaali, Şumen gibi Türk yerleşim yerlerinde Bulgarların protestoları ile karşılaşmış ve bir süreliğine rafa kaldırmak zorunda bırakılmıştır. Bununla birlikte 12 Temmuz 1991’de yürürlüğe giren Anayasada totaliter rejimin getirdiği temel hak ve özgürlüklere getirilen kısıtlamalar önemli ölçüde kaldırılmış, Bulgar devleti, demokratik ve güçler ayrılığına göre yönetilen bir devlet olarak tanımlanmıştır.⁴³⁹

13 Ekim 1991 tarihinde yeni düzenlenen sisteme göre seçimler yapıldı ve Demokratik Güçler Birliği çok az bir oy farkıyla Bulgaristan Sosyalist Partisi’nin önüne geçmesi ile sonuçlandı. Haziran ayında Mladenov’un istifası üzerine başkanlık koltuğuna oturan Jelevev’in başkanlığı da tekrar onaylandı. 1991 seçim sonuçlarına göre asıl kazanan ise HÖH olmuştu. 1991 Anayasasına göre ‘etnik, dinsel ya da ırkçı’ temellere dayanan Parti kurulması yasaklanmıştı,⁴⁴⁰ HÖH ise bu anayasa çıkmadan önce Meclise girdiği için bu yasaktan etkilenmemiş, seçim sonuçlarına göre de anahtar parti konumuna gelmişti. Seçim sonuçlarına göre DGB 110 sandalye, BSP 106 sandalye, HÖH ise 24 sandalye kazanmıştı. DGB hükümeti Ekim 1991’de Filip Dimitrov başkanlığında kuruldu ve 1 yıl iktidarda kaldı.⁴⁴¹

Dimitrov hükümeti ekonomideki dönüşümü hızlandıracak reformlara devam etti. Özel ve yabancı girişimcilerin yatırım yapmalarına izin verildi, yeni banka reformları, özelleştirme 1947-62 yılları arasında devletleştirilen özel mülk ve işletmelerin eski sahiplerine iadesi için yasaları yürürlüğe girdi. Bununla birlikte ekonomi yapılan ‘Sosyal anlaşmayı’ tehlikeye sokacak kader kötü bir hale geldi, piyasadaki fiyatlar bir yıl öncesine göre %500 arttı, işsizlik ve enflasyonun hızlı tırmanışının önüne geçilememesi sonucu, Nisan ayında anlaşma bozularak Bulgar halkı bir defa daha sokaklara döküldü.⁴⁴² Dimitrov hükümetinin ardından, Ocak 1992-Eylül 1994 döneminde parti dışı ama Sosyalist Parti’nin desteklediği Lyuben

⁴³⁹ Özcan, a.g.e., s. 56. 1991 Anayasasının Türk azınlığa getirdiği ve getirmediği hak ve özgürlükler hakkında ayrıntılı bilgi için bakınız a.g.e.

⁴⁴⁰ Özcan, a.g.e., s.56.

⁴⁴¹ Aynı yer.

⁴⁴² Crampton, a.g.e., s.223-227.

Berov hükümeti devam etti. Ancak, ülkenin içinde bulunduğu koşullarda önemli bir değişiklik meydana gelmedi. Ülke yasa çalışmalarının yürütülemediği, sosyal yapıdaki karasızlık ve boşluklar gerginliğin daha da tırmandırdığı, siyasi davranışların istikrarsız, uyumsuz ve radikalleştiği bir ortama girdi. Ekonomik çöküntü henüz serbest pazar koşullarına alışamayan halkta endişeye hatta geriye dönmeyi istemelerine neden oldu. Nitekim 1994 Ekim seçimlerinde BSP %52 oranında oy alarak birinci parti oldu. Videnov başkanlığında kurulan hükümette de önemli bir fark görülmedi.⁴⁴³

Bulgaristan'ın siyasi hayatındaki istikrarsızlığın nedenleri incelendiğinde ekonomik problemlerin çok önemli bir etken olduğu görülmektedir. Ekonomik problemlerinin büyük bir kısmı ise komünist dönem politik yapılanması ile doğrudan ilgilidir. Komünist ekonominin kendi içindeki yapısal problemlerine, Bulgaristan'ın Sovyetler Birliği'ne olan ekonomik bağımlılığı eklenmiştir. Her halükarda kendisine Sovyetler Birliği'ni alıcı bulan Bulgar malları, serbest piyasa şartlarında rekabet edebilecek nitelikte değildir. Bu durumu değiştirmek ya da standartlarını geliştirme ihtiyacı duymamaları ya da imkan bulamamaları, Gorbaçov'un iktidara gelmesi ve Sovyetler Birliği'nin ekonomik politikasını değiştirmesi ile birlikte çok önemli bir problem olarak karşılına çıkmıştır.⁴⁴⁴ 1989 Türk göçü ise sadece toplumsal değil ekonomik açıdan da ülkeye zarar vermiş, göç eden Türklerin genellikle kalifiye elemanlar olmasının yanında, özellikle tarım alanında ciddi sorun ve iş kaybına neden olmuştur. Gorbaçov iktidarının uydu ülkeleri kendi yoluna göndermesi ile COMECON desteğini de kaybetmesi durumu daha da zorlaştırmıştır. Son olarak Körfez Krizi'nin ardından Birleşmiş Milletler'in Irak'a uyguladıkları yaptırımlar Bulgaristan ekonomisine doğrudan zarar vermiş, daha sonra Yugoslavya olaylarının patlaması ile Bulgar ekonomisi ikinci darbeyi alacaktır.⁴⁴⁵ Bunun yanında yapılan reformlardan kısa sürede sonuç alınması da kolay değildir.

⁴⁴³ Crampton, a.g.e., s. 232.

⁴⁴⁴ Civiic, a.g.e., s. 46-47.

⁴⁴⁵ Civiic, a.g.e., s. 45-46.

Nitekim 1989-1997 dönemi ekonomik gelişmelerine bakıldığında endüstrinin ne yeniden yapılandırıldığını, ne de özelleştirildiğini görmek mümkündür. Öncelikle tüm bu dönem içerisinde sanayii kuruluşları devlet tekelinde kalmaya devam etmiş, Jivkov döneminden daha kötü bir şekilde yönetilmiştir. Herhangi bir sermaye birikimi olmayan halkın gerek tarım gerekse sanayide yapılan özelleştirmeler sonucu hemen verimli işletmeler kurabilmeleri zaten mümkün olmamıştır. Devlet bu sorunu 1989 da başlayarak, küçük ölçekli sanayi işletmelerin desteklenmesine çözmeye çalışmış, fakat, bankacılık büyük ölçekli yatırımların desteklenmesi gibi alanlarda istenilen sonucu alamayıp ‘kredi milyonerleri’ yaratmış, kamu ve özel sektör arasında yasal olmayan bir ekonomik sektör oluşmuştur. Devlet bir çok kârlı alandan elini çekerken, verimsiz yatırımları sırtında taşımaya devam etmiştir.⁴⁴⁶

Tarım alanında da benzer bir başarısızlığı görmek mümkündür. 1992 yürürlüğe konulan Toprak Kanunu 1946 yılındaki statükoyu tekrar tesis etme amacını taşımaktadır. Bununla birlikte toprak sahiplerinin önemli bir kısmı tarımla uğraşmak istemektedir, isteyenler de hiçbir sermaye birikimleri olmadıkları için, artık kendilerine ait olan toprakları verimli bir şekilde değerlendirememektedirler. Son olarak bu toprakları satma hakları da olmadığından, genel olarak komünist yönetimin elit sınıfının ellerinde bulunan büyük çiftlik, ya da kooperatiflere kiraya vermektedirler.⁴⁴⁷

Ekonomi alanındaki diğer bir sorun gerek halkın gerekse elit tabakanın böyle bir geçişi kolaylaştıracak herhangi bir sorgulama sürecinden geçmemiş olmalarıdır. 1960’lı ve 80’li yıllarda yapılan ‘pazar sosyalizmi’ tartışmaları dahi Bulgaristan’ın hayatına girmemiştir. Böyle bir geleneğe tamamen kapalı olan toplumun, yapılan yeniliklerin hepsini IMF ve Dünya Bankası’nın önerileri doğrultusunda olması ve başarısızlığa uğraması halkın Batı’ya karşı güvensizliği körüklemiştir. Batılı yatırımcının ekonomik sorunlar ve siyasi istikrarsızlık nedeniyle de olsa, Bulgaristan’a daha uzak durması bu güvensizliğin karşılıklı olduğunu

⁴⁴⁶ Drezov, a.g.m., s.209.

⁴⁴⁷ Aynı yer,

göstermektedir. Eski Sovyet uydusu ülkeler arasında, yabancı yatırımın en aza yapıldığı ülke Bulgaristan'dır.⁴⁴⁸

Bulgaristan'ın çözmek zorunda olduğu önemli sorunlarından birisi de dış politikasını yeniden, hangi değerlere göre oluşturacağını belirlemektir. Bulgaristan, bu konudaki tavrını Komünist Parti döneminde kökleştirilen, ülkeyi uluslararası politikadan izole eden ideolojik şablondan kurtulmak, bloklar arası güçler dengesi, Varşova Paktı ve Sovyetler Birliği'ne dayanarak çözdüğü güvenlik sorununu bölgesel ve uluslararası gerçeklere uygun şekilde çözme çabası şeklinde belirlemiştir.⁴⁴⁹ İç politikasında yeterince sorunlar bulunan ülkenin, dış politikasını sorunlardan uzak tutması, istediği reformları gerçekleştirebilmesi için gereklidir. Zaten kendi sınırları dışındaki güvenlik sorunlarını politik, ekonomik, askeri olarak etkileme ya da belirleme gücü olmayan Bulgaristan, yeni bölgesel ve uluslararası gerçeklere uygun güvenlik stratejileri geliştirmektedir. Bunun için çevresinde bulunan ülkeler ile ilişkilerini normalleştirmeye, ikili ve çok taraflı antlaşmalar ile geliştirmeye çalışmakta, bölgesel tartışma gerilimlerden uzak durmaktadır. Bunun yanında uzun vadede gerçek güvenliği sağlayan Avroatlantik yapılara girmeye çalışmaktadır.⁴⁵⁰

Bu konudaki en önemli adımlarından birisi Türkiye ile ilişkilerini düzeltme yolunda attığı adımlar olmuştur. 1991'de Türkiye ile askeri bir antlaşma imzalayan Bulgaristan, 1992'de de Dostluk Antlaşması imzalamıştır, aynı yıl Bulgar Savunma Bakanı'nın Türkiye'ye yaptığı ziyaret 1917'den sonra Savunma Bakanı düzeyinde yapılan ilk ziyaret olmuştur. Bulgaristan'ın dış politikasında problem çıkaran konu Yugoslavya'nın dağılarak, Makedonya'nın bağımsızlığını istemesi olmuştur. 16 Ocak 1992'de Makedonya'yı tanıyan ilk ülke olmuşsa da bu davranışı Avrupa Konseyi'ne üyeliği konusunda destek veren Yunanistan ile aralarında gerginliğe

⁴⁴⁸ Drezov, a.g.m., s.210.

⁴⁴⁹ Özgür, a.g.e., s.267.

⁴⁵⁰ Özgür, a.g.e., s.269.

sebebi olmuştur.⁴⁵¹ Bulgaristan'ın problem yaşadığı diğer komşusu da Romanya'dır. Çevre kirliliği ile ilgili.

Sonuç olarak 1980'li yıllar tıpkı diğer Sovyet uydu ülkelerinde olduğu gibi, Bulgaristan'da sancılı bir geçiş dönemini başlattı. Bu geçiş çok partili demokratik hayata, pazar ekonomisine geçişin gerektirdiği yapısal ve kurumsal değişim, dönüşümlerin yapılması ile, yeni uluslararası ve bölgesel sistem koşullarına uygun dış politikanın belirlenmesi gibi çok yönlü bir geçiştir ve bu yönüyle de bir çok Sovyetler Birliği uydusu komünist devletlerin geçiş dönemleri ile benzeşmektedir. Bununla birlikte Bulgaristan'daki geçişin birinci aşaması diyebileceğimiz 1989-97 döneminin daha çok dış baskıların başlattığı bir süreç ve komünist rejim temsilcilerinin gözetim ve denetimi altında gerçekleştirilmeye çalışıldığını, oysa Ocak 1997'de meydana gelen Bulgar Sosyalist Partisi'ni yönetimden inip, erken seçim kararı almasıyla sonuçlanan isyanın toplumun tüm katmanlarından, hatta etnik grupların da dahil olması, halkın bu sürece dahil olmak hatta bu süreci yönlendirmek istediğini göstermektedir.⁴⁵² Burada Bulgaristan'ın geçiş dönemi dinamiklerinin neler olabileceği hakkında kısa bir panorama çizilmeye çalışılmış, sürecin nasıl sonuçlanacağını, hangi yeni dinamiklerin dahi olacağını zaman gösterecektir.

V.TÜRKİYE ve BALKANLAR

Komünist rejimlerin sırayla yıkılmaya başladığı 1989 ve Soğuk Savaş'ın resmen sona erdiği 1990'lı yıllar Türkiye için hem Batı ittifakının bir üyesi olarak, hem de sınır ve bölge komşuları ile ilişkileri açısından özel bir önem taşımaktadır. 90'lı yıllar ile birlikte blok ilişkilerinin ortadan kalkması, ideolojik şablonların belirleyiciliğinin azalması, devletlerin blok dışında daha bağımsız hareket etmeye başlamaları, çok kutuplu sistemin biçimlenmeye başlaması, demokrasi, çoğulculuk, piyasa ekonomisi gibi değerlerin globalleşmesi ve benzer bir çok yenilik dış politikaları belirlemede etken olmaya başlamıştır. Bu bağlamda Varşova Paketi'nin dağılması, Yugoslavya savaşı ve parçalanması, Sovyetler Birliği faktörü ve Doğu

⁴⁵¹ Nelson, a.g.m., s.

⁴⁵² Drezov, a.g.m., s.195-196.

Bloku çatısının ortadan kalkması, bölge güçlerinin askeri, ekonomik, siyasal ve jeopolitik güçlerinin dağılımında hem yeni oluşumları hem de yapılanma arayışlarını beraberinde getirmiştir. Bu dönemde Türkiye de kuzeyde, doğuda ve batıda yeni sınır ve bölge komşuları kazanmış, ayrıca bu bölgelerde çıkmaya başlayan çatışmalardan da ayrıca etkilenmeye başlamıştır. Kısaca Soğuk Savaş sonrasında, Türkiye Avrasya’da yeni bir jeopolitik konum kazanmış, dış politikasında da yeni gelişmeler doğrultusunda politikalar üretmeye başlamıştır.⁴⁵³

Daha önce de değindiğimiz üzere Soğuk Savaş döneminde Türkiye’nin Balkan ülkeleri ile olan ilişkilerinin yönünü genel itibari ile belirleyen faktör Doğu-Batı ayrımı olmuştur. Komünizmin yıkılması ile bu ayrımın ortadan kalkmış, böylelikle politik, ekonomik, kültürel ve sosyal açılardan ilişkilerini daha rahat geliştirebileceği bir ortam oraya çıkmıştır. Nitekim, rejim değişikliğini gerçekleştiren eski komşuları ve bu kafiye yeni katılan Slovenya, Hırvatistan, Bosna-Hersek ve Makedonya gibi devletler ile, çok yönlü ilişkiler kurmaya istekli davranmış, çok taraflı işbirliği modelleri içinde bu ülkelere birlikte yer almaya başlamıştır.⁴⁵⁴ Benzer bir eğilimi eski ve yeni Balkan ülkelerinde de görmek mümkündür, ancak bu ülkelerdeki işbirliğine isteklilikte öncelik savunma ve güvenlik konularında olmuştur. Ülke coğrafyasında eskiden beri var olan Soğuk Savaş dengesi içerisinde bastırılan azınlık sorunları, yayılmacı eğilimler, bu ülkelerin savunma ve güvenlik konularına öncelik vermelerine neden olmuştur. Güvenlik problemlerini uluslararası kuruluşlarla çözmeye çalışan bu ülkeler için NATO üyesi ve ABD ile yakın ilişki içindeki Türkiye çekici olmuştur.⁴⁵⁵

Bununla birlikte, Türkiye’nin eski komünist bölge komşularıyla ilişkilerinde bu dönemde karşılaştığı bir takım zorluklar da vardır. Birincisi geçiş dönemi sorunlarını yaşayan bu ülkelerin yapısal sorunları Türkiye’yi de etkilemiştir. Yani Türkiye bir taraftan bu ülkeler ile ilişkilerini hızla geliştirmek isterken, diğer taraftan

⁴⁵³ Nurcan Özgür, “1989 Sonrası Türkiye-Bulgaristan İlişkileri”, *Türk Dış Politikasının Analizi*, ed. Faruk Sönmezoğlu, Ankara 1999, s.345-346.

⁴⁵⁴ Philip Robins, “*Coping with Chaos: Turkey and the Bosnian Crisis*”, *Mediterranean Politics*, ed. Richard Gillespie, C.I., Londra 1994, s. 112-113.

⁴⁵⁵ Osman Metin Öztürk, “*Türk Dış Politikasında Balkanlar*”, *Balkan Diplomasisi*, ed. Ömer E. Lütem, B. Bemirtaş-Çoşkun, Ankara 2001, s.20-21.

döviz sıkıntısı, hukuki mevzuatın henüz müsait olmaması gibi nedenler ile geçiş döneminin dezavantajlarını yaşamak zorunda kalıyordu.⁴⁵⁶ Buna ek olarak Balkanlar'ın kriz gerginliğine açık bir ortam olması Türkiye'yi endişelendiriyordu. Çünkü, 1990'lı yıllarda Türkiye'nin Avrupa Topluluğu ile olan ticaretinin yaklaşık %50'si Balkan ülkeleri üzerinden yapılıyordu. Aynı şekilde bu ülkeler ile hızla artan ticaret akışının düzenli bir şekilde gerçekleşmesi, bölgenin istikrarlı yapısı ile doğrudan bağlantılı durumdaydı.⁴⁵⁷ Son olarak Türkiye Balkan komşuları için herhangi bir ülke değildi ve tarihten gelen demografik ve kültürel mirası bir takım sorumlulukları da beraberinde getiriyordu.⁴⁵⁸

Sonuç itibari ile 1989 sonrası gelişmeler, Türkiye'nin önüne yeni bir Balkan gerçeği çıkarmıştı ve Türkiye bu şartlar çerçevesinde komünizm defterini kapatan Balkan komşularıyla çok yönlü ilişkiler kurmaya istekli olmuştur. Nitekim Türkiye komünizmden demokrasiye ve pazar ekonomisine geçiş yapan Arnavutluk, Bulgaristan ve Romanya ile diplomatik, siyasal, ekonomik ikili ilişkilerini geliştirmeye, mimarlığını yaptığı Karadeniz İşbirliği gibi çok taraflı işbirliği modelleri içerisinde bu ülkelerle yer almaya başladı.⁴⁵⁹ Eski ve yeni bölge, sınır komşuları ile ilişkilere bakıldığında bu çerçevenin yansımaları görmek mümkündür.

Türkiye-Arnavutluk ilişkileri Soğuk Savaş döneminden itibaren farklı kutuplarda yer almalarına rağmen iyi denilebilecek düzeyde yürütülmüştü. Bu durum Soğuk Savaş sonrası dönemde de devam etmiş Ramiz Alia ile kurulan olumlu ilişkiler Sali Berişa döneminde iyice geliştirilmişti. Nitekim 1992'de Dostluk ve İşbirliği Antlaşması, hemen akabinde de Savunma ve İşbirliği Paketi ve daha sonra da Savunma Teknolojisi ve İşbirliği Anlaşmaları imzalanmıştır. Anlaşıldığı üzere Türkiye ve Arnavutluk arasında gerek ekonomik gerekse politik ve askeri alanda sıkı bir işbirliğine gidilmiştir.⁴⁶⁰

⁴⁵⁶ Şule Kut, "Soğuk Savaş Sonrasında Türkiye'nin Balkan Ülkeleriyle İlişkileri", **Çağdaş Türk Diplomasisi 200 Yıllık Süreç**, Ankara 1999, s.389.

⁴⁵⁷ Robins, a.g.m., s. 113.

⁴⁵⁸ Kut, a.g.m., s.389.

⁴⁵⁹ Aynı yer.

⁴⁶⁰ Birgül Demirteş Çoşkun, "Arnavutluk'un Dış Politikası ve Balkanlar'da Arnavut Sorunu", **Balkan Diplomasisi**, ed. Ömer E. Lütem ve Birgül Demirteş Çoşkun, Ankara 2001, 87-88.

Bununla birlikte 1995'ten itibaren Türkiye dışında gelişen bazı olaylar Ankara-Tiran ilişkilerinin biraz gevşemesine neden olmuştur. Yunanistan'ın 1995'ten itibaren Balkan ülkelerine yönelik stratejisindeki değişiklik çerçevesinde, Arnavutluk'a karşı izlediği hasmane politikasını yavaş yavaş bir dostluk politikasına çevirmiş, Arnavutluk'taki Yunan azınlığın hakları, ve Yunanistan'daki kaçak Arnavutlar gibi meselelerin iyileştirilmesi yönünde bir dizi anlaşma imzalamışlardır. Zaten 1996'da Atina ve Tiran arasında Dostluk ve İşbirliği anlaşmaları imzalanmış, Atina ayrıca Arnavutluk'un NATO ve AB'ye üyeliğini destekleyeceğini açıklamıştır. Bu süreç Arnavutluk'ta yapılan 1997 erken seçimlerde Sosyalist Parti'nin iktidara gelmesi ile daha da gelişmiştir, bu durumun ekonomiye yansımaları Yunanistan'ın Arnavutluk'un en büyük ikinci ticaret ortağı hale gelmesinde de görmek mümkündür.⁴⁶¹ 1995-1996 yıllarının Türkiye açısından Balkanlar ile daha az ilgilendikleri dönem olması da bu süreci hızlandıran etkenlerden olmuştur.⁴⁶²

Türkiye'nin diğer bir bölge komşusu Romanya ile olan ilişkilerine baktığımızda, Soğuk Savaş sonrasında tüm eski komünist ülkeleri arasında en az sıkıntıyla yürüttüğü ülke olarak dikkat çekmektedir. İki ülke arasında geçmişten kalan sınır, azınlık gibi problemlerin olmamasının ilişkilerin daha kolay kurulmasında etkili olduğu söylenebilir. Özellikle ekonomi alanında küçük ve orta ölçekli girişimciler maliyetin ve risk oranını daha düşük ve 23 milyonluk büyük bir pazara sahip olan Romanya'yı tercih etmişlerdir. Nitekim Türkiye 1996 verilerine göre Romanya'nın ihracatında Almanya ve İtalya'dan sonra üçüncü, yabancı yatırımlarda da Türk sermayesi onuncu sıradadır. Ayrıca 1997'de Romanya'da faaliyet gösteren yabancı şirketler arasında Türk şirketleri birinci sıradadır. Sonuç itibarıyla iki ülke arasında hiçbir önemli sorunun bulunmamasının da etkisi ile iki ülke aralarında tamamlayıcılık esasına bağlı ekonomik ilişkiler geliştirebilmişlerdir.⁴⁶³

⁴⁶¹ A.g.m., s. 93-94.

⁴⁶² Kut,a.g.m.,s. 389.

⁴⁶³ A.g.m., s.393-394.

1990'lar sadece komünist rejimlerin son bulduğu yıllar olamamış, aynı zamanda çok uluslu federasyonların yıkıldığı yıllar olmuş, bu bağlamda Türkiye'nin Balkanlar'da yeni bölge komşuları ortaya çıkmıştı. Türkiye'nin yeni bağımsız, eski Yugoslav cumhuriyetleri ile olan ilişkilerine bakıldığında ise her bir cumhuriyetle birbirinden son derece farklı ilişkiler kurduğu görülmektedir. Bu çeşitliliğin oluşmasında Türkiye'nin tarihsel ve kültürel bağları önemli bir rol oynamıştır. Bununla birlikte Türkiye'nin son ana kadar eski Yugoslavya'nın toprak bütünlüğünü korumasından yana bir politika izlemiş, ancak Yugoslav Federal Cumhuriyeti'nin ilan edilmesi ve Avrupa Birliği ülkelerinin Slovenya ve Hırvatistan'ı tanımalarının ardından, 6 Şubat 1992'de bağımsızlığını ilan eden dört cumhuriyeti de yani Slovenya, Hırvatistan, Bosna-Hersek ve Makedonya'yı tanımış ve bu dört yeni bağımsız devletle diplomatik ilişki kurmuştur.

Eski Yugoslavya'dan kopan ilk ülke olan Slovenya ve Türkiye'nin ilişkileri, tüm eski Yugoslavya cumhuriyetleri arasında en sınırlı olanıdır. Bağımsızlığını ilan etmesinden itibaren kendini Balkan ülkesi saymayan Slovenya ile olan ilişkiler, Avrupa bağlamında, Slovenya'nın Avrupa Birliği ve NATO'ya üyelik girişimleri çerçevesinde sürdürülmektedir.⁴⁶⁴ Yugoslavya'nın dağılması ile birlikte dış politika gündemine giren diğer bir ülke Hırvatistan olmuştur. Türkiye'nin Hırvatistan ile ilişkilerinde belirleyici faktör iki ülke ilişkilerinden ziyade Bosna-Hersek sorunu olmuştur. Bosna-Hersek sorunu çerçevesinde Boşnaklara yardımcı olmaya çalışan Türkiye, Hırvatistan ile iyi ilişkiler kurma yoluna girmiştir. Kısaca savaş koşullarının belirlediği iki ülke ilişkilerinde, Türkiye önce Bosna-Hersek ve Hırvatistan'a karşı yapılan Sırp saldırılarında, ardından 1992-1993 boyunca süren Boşnak-Hırvat çatışmaları sırasında ve sonrasında iki ulus arasında ara bulucu rolü üstlenmiştir. Bu doğrultuda Boşnaklar ve Hırvatlar arasında ateşkes anlaşmasının imzalanması ve ilişkilerinin geliştirilmesinde, Hırvat-Boşnak Federasyonu'nun oluşturulmasında etkin rol almıştır. Savaş sonrasında iki ülke ilişkilerinde azalma görülmekle birlikte,

⁴⁶⁴ Kut, a.g.m.,s.401.

yeni hükümetin iktidara gelmesinden sonra askeri ilişkilerde yeniden canlanma görülmüş, ancak diğer alanlarda her hangi bir değişiklik gerçekleşmemiştir.⁴⁶⁵

Türkiye'nin Soğuk Savaş sonrası dış politika hatlarının gelişmesinde en belirleyici ülke ise Bosna-Hersek olmuştur. Bosna-Hersek'in içinde bulunduğu çatışma ortamı, Türkiye'yi hem Balkan Müslümanları ile tarihsel bağlara sahip olması hem de bölgesel bir güç olarak ilgilendirmiştir. Türkiye'nin bölgesel anlamdaki rolü, büyüklüğü ve zenginliğinin yanı sıra, 1878'den başlayıp İkinci Dünya Savaşı sonuna kadar devam eden göçler sonucunda Türkiye'de 2 milyondan fazla Boşnak'ın yaşaması nedeniyle de anlaşmazlık Türkiye'yi yakından ilgilendirmiştir. Bu nedenler ile Türkiye'nin anlaşmazlıktaki rolü önem kazanmış, Türkiye'de aktif bir diplomasi izleyerek uluslararası bir çözümü tercih eden bir politika takip etmiştir. Bu bağlamda uluslararası toplumla hareket etmiş, çatışma bölgelerinde uluslararası müdahaleyi desteklemiş, uluslararası diplomatik ve askeri girişimlerde yer alarak, bu tür örgütlerde aktif diplomasi ve çok taraflı diplomasiye ağırlık vermiştir.⁴⁶⁶

Daha önce de değinildiği üzere Türkiye, başlangıçta eski Yugoslavya'nın bütünlüğünün korunmasını isteyen bir politika yürütmüş, bu bütünlük imkansız hale gelip de cumhuriyetler bağımsızlıklarını ilan etmeye başladıklarında ise diğer cumhuriyetleri olduğu gibi Bosna-Hersek'i de 6 Şubat 1992'de tanımıştır. Aslında Bosna-Hersek'in Türkiye dış politikasının bir anlamda öznesi haline gelmesi Bosna-Hersek'in toprak bütünlüğüne karşı Yugoslav ordusu ve Bosnalı Sırp milisler tarafından yürütülen saldırılar ve Bosnalı Müslümanların maruz kaldığı savaş ve etnik temizlik olmuştur. Sırp tarafından yürütülen saldırganlığa karşı, Türkiye ilk günden itibaren uluslararası bir askeri müdahaleden yana olmuş, savaşın durdurulmasına yönelik diplomatik girişimlerin çoğunda ve askeri girişimlerin hepsinde yer almış, Bosna-Hersek'in bütünlüğünün korunduğu, saldırgana taviz

⁴⁶⁵ Pınar Yürür, " *Tarihi Süreç İçerisinde Hırvatistan Dış Politikası*", **Balkan Diplomasisi**, ed. Ömer E.Lütem, B.Demirtaş-Çoşkun, Ankara 2001, s.223-224.

⁴⁶⁶ Hüseyin Bağcı, **Güvenlik Politikaları ve Risk Analizi Çerçevesinde Balkanlar (1991-1993)**, Ankara 1994, s.104-109.

vermeyen çözüm planları ortaya koymuş, Bosna-Hersek'e uygulanan silah ambargosunun yanlışlığını vurgulamıştır.⁴⁶⁷

Türkiye 1992 tarihinden itibaren gerek kendi gerekse, İslam Konferansı Örgütü adına Birleşmiş Milletler, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı, Avrupa Konseyi, NATO ve benzeri diğer uluslar arası örgütlerin toplantılarında ve devletler nezdinde gündeme getirmiştir. Türkiye, İslam Ülkeleri Konferansı çerçevesinde Sırpların Müslümanlara uyguladıkları toplu katliamların İslam ülkelerinde yarattığı kızgınlığa ortak olarak, Batının bu olaylara tarafsız kalmasını protesto etmiş, diğer taraftan İslam dünyasının desteğini beklenen Birleşmiş Milletler kararıyla örtüştürerek Bosna-Hersek'te tek taraflı sadece Müslüman ülkelerin başlatacağı bir askeri müdahaleyi önlemeye çalışmıştır. Nitekim İslam Ülkeleri Konferansı Dış İşleri Bakanları 17-18 Haziran 1992'de İstanbul'da toplanmışlar, Türkiye'nin ortaya attığı çözüm önerilerini destekler nitelikte kararlar almışlar ve Bosna-Hersek'e önemli miktarlarda yiyecek, ilaç ve insani yardım gönderilmiştir.⁴⁶⁸

Bu diplomatik faaliyetlerin yanı sıra Türkiye, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi kararları uyarınca, Yugoslavya ile ticari ilişkilerini kesti, büyükelçisini geri çekti, ayrıca NATO çerçevesinde Bosna-Hersek üzerindeki uçuşa yasak bölgenin denetimi, daha sonra Kararlı Güç çerçevesinde Sırp mevzilerinin havadan vurulması operasyonuna uçaklarıyla, yine Bosna-Hersek'te konuşlandırılan Birleşmiş Milletler barış güçlerine kara birlikleriyle katılmıştır. Boşnak-Hırvat çatışmalarının sona ermesinde ve 1994'te Hırvatlar ve Boşnaklar arasında federasyon oluşturulmasında aktif rol oynamıştır. Savaş sonrasında da Bosna-Hersekli yaklaşık 150 bin sığınmacıyı kabul etmiş, Bosna-Hersek'e binlerce ton tıbbi ve insani yardım malzemeleri göndermiş, Bosna-Hersek'te tahrip edilen kültürel mirasın onarımına talip olmuş, Ekim 1995'te imzalanan Dayton anlaşması uyarınca geliştirilmesi öngörülen Bosna-Hersek Federasyonu'nun eğitimini üstlenmiştir.⁴⁶⁹

⁴⁶⁷ Şule Kut, " Turkish Diplomatic Initiatives for Bosnia-Herzegovina", **Balkans: A Mirror of International Order**, der. G.Göksu ve K. Saybaşı, İstanbul 1995, s.296-299.

⁴⁶⁸ Bağcı, a.g.e., s. 108-109.

⁴⁶⁹ Kut, a.g.m., "Soğuk Savaş Sonrasında..", s.397.

Savaş sonrası Türkiye Bosna-Hersek ilişkilerine bakıldığında ilişkilerin yoğunluğunun azaldığı görülmektedir. Kuşkusuz bunda savaşın sona ermesinin payı büyüktür, ama yeniden inşa döneminde de Türkiye'nin ağırlığını devam ettirmemesi etkisini göstermiş, 2000 yılında Bosna-Hersek Devlet Başkanlığı Güney Kıbrıs Rum Kesimi'ni tanımaya yönelik karar almış, bu karar iki ülkenin mevcut ilişkilerin zedelenmesine ve Türkiye'de büyük hoşnutsuzluğa neden olmuştur.⁴⁷⁰

Türkiye'nin yeni Balkanlar'da en fazla ilgi gösterdiği ülkelerden birisi de Makedonya Cumhuriyeti olmuştur. Bu ilginin altında yatan nedenler arasında gerek tarihsel, kültürel ve demografik nedenler gerekse güvenlik ihtiyaçlarının örtüşmesi vardır. Türkiye için Makedonya Cumhuriyeti tarihsel ve kültürel bağlarının bulunduğu bir ülke olmasının yanı sıra, ülkede Batı Trakya kadar Türk nüfusunu barındırması bakımından da önemlidir. Bunun yanında Makedonya'nın Balkanlar'daki stratejik konumu ve her iki ülkenin de Yunanistan ile sorunlar yaşıyor olması, bölgesel güvenlik ihtiyaçlarının da örtüşmesine neden olmuştur.⁴⁷¹

Türkiye-Makedonya ilişkileri Makedonya'nın bağımsızlığını izleyen dönemde siyasi, iktisadi ve kültürel alanlarda sürekli ve istikrarlı bir gelişme göstermiştir. Makedonya Yugoslavya bunalımının başlangıcından itibaren, Türkiye ile temaslara geçmiş ve destek arayışında bulunmuşlar, Türkiye'de Makedonya Cumhuriyetini tanıyan ilk ülkeler arsında bulunmuş ve ülkeye ilk büyükelçilik açan devlet olmuştur.⁴⁷² Türkiye gerek siyasi gerek diplomatik düzeyde Makedonya'ya destekte bulunmuş, 18 Mayıs 1992'de iki ülke arasında güvenlik protokolü imzalanmış, NATO Askeri Komite toplantısında güvenlik meselesi Türkiye tarafından gündeme getirilmiş, 1993'te Cumhurbaşkanı düzeyinde ziyarette bulunulmuş, bu ziyarette Türkiye, Bulgaristan, Makedonya ve Arnavutluk arasında bir telekomünikasyon sistemi ve Adriyatik'le Karadeniz'i birleştirecek olan Doğu-

⁴⁷⁰ Amer Kapetanovic, "Bosna-Hersek'in On Yıllık Dış Politika Tecrübesi", çev. Emir Türkoğlu, **Balkan Diplomasisi**, ed. Ömer E.Lütem, B.Demirtaş-Çoşkun, Ankara 2001,s.197.

⁴⁷¹ Şule Kut, "Yugoslavya Bunalımı ve Türkiye'nin Bosna-Hersek ve Makedonya Politikası: 1990-1993", **Türk Dış Politikasının Analizi**, ed.Faruk Sönmezoğlu, Ankara 1999,s. 341.

⁴⁷² M. Murat Hatipoğlu, "Kuruluşundan Günümüze Makedonya Cumhuriyeti'nin Dış Politikası ve Balkan Ülkeleriyle İlişkileri (1991-2000)", **Balkan Diplomasisi**, ed. Ömer E.Lütem, B.Demirtaş-Çoşkun, Ankara 2001,s.169-179.

Batı Otoyolu Projesi ilk defa gündeme getirilmiş, daha sonra uzmanların hazırladıkları ön çalışma raporu kabul edilmiştir.⁴⁷³

Makedonya ile ilişkiler ekonomik alanda da devam etmiş, Makedonya'nın ekonomisinin zayıf olması, sosyalist ekonomiden pazar ekonomisine geçişinde yaşadığı sorunlar, uzun süre tanınmamasından dolayı uluslararası yardım ve kredi alamamasına ilave olarak Yugoslavya'ya uygulamak zorunda kaldığı ambargo yüzünden iyice zor durumda kalmış, Türkiye'nin Makedonya'ya gönderdiği petrol ve insani yardım çok önemli olmuştur.⁴⁷⁴ Daha sonra iki ülke arasında imzalanan çeşitli anlaşmalar ile ekonomik ilişkiler de istenilen düzeye getirilmeye çalışılmıştır. Mart 1994'te Ankara'da imzalanan Ticaret ve Ekonomik İşbirliği Antlaşması, hemen ardından aynı yılın Mayıs ayında imzalanan Çifte Vergiyi Önleme Anlaşması, Temmuz 1995'te imzalanan Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması Anlaşması⁴⁷⁵ gibi anlaşmaların yanında T.C. Ziraat Bankası Üsküp'te bir şube açmış Türkiye resmi finans sektörü ile de Makedonya'daki yerini almıştır.⁴⁷⁶

Bunun yanında iki ülke arasında 1993 yılında imzalanan İşbirliği protokolüyle de eğitim, bilim, kültür, askeri eğitim alanlarında ve özel sektörler arasında işbirliğinin geliştirilmesine yönelik alınan kararlar da uygulanmaya başlanmıştır. İki ülke arasında askeri alanda da işbirliği yapılmış, 1995 tarihinde Teknik ve Savunma İşbirliği anlaşmaları imzalanmıştır.⁴⁷⁷ Ancak 1995 sonundan itibaren bu ileri düzeydeki ilişkilerde siyasi ve ekonomik açıdan bir duraklama görülmüş, 1992'de başlayan ve hızlı bir gelişme kaydeden Türkiye-Makedonya ilişkilerinde istenen ivmeye ulaşılamamıştır.⁴⁷⁸

Eski Yugoslavya cumhuriyetleri arasında, Türkiye'nin ilişkilerinin en kötü olduğu cumhuriyetler bağımsızlığını ilan etmeyip geride kalan iki cumhuriyet Karadağ ve Sırbistan cumhuriyetlerinden oluşan yeni Yugoslav Federal Cumhuriyeti

⁴⁷³ Mehmet Turna, " *Makedonya-Türkiye İlişkileri ve Makedonya'nın Geleceğine Bir Bakış*", *Avrasya Dosyası*, Sonbahar 1996, C.3, Sayı 3., s.74-75.

⁴⁷⁴ Kut, *a.g.m.*, s.337.

⁴⁷⁵ Turna, *a.g.m.*, s.76-77.

⁴⁷⁶ Hatipoğlu, *a.g.m.*, s.179.

⁴⁷⁷ Turna, *a.g.m.*, s.75-76.

⁴⁷⁸ Hatipoğlu, *a.g.m.*, s.180.

ile olan ilişkiler olmuştur. Yugoslavya Federal Cumhuriyeti'nin Türkiye'ye karşı takındığı tavırda iki zıt yaklaşımın ürünlerini görmek mümkündür. Bir taraftan Soğuk Savaş döneminden miras alınan dostluklar ile faydacılık anlayışı güdülmekte, Federasyonun bütünlüğü korunmak isteyen Belgrat politikası, Türkiye'nin ayrılıkçı cumhuriyetlere destek vermemesi ve tanımaması yönünde ikna ziyaretleri yapmakta ve aslında bu noktada iki ülkenin Yugoslavya'nın bütünlüğü koruma politikası örtüşmekte, bir yandan ise o dönemin mevcut Yugoslav dış politikasını yönlendiren Sırbistan, Sırp milliyetçiliğinin temel eksenlerinden birisini Türk-İslam karşıtlığı üzerine kurmakta idi.⁴⁷⁹ Türkiye için de durum pek farklı olmamış, bir yandan Bosna-Hersek'teki Sırp saldırganlığına karşı dünyayı seferber etmeye çalışırken diğer taraftan Sırbistan ile ilişkilerini tümenden koparmamaya gayret etmiştir. Bu gayretin nedenleri arasında Sırbistan Türkiye'nin Avrupa'ya uzanan yolu üzerinde olduğu gibi, Türk işadamlarının Sırbistan'la ambargo nedeniyle askıya aldıkları ilişkileri vardır.⁴⁸⁰

Kısaca her iki ülkenin de birbiri ile iyi ilişkiler kurmalarında çıkarları vardır, ancak Balkanlar'daki gelişmeler söz konusu olduğunda iki tarafın da siyasetlerini değiştirmeleri ya da telif edebilmeleri mümkün olmamıştır. İki tarafın da kabul edebileceği tek yol eski Yugoslavya'nın korunması olmuş, oysa zaman bunun mümkün olamayacağını göstermiştir. Türkiye bölgede Osmanlı mirasından kalan tarihsel, kültürel ve demografik bağlarının getirdiği sorumluluklar ve stratejik gereksinimleri doğrultusunda hareket etmiştir. Bütün bu etkenlerin yanında Türkiye Osmanlı mirasçısı olmasa bile NATO içinde ABD ile birlikte hareket ettiği için de Yugoslavya için karşı safta yer almış olacaktır.⁴⁸¹

Eski komünist Balkan ülkeleri arasında ortak sınırının bulunduğu ve ayrıca Balkanlar'da en fazla sayıda etnik Türk'ün yaşadığı ülke olan Bulgaristan ile Türkiye'nin ilişkilerine baktığımızda, komünizmin çöküşünün hemen ardından iki ülke ilişkilerinde önemli değişiklikler gözlemek mümkündür. Daha önce de

⁴⁷⁹ Osman Karatay, "Miloseviç Dönemi Yugoslav Dış Siyaseti: Başarısız Bir Mirasyedilik Olayı", **Balkan Diplomasisi**, ed. Ömer E.Lütem, B.Demirtaş-Çoşkun, Ankara 2001, s.148.

⁴⁸⁰ Kut, "Soğuk Savaş...", s.402.

⁴⁸¹ Karatay, **a.g.m.**, s. 148-149.

anıldığı üzere, Bulgaristan'da çeşitli dönemlerde etnik Türklere yapılan ayrımcılık ve asimilasyon politikaları sonucu meydana gelen sorunlar iki ülke ilişkilerinin yönünü belirleyen en önemli etken olmuştur. Komünizmin yıkılmasının ardından 90'lı yıllarda Bulgaristan'da başlayan demokratikleşme reformları çerçevesinde Türk ve Müslüman topluluklarının temel hak ve özgürlüklerini iade etmesi ve var olan problemlerin çözülmesi ile ilgili girişimlerde bulunması, yani Bulgaristan'ın takip ettiği azınlık politikasında meydana gelen değişim iki ülke ilişkilerinin canlandırılmasında çok önemli bir rol oynamıştır.⁴⁸²

İki ülke arasındaki ilişkilerin canlanmasında bu yeni dönemde Bulgaristan'ın Batı kurumlarına üye olama ve güvenlik problemlerini bu çerçevede çözme isteği ve ihtiyacı da etkili olmuştur. Bu bağlamda artık arkasında Sovyetler Birliği'nin askeri gücünü bulamayan Bulgaristan, Türkiye ile ilişkilerini geliştirerek güney kanat güvenliğini sağlama yoluna gitmiş, hem de güvenlik sorununu büyük ölçüde çözecek NATO üyeliği için Türkiye'nin desteğine sahip olmayı hedeflemiştir. Ayrıca 1980'li yıllardan itibaren ciddi ekonomik problemler yaşanan ve sosyalist ekonomiden Pazar ekonomisine geçmeye çalışan Bulgaristan, yabancı sermayeye, krediye ve dış ticaretin artırılmasına ihtiyaç duymaktadır.⁴⁸³

Bu çerçeve içerisinde bakıldığında iki ülke arasındaki ilişkiler oldukça verimli bir şekilde yürümeye başlamıştır. Bulgaristan'la ülkedeki Türk azınlığın hakları ihlal edilmedikçe ikili sorun yaşamayan Türkiye, Bulgaristan'ın azınlık politikasında yaptığı olumlu değişiklikler ile birlikte ilişkiler arasındaki soğukluğu giderecek zemini bulabilmiştir. Buna ek olarak diğer sınır komşusu Yunanistan'a karşı bir denge unsuru olması bakımından da Bulgaristan ile olan ilişkilerine veren Türkiye'nin Bulgaristan ile karşılıklı güvenlik politikalarının da örtüşmesi ile Haziran 1990'dan itibaren askeri konular öncelikli olmak üzere siyasi ve ekonomik konularda işbirliğini artırmak üzere karşılıklı ziyaretler yapılmaya ve antlaşmalar imzalanmaya başlanmıştır. Mart 1992'de ortak faaliyetleri geliştirmek için

⁴⁸² Nurcan Özgür, "1989 Sonrası Türkiye-Bulgaristan İlişkileri", *Türk Dış Politikasının Analizi*, ed. Faruk Sönmezoglu, Ankara 1999, s.351.

⁴⁸³ Birgül Demirtaş-Çoşkun, "Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Bulgaristan'ın Dış Politikası (1989-2000)", *Balkan Diplomasisi*, ed. Ömer E. Lütem ve Birgül Demirtaş Çoşkun, Ankara 2001, s. 235.

protokolün imzalanmasının ardından, aynı yılın Mayıs hükümet başkanı Filip Dimitrov'un bizzat Türkiye'ye gelerek imzaladığı Dostluk, İyi Komşuluk, İşbirliği ve Güvenlik Antlaşması, devlet başkanları düzeyinde karşılıklı ziyaretler iki ülke arasındaki ilişkilere yeni ve geliştirici boyutlar katan girişimler olmuştur.⁴⁸⁴

İki ülke arasındaki askeri ve siyasal ilişkilerin gelişmesi, ekonomik ilişkilere de yansımıştır. 1989 reformundan sonra 1990-91 yılında başlayan ekonomik krizin ardından Yugoslavya'ya uygulanan ambargo ülkeyi daha da zora sokmuştur. Bu dönemlerde ülkeye giren ilk yardım, ürün ve sermaye Türk menşeli olmuş, iki ülke arasındaki ekonomik ilişkiler hızla gelişmiştir. Ancak 1993 yılında AB ile ortaklık anlaşmalarının Güneydoğu Avrupa ülkeleri ile imzalanmaya başlamasının ardından, AB ürünlerine gümrük ve kota muafiyet ya da indirim sağlanmış bu şartlar altında Türk yatırımcılar maliyetin yüksek garantinin yetersiz olmasından dolayı AB firmaları ile rekabet edememişler ve piyasayı Almanya, İtalya ve Yunanistan gibi ülkelere bırakmışlardır. Burada diğer bir etken Türk hükümetlerinin belirli bir Balkan ekonomi politikasına sahip olmamalarının ve Türk sermayesinin yetersiz kaldığı noktalarda siyasi destek sağlayamamaları olmuştur.⁴⁸⁵

Yine bu dönemde yapılan seçimleri söylemlerinde Türk karşıtlığını da kullanan Bulgaristan Sosyalist Partisi'nin kazanması, Türk-Bulgar ekonomik ilişkilerinde meydana gelen gerilemeye, siyasi boyutunu da eklemiş oldu. 1994-1997 döneminde iki ülke arasında ciddi bir sorun yaşanmamakla birlikte, Bulgaristan tarafının çekimser yaklaşımına, Türkiye'nin ilgisizliği eklenmiş ve ikili ilişkilerde belli bir durgunluk dönemi gerçekleşmiştir. 1997 yılı seçimleri ile meydana gelen iktidar değişikliği ile birlikte ilişkilerde yeni bir hareketlenme dönemi başlamıştır. 1998 Üçlü Antalya Protokolü ile gerçekleştirilen serbest ticaret antlaşması 1 Ocak 1999'dan itibaren yürürlüğe girmiştir. Bunun yanında enerji, otoyol ve altyapı gibi alanlarda Türk işadamları faaliyet göstermektedirler.⁴⁸⁶ Sonuç olarak 1989 sonrası Bulgaristan-Türkiye arasındaki ilişkileri özellikle askeri ve ekonomik alanda hızlı

⁴⁸⁴ Özgür, a.g.m., s.358-359.

⁴⁸⁵ A.g.m., s. 383-384.

⁴⁸⁶ Çoşkun, a.g.m., s.239.

bir gelişim süreci içerisine girmiş, bu sürecin şekillenmesinde her iki devletin de güvenlik, bölgesel istikrar arayışları ve statükoyu koruma endişeleri etken olmuştur.

Türkiye'nin Balkanlar'daki diğer sınır komşusu ve aynı zamanda 'Batı müttefiki' olan Yunanistan ile olan ilişkisinde de, yeni dönemin etkilerini gözlemlemek mümkündür. Bilindiği üzere Türkiye'nin 'Batı müttefiki' Yunanistan ile olan ilişkileri iyiden kötüye doğru giden bir seyrinde olmuştur. Soğuk Savaşın bitmesi ile birlikte ortak düşman tehdidinin ortadan kalkması, daha önce zoraki biraradalığın içinde bastırılan ve zaman zaman su yüzüne çıkan Kıbrıs meselesi, kıta sahanlığı ve adaların silahsızlandırılması gibi konulardaki çekişmenin daha da arttığı, hatta Kıbrıs Rum Kesimi'nin Yunan savunma sistemi içerisine sokulması, Yunanistan'ın terör örgütü PKK'ya açıkça destek vermesi gibi yeni olguların da eklendiği görülmektedir.⁴⁸⁷ Bu gelişmelerin yanında Ankara'nın Balkanlar'da aktif bir politika izlemeye başlaması Atina'yı endişelendirmiş, Türkiye'nin Arnavutluk, Bosna ve Makedonya ile ilişkiler kurmaya başlaması, Bulgaristan ve Romanya ile bağlarını güçlendirmesi, Yunanistan'ı izole etme politikasının ürünü olarak görülmüş, Yunanistan da Sırbistan ile ilişkilerini yakınlaştırarak bu durumu dengeleme yoluna gitmiştir.⁴⁸⁸

Sonuç olarak 1990'lı yıllar ile beraber Türkiye'nin Balkan politikası aktif ve girişimci bir seyir izlemiş, bu çerçevede çok sayıda karşılıklı ziyaretin yapıldığı, anlaşmanın imzalandığı, hatta dış yardımların yapıldığı bir dönem olmuş, komünist dönemde meydana gelen kopukluğu ortadan kaldıracak nitelikte adımlar atılmıştır. 1995 yılından itibaren gerek Türkiye gerekse Balkan ülkelerinde meydana gelen iktidar değişiklikleri, gerekse Bosna-Hersek savaşının sona ermesi ile diplomatik etkinlik ihtiyacının ortadan kalkması ve buna paralel olarak kamuoyunun ilgisinin azalması, son olarak Yunanistan'ın Balkan komşuları ile ilişkilerini geliştirme yönündeki kararlılığı gibi nedenlere bağlı olarak, Balkan ülkeleri ile olan ilişkiler görece durgunluk dönemine girmiştir. Meydana gelen gelişmeler Türkiye'nin uzun

⁴⁸⁷ Gülden Ayman ve Nurşin Ateşoğlu Güney, "Değişen Uluslararası Koşullarda Strateji, Türkiye ve Komşuları", *Türk Dış Politikasının Analizi*, ed.Faruk Sönmezoğlu, Ankara 1999, s.433.

⁴⁸⁸ Robins,a.g.m.,s. 117.

vadeli ve her iki tarafın da iktidar değişikliğine endekslenmeyecek bir Balkan politikası ve Balkan vizyonuna sahip olması gerektiğini göstermektedir. Balkanlar'daki her gelişme bir bölge ülkesi olan Türkiye'yi doğrudan ya da dolaylı ama daima yakından ilgilendirmektedir. Bölgedeki önemli güç merkezlerinden birisi olarak Balkan ülkeleri ile gerek diplomatik gerekse ekonomik açıdan ilişkilerin geliştirilmesi için yeterli kaynağa sahip Türkiye'nin, reaktif değil aktif bir politika takip etmesi her iki taraf açısından da verimli sonuçlar doğurabilecektir.

SONUÇ:

Balkanlar, Türkiye için coğrafi, siyasi, savunma ve güvenlik açısından olduğu kadar, tarihsel, kültürel ve beşeri miras açısından çok önemli bir bölge olmuştur. Türkiye’de çok sayıda Balkan kökenli vatandaş olduğu gibi, Balkanlar’da da çok sayıda Türk ve bunun yanında din, dil, kültür bağımız olan ciddi bir nüfus bulunmaktadır. Bu nedenle de Balkanlar’da meydana gelen gelişmeler Türkiye’yi doğrudan ya da dolaylı ama hep yakından etkilemiş ve ilgilendirmiştir.

Balkanların stratejik konumu, coğrafi özellikleri ve tarihsel dönüşümü bölgede iç içe geçmiş bir çok kültür, dil, din ve ırkın bir arada bulunması ile sonuçlanmıştır. Osmanlı yönetimi altındaki toplumsal örgütlenme bu mozağin renklerini kaybetmesini önlemiş, hatta daha da zenginleştirmiştir. Osmanlı Devleti güçlü olduğu dönemde bu farklı yapıları bir arada tutabilecek ortamı sağlayabilmiş, ancak gücünü kaybetmeye başlayıp küçülmesi ile birlikte sonucu 2000’lere kadar uzanan bir karmaşa hakim olmuştur. Osmanlı Devleti’nin toplumsal örgütlenmesinin bir sonucu olarak Balkan coğrafyasındaki halkları daha sonra kendi kimlikleri ile özdeşleştirebildikleri din, dil, kültür gibi mevhumları birbirlerine üstünlük aracı ya da baskı unsuru haline getirmeden canlı tutabilmişlerdir.

Oysa 18 ve 19. yüzyıldan itibaren bölgede çıkarları bulunan Rusya, İngiltere, Fransa, Avusturya-Macaristan gibi devletler, “milliyetçilik” fikrini kendi çıkarlarını meşrulaştıracak bir araç olarak kullanıp, coğrafyadaki var olan potansiyeli de doğru kullanarak Balkan halklarını ulus devlet oluşturma sürecine ivme kazandırmışlardır.. Batı Avrupa’da ulus devlete geçiş, zaman içerisinde evrimleşerek, kendi ekonomik, politik, sosyal ve siyasi yapı ve kurumlarını oluşturarak gerçekleşirken, hemen hiçbir ekonomik, politik, siyasi ya da toplumsal alt yapısı olmayan bu toplulukların böyle bir yapılanmaya sürüklenmesi etkileri bu gün dahi görünen sancılı bir süreci başlatmıştır. Batı Avrupa ulus devlet modelinin gerçekleştiği şartlar ile Balkan coğrafyasının gerçekleri hiçbir zaman uyuşmamış, bu durum birbirleri ile toprak ya da azınlık sorunu olan Balkan ülkelerinin oluşumu ile sonuçlanmıştır.

Bağımsız ya da etkili bir dış politika sürdürebilecek ekonomik ve sosyal alt yapıları bulunmayan bu ülkeler, bu sorunlarının çözümü için yine büyük devletlerden birisine güvenmiş, iç politikalarında ise radikal arayışlara gitmişlerdir. Balkan devletleri ile yakın zamanda milli devlet oluşturma sürecine giren genç Türkiye Cumhuriyeti ise, iç politikasında uygulamaya koyduğu reformları gerçekleştirebilmek amacıyla daha içe dönük bir siyaset takip etmiştir. Çevresi kendisine karşı bağımsızlık mücadelesi veren devletler ile dolu olan Türkiye, dış ilişkilerinde normalleşmeyi ve güvenlik sorununu çözmeye yarayacak girişimlerde bulunmuştur.

II. Dünya Savaşı sonrasında meydana gelen gelişmeler, daha önceki gelişmelere nazaran daha farklı bir yapılanmayı beraberinde getirerek, iki bloklu bir dünya düzeninin oluşturmuştur. Ülkeler, iki kutuplu dünya düzeninin ürünü olan uluslararası niteliği ile ön plana çıkan ama genel itibarıyla, ABD ve SSCB merkezli ya da ağırlıklı askeri ve ekonomik yapılanmalar i ya da iki kutuplu sistemin dengeleri içerisinde siyasi, güvenlik ve ekonomik politikalarını belirleyerek uluslararası sistemde yerlerini almışlardır. Balkan ülkelerinin büyük bir çoğunluğunun sosyalist kutupta yer almışlar, “Doğu Bloku Ülkeleri”nden olan, komünist Balkan ülkelerinin hem kendi komünizm anlayışları ve uygulamaları, hem de Sovyetler Birliği ve görece Batı ile olan ilişkilerinin çeşitliliği, daha sonraki yıllarda Balkan Yarımadası’nda meydana gelen değişim ve yeniden yapılanma hareketlerine yön ve şekil verecek olan bir takım dinamikleri de içinde barındırmıştır.

Öncelikle Orta ve Doğu Avrupa’daki sosyalistler ulusal faktörü bir kenara koyamamışlardır. Bunun sebepleri arsında sosyalizmin ideoloji olarak yayıldığı dönem, Avusturya- Macaristan İmparatorluğu milliyetçilik akımlarını bastırmaya çalıştığı dönemle çakışmış olması, Habsburg yönetimi altındaki sosyalistlerin, sevsinler ya da sevmesinler kendilerini milli hareketlilikle işbirliği yapmak zorunda kalmaları ve bunun yanında hızla küçülen Osmanlı İmparatorluğu’nun geride bıraktığı topraklarda da hızla yeni ulus devletleri kurulması vardır.. Bu nedenle de 20 yy da Orta ve Doğu Avrupa’daki sosyalist örgütlenme, isteyerek ya da istemeden ulus örgütlenmeleri şeklinde gerçekleşmiştir. Bosna, Sırp, Hırvat, Çek, Sloven,

İtalyan ve Polonyalı Sosyal Demokrat parti örgütlenmeleri, enerjilerinin önemli bir kısmını içinde bulundukları imparatorlukları güçsüz kılacak etnik problemler üzerinde yoğunlaştırmışlardır.⁴⁸⁹Kısaca her ne kadar milliyetçilik burjuvazinin bir aracı gibi kabul edilse de, Balkan coğrafyasında milliyetçilik ve komünizm iç içe geçmiş beraber yaşamıştır.

Nitekim 1990'lı yıllara gelindiğinde eski oyunlar yeni oyuncular tarafından oynanmaya başlanmış, komünizmin endüstriyel modelinin tarım toplumu Balkan ülkelerinde başarısızlığa uğramasının sonucunda güçlerini kaybetmek istemeyen nomenklatura da kendi güçlerini devam ettirmek için milliyetçilikten faydalanmışlardır. Sovyetler Birliği'ne karşı takip ettikleri milliyetçi politikaya karşı Batı'dan destek alan Romanya ve Yugoslavya, daha sonra ülke içindeki hakimiyetlerini devam ettirmek için de aynı araçları kullanmaktan çekinmemişlerdir. 1980'li yıllar ile beraber milliyetçilik biraz daha farklı bir renk alarak dışarıdaki düşmana karşı değil içerideki düşmana yönelmiş, azınlık problemleri ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu duruma da Bulgaristan'daki Türk azınlığı, Romanya'daki Macar ve Yugoslavya'daki azınlıklar mozaigini örnek verebilmek mümkündür. Kısaca ifade etmek gerekirse komünizmin sınıf merkezli yaklaşımına karşın, Balkanlar'daki komünist yönetimde milliyetçi yönetim yaklaşımı üstü örtülü bir şekilde de olsa hep yaşamıştır. Komünizm sonrası yapılanmalarda da komünist elit, gücünün devamlılığını sağlayabilmek için bu yapıyı canlı tutmuş, demokratikleşmeye öncelik tanımamıştır. Buna ek olarak geçiş sürecinin gerek ekonomik gerekse sosyal sancılarını bastırabilmek için, içerideki ya da dışarıdaki 'düşmanın' varlığı toplumsal ihtiyaç ve değişim isteklerinin hepsinden 'önemli' hale getirilebildiği gibi, tek kişi etrafında daha otoriter bir yapılanmayı da kolaylaştırmıştır.⁴⁹⁰

Bu nedenle de bir çok durumda eski devletçi yönetim halk hareketi ile demokratik yönetim şekillerine dönüştürülemedi, sadece Slovenya bu durumda istisnai bir durumu teşkil edebilir. Bir çok durumda eski yönetimin (belki reformist)

⁴⁸⁹ Civiic, a.g.e., s.8-10.

⁴⁹⁰ Tom Gallagher, "Nationalism and Democracy in South-East Europe", *Experimenting With Democracy*, Londra 2000, s.87-95..

temsilcileri, Yugoslavya ve Bulgaristan'da olduğu gibi komünist isimlerini değiştirerek, ya da Romanya ve Makedonya örneğinde olduğu gibi yeni isimler alarak yönetimde kalmaya devam etti. Hırvatistan ve Arnavutluk gibi diğer ülkelerde komünizm karşıtı iktidarlar iş başına gelseler de onlar da tamamen otoriter ve devletçi yapıyı terk etmemiş, eski nomenklatura ile işbirliğine gitmişlerdir. Kısaca Balkan coğrafyasına genel olarak bakıldığında, gerek politik ve ekonomik elit tabakanın gerekse, devletin ekonomideki rolünün etkisini kaybetmediğini, 'geçiş dönemi' olarak adlandırılan dönemde devletçi ekonomik yapının temel özelliklerinin büyük ölçüde kaldığını görebilmek mümkündür.⁴⁹¹

Balkanlar'daki ekonomik ve politik geçişe baktığımızda, ülkelerin komünist geçmişlerinin kendilerine özgü niteliklerinin bu geçişte de etkili olduğunu görebilmek mümkündür. Şöyle ki, Arnavutluk, Bulgaristan ve Romanya gibi ülkeler Stalinist bir ekonomik politika takip ederek, ağır sanayiye öncelik tanımış yatırımlarını buna göre yapmışlar ve ekonominin her alanında sıkı bir merkezileşme, devletleştirmeye gitmişlerdir. Bu yapı çok benzer bir şekilde politikalarına da yansımış, bütün muhalefetin tasfiye edildiği sıkı bir tek parti rejimi uygulanmıştır. Arnavutluk, başlangıçta bu gruba dahil olmak ile birlikte, daha sonra ayrılarak bağımsız ve izolasyonist bir politika izlemiştir. Bu devletlerin geçiş dönemine baktığımızda ise, Bulgaristan ve Romanya'da 1990'lı yılların ilk yarısında eski politik sınıfın iktidarda kaldığı, reformları önleyici ya da uzlaşmacı bir politika takip ettikleri, Arnavutluk'ta 1992 seçimleri ile komünizm karşıtı Sali Berişa'nın iktidara geldiğini ama rejimin otoriter yapısında bir değişikliğe gidilmediğini görmekteyiz.⁴⁹²

Balkanlar'daki diğer devletlerden ayrı bir kategoriye sokabileceğimiz devlet ise Yugoslavya Federal Halk Cumhuriyeti'dir. 1950'lerden itibaren merkezi planlamadan vazgeçildiği, pazar sosyalizminin uygulandığı tek yer olan ülkede, tek parti rejimi iktidarda olmakla birlikte, görece daha özgür bir ortamın bulunduğu ve federasyonu oluşturan cumhuriyetlerin arasındaki rekabet ortamı ekonomik ve politik

⁴⁹¹ Will Bartlett, *"Economic transformation and democratization in the Balkans"*, **Experimenting With Democracy**, Londra 2000, s.132-133.

⁴⁹² Bartlett, a.g.m., s. 134-135.

anlamda daha farklı bir yapılanmayı getirmiş, komşu komünist ülkelere göre hem ekonomik hem de politik olarak daha rahat bir ülke olmuştur. Bu durum Yugoslavya'nın geçiş döneminde daha radikal bir milliyetçiliği beraberinde getirmiş, 1990 seçimlerinden sonra ülke genelinde milliyetçi söylemi kullanan partiler iktidara gelmiştir.⁴⁹³

Görüldüğü gibi Balkan Devletleri'nin 1990'lı yıllarda komünizmin yıkılması ile birlikte, çok yönlü bir geçiş dönemine girmişlerdir. Demokratik ve çok partili yaşam, pazar ekonomisi, güvenlik stratejilerin belirlenmesi şeklinde kaba bir çerçeve çizersek, bu süreci radikal bir kopuştan ziyade, bir çok açıdan devamlılıkların bulunduğu, ama halkın yeniden yapılanmaya doğru bir eğiliminin olduğu bir süreç şeklinde gerçekleşmeye başlamış, mevcut şartlar bu eğilimlerin radikalleşebileceği ortamları mevcut kılmıştır. Doğaldır ki, her ülkenin içsel dinamiği bu geçişi kendine özgün kılmıştır.

Bununla birlikte Soğuk Savaş tehlikesi ile bastırılan sosyal, ekonomik ve siyasi çatışmalar, etnik karaktere bürünerek toplumsal barışı tehlikeye sokmuş, uluslararası entegrasyonda sorunların gündeme gelmesine ve aynı zamanda iç politika unsurlarının dış politika sorunları haline gelmesine neden olmuştur. Bölgede 1991'de patlak veren sürtüşmeler komünizmden arta kalan sorunlar olmaktan ziyade, 1912'de dondurulmuş olan sürecin yeniden başlamasının bir ürünü olmuştur.. 1919'da büyük devletlerin kendi çıkarlarına uygun olarak dondurdukları, iki savaş arası ve Soğuk Savaş dönemlerinde şartların gerektirdiği ortamlarda değiştirmeden korunan ve 1991 yılında patlak veren sürtüşmeler olarak ortaya çıkmıştır.

Soğuk Savaş dönemi ideolojik düşmanlık ve sosyal sistemlerdeki farklılıklara dayanan uluslararası sistem içerisindeki güç dağılımı, kamplardaki üye ülkelerin hareket alanlarını ve seçeneklerini belirlemiştir. İki kutuplu uluslararası ilişkiler içinde neredeyse tamamının karşı kutuptan olduğu Balkan ülkeleri ile Batı ittifakının bir üyesi olan Türkiye'nin ilişkileri de, her ne kadar sınır ve bölge komşuları olarak

⁴⁹³ Aynı yer.

bir takım bölgesel işbirliği girişimleri olsa da, genel hatları ile Soğuk Savaş diplomasisi çerçevesi içerisinde gerçekleşmiştir. Sonuç olarak 1945-89 yılları arasında Türkiye'nin Balkan ülkeleri ile olan ilişkilerine baktığımızda 1960'lı yıllara kadar olan kısmının global gelişmeler çerçevesinde, bölgesel gelişme ve dinamiklerin daha ihmal edildiği bir politika takip edildiği görülmektedir. 1960'lı yıllardan itibaren ise Soğuk Savaş dönemi kutuplar arası güvenlik stratejisi çerçevesinden çıkılmadan, ama bölgesel güvenlik ve işbirliğine yönelik girişimlerde bulunulan bir döneme girilmiştir. Bu dönemde bölge komşuları ile sıkıntıya sokacak gelişmeler ise genel itibarıyla dış Türklere yönelik arındırma politikası ve yine bölgesel güvenlik meseleleri ile ilgili olmuş, bu sorunlar bu dönemde izlenen Türk dış politikasının zaafları ile ilgili ciddi ip uçları vermiştir.

1990'lı yıllara gelindiğinde ise, dünyanın yeniden yapılanmasına neden olan değişimlerden bölge coğrafyası da fazlasıyla nasibini almıştır. 1990'lı yıllar Avrupa'da komünist rejimlerin sonunun geldiği çok uluslu sosyalist federasyonların da yıkıldığı yıllar olmuştur. Türkiye için ise batısında, kuzeyinde ve doğusunda yeni sınır ve bölge komşuları kazandığı ve aynı zamanda Balkanlar, Karadeniz ve Kafkasya bölgesinde yeni bir jeopolitik konum ve önemli bir bölgesel güç olma imkanını sağlayan dönem olmuş, ve bu konjonktürde 1990'lı yıllar ile beraber Türkiye'nin Balkan politikası aktif ve girişimci bir seyir izlemiş, bu çerçevede çok sayıda karşılıklı ziyaretin yapıldığı, anlaşmanın imzalandığı, hatta dış yardımların yapıldığı bir dönem olmuş, komünist dönemde meydana gelen kopukluğu ortadan kaldıracak nitelikte adımlar atılmıştır. Buna rağmen daha sonraki gelişmeler Türkiye'nin uzun vadeli bir politikası olmadığını ve her iki tarafın da iktidar değişikliğine endekslenmeyecek bir Balkan politikası ve Balkan vizyonuna sahip olması gerektiğini göstermektedir. Bölgedeki önemli güç merkezlerinden birisi olarak Balkan ülkeleri ile gerek diplomatik gerekse ekonomik açıdan ilişkilerin geliştirilmesi için yeterli kaynağa sahip Türkiye'nin, reaktif değil aktif bir politika takip etmesi her iki taraf açısından da verimli sonuçlar doğurabilecektir.

KAYNAKÇA

ARMAOĞLU, Fahir; **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, Alkım Yayınevi, İstanbul 1996.

....., **19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)**, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1997.

BAĞCI, Hüseyin; **Güvenlik Politikaları ve Risk Analizi Çerçevesinde Balkanlar (1991-1993)**, Dış Politika Enstitüsü, 1994.

BORA, Tanıl; **Milliyetçiliğin Provokasyonu**, Birikim Yayınları, İstanbul 1995.

BROWN, J. F.; **Bulgaria Under Communist Rule**, Praeger Publisher, New York 1970.

BURG L.Srevenve Poul S.SHOUP; **The War in the Bosnia-Hercegovina Ethnic Conflict and International Intervention**, M. E. Sharpe, New York 1999.

CIVIIC, Chirstopher; **Remaking the Balkans**, Royal Institute of International Affairs, Londra 1995.

CRAIG, Gordon. A.; **Europe Since 1815**, Holt, Rinehalt and Winston Inc., New York 1971.

CLOUGH, B.Shephard; **A History of the Modern World**, D.C. Heath Company, Boston 1964.

CEAUŞESCU İlea; **Romania and The Great Victory**, çev. Georgeta Blaj, The Military Publishing House, Bükreş 1985.

CEAUŞESCU, Nicolae; **Romania's Contribution to a Lasting System of Security and Cooperation in Europe**, Meridiane Publishing House, Bükreş 1979.

EYÇİL, Ahmet; **Siyasi Tarih**, Semih Ofset Matbaacılık, Ankara 1991.

GALLAGHER, Tom; **Romania after Ceausescu: The Politics of Intolerance**, Edinburgh University Press, Edinburgh 1995.

GIAFFO, Lou; **Albania: Eve of the Balkan Vortex**, Xlibris Corp. New Jersey 1999.

GLENNY, Misha; **The Balkans 1804-1999**, Granta Books, Londra 1999.

GÖNLÜBOL, Mehmet; **Uluslararası Politika**, Atilla Yayınevi Ankara 1993.

HALE, William; **Turkish Foreign Policy 1774-2000**, Frank Cass Pub, Londra 2000.

HALL, Richard C.; **The Balkan Wars 1912-1913, Prelude to the First World War**, Routledge Press, Londra 2000.

HATİPOĞLU, M. Murat; **Yakın Tarihte Türkiye ve Yunanistan 1923-1954**, Siyasal Kitabevi, Ankara 1997.

HOCA, Enver; **Devrim ve Diplomasi**, Çeviren O. Dönmez. Evrensel Basım Yayın. İstanbul 1994.

IONESCU, Ghita; **The Break up of the Soviet Empire in Eastern Europe**, Penguin Books Ltd., Baltimore 1965.

JELAVICH, Barbara; **Russia's Balkan Entanglements 1806-1914**, Cambridge University Press, Cambridge 1993.

....., **History of the Balkans Twentieth Century, c.II.**, Cambridge University Press, Cambridge 1994.

JELAVICH, Charles ve Barbara; **The Balkans**, Prentice-Hall, Inc., New Jersey 1969.

KARAL, Enver Ziya; **Osmanlı Tarihi**, c.VI., Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1995.

KENNEDY, Paul; **Büyük Güçlerin Yükseliş ve Çöküşleri**, çev. Birtane Karanakçı, İş Bankası Yayınları, Ankara 1991.

LAMPE, John R.; **Yugoslavia as History**, Cambridge University Press, Cambridge 1997.

MALCOM, Noel; **Bosnia: A short History**, Papermac.Pub, Londra 1996.

MUSAT, Mircea ve Ion Ardeleanu; **From Ancient Dacia to Modern Romania**, çev. Andrei Bentaş v.d., Editura Stiintifică Enciclopedia, Bükreş 1985.

NELSON, Daniel; **Balkan Imbroglio: Politics, Security in Southern Europe**, Westview Press, New York 1991.

O'DANELL, James S; **Coming of Albania Under Enver Hoxha**, Columbia University Press, New York 1999.

OREN, Nissan; **Revolution Administered: Agrarianism and Communism in Bulgaria**, The Johns Hopkins University Press. Londra 1973.

ORTAKOVSKI, Vladimir; **Minorities in the Balkans**, Transnational Pub.Inc., New York 2000.

ÖZGÜR, Nurcan; **Etnik Sorunların Çözümünde Haklar ve Özgürlükler Hareketi**, Der Yayınları, İstanbul 1999.

PALMER, R.R., J. COLTON; **A History of the Modern World**, Alferd.A. Knopf, New York 1967.

PEARCE, Malcom ve Geoffrey STEAWART; **British Political History 1867-1995**, Routledge Press, Londra 1996.

RUBINSTAIN, Alvin Z.; **Yugoslavia and the Nonaligened World**, Princeton University Press, New Jersey 1970.

SANDER, Oral; **Balkan Gelişmeleri ve Türkiye**, Sevinç Matbaası, Ankara 1965.

....., **Siyasi Tarih, 1918-1994**, İmge Kitabevi, Ankara 1998.

....., **Siyasi Tarih İlkçağlardan 1918'e**, İmge Kitabevi, Ankara 2000..

SARINAY, Yusuf ve Tahir SÜNBÜL; **Emperyalizm ve Büyük Hayal**, Günce

Yayıncılık, Ankara 1999.

SCHEVİLL, Ferdinand; **History of the Balkan Peninsula**, Fredrick Ungar Pub.New York 1966.

SHOW. J. Stanford ve Ezel Kural; **Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye**, C.II., çev. Mehmet Harmancı, E Yayınları, İstanbul 2000.

STAVRIANOS, L. S; **The Balkans Since 1453**, Holt & Rinehalt, New York 1965.

STAVRIANOS, Yerasimos; **Milliyetler ve Sınırlar**, çev. Şirin Tekeli, İletişim Yayınları, İstanbul 1995.

WOLFF, R.L; **The Balkans in Our Time**, Harvard University Press, Cambridge 1974.

Makaleler

ADAM, Frane; “ *Slovenia: a Success Story-or Facing an Uncertain Future?*”, **Yugoslavia and After**, ed. D.A. Dyker ve I. Vejvoda, Longman Press, Londra 1996.

AKŞİN, Sina; “*Siyasal Tarih (1789-1908)*”, **Türkiye Tarihi, Osmanlı Devleti 1600-1908**, C.III, Cem Yayınevi, İstanbul 1995.

ARMAOĞLU, Fahir; “*Kıbrıs Meselesinin Türk-Yunan Münasebetlerinde Yarattığı Krizler*”, **Tarih Boyunca Türk-Yunan İlişkileri (20 Temmuz 2974’e Kadar)**, Genel Kurmay Basımevi, Ankara 1986.

AYMAN, N ve N. A. GÜNEY; “*Değişen Uluslararası Koşullarda Strateji, Türkiye ve Komşuları*”, **Türk Dış Politika Analizi**, ed. Faruk Sönmezoğlu, Der Yayınları, İstanbul 1998.

BANAC Ivo; “*Bosnian Muslims, From religious Community to Socialist Nationhood And Post Communist Statehood, 1918-1992*”, **The Muslims of Bosnia-Herzegovina**, ed. Mark Pinson, Harvard Uni.Press. Harvard 1996.

BISHKU, B. Michel, “*In Search of Political and Economic Security: Turkey and The Balkans Through the Cold War Era*”, **Journal of South Asian and Middle Eastern Studies**, Vol. XXIV, No.1, Sonbahar 2000.

BAERENTZEN, L. ve CLOSE D.H; “*The British Defeat of EAM, 1944-5*” **The Greek Civil War, 1943-1950**, ed. David H. Close, Routledge Press, Londra 1993.

BARLAS, Dilek; “*Türkiye’nin 1930’lardaki Balkan Politikası*”, **Çağdaş Türk Diplomasisi 200 Yıllık Süreç**, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1999.

BARTLETT, Will; “*Economic transformation and democratization in the Balkans*”, **Experimenting With Democracy**, Routledge Press, Londra 2000.

BEYDİLLİ, Kemal; “*Küçük Kaynarca’dan Yıkılışa*”, **Osmanlı Devleti Tarihi**, C.I.ed. Ekmeleddin İhsanoğlu, Feza Gazetecilik A.Ş. İstanbul 1999.

BIBERAJ, Elez; “*Albania and the Albanians in the Post-Communist Period*”, **The**

Volatile Powder Keg, ed. F. Stephen Larrabee, The American University Press. Washington 1994.

BOJICIC, Vesna; *"The Disintegration of Yugoslavia: Causes and Consequences of Dynamic Inefficiency in Semi-command Economies"*, **Yugoslavia and After**, ed. D.A. Dyker ve I. Vejvoda, Longman Press, Londra 1996.

CVIIC, Christopher; *"Slovene and Croat Perspectives"*, **International Perspectives on the Yugoslav Conflict**, ed. Alex Danchev ve Thomas Halverson, Macmillan Press Ltd., Oxford 1996.

....., *"Croatia"*, **Yugoslavia and After**, ed. D.A. Dyker ve I. Vejvoda, Longman Press, Longman Press, Londra 1996.

CLOSE, D.H. ; *"The Power Base of the Metaxas Dictatorship"*, **The Metaxas Dictatorship, Aspects of Greece 1936-1940**, ed. Robin Higham ve Thanos Veremis, The Hellenic Foundation for Defense and Foreign Policy, Atina 1993.

....., *"The Legacy"*, **The Greek Civil War, 1943-1950**, ed. David H. Close, Routledge Press, Londra 1993.

CLOSE, D.H. ve Thanos VEREMIS; *"The Military Struggle 1945-9"*, **The Greek Civil War, 1943-1950**, ed. David H. Close, Routledge Press, Londra 1993.

CRAIUTU, Aurelian; *"Light at the end of the tunnel: Romania, 1989-1998"* **Experimenting with Democracy**, ed. Geoffrey Pridham ve Tom

Gallagher, Routledge Press, Londra 2000.

DEMİRTAŞ-ÇOŞKUN, Birgül; “*Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Bulgaristan’ın Dış Politikası*”, ed. Ömer E. Lütem ve B. Demirtaş Çoşkun, **Balkan Diplomasisi**, ASAM, Ankara 2001.

DREZOV, Kyril; “*Bulgaria: transition comes full circle, 1989-1997*”, **Experimenting with Democracy**, ed. Geoffrey Pridham ve Tom Gallagher, Routledge Press, Londra 2000.

DYKER, A.David; “*The Degeneration of the Yugoslav Communist Party as a Managing Elite- a Familiar East European Story?*”, ed.D.A.Dyker Ivan Vejvoda, **Yugoslavia anda After**, Longman Pub. New York 1996.

DUMONT, Paul; “*Tanzimat Dönemi (1839-1878)*”, **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi**, C.II., ed.Robert Mantran, çev. Server Tanilli, Cem Yayınevi, İstanbul 1995.

GALLAGHER, Tom; “*Nationalism and Democracy in South-East Europe*”, **Experimenting With Democracy**, Routledge Press, Londra 2000.

FISCHER-GALATİ, Stephen; “*The Socialist Republic of Romania*”, **The Chainging Face of Communism in Eastern Europe**, ed. Peter A. Toma. The University of Arizona Press, Arizona 1970.

GEORGEON, François; “*Son Canlanış (1878-1908)*”, **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi**, C.II. ed. Robert Mantran, çev. Server Tanilli, Cem

Yayınevi, İstanbul 1995.

GÖNLÜBOL, Mehmet, Ömer Kürkçüoğlu; “Atatürk Dönemi Türk Dış Politikasına Genel Bir Bakış”, **Atatürkçü Düşünce**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 1992.

GÜRKAN, İhsan, “1974 Kıbrıs Barış Harekatı’nda Siyasal İradenin Oluşumu ve Askeri Uygulama”, **Türk Dış Politika Analizi**, ed. Faruk Sönmezoğlu, Der Yayınları, İstanbul 1998.

HALL, Derek; “ Albanian Identity and Balkan Roles”, **Reconstructing the Balkans**, ed. Derek Hall ve Darrick Danta, John Wiley & Sons. New York 1996.

HALL, Derek ve Darrick DANTA; “The Balkans: Perceptions and Realities”, **Reconstructing the Balkans**, ed. Derek Hall ve Darrick Danta, Johns Wiley & Sons. York 1996.

HATİPOĞLU, M.Murat; “Elefterios Venizelos’un 1910 yılında İktidara Gelmesiyle Megali Idea’nın Kazandığı Yeni Karakter”**Tarih Boyunca Türk-Yunan İlişkileri (20 Temmuz 1974’e Kadar)**, Genel Kurmay Basımevi, Ankara 1986.

....., “Kuruluşundan Günümüze Makedonya Cumhuriyeti’nin Dış Politikası ve Balkan Ülkeleriyle İlişkileri (1991-2000)”, ed. Ömer E. Lütem ve B. Demirtaş Çoşkun, **Balkan Diplomasisi**, ASAM, Ankara 2001.

HAYDEN, Robert M.; “*Yugoslavya: Kendi Kaderini Tayin Hakkı mı Etnik Temizlik mi?*”, **NPQ Türkiye**, İstanbul 4/1993.

HONDROS; Jhon L.; “*Greece and the German Occupation*”, **The Greek Civil War, 1943-1950**, ed. David H. Close, Routledge Press, Londra 1993.

IATRIDES, Jhon, O.; “*Britain, United States and Greece*”, **The Greek Civil War, 1943-1950**, ed. David H. Close, Routledge Press, Londra 1993.

KAPETANOVİC, Amer; “*Bosna-Hersek’in On Yıllık Dış Politika Tecrübesi*”, ed. Ömer E. Lütem ve B. Demirtaş Çoşkun, **Balkan Diplomasisi**, ASAM, Ankara 2001.

KARATAY, Osman; “*Milosevic Dönemi Yugoslav Dış Siyaseti; Başarısız Bir Mirasyedilik Olayı*”, ”, ed. Ömer E. Lütem ve B. Demirtaş Çoşkun, **Balkan Diplomasisi**, ASAM, Ankara 2001.

KENRTOTIS, Kyriakos; “*Echoes from the Past: Greece and the Macedonian Controversy*”, **Mediterranean Politics**, ed. Richard Gillespie, Fairleigh Dickinson University Press, Londra 1994.

KITROEFF, Alexsander; “*The Greek Peasantry: From Dictatorship to Occupation*”, **The Metaxas Dictatorship Aspects of Greece 1936-1940**, ed. Robin Higham ve Thanos Veremis, The Hellenic Foundation for Defense and Foreign Policy, Atina 1993.

KOLIOPOULOS, Jhon; “*Metaxas and Greek Foreign Relations*”, **The Metaxas**

Dictatorship Aspects of Greece 1936-1940, ed. Robin Highan ve Thanos Veremis, The Hellenic Foundation for Defense and Foreign Policy, Atina 1993.

KURAT, Yuluğ Tekin; “*Yunanistan’ın Küçük Asya Macerası*”, **Tarih Boyunca Türk-Yunan İlişkileri (20 Temmuz 2974’e Kadar)**, Genel Kurmay Basımevi, Ankara 1986.

KUT, Şule; “*Soğuk Savaş Sonrasında Türkiye’nin Balkan Ülkeleriyle İlişkileri*”, **Çağdaş Türk Diplomasisi 200 Yıllık Süreç**, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1999.

....., “*Türk Dış Politikasında Ege Sorunu*”, **Türk Dış Politika Analizi**, ed. Faruk Sönmezoğlu, Der Yayınları, İstanbul 1998.

....., “*Yugoslavya Bunalımı ve Türkiye’nin Bosna-Hersek ve Makedonya Politikası*”, **Türk Dış Politika Analizi**, ed. Faruk Sönmezoğlu, Der Yayınları, İstanbul 1998.

....., “*Turkish Diplomatic Initiatives for Bosnia-Herzegovina*”, “, **Balkans: A Mirror of International Order**, der. G.Göksu ve K. Saybaşı, Eren Yayıncılık, İstanbul 1995.

LEDERER, Ivo J.; “*Nationalism and the Yugoslavs*”, **Nationalism in Eastern Europe**, ed. Peter F. Sugar ve Ivo J. Lederer, University of Washington Press, Londra 1969.

MERUS, Mieke; “*The Persistence of Collectivism: Responses to Land Restitution in*

Romania”, **Reconstructing the Balkans**, ed. Derek Hall ve Darrick Danta, John Wiley & Sons, New York 1996.

MÜLLER ,Dietmar; “*Agrarian Populism in Inter-war Romania, The Economic Policy and Politics of the Peasant Party and National Peasant Party*”, **Romania and Europe: Modernisation as Temptation, Modernisation as Threat**, ed. Bogdan Murgescu, Körber-Stiftung Pub.Bükreş 2000.

NELSON, Daniel. N.; “*Post-Communist Romania’s Search for Security*”, **The Volatile Powder Keg**,ed. F.Stephen Larebee. The American University Press, Washington 1994.

ÖZGÜR, Nurcan; “ *1989 Sonrası Türkiye ve Bulgaristan İlişkileri*”, **Türk Dış Politika Analizi**, ed. Faruk Sönmezoğlu, Der Yayınları, İstanbul 1998.

POULTON, Hugh; “*Albania and its Minorities*”, **The Balkans Minorities and States in Conflict**, Minority Rights Publications, Londra 1994.

PUNDEFF, Marin V.; “*Bulgarian Nationalism*” **Nationalism in Eastern Europe**, ed. Peter F. Sugar ve Ivo J. Lederer, University of Washington Press, Londra 1969.

RUGG,Dean S.; “ *Albania as a gateway*”, **Reconstructing the Balkans**, ed. Derek Hall ve Darrick Danta, John Wiley & Sons. New York 1996.

ROBINS, Philip; “*Coping with Chaos: Turkey and the Bosnian Crisis*”, **Mediterranean Politics**, ed.Richard Gillespie, Dickinson University Press, Londra

1994.

SİMİÇ, Predrag; “*Yugoslavya Krizinin Dinamikleri*”, **Avrasya Dosyası**, Sonbahar 1996.

SMITH, Ole L.; “ ‘The First Round’ - Civil War During the Occupation”, **The Greek Civil War, 1943-1950**, ed. David H. Close, Routledge Press, Londra 1993,

SOFOS, Spyros A.; “*Culture, Politics and Identity in Former Yugoslavia*”, **Nation and Identity in Contemporary Europe**, ed. Brian Jenkins and Spyros A. Sofos, Routledge Press, Londra 1997.

SOYSAL, İsmail; “*Atatürk’ün Barışçı Politikası ve Dünyadaki Etkileri*”, **Atatürkçü Düşünce**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 1992.

ORAN Baskın; “*Kalanların Öyküsü*” **Uluslararası Konferans ve Atatürkçülük ve Modern Türkiye, Ankara 22-23 Ekim 1988**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını, Ankara 1999.

ÖZDEMİR, Hikmet; “*Siyasal Tarih 1960-1980*”, **Türkiye Tarihi; Çağdaş Türkiye 1908-1980, C.IV**, Cem Yayınevi, İstanbul 1995.

ÖZTÜRK, Osman M.; “*Türk Dış Politikasında Balkanlar*”, ”, ed. Ömer E.Lütem ve B. Demirtaş Çoşkun, **Balkan Diplomasisi, ASAM**, Ankara 2001.

PETTIFER, James; *“Albania: The Democratic Deficit in the Post Communist Period”*,
Experimenting with Democracy, ed. Geoffrey Pridham ve Tom
 Gallagher, Routledge Press, Londra 2000.

TUNÇAY, Mete; *“Siyasal Tarih (1908-1923)”*, **Türkiye Tarihi; Osmanlı Devleti
 1908-1980**, C.IV.Cem Yayınevi, İstanbul 1995.

TATARLI, İbrahim; *“İki Dünya Savaşı Arasındaki Dönemde Atatürk ve Modern
 Türkiye’nin Bulgar Parlamentosunda Değerlendirilmesi”*,
Uluslararası Konferans ve Atatürkçülük ve Modern Türkiye,
Ankara 22-23 Ekim 1998, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler,
 Fakültesi Yayını, Ankara 1999.

TURNAL, Mehmet; *“Makedonya Türkiye İlişkileri ve Makedonya’nın Geleceğine Bir
 Bakış”*, **Avrasya Dosyası**, Sonbahar 1996, C.3. Sayı 3.

TÜRKEŞ, Mustafa; *“Atatürk Döneminde Türkiye’nin Bölgesel Dış Politikaları (1923-
 1938)”*, **Uluslararası Konferans ve Atatürkçülük ve Modern
 Türkiye, Ankara 22-23 Ekim 1998**, Ankara Üniversitesi Siyasal
 Bilgiler Fakültesi Yayını, Ankara 1999.

VASIÇ, Miloš; *“The Yugoslav Army and the Post-Yugoslav Armies”*, **Yugoslavia and
 After**, ed. David A. Dyker ve Ivan Vejvoda, Longman Press, Londra 1996.

VEJVODA, Ivan; *“Yugoslavia 1945-91- from Decentralisation Without Democracy
 to Dissolution”*, **Yugoslavia and After**, ed. D.A. Dyker ve
 I. Vejvoda, Longman Press, Londra 1996.

....., *“Serbian Perspectives”*, **International Perspectives on the**

Yugoslav Conflict, ed. Alex Danchev ve Thomas Halverson,
Macmillan Press Ltd., Oxford 1996.

VEREMİS, Thanos ; “Introduction” **The Metaxas Dictatorship, Aspects of Greece 1936- 1940**, ed.Robin Higham ve Thanos Veremis, The Hellenic Fonudation for Defense and Foreign Policy, Atina 1993.

....., “*Greece: The Dilemmas of Change*”, **The Volatile Powder Keg**,
ed. F.Stephen Larebee. The American University Press,
Washington 1994.

YURDUSEV, Esin; “*1945-1989 Döneminde Türkiye ve Balkanlar*”, **Çağdaş Türk Diplomasisi 200 Yıllık Süreç**, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1999.

YÜRÜR, Pınar; “*Tarihi Süreç İçerisinde Hırvatıstan Dış Politikası*”, ed. Ömer E.
Lütem ve B. Demirtaş Çoşkun, **Balkan Diplomasisi**, ASAM, Ankara
2001.

ZAVALANI, T.; “*Albanian Nationalism*”, **Nationalism in Eastern Europe**, ed.
Peter F. Sugar ve Ivo J. Lederer, University of Washington Press,
Londra 1969.

Türk Ansiklopedisi, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınevi, Ankara 1952. c.V

Elektronik Yayınlar

Steven W. Sowards <http://www.lib.msu.edu/sowards/balkan/lect18.htm>, 5.Haziran.2000.

Steven W. Sowards <http://www.lib.msu.edu/sowards/balkan/lect19.htm>, 5 Haziran 2000.

Steven W. Sowards <http://www.lib.msu.edu/sowards/balkan/lect22.htm>, 5 Haziran 2000.

<http://www.albanian.com/main/history/independent.html>, 20.Şubat2000.

<http://www.albanian.com/main/history/cooapse.html>, 20.Şubat 2000.

[www.WashingtonPost.com Balkan Reportbosnia.htm](http://www.WashingtonPost.com/Balkan/Reportbosnia.htm), 20.Şubat 2000

"Bulgaria".Microsoft®Encarta®OnlineEncyclopedia2001.<http://encarta.msn> 5.Nisan 2001

